Emile Zola

Creație

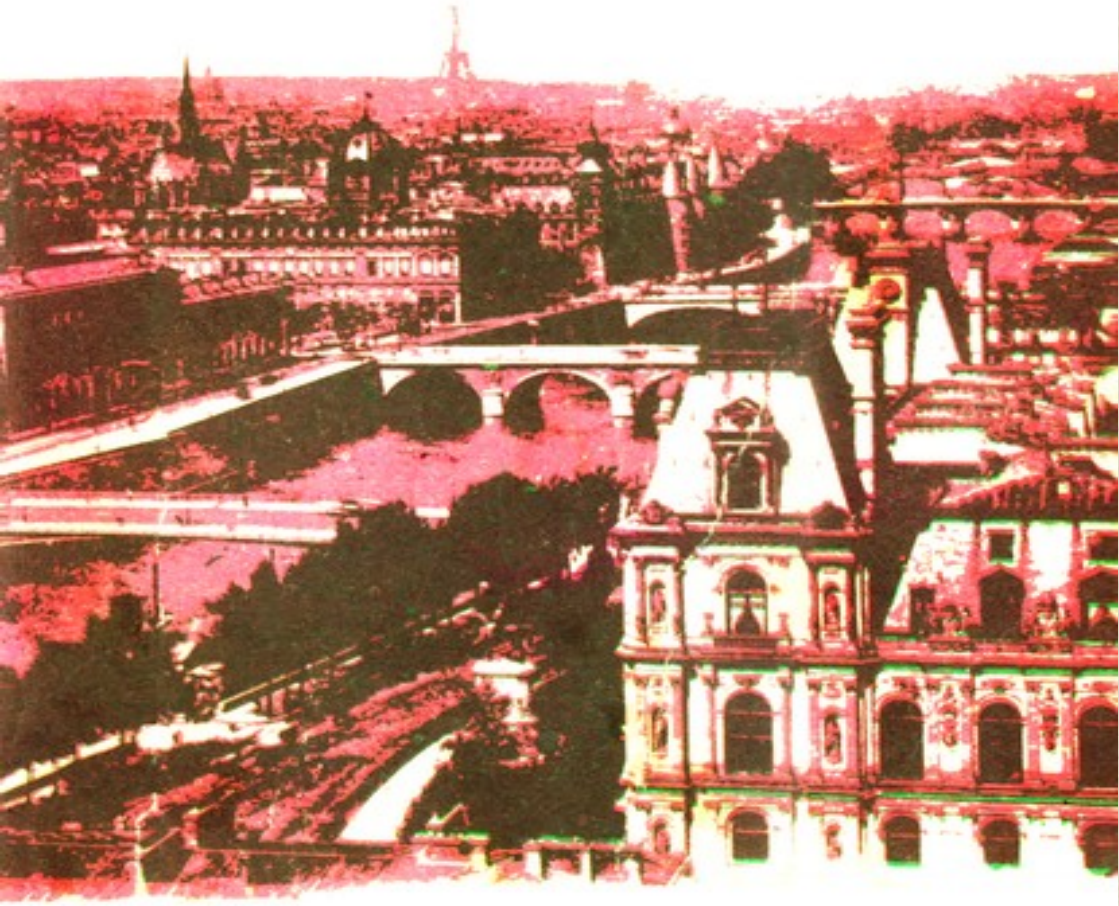

Editura Eminescu

ÉMILE ZOLA

Creaţie

101

Traducere de
Anca Cristodorescu Fuerea

EDITURA EMINESCU
1976

Cuprins

CAPITOLUL I 3
CAPITOLUL II 28
CAPITOLUL III 57
CAPITOLUL IV 94
CAPITOLUL V 125
CAPITOLUL VI 154
CAPITOLUL VII 186
CAPITOLUL VIII 224
CAPITOLUL IX 256
CAPITOLUL X 300
CAPITOLUL XI 346
CAPITOLUL XII 383

CAPITOLUL I

OROLOGIUL BĂTEA DOUĂ NOAPTEA când furtuna izbucni, surprinzându-l pe Claude în faţă la Hôtel de Ville. Îndrăgostit de Parisul nocturn, artistul cutreierase Halele, uitând de oră, în noaptea fierbinte de iulie. Brusc, picăturile începură să cadă atât de mari şi de dese, încât, buimăcit, Claude o luă la fugă, alergând cu paşi mari de-a lungul cheiului din piaţa Grève. Dar, pe podul Louis-Philippe se opri, înfuriat de propriul său gâfâit; i se părea idioată această frică de apă; şi, în întunecimea adâncă, biciuit de aversa care potopea felinarele, traversă încet podul, cu braţele de-a lungul trupului.

De altfel nu mai avea decât câţiva paşi de făcut. Când coti pe cheiul Bourbon în insula Saint Louis, un fulger viu lumină şirul drept şi plat al caselor vechi, aliniate în faţa Senei, de-a lungul străzii înguste. Reverberaţia incendie geamurile ferestrelor înalte fără storuri, dezvăluind ochiului măreaţa tristeţe a bătrânelor faţade, apoi detalii foarte precise: un balcon de piatră, balustrada unei terase, ghirlanda sculptată a unui fronton. Aici îşi avea pictorul atelierul: undeva, la cucurigu, în fosta casă Martoy, colţ cu strada Femme-sans-Tête. Cheiul, abia întrezărit, fusese iar înghiţit de întuneric şi un tunet asurzitor zgudui cartierul adormit.

Ajuns în faţa uşii de la intrare, o uşă veche, joasă, boltită şi ghintuită, Claude, orbit de ploaie, căută soneria pe pipăite şi tresări, cuprins de o mare mirare, când dădu de un trup viu, lipit de uşă. Apoi, la lumina bruscă a unui

alt fulger, zări o fată înaltă, îmbrăcată în negru, udă leoarcă şi tremurând de spaimă. Din nou se auzi un bubuit năprasnic. Amândoi tresăriră; apoi el exclamă:

— Ei poftim, numai la asta nu mă aşteptam! Cine eşti? Ce vrei?

Acum n-o mai vedea, o auzea numai înecându-se de plâns şi bâiguind.

— Vă rog, domnule, să nu-mi faceţi vreun rău... Am luat o trăsură de la gară şi am dat peste un birjar foarte mojic, care m-a lăsat lângă intrarea asta... Să vedeţi, a deraiat un tren dinspre Nevers. Am avut patru ore întârziere şi n-am mai dat de persoana care trebuia să mă aştepte...! Dumnezeule! E pentru prima oară că vin la Paris, domnule, şi nu ştiu unde mă aflu...

Un fulger orbitor îi tăie vorba şi ochii ei dilataţi examinară cu spaimă acest colţ de oraş necunoscut, apariţie violacee a unei cetăţi fantastice. Ploaia încetase. De cealaltă parte a Senei, pe cheiul Ormes, se înşiruiau case mici, cenuşii, dezvăluind, în partea de jos, lemnăria pestriţă a dughenelor, iar în partea de sus decupându-şi acoperişurile inegale; în stânga, cerul înseninat se limpezea până la ardeziile albăstrui ale acoperişului de la Hôtel de Ville, iar în dreapta până la cupola plumburie de la Saint-Paul. Dar mai ales albia râului, groapa adâncă în care Sena curgea, neagră în locul acela, de la stâlpii masivi ai podului Marie la arcadele uşoare ale noului pod Louis-Philippe, o făceau să-şi simtă respiraţia tăiată. Stranii legiuni populau apa: o flotilă adormită de bărci şi de yole, un vas-spălătorie şi o dragă, toate ancorate în port; iar dincolo, lipite de malul celălalt, şalupe pline de cărbune, şlepuri încărcate cu pietre de moară, dominate de braţul uriaş al unei macarale de fontă. Apoi totul dispăru.

„Probabil e vreo stricată care a fost azvârlită în stradă şi umblă să agaţe pe cineva”, îşi zise Claude.

N-avea încredere în femei: toată istoria asta cu

accidentul, cu trenul care întârziase, cu birjarul grosolan, i se părea o născocire caraghioasă. Cât despre fată, îngrozită de tunet, ea se cuibărise iar în colţul uşii.

— Bine, dar nu se poate să dormi aici – reluă el cu voce tare.

Printre hohotele de plâns tot mai dese, ea bolborosi:

— Vă rog, domnule, nu m-aţi putea conduce până la Passy? Acolo trebuie să ajung…

El ridică din umeri: chiar aşa de prost îl credea? Privi maşinal către cheiul Célestins unde era o staţie de trăsuri. Nu se vedea licărind niciun felinar.

„La Passy, nu zău, de ce nu la Versailles? De unde dracu să-ţi pescuiesc o birjă la ora asta şi pe o vreme ca asta?”

Dar ea scoase un strigăt, orbită de un nou fulger; de rândul acesta zărise iar oraşul tragic, împroşcat parcă de sânge. Era ca un hău nesfârşit, cele două capete ale râului se pierdeau cât vedeai cu ochii în mijlocul jeraticului roşu al unui incendiu. Cele mai mărunte detalii apărură: se puteau vedea storurile trase de pe cheiul Ormes, apoi străzile Masure şi Paon-Blanc, ca două despicături ce întrerupeau linia faţadelor; lângă podul Marie ai fi puiuţ număra frunzele platanilor înalţi care alcătuiesc acolo un splendid mănunchi de verdeaţă, în timp ce, pe malul celălalt, sub podul Louis-Philippe, la Mail, edecurile, înşirate pe patru rânduri, scânteiară, împreună cu grămada de mere galbene de care erau pline ochi. Şi se mai zăriră şi pâlpâirile apei, coşul înalt al vasului-spălătorie, lanţul nemişcat al dragei, grămezile de nisip din port, chiar în faţă, o nemaipomenită harababură, un univers întreg care umplea acest spaţiu, prăpastia căscată de la un orizont la altul. Cerul se stinse, iar fluviul nu mai rostogoli decât tenebre în vuietul trăsnetului.

— O, Doamne! s-a isprăvit… O, Doamne, ce mă fac?

Ploaia se înteţea mânată de un vânt atât de puternic, încât mătura cheiul cu violenţa unei ecluze deschise.

— Hai, lasă-mă să intru, îi zise Claude, nu mai e de stat aici.

Ploaia îi pătrundea pe amândoi. La lumina slabă a unui felinar fixat la colţul străzii Femme-sans-Tête, el o vedea şiroind de apă, cu rochia lipită de piele, sub potopul care izbea uşa. Îl cuprinse mila: i se mai întâmplase ca într-o seară de furtună să adăpostească un câine cules de pe stradă! Dar îl enerva propria lui înduioşare; nu-şi aducea niciodată femei acasă, şi se purta cu ele ca un ageamiu, fiind de o timiditate crispată, pe care o ascundea sub o grosolănie de care se arăta foarte mândru; iar asta, zău că prea îl credea prost ca să-l agaţe aşa, cu aventura ei de vodevil. Totuşi, sfârşi prin a-i spune:

— Gata, acum să urcăm... Ai să dormi la mine.

Ea, tot mai speriată, încercă să scape.

— La dumneata, vai Doamne! Nu, nu, e cu neputinţă. Vă rog, domnule, duceţi-mă până la Passy, vă rog în genunchi!

Atunci el se înfurie. Ce era cu toate mofturile astea, din moment ce îi spusese c-o primeşte? Trăsese deja de două ori de şnurul soneriei. În sfârşit, uşa se deschise, şi el o împinse pe necunoscută înăuntru.

— Nu, nu, domnule, când vă spun că nu...

Dar un fulger o orbi din nou şi, auzind bubuitul tunetului, intră iute, înfricoşată. Uşa cea grea se închise; se afla într-un gang imens şi într-un întuneric total.

— Doamnă Joseph, eu sunt – îi strigă Claude portăresei. Apoi adăugă în şoaptă, adresându-se necunoscutei:

— Dă-mi mâna, trebuie să trecem prin curte.

Îi dădu mâna, buimăcită, anihilată parcă, nemaiopunând nicio rezistenţă. Trecură iar prin ploaia torenţială, alergând unul lângă altul, cât puteau de iute. Era curtea unei case nobiliare: enormă, cu arcade de piatră nedesluşite în întuneric. Ajunseră apoi într-un vestibul strâmt, fără uşă; acum n-o mai ţinea de mână, şi ea îl auzi înjurând în timp ce încerca să aprindă un chibrit.

Dar erau umede toate şi trebuiră să urce pe bâjbâite.

— Ţine-te de balustradă şi ai grijă, treptele sunt înalte.

Scara, foarte îngustă, o fostă scară de serviciu, avea trei etaje interminabile, pe care ea le urcă poticnindu-se, cu picioarele amorţite de oboseală. Apoi el îi spuse că aveau de străbătut un coridor lung; o porni în urma lui, pipăind zidurile cu mâinile, mergând la nesfârşit pe culoarul care cotea, ducând iar spre faţadă, către chei. Sus, la cucurigu, mai era o scară, dar fără balustradă; nişte trepte de lemn care trosneau şi se clătinau, înalte ca fuşteii grosolani ai unei scări de moară. Sus, palierul era atât de mic, încât se ciocni de pictor, care îşi căuta cheia. În sfârşit, el deschise uşa.

— Nu intra, mai stai puţin. Altfel ai să te loveşti de toate.

Ea rămase nemişcată. Gâfâia, inima îi bătea, urechile îi vâjâiau, era epuizată de acest urcuş în întuneric. I se părea că de ore în şir tot urcă, într-un asemenea labirint, un asemenea vălmăşag de etaje şi de ocolişuri, încât nu va mai izbuti niciodată să coboare. În atelier se auzeau paşi grei, mâini ce bâjbâiau şi deodată ceva se rostogoli ne jos, însoţit de o exclamaţie înăbuşită. Apoi uşa se profila în plină lumină.

— Gata, intră!

Ea intră şi privi, fără să distingă nimic. Unica lumânare pălea în acest pod înalt de cinci metri, plin cu o grămadă de lucruri, ale căror umbre mari se conturau ciudat pe pereţii vopsiţi în cenuşiu. Nu desluşi nimic, ridică ochii spre fereastra mare, în care ploaia bătea cu răpăitul asurzitor al unei tobe. Dar chiar în clipa aceea un fulger incendie iar cerul şi tunetul îl urmă atât de curând, încât acoperişul însuşi păru că se despică, înmărmurită, lividă, ea se lăsă să cadă pe un scaun.

— Drace! şopti Claude, puţin palid şi el, ăsta n-a căzut prea departe... Am ajuns la timp, ce zici, parcă e ceva mai bine aici decât pe stradă?

Se îndreptă spre uşă, o închise, răsuci de două ori cu zgomot cheia în broască, în timp ce ea îl privea încremenită.

— Gata, suntem acasă!

De altfel furtuna era pe sfârşite; mai răsunară nişte bubuituri îndepărtate, dar curând potopul se opri. El, cuprins acum de stingherealã, o privea pe furiş. N-o găsea rău defel; cu siguranţă era foarte tânără, de cel mult douăzeci de ani. Suficient pentru a-i stârni bănuielile, în ciuda unei îndoieli nelămurite care punea stăpânire pe el, senzaţia vagă că, poate, ea nu minţea sută la sută. În orice caz, cu toată şmecheria ei, se înşela dacă-şi închipuia că l-a tras pe sfoară. Îşi luă un aer şi mai morocănos şi spuse pe un ton puţin răstit:

— Ei, ia să ne scoatem hainele astea ude şi, pe urmă, la culcare cu noi!

Spaima o făcu să se ridice. Îl examinase şi ea, discret; îi apărea bărbos şi slab, cu încheieturi noduroase şi cu o expresie voluntară; purta o pălărie de pâslă neagră şi un palton cafeniu, vechi, decolorat de ploaie. După înfăţişare, părea ieşit dintr-o poveste cu bandiţi şi teama ei sporea. Şopti:

— Mulţumesc, mă simt bine aşa, am să dorm îmbrăcată.

— Cum, îmbrăcată, cu hainele astea ude leoarcă? Nu fi caraghioasă, te rog să te dezbraci imediat.

Împinse nişte scaune, trase un paravan pe jumătate rupt. Îndărătul lui, ea zări o măsuţă de toaletă şi un pat mic de fier, a cărui cuvertură Claude începu s-o strângă.

— Nu, nu, nu vă deranjaţi, domnule, vă jur că rămân aşa!

Atunci el se înfurie, începu să gesticuleze, lovind cuvertura cu pumnii.

— Ştii ce, ia mai lasă-mă în pace! Din moment ce-ţi dau patul meu, ce te tot vaiţi? Şi nu mai făcea pe speriata, că n-ai de ce. Eu am să dorm pe divan.

Se îndreptă spre ea cu un aer ameninţător. Încremenită, crezând că voia s-o bată, fata îşi scoase tremurând pălăria. Din fustele ei şiroia pe jos apa. Claude nu înceta să bombăne. Totuşi, păru cuprins de îngrijorare, şi în cele din urmă lăsă să-i scape aşa, ca o concesie:

— Să ştii că dacă ţi-e scârbă, n-am nimic împotrivă să schimb cearşafurile.

Spunând acestea, le şi smulse, aruncându-le pe divan, la celălalt capăt la atelierului. Apoi scoase un rând nou dintr-un dulap şi făcu chiar el patul, cu o îndemânare de burlac obişnuit cu asemenea îndeletnicire. Grijuliu, potrivea pătura înspre perete, bătea perna, întindea cearşafurile.

— Am terminat, acum hai să faci nani!

Şi cum ea, mereu nemişcată, nu spunea nimic, trecându-şi degetele tremurătoare de-a lungul corsajului, fără a îndrăzni să-şi desfacă nasturii, el o închise îndărătul paravanului. „Doamne sfinte! câtă pudoare!” Apoi se culcă grăbit: întinse cearşafurile pe divan, îşi spânzură hainele de un şevalet vechi şi imediat se întinse în pat cu faţa în sus. În clipa în care voi să sufle în lumânare, se gândi că ea n-o să mai aibă lumină şi aşteptă. Mai întâi nici n-o auzi mişcându-se: probabil că rămăsese înţepenită în acelaşi loc, lipită de patul de fier. Acum percepea un foşnet uşor de rochie, mişcări lente şi înăbuşite, de parcă fata s-ar fi răzgândit de zeci de ori, pândind şi ea, îngrijorată de lumina care nu se mai stingea. În sfârşit, după destul de multă vreme, somiera scârţâi uşor şi se aşternu o tăcere deplină.

— Te simţi bine, domnişoară? întrebă Claude cu o voce mult îmblânzită.

Ea răspunse într-o şoaptă abia desluşită, tremurând încă de emoţie.

— Da, domnule, foarte bine.

— Atunci, bună seara!

— Bună seara!

El suflă în lumânare, şi tăcerea se lăsă iar, mai adâncă. Cu toată oboseala, pleoapele i se redeschiseră curând, insomnia îl ţinu cu ochii pironiţi asupra ferestrei. Cerul redevenise foarte limpede, descoperindu-şi stelele strălucitoare în noaptea fierbinte de iulie; în ciuda furtunii, căldura era şi acum atât de sufocantă încât, deşi cu braţele goale peste cearşaf, Claude se simţea dogorind. Fata asta îl preocupa, o luptă surdă se dădea în el, între dispreţul pe care era încântat să-l afişeze, spaima de a nu-şi încurca existenţa, cedând ispitei, şi teama de a părea ridicol dacă nu profita de ocazie; până la urmă dispreţul învinse, se socoti foarte tare, îşi imagină un complot întreg împotriva existenţei lui liniştite şi rânji mulţumit de a fi evitat ispita. Simţi că se înăbuşă şi mai mult, îşi scoase picioarele peste cearşaf, în timp ce, buimac, cuprins de somnolenţă, desprindea din adâncul scânteierii stelelor, goliciuni voluptuoase, plămădiri vii ale trupului de femeie, căruia i se închina.

Apoi gândurile i se învălmăşiră tot mai tare. Ce făcea ea oare? Multă vreme o crezu adormită, pentru că nici nu i se desluşea răsuflarea; acum însă o auzea răsucindu-se în pat ca şi el, cu mii de precauţii. Cu puţina lui experienţă în materie de femei, încerca să analizeze istoria pe care ea i-o povestise, frapat acum de unele detalii mărunte, care-i stârneau nedumerirea; dar simţea că logica nu-i mai ajută, în fond la ce bun să-ţi spargi capul degeaba? Fie că spusese adevărul, fie că minţise, lui tot nu-i păsa; n-avea niciun fel de intenţie în ceea ce o privea. A doua zi urma să plece: drum bun şi la revedere, n-aveau să se mai vadă niciodată. Izbuti s-adoarmă de-abia în zori, când stelele păleau. Iar ea, îndărătul paravanului, deşi zdrobită de oboseală după călătoria făcută, nu-şi găsea locul în aşternut, chinuită de atmosfera înăbuşitoare de sub acoperişul fierbinte de tablă; acum nu se mai jena atât de tare, avu chiar o bruscă tresărire de nerăbdare nervoasă, un suspin iritat

de fecioară înciudată de prezenţa bărbatului care dormea acolo, aproape de ea.

Când deschise ochii a doua zi dimineaţa, Claude clipi buimac. Era foarte târziu, un val uriaş de lumină incandescentă se revărsa prin fereastra mare. Una dintre teoriile lui era că tinerii pictori, dornici să introducă lumina şi soarele în tablourile lor, trebuiau să închirieze atelierele pe care le refuzau pictorii academişti, cele pe care soarele le vizita cu flacăra vie a razelor sale. Încă somnoros, se pomeni stând pe marginea patului, cu picioarele goale. De ce naiba era culcat pe divan? Îşi plimba ochii încă grei de somn, prin cameră, când deodată zări, pe jumătate ascuns îndărătul paravanului, un maldăr de fuste. A, da, îşi amintea, fata de aseară. Trase cu urechea şi auzi o respiraţie adâncă şi regulată, tihnită, ca cea a unui copil. Bun! vasăzică dormea mai departe şi atât de liniştit, încât ar fi fost păcat s-o trezească. Era încă zăpăcit, se scărpina pe picioare, plictisit de aventura în care intra iar şi care avea să-i strice o dimineaţă de lucru. Inima lui duioasă îl indigna, cel mai bine ar fi fost s-o trezească şi s-o expedieze imediat. Totuşi îşi trase încetişor pantalonii, îşi puse papucii, călcând în vârful picioarelor.

Ceasul cu cuc bătu de ora nouă şi Claude păru îngrijorat. Nicio mişcare, doar respiraţia aceea liniştită. Atunci îşi spuse că cel mai bine ar fi să-şi vadă de lucru la tabloul cel mare şi să mănânce mai târziu, când se va putea mişca în voie. Dar nu era în stare să ia o hotărâre. El care locuia într-o dezordine înfiorătoare, se simţea stingherit de maldărul de fuste de pe jos. Erau încă ude, cursese apă din ele. Tot bombănind, le adună una câte una şi le întinse pe scaune, la soare. Inadmisibil să zvârli totul aşa, la întâmplare! N-or să se usuce cât e lumea, şi fata n-o să mai plece niciodată! Sucea şi răsucea neîndemânatic aceste nimicuri femeieşti, se încurca în corsajul de lână neagra, căuta în patru labe ciorapii căzuţi

îndărătul unei pânze vechi. Erau nişte ciorapi gri închis, lungi şi fini din fir de Scoţia; îi privi cu luare aminte înainte de a-i atârna: apa scursă din poalele rochiei îi udase şi pe ei; îi întinse, îi frecă cu mâinile lui calde, pentru a o expedia cât mai repede.

Din clipa în care se trezise, Claude simţise îndemnul să privească îndărătul paravanului. Această curiozitate, pe care o socotea stupidă, îi sporea proasta dispoziţie. În sfârşit, când ridicând din umeri, după cum îi era obiceiul, se pregătea să-şi ia pensulele, o auzi bolborosind ceva şi răsucindu-se între cearşafuri; apoi, din nou, percepu respiraţia uşoară; nu se mai putu abţine, îşi lăsă pensulele şi privi după paravan. Dar ceea ce zări îl pironi locului, grav şi extaziat; şopti:

— Ei, fir-ar să fie... ei, fir-ar să fie!

În căldura ca de seră care intra pe fereastră, tânăra fată se dezvelise; şi, doborâtă după atâtea nopţi albe, dormea, scăldată în lumină, atât de senină, încât nici cel mai mic freamăt nu-i tulbura goliciunea castă. În agitaţia care-i precedase somnul, nasturii de la bretelele cămăşii se desfăcuseră şi toată mâneca stângă alunecase, descoperindu-i pieptul. Avea o carne aurie, delicată ca mătasea, adevărată primăvară a trupului, doi sâni mici, pietroşi, umflaţi de sevă, în vârful cărora se vedeau doi trandafiri palizi. Îşi trecuse braţul drept pe sub ceafă, capul adormit zăcea pe pernă, sânii cuminţi păreau că se oferă într-o încântătoare atitudine de dăruire, în timp ce părul negru revărsat o învăluia într-o mantie întunecoasă.

— Ei fir-ar să fie. Ce frumoasă e!

Chiar aşa, dar exact aşa, şi aproape în aceeaşi poziţie, îşi imaginase el femeia pe care zadarnic o căutase pentru tabloul lui! Puţin cam subţire, firavă ca o copilă încă, dar atât de suplă, de o prospeţime atât de tinerească! Şi în plus, nişte sâni gata formaţi. Unde naiba şi-i ascunsese în ajun de nu-i zărise? Ce descoperire formidabilă!

Claude alergă tiptil să-şi ia cutia cu pasteluri şi o foaie

mare de hârtie. Apoi, ghemuit pe marginea unui scăunel, şi ţinând hârtia pe genunchi. Începu să deseneze, cu un aer profund fericit. Toată tulburarea, toată curiozitatea trupească, toată dorinţa lui înfrântă se converteau în încântarea artistului, în entuziasmul său pentru tonurile frumoase şi muşchii armonios îmbinaţi. Uitase de tânăra fată, era încântat de zăpada sânilor care lumina umerii în tonuri ambrate, delicate. O modestie anxioasă îl cuprindea în faţa naturii; se făcea mic, redevenea un băieţel cuminte, atent şi respectuos. Se scurse astfel aproape un sfert de oră; din când în când se oprea şi clipea din ochi. Dar de teamă ca ea să nu mişte. Îşi relua repede lucrul, ţinându-şi răsuflarea, ca nu cumva s-o trezească.

Totuşi, deşi era atât de cufundat în munca lui, raţionamente vagi începură să-l agite. Cine să fie? Categoric nu o stricată cum crezuse la început, căci prea era proaspătă. Dar oare de ce-i spusese a poveste atât de neverosimilă? Şi el îşi imagina altele posibile: o novice picată la Paris cu un amant care o părăsise; sau vreo mic-burgheză pe care o prietenă o convinsese să facă o escapadă la Paris şi care acum nu mai îndrăznea să se întoarcă acasă; sau alte drame mai complicate, tot felul de perversiuni candide şi extraordinare, lucruri înfricoşătoare pe care nu le va cunoaşte niciodată. Aceste ipoteze îi sporeau incertitudinea. Începu să-i schiţeze chipul, studiindu-l cu multă grijă. Partea de sus era de o mare blândeţe, fruntea limpede, netedă ca luciul unei oglinzi, nasul mic, cu nări fine şi nervoase; sub pleoape simţeai zâmbetul ochilor, un zâmbet care probabil îi lumina întreg obrazul. Partea de jos a feţei strica însă această strălucire duioasă: maxilarul era proeminent, buzele foarte groase şi sângerii lăsau să se vadă dinţii puternici şi albi. Era ca o izbucnire pătimaşă a pubertăţii tumultuoase şi inconştiente din aceste trăsături, ce se topeau într-o delicateţe copilărească.

Deodată, un freamăt străbătu, asemeni moarului, pielea satinată. Poate că, în sfârşit, simţise privirea pătrunzătoare a bărbatului care o cerceta astfel. Deschise ochii mari şi scoase un strigăt.

— Vai Doamne!

Stupoarea o paraliza, locul necunoscut în care se afla, băiatul acesta fără haină, numai în cămaşă, îngenuncheat în faţa ei şi sorbind-o din ochi. Apoi, înnebunită, trase dintr-odată cuvertura şi o strânse cu amândouă braţele peste piept, cu sângele biciuit de o asemenea spaimă şi pudoare, încât roşeaţa arzătoare a obrajilor i se revărsă până în vârful sinilor ca un val trandafiriu.

— Ei, ce s-a întâmplat? strigă Claude, nemulţumit, ridicând creionul de pe hârtie, ce te-a apucat?

Cu cearşaful strâns în jurul gâtului, ghemuită, chircită, abia zărindu-se din fundul patului, ea nu mai scotea o vorbă şi nici nu mai mişca.

— Doar n-am să te mănânc... Ia hai, fii drăguţă, mai stai puţin aşa...

Un nou val de căldură îi înroşi urechile. Sfârşi prin a îngăima:

— A, nu... nu... domnule!

Atunci el se supără de-a binelea; îl apucau deseori asemenea explozii de mânie. Încăpăţinarea ei i se părea stupidă.

— La ascultă, ce importanţă are? Ce mare nenorocire dacă am să ştiu cum arăţi dezbrăcată?... Am mai văzut eu şi altele.

Atunci, ea izbucni în hohote de plâns şi el se înfurie peste măsură, deznădăjduit, scos din fire în faţa schiţei, ia gândul că nu va isprăvi şi că mironosiţa asta îl împiedica să obţină un studiu bun pentru tabloul lui.

— Vasăzică nu vrei? Asta e prostie curată? Ia spune, drept cine mă iei?... Nici nu m-am atins de tine! Dacă m-aş fi gândit la prostii, aş fi avut o ocazie destul de bună astă-noapte, ce zici? Află drăguţă, că puţin îmi pasă de

toate astea! Chiar dacă mi-ai arăta totul... Şi să ştii că nu-i deloc frumos să-mi refuzi acest serviciu, pentru că la urma urmei te-am cules de pe drumuri, ai dormit în patul meu.

Ea plângea şi mai tare, cu capul în pernă.

— Îţi dau cuvântul meu că am nevoie, altfel nu te-aş mai sâcâi.

Potopul acesta de lacrimi îi uimea, i se făcu ruşine de propria-i asprime şi tăcu, jenat, lăsând-o să se potolească un pic; apoi reluă, cu o voce foarte blândă:

— Bine, dacă te necăjeşte aşa de tare, hai să nu mai vorbim despre asta... Numai că... dacă ai şti... Am în tabloul ăsta un personaj care nu-mi iese deloc şi tu ai fi atât de potrivită! Eu, când e vorba de afurisita asta de pictură, aş fi în stare să omor pe mama şi pe tata... Asta e... Iartă-mă... Ascultă, dacă ai fi drăguţă, m-ai lăsa câteva minute doar. Stai, linişteşte-te, nu vreau bustul, nu-ţi cer bustul! Capul, doar capul! Măcar de-aş putea isprăvi capul... Hai, fii drăguţă, potriveşte-ţi iar braţul ca înainte şi-ţi voi fi recunoscător pentru tot restul zilelor mele!

Acum o implora, îşi agita rugător creionul, mânat de emoţia dorinţei lui puternice de artist. De altfel nici nu se mişcase, ghemuit pe scăunelul scund, departe de ea. Atunci ea prinse curaj, îşi descoperi chipul înseninat. Ce putea să facă? Era la cheremul lui şi el avea un aer atât de nefericit! Totuşi mai avu o ezitare, o ultimă tresărire de sfială. Şi încetişor, fără a spune un cuvânt, îşi scoase braţul gol, îl strecură din nou sub cap, având grijă să-şi ţină, cu mâna cealaltă pe care o ascundea, cuvertura strânsă bine în jurul gâtului.

— Vai, ce bună eşti!... Am să mă grăbesc, îţi dau drumul imediat.

Aplecat asupra desenului, nu-i mai arunca decât priviri atente de pictor, pentru care femeia a dispărut şi care nu mai vede decât modelul. La început ea se îmbujorase iar,

gândul la braţul gol, la acel puţin din ea însăşi pe care cu ingenuitate l-ar fi arătat la un bal, aici o umplea de jenă. Dar băiatul i se păru atât de rezonabil, încât se linişti, obrajii i se răcoriră, gura i se destinse într-un surâs vag de încredere. Acum, îl studia şi ea, printre pleoapele întredeschise. Cum o mai îngrozise, încă din ajun, cu capul lui mare, cu barba aşa de deasă, cu gesturile repezite! De fapt nu era urât, în adâncul ochilor lui căprui se citea o imensă duioşie, iar nasul, surprinzător ca formă, un nas delicat de femeie, se pierdea în firele zburlite din jurul gurii. Un tremur uşor, ca o nelinişte nervoasă îl agita, o pasiune neostoită parcă însufleţea creionul din mâna lui cu degete subţiri, mână care o emoţiona fără să ştie de ce. Nu se putea să fie un om rău, n-avea, probabil, decât sălbăticia timidului. Toate acestea ea nu le analiza conştient, dar le intuia, sfârşind prin a se simţi la largul ei acolo, ca în casa unui prieten.

Deşi, ce-i drept, atelierul continua să o intimideze puţin. Îl examina cu priviri îngrijorate, puţin descumpănită de atâta dezordine şi delăsare. În faţa sobei se îngrămădea şi acum cenuşa din iarna trecută. În afară de pat, o măsuţă de toaletă şi de divan, nu mai erau alte mobile decât un dulap vechi şi prăpădit din stejar şi o masă mare de brad încărcată de pensule, culori, farfurii murdare, o lampă de spirt, şi pe ea o cratiţă în care fusese fidea. Printre şevaleturi şchioape, nişte scaune desfundate. Lângă divan, lumânarea din ajun zăcea într-un colţ pe parchetul care probabil se mătura o dată pe lună; doar ceasul cu cuc, un ceas imens, pictat cu flori roşii, i se păru curat şi vesel, cu tic-tacul lui sonor. Dar ceea ce o înspăimânta mai ales erau schiţele atârnate de pereţi, fără rame, un şuvoi gros de schiţe care cobora până la pământ, unde se îngrămădea într-un fel de talmeş-balmeş. Nu văzuse niciodată o pictură atât de fioroasă, de aspră şi stridentă, în tonuri de o violenţă care o izbea ca înjurătura unui birjar, proferată în faţa uşii

vreunui han.

Îşi lăsase ochii în jos, atrasă totuşi de un tablou întors, tabloul mare la care lucra pictorul, şi pe care în fiecare seară îl întorcea cu faţa la perete, pentru a-l putea aprecia mai bine dimineaţa, în ineditul primei priviri. Ce putea să ascundă oare acest tablou, de nici nu îndrăznea să-l arate? Iar prin camera spaţioasă plutea, desprinzându-se din geamuri şi neîmblânzit de niciun stor, curgând ca aurul lichid peste toate aceste mobile stricate a căror mizerie nepăsătoare o sublinia, un val de soare fierbinte.

După un timp, lui Claude tăcerea începu să i se pară apăsătoare. Din dorinţa de a fi politicos şi mai ales ca s-o distragă de la poză, se gândi să-i spună ceva, indiferent ce. Dar oricât de mult căută, nu găsi altceva decât:

— Cum te cheamă?

Ea deschise ochii, pe care-i ţinuse până atunci închişi, ca şi cum i se făcuse din nou somn.

— Christine.

Păru mirat: nici el nu-şi spusese numele. Stăteau aşa din ajun, unul lângă altul, fără să se cunoască.

— Pe mine mă cheamă Claude.

Privind-o în clipa aceea, o văzu izbucnind într-un râs vesel. Era izbucnirea jucăuşă a unei fete încă fetiţă. I se părea caraghios acest schimb tardiv de nume. Pe urmă o altă idee păru s-o înveselească:

— La te uită! Claude şi Christine, amândouă încep cu aceeaşi literă.

Din nou se aşternu tăcerea. El clipea, cu gândul aiurea, simţind că şi-a epuizat toată fantezia verbală. Dar fata i se păru nerăbdătoare, şi de teamă să nu se mişte, reluă la întâmplare, doar ca să-i reţină atenţia:

— E cam cald.

De data aceasta, ea fu gata să pufnească în râs; era veselă din fire şi veselia îi revenea şi izbucnea în mod spontan, acum că începuse să se liniştească. Din pricina

zăpuşelii, se simţea în pat ca într-o baie, cu pielea jilavă şi palidă, în culoarea lăptoasă a cameliilor.

— Da, e cam cald, răspunse ea foarte serioasă, în timp ce ochii i se înveseleau.

Claude conchise atunci cu aerul lui bonom:

— E din cauza soarelui ăstuia. Ei, dar nu-i nimic, îţi face bine să simţi soarele pe piele... Zău că azi noapte, acolo, în faţa uşii, ne-ar fi prins tare bine.

Amândoi izbucniră în râs şi el, încântat că găsise în sfârşit un subiect de conversaţie, îi puse întrebări despre păţania ei, fără curiozitate şi de fapt sinchisindu-se foarte puţin de purul adevăr, animat numai de dorinţa de a prelungi şedinţa.

Christine îi povesti simplu, în câteva cuvinte, cum se petrecuseră lucrurile. În dimineaţa precedentă plecase de la Clermont, pentru a veni la Paris, unde urma să se angajeze ca domnişoară de companie la văduva unui general, doamna Vanzade, o bătrâna foarte bogată care locuia la Passy. În mod normal trenul sosea la ora nouă şi zece, şi totul era aranjat: o cameristă urma s-o aştepte, se înţeleseseră chiar prin corespondenţă asupra unui semn de recunoaştere – o pană cenuşie la pălăria ei neagră. Dar iată că puţin mai sus de Nevers, trenul dăduse peste un marfar care deraiase şi ale cărui vagoane sfărâmate împiedicau trecerea. Din clipa aceea încurcăturile şi întârzierile se ţinuseră lanţ: mai întâi călătorii aşteptaseră la nesfârşit în vagoanele oprite, apoi fuseseră obligaţi să coboare şi, lăsându-şi acolo bagajele, făcuseră trei kilometri pe jos până să ajungă la o staţie unde se hotărâse formarea unui tren de salvare. Se pierduseră două ore, se mai pierdură apoi alte două din pricina perturbaţiei produse de accident pe toată linia, astfel încât intraseră în gară cu patru ore întârziere, de-abia la ora unu noaptea.

— Ce ghinion! o întrerupse Claude, la fel de neîncrezător şi totuşi puţin impresionat, surprins de felul

simplu în care se puteau explica toate complicaţiile iscate de această întâmplare. Şi, desigur, n-ai mai găsit pe nimeni în gară?

Evident, Christine n-o mai găsise pe camerista doamnei Vanzade care fără îndoială se plictisise s-o mai aştepte. Acum descria agitaţia care o cuprinsese în gara Lyon, această hală mare, necunoscută, neagră, goală şi curând pustie la acea oră târzie din noapte. La început nu îndrăznise să ia o trăsură şi se tot plimbase cu geanta ei mică, sperând că va veni cineva. Apoi se hotărâse, dar era târziu şi nu mai rămăsese acolo decât un birjar foarte murdar, duhnind a vin, care îi tot dădea târcoale, oferindu-şi serviciile cam în doi peri.

— Da, unul dintre ăia: azi aici, mâine colea, reluă Claude, interesat acum, de parcă ar fi asistat la plăsmuirea unui basm. Şi te-ai urcat în birja lui?

Cu ochii în tavan, Christine continuă, fără să-şi schimbe poziţia:

— El m-a forţat. Tot îi dădea cu „mititico” şi mi s-a făcut frică... Când? i-am spus că mă duc la Passy, s-a supărat şi-a dat atât de tare bice calului, încât a trebuit să mă agăţ de portieră. Apoi m-am liniştit puţin, trăsura mergea la pas pe străzile luminate, vedeam lume pe trotuare. În sfârşit am recunoscut Sena. N-am mai fost niciodată la Paris, dar mă uitasem pe un plan al oraşului... Credeam că va merge tot de-a lungul cheiurilor, dar când am văzut că trecem un pod, m-am speriat iar. Chiar atunci începuse să plouă, trăsura a cotit şi s-a oprit într-un loc foarte întunecos. Birjarul a coborât de pe capră şi a vrut să urce în trăsură lângă mine... Zicea că plouă prea tare...

Claude începu să râdă. Acum o credea, povestea cu birjarul n-avea cum s-o inventeze. Şi pentru că ea tăcea, jenată:

— Ei, glumea şi el.

— Atunci, am sărit imediat din trăsură pe partea cealaltă. El m-a înjurat şi mi-a spus că ajunsesem la

destinaţie şi că o să-mi smulgă pălăria din cap dacă nu-i plătesc... Ploaia devenise torenţială şi cheiul era absolut pustiu. M-am zăpăcit şi am scos o monedă de cinci franci; atunci el a dat bice calului şi a plecat, luând cu dânsul şi geanta mea cea mică, în care din fericire nu aveam decât două batiste, o jumătate de cozonac şi cheia valizei mele care a rămas pe drum.

— Bine, dar se poate să nu iei numărul trăsurii? strigă Claude indignat.

Îşi amintea acum că o trăsură trecuse în goană foarte aproape de el în clipa în care traversa podul Louis-Philippe sub rafalele furtunii dezlănţuite. Şi se minuna de cât poate fi uneori de neverosimil adevărul. Tot ceea ce îşi imaginase, deşi simplu şi logic, era absolut stupid în raport cu desfăşurarea firească a nesfârşitelor combinaţii ale vieţii.

— Îţi imaginezi cum trebuie să mă fi simţit sub poarta aceea, sfârşi Christine. Ştiam bine că nu mă aflu la Passy şi că eram silită să-mi petrec noaptea în acest Paris îngrozitor. Şi toate, tunetele şi fulgerele acelea, vai, fulgerele când albastre, când roşii, care îmi dezvăluiau lucruri înfiorătoare!

Îşi închise iar pleoapele, un freamăt îi albi chipul: revedea cetatea tragică, hăul cheiurilor adâncindu-se în văpăi roşii de cuptor, groapa adâncă a fluviului ce-şi rostogolea apele de plumb, ape înţesate de trupuri mari şi negre, de şlepuri aidoma unor balene moarte, în care se înfigeau macarale nemişcate ce înălţau braţe ca de spânzurătoare. Halal urare de bun venit!

Se făcu tăcere. Claude reîncepuse să deseneze. Dar ea se mişcă, simţind că îi amorţeşte braţul.

— Cotul un pic mai jos, te rog. Apoi cu un aer amabil, ca pentru a-şi cere scuze: Ce alarmaţi trebuie sa fie părinţii dumitale, dacă au aflat de accident.

— N-am părinţi.

— Cum aşa? Nici tată, nici mamă?... Eşti singură?

— Da, singură de tot.

Avea optsprezece ani şi era întâmplător născută la Strasbourg, tatăl ei, căpitanul Hallegrain, de felul lui gascon din Montauban, fiind mereu mutat dintr-o garnizoană în alta. Mergea pe doisprezece ani când căpitanul murise la Clermont, unde zăcea cu picioarele paralizate, ceea ce-l obligase să se pensioneze. Timp de aproape cinci ani, mama ei, care era pariziancă, trăise acolo, în provincie, făcând economii din pensia ei mică şi muncind – picta evantaie – pentru a reuşi să-şi crească fata ca pe o domnişoară; dar cu cincisprezece luni în urmă murise şi ea, lăsând-o singură pe lume şi fără un ban, fără nimic altceva decât prietenia unei maici, stareţa călugăriţelor vizitandine, care o ţinuse mai departe la pension. Venea direct de la mănăstire, căci stareţa sfârşise prin a-i găsi această slujbă la vechea ei prietenă, doamna Vanzade care, aproape oarbă acum, avea nevoie de o domnişoară de companie.

La auzul acestor noi detalii, Claude rămase fără glas. Toată povestea asta cu mănăstirea, cu orfana bine crescută, toată întâmplarea care începea să devină romanţioasă, îl făceau să se simtă stingher, neîndemânatic în gesturi şi în vorbe. Acum nu mai lucra, cu privirile aţintite asupra schiţei.

— E frumos la Clermont? sfârşi el prin a întreba.

— Nu cine ştie ce; oraşul e posomorât... De fapt, nu prea ştiu, aproape că nu ieşeam.

Se rezemase în coate şi continua aproape în şoaptă, de parcă ar fi vorbit numai pentru ea, iar în glas îi răzbăteau încă lacrimile doliului:

— Mama, care nu era prea voinică, muncea de se spetea. Mă răsfăţa, nimic nu era destul de frumos pentru mine, aveam o mulţime de profesori; iar eu nu făceam deloc progrese; într-un rând am fost bolnavă, pe urmă nu reuşeam niciodată să fiu atentă, totdeauna îmi ardea de năzbâtii, de aiurită ce eram. Muzica mă plictisea, braţele

îmi amorţeau la pian. Parcă, totuşi, cu pictura mă descurcam cel mai bine...

El ridică ochii şi exclamă, întrerupând-o:

— Ştii să pictezi?

— Da de unde, nu ştiu nimic, absolut nimic... Mama, care avea mult talent, mă învăţase să pictez în acuarelă şi o ajutam câteodată să facă fondul la evantaie... Frumoase evantaie mai făcea!

Fără să vrea, privi în jurul ei schiţele înspăimântătoare care dădeau o strălucire stranie pereţilor atelierului şi, în ochii limpezi se ivi o tulburare, uimirea îngrijorată în faţa acestei picturi brutale. Vedea de departe şi de-a-ndoaselea schiţa pe care pictorul o făcuse după chipul ei şi era atât de consternată de tonurile violente, de dungile groase de pastel care brăzdau petele de umbră, încât nu îndrăznea să i-o ceară ca s-o vadă de aproape. Pe lângă asta nu prea se simţea în largul ei în patul acesta fierbinte, se tot agita, gândindu-se cum să plece mai repede, cum să isprăvească cu aceste lucruri, care începând din ajun i se păreau un vis.

Fără îndoială, el îi simţi enervarea. Brusc fu cuprins de ruşine şi regret. Lăsă desenul neterminat şi spuse foarte repede:

— Îţi mulţumesc mult, domnişoară, pentru amabilitatea dumitale... Te rog să mă ierţi că am abuzat de ea... Poţi să te dai jos din pat. E timpul să-ţi vezi şi dumneata de treburile dumitale.

Şi nu înţelegea de ce nu se hotăra s-o facă, de ce, îmbujorată, îşi vâra mai adânc braţul gol sub cearşaf, în timp ce el, plin de amabilitate, o tot îndemna să se dea jos din pat. Deodată, cu un gest repezit, trase paravanul şi se duse în colţul opus al atelierului; cuprins de o pudoare exagerată, începu să-şi aşeze zgomotos vasele, pentru ca ea să se poată da jos din pat şi îmbrăca fără teama c-o aude cineva.

Copleşit de hărmălaia pe care singur o dezlănţuise, nu

auzi o voce şovăielnică.

— Domnule, domnule...

În sfârşit, ciuli urechea.

— Domnule, dacă sunteţi bun... Nu-mi găsesc ciorapii.

El se repezi să-i aducă; unde-i era capul? Ce să facă ea acolo îndărătul paravanului, numai în cămaşă, fără ciorapii şi fustele pe care i le întinsese la soare? Ciorapii erau uscaţi; îi controla pipăindu-i uşor; apoi îi trecu peste peretele despărţitor şi mai zări o dată braţul gol, proaspăt şi rotund, de un farmec copilăresc. Apoi zvârli fustele la picioarele patului, împinse şi botinele, nemailăsând decât pălăria atârnată de şevalet. Ea îi mulţumi şi apoi nu mai scoase un cu vânt; acum se auzea vag un foşnet uşor de haine şi clipocitul discret al apei. El însă nu înceta să-i dea indicaţii:

— Săpunul e într-o farfurioară pe masă... Aşa, acum trage sertarul şi scoate un prosop curat... Mai ai nevoie de apă? Pot să-ţi dau cana.

Gândul exasperant că iar se dovedea stângaci îl opri.

— Uite că iar te plictisesc! Simte-te ca la dumneata acasă.

Începu din nou să se ocupe de gospodărie. Acum îl frământa o idee. Trebuia oare s-o poftească la masă? Nu se făcea s-o lase să plece aşa. Pe de altă parte, asta o să dureze, şi uite că-şi pierdea o dimineaţă de lucru. Fără a fi luat o hotărâre, îşi aprinse lampa de spirt, spălă cratiţa şi începu să pregătească nişte cacao, ceea ce i se păru mai distins; se cam ruşina de fideaua lui, un fel de terci pe care-l mânca cu bucăţele de pâine şi cu mult ulei, după obiceiul din sud. Dar nu apucase bine să fărâme ciocolata în cratiţă, că fu nevoit să exclame:

— Cum? Eşti gata?

Dând paravanul la o parte, Christine îşi făcu apariţia, îngrijită şi pusă la punct, îmbrăcată în negru; cât ai clipi îşi legase toate şireturile, îşi încheiase toţi nasturii. Obrazul ei trandafiriu nu mai păstra nici măcar umezeala

apei, cocul mare era strâns pe ceafă şi fiecare şuviţă era la locul ei. Claude rămase cu gura căscată în faţa acestui miracol de promptitudine, a râvnei acestei mici gospodine de a se îmbrăca repede şi bine.

— Ei, drace, dar iute mai eşti!

I se părea acum mai înaltă şi mai frumoasă decât crezuse. Ceea ce îl frapa mai ales era aerul ei calm şi hotărât. Evident, acum nu se mai temea. Din clipa în care părăsise patul acesta în dezordine, în care se simţea fără apărare, părea, odată cu botinele şi cu rochia, să-şi fi pus la loc armura. Acum zâmbea, îl privea drept în ochi. El apucă să-i spună ceea ce tot ezitase:

— Iei masa cu mine, da?

Dar ea refuză.

— Nu, mulţumesc... Alerg la gară, unde cu siguranţă că mi-a sosit valiza şi de-acolo mă duc la Passy.

El tot îi da zor cu foamea, spunând că nu era deloc rezonabil să plece fără să mănânce, dar totul fu în zadar.

— Atunci să mă duc până jos să-ţi caut o trăsură.

— Nu, te rog, nu te osteni pentru mine.

— Doar nu vrei să faci pe jos un drum atât de lung? Lasă-mă măcar să te însoţesc până la staţia de trăsuri; nici nu cunoşti Parisul.

— Nu, zău că n-am nevoie de dumneata... Dacă vrei să fii drăguţ, lasă-mă să plec singură.

O ţinea morţiş aşa. Fără îndoială se indigna la ideea de a fi întâlnită cu un bărbat, fie şi de către necunoscuţi; nu va povesti nimănui despre noaptea pe care o petrecuse, va minţi şi va păstra pentru sine amintirea aventurii. El, cu un gest mânios, avu aerul că o trimite la dracu! Călătorie sprâncenată! În fond, îi convenea să nu coboare. Dar în sinea lui se simţea jignit, o găsea ingrată.

— În definitiv, fă cum vrei. N-am să uzez de forţă.

La aceste vorbe, zâmbetul vag al Christinei spori şi coborî uşor colţurile delicate ale gurii. Nu spuse nimic, îşi luă pălăria şi căută din ochi o oglindă; apoi, negăsind-o,

se hotărî să-şi lege bridele la nimereală. Cu coatele ridicate, învârtea şi trăgea de funde fără grabă, iar obrazul îi era scăldat de lumina aurie a soarelui. Surprins, Claude nu mai recunoştea trăsăturile de o dulceaţă copilărească pe care abia le desenase: partea de sus, fruntea şi ochii atât de calzi se estompau; acum ieşea în evidenţă partea de jos a feţei: maxilarul proeminent, gura roşie cu dinţi frumoşi. Şi mereu acel zâmbet enigmatic, poate batjocoritor, de fată tânără.

— În orice caz, reluă el enervat, nu cred că ai să-mi faci vreun reproş.

Atunci, ea nu-şi putu stăpâni râsul, un râs uşor şi nervos.

— Nu, domnule, nici cel mai mic reproş.

Continua s-o privească, chinuit iar de timiditatea şi de ignoranţa lui, de teama că a fost ridicol. În fond, ce ştia această domnişoară? Probabil cât ştie o fată de pension: tot şi nimic. Există acea obscură şi de necercetat înmugurire a cărnii şi a sufletului, până la care nu ajunge nimeni. În mediul oarecum boem de artist, această pudică senzuală începuse oare să se trezească, să resimtă curiozitate şi teamă vagă faţă de bărbat? Acum, când nu se mai temea, încerca oare surpriza, puţin dispreţuitoare, de a se fi temut degeaba? Cum, nu-i făcuse niciun compliment, nici măcar nu-i sărutase vârful degetelor? Indiferenţa morocănoasă pe care acest băiat i-o arătase stârnise probabil în ea femeia în curs de devenire; şi acum pleca, transformată, iritată, făcând pe viteaza pentru a-şi ascunde ciuda, luând cu sine regretul inconştient după acele fapte, necunoscute şi îngrozitoare, care nu se petrecuseră.

— Ziceai, reluă ea, redevenind serioasă, că staţia de trăsuri este la capul podului, pe cheiul celălalt?

— Da, pe locul unde se află un pâlc de copaci.

Acum isprăvise de legat bridele, îşi pusese mănuşile şi era gata, dar tot nu pleca: privea drept în faţa ei, cu

mâinile atârnând în lungul trupului. Ochii i se opriră pe pânza cea mare întoarsă spre perete; ar fi vrut să-i ceară să i-o arate, dar nu îndrăzni. Acum n-o mai reţinea nimic şi totuşi părea să caute ceva, cu senzaţia că lăsa ceva acolo, ce anume nu ştia nici ea. În cele din urmă, se îndreptă spre uşă.

Claude o deschise şi o pâine mică, rezemată de uşă, căzu în atelier.

— Vezi, spuse el, ar fi trebuit să mănânci cu mine. Portăreasa îmi aduce asta sus în fiecare dimineaţă.

Ea făcu un nou gest de refuz. Când ajunse pe palier, se întoarse, stătu o clipă nemişcată. Zâmbetul vesel reapăruse şi îi întinse ea mâna mai întâi.

— Îţi mulţumesc, îţi mulţumesc mult.

El luase mâna mică, înmănuşată, în mâna lui mare, mânjită de culori. Rămaseră astfel amândouă strânse una într-alta timp de câteva secunde, scuturându-se prieteneşte. Fata îi zâmbea mereu, lui îi stătea pe limbă s-o întrebe: „Când te mai văd?” Dar sfiiciunea îl împiedică să vorbească. Ea aşteptă puţin, apoi îşi desprinse mâna.

— La revedere, domnule.

— La revedere, domnişoară.

Christine, fără să-şi ridice capul, coborî scara, ale cărei trepte înalte trosneau. Iar Claude, furios, intră înăuntru şi trânti uşa, strigând în gura mare:

— Ah, blestematele astea de muieri!

Era mânios, turba de furie şi împotriva lui şi împotriva celorlalţi. Tot izbind cu picioarele în mobilele peste care dădea, continua să-şi verse focul în gura mare. Bine făcea când nu le lăsa niciodată să-i calce pragul. Putorile astea nu sunt bune decât ca să te prostească cum vor ele. Nu mai departe decât asta; cine ar fi putut să-i garanteze că nu-şi bătuse straşnic joc de el, cu tot aerul ei nevinovat? Şi mai făcuse prostia să creadă toate poveştile alea de adormit copiii. Din nou îl cuprinseră bănuielile: uite,

istoria aia cu văduva generalului, cu accidentul de cale ferată şi mai ales cu birjarul, n-o s-o creadă în ruptul capului. Unde s-a mai pomenit aşa ceva? De altfel, fata avea o gură care spunea multe... şi avea şi un aer cam ciudat la plecare. Dacă măcar ar putea înţelege de ce minţea! Dar nu, erau minciuni fără rost, inexplicabile, artă pentru artă! Iar acum cu siguranţă că făcea mare haz pe socoteala lui!

Cu un gest violent, strânse paravanul şi-l azvârli într-un ungher. Probabil că-i lăsase o mizerie! Dar când văzu că totul era strâns şi curat, ligheanul, prosopul, săpunul, se înfurie pentru că nu strânsese patul. Cu o energie exagerată se apucă el să-l facă. Cuprinse cu amândouă braţele salteaua călduţă încă, apoi bătu cu pumnii în perna parfumată, de parcă această căldură, această aromă fragedă de tinereţe care se ridica din cearşafuri l-ar fi sufocat. Apoi se spălă cu apă multă, pentru a-şi răcori tâmplele; şi în prosopul umed regăsi mirosul respiraţiei de fecioară, a cărei dulceaţă, risipindu-se, plutea prin atelier şi îl sufoca. Îşi mâncă, înjurând, ciocolata din cratiţă, atât de aprins şi de dornic să picteze, încât înghiţea grăbit îmbucături mari de pâine.

— Dar te sufoci aici! strigă el deodată. Căldura asta mă îmbolnăveşte.

Acum soarele trecuse, nu mai era aşa de cald.

Iar Claude, deschizând o fereastră mică, drept la înălţimea acoperişului, respiră cu profundă uşurare, adierea fierbinte a vântului care intra pe acolo. Apoi îşi luă desenul făcut după capul Christinei, şi stătu aşa multă vreme să-l privească.

CAPITOLUL II

ERA PE LA AMIAZĂ. CLAUDE lucra la tabloul lui, când deodată se auzi un ciocănit familiar şi puternic în uşă. Cu o mişcare instinctivă, pe care nu şi-o putu stăpâni, pictorul strecură într-un dosar portretul Christinei, după care tocmai retuşa chipul femeii din tabloul cel mare. Apoi se hotărî să deschidă.

— Pierre, strigă el. Ai şi venit?

Pierre Sandoz, un prieten din copilărie, era un băiat de douăzeci şi doi de ani, foarte brun, cu capul rotund şi voluntar, nasul pătrat, ochii blânzi şi-o expresie energică, totul încadrat de o barbă încă scurtă.

— Am mâncat mai devreme, răspunse el, şi m-am gândit să profiţi de o şedinţă bună... Măi, să fie! Văd că merge, merge!

Se postase în faţa tabloului şi imediat observă:

— Ia te uită! Schimbi genul de femeie?

Se lăsă o tăcere prelungită, amândoi priveau nemişcaţi. Era o pânză de cinci metri pe trei, pictată în întregime, dar din care abia câteva părţi începeau să se desprindă din schiţă. Schiţa, aşternută dintr-o singură izbucnire, era de o violenţă superbă, de un colorit viu şi arzător. Într-un luminiş de pădure, mărginit de-o verdeaţă abundentă, cădea un val de soare; doar la stânga, o alee întunecoasă se pierdea, pătată de lumină, în depărtare. Acolo, în ierburile şi florile lui iunie, era culcată o femeie goală, cu un braţ petrecut sub cap, cu sânii palpitând; zâmbea, fără să vadă, cu pleoapele închise, sub ploaia de aur care o

scălda. În fund, două alte femei, dar mici, una brună, alta blondă, goale şi ele, se zbenguiau râzând, formând, printre diferitele tonuri de verde ale frunzelor, două încântătoare pete trandafirii. Şi, cum în prim plan simţise nevoia unui contrast negru, pictorul instalase acolo, fără prea multe mofturi, un domn îmbrăcat într-o haină de catifea. Domnul era întors cu spatele, nu i se vedea decât mâna stângă cu care se sprijinea în iarbă.

— Frumos schiţată femeia! reluă în sfârşit Sandoz. Dar o să ai al dracului de lucru cu ea!

Privindu-şi opera cu ochi aprinşi, Claude avu un gest plin de încredere.

— Lasă că am tot timpul până la Salon. În şase luni, câte nu se pot face! Şi poate că de rândul acesta am să fiu în stare să-mi dovedesc mie însumi că nu sunt un dobitoc.

Şi începu să fluiere tare, încântat fără s-o spună de schiţa pe care o făcuse după capul Christinei, însufleţit de unul dintre acele mari elanuri de speranţă, după care şi mai dureros recădea în angoasele artistului, chinuit de pasiunea pentru natură.

— Să nu lenevim! strigă el. Dacă tot ai venit, hai să începem.

Sandoz, din prietenie şi pentru a-l scuti de cheltuială, se oferise să-i pozeze drept model pentru domnul din prim plan. În patru sau cinci duminici, singura zi în care era liber, personajul putea fi conturat. Tocmai îşi îmbrăca vesta de catifea, când un gând îl opri brusc:

— Ia ascultă, dar tu n-ai mâncat mai nimic, din moment ce lucrai... Coboară să mănânci o friptură, eu te aştept aici.

Ideea de a-şi pierde vremea îl indignă pe Claude.

— Ba da, am mâncat, uite cratiţa!... De altfel, vezi că mi-a mai rămas un colţ de pâine. Am să-l mănânc şi gata... Hai, leneşule, vino să pozezi!

Îşi luă grăbit paleta şi apucă pensulele, adăugând:

— Dubuche trece să ne ia spre seară, nu?

— Da, către ora cinci.

— Perfect, o să coborâm atunci să cinăm... Ei, eşti gata? Ţine mâna mai la stânga şi capul mai aplecat.

După ce-şi potrivise pernele, Sandoz se instalase pe divan, păstrând poziţia. Era întors cu spatele, totuşi conversaţia mai continuă un timp, pentru că Sandoz primise chiar în dimineaţa aceea o scrisoare din Plassans, micul oraş provensal în care cei doi prieteni se cunoscuseră când erau în clasa a opta şi îşi lustruiau pantalonii pe băncile şcolii. Apoi tăcură amândoi. Unul lucra, uitând de lume, celălalt moţăia, amorţit şi toropit de îndelunga nemişcare.

La vârsta de nouă ani, Claude avusese marele noroc de a putea părăsi Parisul şi a se întoarce în ţinutul provensal în care se născuse. Mama lui, o spălătoreasă tare de treabă, pe care trândavul de taică-său o lăsase, pe drumuri, se căsătorise atunci cu un muncitor cumsecade, îndrăgostit nebuneşte de tenul ei frumos de blondă. Dar, cu toată râvna lor, abia aveau cu ce-şi ţine zilele. De aceea acceptaseră cu bucurie propunerea generoasă a unui domn bătrân, un original ţicnit, mare amator de tablouri: impresionat de diversele mâzgăleli făcute de copil; el li-l ceruse pe Claude: voia să-l aibă în preajma lui şi să-l dea la liceu. Astfel, vreme de şapte ani, până în clasa de retorică[1], Claude rămăsese în Sud, mai întâi intern, apoi extern, locuind la protectorul lui. Într-o dimineaţă, acesta fusese găsit mort, prăbuşit pe pat. Lăsa prin testament o rentă de o mie de franci tânărului, cu dreptul de a dispune de acest capital la vârsta de douăzeci şi cinci de ani. Îndrăgostit de pe atunci de pictură, Claude părăsi imediat colegiul, fără a voi măcar să încerce să-şi dea bacalaureatul şi veni în grabă la Paris, unde prietenul lui, Sandoz, îl precedase.

Încă din clasa a opta, la colegiul din Plassans, celor trei

[1] Ultima clasă de liceu.

băieţi – Claude Lantier, Pierre Sandoz şi Louis Dubuche – li se spunea cei trei inseparabili. Proveniţi din trei medii diferite, firi opuse, dar născuţi în acelaşi an la numai câteva luni distanţă, ei se legaseră dintr-odată şi pentru totdeauna, mânaţi de afinităţi secrete, de chinul încă nelămurit al unei ambiţii comune, şi de trezirea unei inteligenţe superioare în mijlocul cetei neevoluate de loaze respingătoare care îi băteau. Tatăl lui Sandoz, un spaniol refugiat în Franţa în urma unei încăierări politice, deschisese în apropiere de Plassans o papetărie în care funcţionau maşinării noi, născocite de el; apoi murise, otrăvit de amărăciune, hărţuit de răutatea localnicilor, lăsând văduvei sale o situaţie atât de încurcată, un lung şir de procese atât de încâlcite, încât toată averea lor se topise în acest dezastru; iar mama lui, originară din Bourgogne, cedând urii împotriva provensalilor şi suferind de o paralizie progresivă de care tot pe aceştia îi acuza, se refugiase la Paris cu fiul ei, care o întreţinea acum din modesta lui slujba, visând la gloria literară. Cât despre Dubuche, fiul cel mare al unei brutărese din Plassans, femeie avidă şi foarte ambiţioasă, el venise ceva mai târziu să se alăture prietenilor – împins fiind de mama lui – şi acum urma cursurile Şcolii de arhitectură ca student, trăind modest din ultimele monezi de cinci franci pe care părinţii le investeau în el, cu acea obstinaţie a evreului care scontează un profit de trei sute la sută.

— La naiba! murmură Sandoz în tăcerea ce domnea, da’ ştii că nu-i deloc comodă poziţia asta în care mă pui să stau! îmi frânge încheietura mâinii... Mă rog, am voie să mă mişc puţin?

Claude îl lăsă să se întindă, fără a-i răspunde. Cu trăsături mari de penel, el picta acum haina de catifea. Apoi, se dădu îndărăt, clipi şi, cuprins de o amintire subită, izbucni într-un râs homeric.

— Auzi, îţi mai aduci aminte, pe când eram într-a şasea, de ziua când Pouillaud a aprins lumânări în dulapul

dobitocului ăluia de Lalubie? O, şi groaza lui Lalubie, înainte de a urca la catedră când, deschizând dulapul ca să-şi ia cărţile, a dat de capela aia mortuară!... Ne-am ales toată clasa cu câte cinci sute de versuri!

Sandoz, molipsit de acest acces de veselie, se instalase pe divan. Îşi reluă poziţia, spunând:

— Ei, animalul ăla de Pouillaud! închipuie-ţi că, în scrisoarea pe care am primit-o azi-dimineaţă, îmi spune că profesorul Lalubie se însoară. Afurisitul ăla de bătrân se însoară cu o fată frumoasă. O ştii şi tu, e fata lui Galissard, ăla cu merceria, una blondă căreia îi cântam noi serenade.

Claude şi Sandoz se porniseră să depene amintiri şi nu mai conteneau, unul aţâţat şi pictând cu o frenezie mereu sporită, celălalt tot întors spre perete, vorbind cu spatele, în timp ce umerii îi fremătau de pasiune.

Îşi amintiră mai întâi de colegiu, o mănăstire veche şi mucegăită, care se întindea până la metereze, apoi cele două curţi plantate cu platani enormi, bazinul mâlos, acoperit cu alge, în care învăţaseră să înoate, clasele de la parter cu pereţii şiroind de apă, sala de mese otrăvită de duhoarea permanentă a spălăturii de vase, dormitorul celor mici, vestit prin ororile sale, apoi lenjeria şi infirmeria unde găseai puzderie de surori delicate, de măicuţe în haine negre, atât de blânde sub bonetele lor albe! Ce-a mai fost şi atunci când sora Angèle, cea al cărei chip feciorelnic făcea senzaţie în curtea celor mari, dispăruse într-o bună dimineaţă cu Hermeline, un vlăjgan din clasa de retorică, atât de îndrăgostit de ea, încât îşi făcea pe mâini crestături cu briceagul, pentru a merge la infirmerie ca să-i pună ea leucoplast!

Întreg personalul colegiului se perindă apoi, o cavalcadă lamentabilă, grotescă şi teribilă, chipuri ce exprimau răutatea sau suferinţa: directorul care se ruina organizând primiri pentru a-şi mărita fetele, două fete frumoase şi elegante, pe care desene şi inscripţii odioase

le insultau pe toţi pereţii; apoi cenzorul Pifard, al cărui nas celebru se ivea dindărătul tuturor uşilor asemeni unui tun subţirel, vestindu-i de departe prezenţa; apoi tot pomelnicul de profesori, împroşcat fiecare de injuria unei porecle, severul „Rhadamante”, care nu râsese niciodată, apoi „Jegul”, care îmbâcsea toate jilţurile frecându-şi mereu capul de ele... Mă-nşeli-Adèle; – profesorul de fizică, un încornorat legendar, căruia zece generaţii de derbedei îi azvârleau în obraz numele soţiei sale, odinioară surprinsă, zice-se, în braţele unui carabinier, şi alţii, mulţi alţii încă, „Spontini”, monitorul feroce, cu cuţitul său corsican mânjit de sângele a trei veri, şi micul Chantecaille, un băiat tare de treabă, care le dădea voie să fumeze în timpul plimbării; până şi ajutorul de bucătar şi fata care spăla vasele, doi monştri supranumiţi Paraboulomenos şi Paralleluca, învinuiţi de o idilă printre cojile de legume.

Veniră la rând poznele, evocările rapide ale unor farse de care te mai puteai prăpădi de râs şi acum, după atâţia ani. O! dimineaţa aceea când au ars în sobă pantofii lui „Mimi-Moartea”, zis şi „Scheletul extern”, un băiat slăbănog care aducea tutun de contrabandă pentru toată clasa! Dar seara aceea de iarnă, când se duseseră să fure chibrituri din capelă, de lângă candelă, pentru a fuma frunze uscate de castan din pipe de trestie! Sandoz care făcuse treaba asta, mărturisea acum ce frică îi fusese şi cum îl trecuseră răcorile când coborâse din loja corului înecată în întuneric. Dar ziua în care Claude avusese năstruşnica idee de a prăji gândaci în pupitrul lui, pentru a vedea dacă erau aşa de buni la gust cum se zicea! O asemenea duhoare, un fum atât de gros ieşise din pupitru, încât supraveghetorul pusese imediat mâna pe cana cu apă, crezând că e vorba de un incendiu. Dar când şterpeleau ceapa din straturi, aşa, în plimbare! Dar când zvârleau cu pietre în geamuri, tot hazul fiind să obţină spărturi semănând cu unele hărţi geografice cunoscute;

dar lecţiile de greacă, scrise dinainte, apăsat, pe tablă şi recitate răspicat de toate loazele, fără ca profesorul să bage de seamă; dar băncile din curte, tăiate cu fierăstrăul, apoi purtate în jurul bazinului şi prohodite cu mare alai, ca victimele unei răzmeriţe! Asta mai ales fusese grozavă! Dubuche, care reprezenta clerul, căzuse în fundul bazinului, vrând să ia apă în şapca lui de licean ca să facă din ea o căldăruşă. Şi cea mai nemaipomenită, cea mai grozavă fusese în noaptea în care Pouillaud legase toate oalele de noapte din dormitor de aceeaşi sfoară, vârâtă pe sub paturi, iar a doua zi dimineaţa – era în vacanţa mare – începuse să târâie, alergând prin coridor şi de-a lungul celor trei etaje, această înspăimântătoare coadă de faianţă, care sălta şi se făcea ţăndări în urma lui.

Claude rămăsese cu penelul în aer, râzând cu gura până la urechi; strigă:

— Animalul ăla de Pouillaud!... Şi zi, ţi-a scris? Ce învârteşte acum?

— Păi, nimic, bătrâne, răspunse Sandoz, rezemându-se comod în perne... Scrisoarea lui e de o stupiditate...! Îşi termină dreptul şi apoi se va instala în biroul de avocatură al lui taică-său. Şi să vezi pe ce ton îmi scrie, are de pe acum fasoanele prosteşti ale unui burghez parvenit!

Se lăsă o nouă tăcere. Sandoz adăugă:

— Ştii una, bătrâne, noi am fost favorizaţi.

Apoi alte amintiri li se înfăţişară, din cele care făceau inima să bată cu putere; zilele frumoase, cu soare mult şi aer curat, pe care le trăiseră acolo, dincolo de zidurile colegiului. Încă de pe acum erau mici, în clasa a şasea, cei trei inseparabili făcuseră o pasiune pentru plimbările lungi. Profitau de orice vacanţe, ca să bată drumurile la mai multe leghe depărtare, prinzând curaj pe măsură ce creşteau, sfârşind prin a colinda întreg ţinutul, în adevărate călătorii care durau uneori mai multe zile.

Dormeau pe unde se nimerea, când într-o văgăună de stâncă, când pe aria netedă, fierbinte încă, şi acoperită de paiele rămase de la treieratul griului, care făceau din ea un culcuş moale, când în vreo bojdeucă pustie, pe podeaua căreia aşterneau un pat de cimbru şi de levănţică. Fugeau instinctiv de lume, topindu-se în sânul naturii generoase, adorau fără să ştie de ce copacii, apele, munţii, numai pentru bucuria nemărginită de a fi singuri şi liberi.

Dubuche, care era intern, nu li se alătura celor doi decât în zilele de vacanţă. De altfel n-avea picioare sprintene iar trupul de tocilar respectabil era amorţit. Dar Claude şi Sandoz erau neobosiţi, se trezeau în fiecare duminică la ora patru dimineaţa, zvârlindu-şi cu pietre în storuri. Vara, mai ales, nu visau decât la Viorne, torentul a cărui şuviţă subţire udă câmpiile joase de la Plassans. La doisprezece ani abia împliniţi ştiau să înoate; o adevărată frenezie îi făcea să se bălăcească pe fundul gropilor unde se aduna apă, să petreacă acolo zile în şir, goi-goluţi, întinzându-se, ca să se usuce, pe nisipul fierbinte, cufundându-se apoi din nou, trăind în râu, când pe spate, când pe burtă, scotocind în ierburile de la mal, cufundându-se până la urechi şi pândind ceasuri în şir ascunzătorile ţiparilor. Această şiroire de apă limpede care îi uda sub soarele puternic le prelungise copilăria, le păstrase acel râs proaspăt al ştrengarilor aflaţi în libertate, până târziu, când, ajunşi la vârsta bărbăţiei, se întorceau în oraş, în serile fierbinţi şi tulburătoare de iulie. Mai târziu îi apucase pasiunea vânătoarei, dar aşa cum se practică ea în acest ţinut fără vânat, unde omul face şase leghe pentru a ucide o jumătate de duzină de păsărele, expediţii nemaipomenite din care se întorceau adeseori cu tolbele goale, numai cu un liliac imprudent, doborât la intrarea în oraş, când îşi descărcau puştile. Ochii li se umezeau la amintirea acestor marşuri, nesfârşite: revedeau în depărtare drumurile albe, acoperite de un

strat de pulbere des ca unul de zăpadă; şi ei mergeau mereu, mereu, fericiţi să-şi audă trosnind pantofii grosolani, apoi o scurtau peste câmpuri, prin pământurile roşiatice, bogate în fier, peste care alergau, iarăşi şi iarăşi; cerul era de plumb, niciun pic de umbră, doar măslini pitici, migdali cu frunzişul plăpând; iar la fiecare întoarcere o stare delicioasă de toropeală în urma oboselii, fanfaronada triumfătoare de a fi mers şi mai mult ca data trecută, încântarea de a nu-şi mai simţi picioarele, de a înainta numai în virtutea inerţiei, stimulaţi de cine ştie ce oroare de cântec soldăţesc, care-i legăna ca din adâncul unui vis.

Încă de pe atunci, Claude, laolaltă cu punga de praf de puşcă şi cutia cu capse, îşi lua şi un album pe care desena frânturi de peisaje; în timp ce Sandoz avea mereu în buzunar câte un volum de poezii. Era o frenezie romantică, strofe înaripate care alternau cu grosolănii cazone, ode care izbucneau în freamătul luminos al aerului încins; iar când descopereau vreun izvor, patru sălcii – pete cenuşii pe pământul strălucitor – îi uita Dumnezeu acolo până la aprinsul stelelor, jucând dramele pe care le ştiau pe dinafară, îngroşându-şi vocea pentru a-i reda pe eroi, subţiind-o şi prefăcând-o în viers de fluier pentru ingenue şi regine. În asemenea zile vrăbiile aveau linişte. Izolaţi în această provincie îndepărtată, în toropeala tâmpă a micilor oraşe, încă de la vârsta de patrusprezece ani, cei doi entuziaşti, fuseseră bântuiţi de o mare sete de literatură şi de artă. Decorul enorm al lui Hugo, plăsmuirile gigantice care defilează acolo, în eterna bătălie a antitezelor, îi transportaseră dintru început în plină epopee; gesticulau, se duceau să vadă cum apune soarele îndărătul ruinelor, iar viaţa însăşi li se părea că se desfăşoară într-o lumină sclipitoare şi amăgitoare, ca în actul al cincilea. Apoi venise Musset să-i zguduie cu pasiunea şi cu lacrimile lui, ascultau cum bate în el propria lor inimă, în faţă li se deschidea o lume mai

omenoasă, care îi cucerea cu mila ei, cu veşnicul strigăt al mizeriei pe care de acum încolo aveau să-l audă ridicându-se de pretutindeni.

De altfel, se mulţumeau cu orice. Stăpâniţi de marea lăcomie a tinereţii, de o sete pătimaşă de lectură, în care se învălmăşeau excelentul şi execrabilul, atât de dornici să admire, încât adesea adevărate orori le stârneau exaltarea pricinuită de capodopere.

Şi, aşa cum spunea acum Sandoz, această pasiune a mersului pe jos, această sete de lectură, îi ferise de închistarea irezistibilă a mediului. Nu intrau niciodată în cafenele, le era groază de străzi, pretindeau chiar că acolo ar muri cu zile ca vulturii în colivie; iar în acest răstimp, unii colegi ai lor îşi toceau uniformele pe mesele mici de marmură, aşteptând să se hotărască la cărţi cine va plăti consumaţia. Această viaţă de provincie, care prindea fiinţe atât de tinere în angrenajul maşinaţiilor ei, obiceiul de a merge la cerc, de a citi ziarul din doască în doască, de a reîncepe veşnica partidă de domino, de a face aceeaşi plimbare, la aceeaşi oră, pe aceeaşi alee, şi în cele din urmă abrutizarea sub presiunea acestei pietre de moară care turteşte creierii, îi indigna, îi împingea spre protest; şi atunci se cocoţau pe dealurile învecinate, pentru a descoperi! acolo pustietăţi neştiute de nimeni sau recitau versuri în, bătaia ploii, refuzând orice adăpost, din ură faţă de cetăţi. Visau să se aşeze pe malul Viornei, să trăiască acolo ca nişte sălbatici, fericiţi de a se scălda întruna având la ei cinci sau şase cărţi, nu mai mult, ceea ce le-ar fi fost prea de ajuns. Respingeau până şi femeia, aveau timidităţi şi stângăcii pe care le converteau într-o austeritate de puşti superiori. Vreme de doi ani Claude se mistuise de dragoste pentru o ucenică modistă, pe care în fiecare seară o întovărăşea de departe; şi niciodată nu avusese îndrăzneala să-i adreseze vreun cuvânt. Sandoz se hrănea cu visuri; doamne întâlnite în călătorii, fete frumoase care se vor ivi într-o pădure necunoscută, care i

se vor dărui o zi întreagă, apoi se vor destrăma ca nişte năluci pe înserate. Singura lor aventură galantă îi mai amuza şi acum, într-atât fusese de stupidă: pe vremea când făceau parte din orchestra liceului, cântau serenade pentru două micuţe domnişoare; petrecuseră sub fereastră nopţi de-a rândul scoţând din clarinet şi din trompetă nişte cacofonii îngrozitoare, ce înspăimântau pe burghezii din cartier, până în seara memorabilă în care părinţii, indignaţi, deşertaseră în capul lor toate oalele cu apă din casă.

Ah! ce vremuri fericite şi ce râsete înduioşate la cea mai măruntă amintire! Pereţii atelierului erau acoperiţi cu o serie de schiţe făcute chiar acolo de pictor, în cursul unei călătorii recente. Era ca şi cum ar fi avut, în jurul lor orizonturile de altădată şi cerul de un albastru intens peste câmpia roşiatică. Colo se întindea o câmpie, cu unduirea micilor măslini cenuşii, până la dantela trandafirie a colinelor îndepărtate. Ici, între dealuri arse, de culoarea ruginii, apa secată a Viornei scădea sub arcada unui pod bătrân, brumat de praf, fără altă verdeaţă decât nişte tufişuri moarte de sete. Ceva mai departe trecătoarea Infernets îşi deschidea rana căscată printre rocile fulgerate şi prăbuşite, haos imens, pustiu sălbatic, rostogolindu-şi la nesfârşit valurile de piatră. Apoi tot felul de unghere binecunoscute: vâlceaua Repentance, atât de înghesuită, atât de umbroasă, proaspătă ca un buchet de flori printre câmpiile calcinate; pădurea Trois-Bons-Dieux, ai cărei pini, de un verde puternic şi lucios, îşi plângeau răşina sub soarele puternic; sau Jas de Bouffan, alb ca o moschee în mijlocul vastelor întinderi de pământ, asemănătoare unor bălţi de sânge. Şi altele, mereu altele, frânturi orbitoare de drum care coteau, râpe în care căldura părea că iveşte băşici din pielea arsă a pietrelor, sau limbi de nisip însetate, care sorbeau picătură cu picătură apa din râu, muşuroaie de cârtiţă, poteci de capre, culmi cufundate în azur.

— Ia stai! exclamă deodată Sandoz întorcându-se spre un studiu, dar asta pe unde vine?

Claude, indignat, îi arătă cu paleta.

— Cum, nu-ţi aminteşti?... Era să ne frângem gâtul acolo. Ştii, în ziua când ne-am cocoţat cu Dubuche de la Jaumegarde în sus. Era neted ca-n palmă, ne agăţam cu unghiile; şi tot aşa: până când, ajunşi la mijloc, n-am mai putut nici să urcăm, nici să coborâm. Şi pe urmă, sus, când a fost să frigem nişte cotlete, noi doi, eram gata-gata să ne luăm la bătaie.

Sandoz îşi reamintea acum.

— A, da, sigur că da! şi fiecare trebuia să şi-l frigă pe al lui pe nişte crenguţe de rozmarin, şi cum ale mele luau foc, tu mă scoteai din sărite bătându-ţi joc de friptura mea care se făcea scrum.

Mai râdeau şi acum cu aceeaşi poftă ca altădată. Apoi pictorul se apucă din nou de treabă, spunând cu gravitate:

— S-au dus toate astea, băiete! Gata, acum s-a zis cu hoinăreala.

Era adevărat; de când cei trei inseparabili îşi realizaseră visul de a ajunge cu toţii la Paris pentru a-l cuceri, existenţa devenise cumplit de aspră. Mai încercau ei să facă plimbări lungi ca altădată; plecau pe jos în unele duminici, pe la bariera Fontainebleau, mergeau să cutreiere păduricea de la Verrières, ajungeau până la Bièvre, traversau pădurile Bellevue şi Meudon, apoi se întorceau pe la Grenelle. Dar dădeau vina pe Parisul care le amorţea picioarele şi nu mai părăseau asfaltul, dăruindu-se în întregime luptei lor.

De luni până sâmbătă, Sandoz turba la primăria din al cincilea arondisment, într-un ungher întunecos de la biroul de naşteri, pironit acolo numai şi numai de dragul maică-sii, pe care cu cei o sută cincizeci de franci abia o putea întreţine. La rândul lui, Dubuche, zorit să plătească părinţilor dobândă pentru sumele de bani investite în

folosul lui, căuta nişte treburi mărunte pe la arhitecţi, în afară de ceea ce lucra la Şcoala de arhitectură. Cât despre Claude, el era liber, mulţumită rentei de o mie de franci; dar cât de greu îi venea la sfârşit de lună, mai ales când trebuia să împartă ce-i mai rămânea prin buzunare! Norocul lui era că începuse să vândă unele pânze pe care i le lua cu zece şi doisprezece franci un negustor şiret, taica Malgras; căci altfel, ar fi preferat să crape de foame decât să accepte să facă portrete de burghezi, tablouri stupide de inspiraţie religioasă, storuri pentru restaurante sau firme pentru moaşe. După întoarcerea la Paris, avusese în fundătura Bourdonnais un atelier foarte mare; apoi se instalase, din economie, pe cheiul Bourbon. Trăia aici ca un sălbatic, într-un dispreţ suveran faţă de tot ceea ce nu era pictură, certat cu familia care îl dezgusta, rupând orice relaţii cu o mătuşă mezelăreasă în Hale, numai pentru că aceasta o ducea prea bine, păstrând doar în adâncul inimii rana ascunsă pe care i-o pricinuia decăderea maică-sii pe care nişte bărbaţi o mâncau de vie şi o duceau la pierzanie.

Deodată îi strigă lui Sandoz:

— Ştii ce, ia fă bine şi stai ca lumea!

Dar Sandoz declară că se anchiloza şi sări de pe divan ca să-şi dezmorţească oasele. Urmă o pauză de zece minute. Se vorbi de altceva. Claude se arătă binevoitor. Când treaba mergea, se înflăcăra, puţin câte puţin, devenea vorbăreţ, el care picta cu dinţii strânşi, cuprins de o furie rece, de îndată ce simţea că natura îi scapă. De aceea, când prietenul său îşi reluă poziţia, el continuă ca împins de un şuvoi năvalnic, fără a se opri din pictat.

— Ei, bătrâne, merge, ce zici? N-arăţi deloc rău aici pe pânză... Să-i văd eu pe dobitoci că mi-o refuză şi pe asta! Sunt eu mai exigent cu mine decât ăia faţă de ei înşişi, asta fără discuţie; şi când îmi accept eu un tablou, să ştii că e ceva mai serios decât dacă ar fi trecut pe la toate juriile din toată lumea... Ştii tabloul meu, ăla cu Halele,

puştii ăia doi pe un maldăr de zarzavaturi, ei bine, află că l-am răzuit: ce mai, nu-mi ieşea deloc, mă băgasem într-o treabă prea grea încă pentru umerii mei. Lasă că am să-l reiau eu într-o zi, când mi-o veni mie bine şi am să mai fac şi altele, nişte chestii care o să-i lase pe toţi în fund de uluire!

Făcu un gest mare, de parcă ar fi vrut să mături o mulţime; deşertă pe paletă un tub de vopsea albastră şi începu să râdă batjocoritor, întrebându-se ce mutră o să facă în faţa tabloului primul lui profesor, moş Belloque, un fost căpitan ciung, care într-o sală a muzeului preda de un sfert de secol arta de a haşura puştilor din Plassans. De altfel, la Paris, Berthou, celebrul autor al pânzei *Nero la circ,* al cărui atelier Claude îl frecventase vreme de şase luni, îi spusese de zeci de ori că nu va ieşi niciodată nimic din el. Ah! ce rău îi părea acum de cele şase luni de tatonări imbecile, de exerciţii nătângi, sub supravegherea unui om cu o minte atât de diferită de a lui! Ajunsese până la a invectiva activitatea de la Luvru, zicea că mai degrabă şi-ar fi tăiat o mâna decât să se întoarcă acolo ca să-şi strice ochiul, privind acele copii, care îţi îmbâcsesc pentru totdeauna viziunea asupra lumii în care trăieşti. În fond, în materie de artă, ce altceva e de făcut decât să dai tot ceea ce ai în tine? Nu se reducea totul la a aşeza o femeie în faţa ta şi pe urmă la a o zugrăvi aşa cum o simţi? Oare o legătură de morcovi, da, o legătură de morcovi, studiată direct după natură şi pictată cu ingenuitate în nota personală în care o vezi, nu valorează mai mult decât veşnicele peltele de la Şcoală, pictura aia siropoasă, făcută în mod ruşinos după reţete? Va veni o zi în care un singur morcov original va însemna o revoluţie. Iată de ce acum se mulţumea să meargă să picteze la atelierul Boutin, un atelier liber, pe care-l ţinea un fost model pe strada Huchette. După ce-şi plătea cotizaţia – cei douăzeci de franci – găsea acolo nuduri cu duiumul, bărbaţi, femei, putea să facă ce poftea pe pânzele lui; se

îndârjea, uita de foame şi de somn, luptând fără răgaz cu natura, înnebunit de atâta muncă, alături de nişte filfizoni care-l acuzau de trândăvie şi ignoranţă şi care vorbeau cu aroganţă de studiile lor pentru că, sub ochii vreunui maestru, copiau nasuri şi guri.

— Ascultă-mă pe mine, bătrâne, când o face vreunul dintre caraghioşii ăia vreun tors ca ăsta, să vină să mi-l arate şi atunci o să stau de vorbă cu el.

Cu vârful pensulei el îi arăta un nud splendid, atârnat de perete, lângă uşă; era executat cu o amploare magistrală; iar alături erau nişte crochiuri admirabile, reprezentând nişte picioare de fetiţă, încântătoare prin realismul lor delicat, şi mai ales un pântece de femeie, cu o carnaţie satinată, fremătătoare, vie parcă de sângele care-i curgea sub piele. În rarele sale clipe de mulţumire, Claude era mândru de aceste studii, singurele care îl satisfăceau, care vesteau un mare pictor, admirabil înzestrat, dar frânat adesea de inexplicabile oprelişti.

Continuă cu vehemenţă, în timp ce picta cu trăsături viguroase de penel haina de catifea, biciuindu-se cu acea intransigenţă care nu respecta pe nimeni:

— Nu sunt toţi decât nişte mâzgălitori de poze fără nicio valoare, impostori, nişte dobitoci sau nişte şmecheri, robiţi neroziei publice! Niciunul mai de soi, în stare să-i pălmuiască pe burghezi!... Poftim, uită-te la bătrânul Ingres, ştii că mi se întoarce stomacul pe dos când îi văd pictura aia băloasă. Ei bine, trebuie totuşi să admit că e cineva; îl socot foarte cutezător şi-mi scot pălăria în faţa lui, pentru că nu se sinchisea nimeni, desena al dracului de bine şi i-a obligat pe idioţii care azi îşi imaginează că-l înţeleg, să-l accepte... în rest, să ştii că nu mai sunt decât doi: Delacroix şi Courbet. Ceilalţi, o adunătură de lichele... Ei, bătrânul leu romantic, ce mai alură avea! Şi ca decorator, cum mai făcea să scânteie nuanţele! Şi ce energie clocotitoare! Ar fi acoperit toţi pereţii Parisului, dacă ar fi fost ai lui: paleta lui fierbea şi dădea pe-afară.

Ştiu că totul nu era decât fantasmagorie, dar n-are a face, e o chestie care mă stârneşte, era nevoie de aşa ceva ca să ia foc Şcoala!... Pe urmă a venit celălalt, unul care ştia ce-i aia munca, cel mai adevărat pictor al secolului şi de o execuţie absolut clasică, ceea ce niciunul dintre cretinii ăştia n-a simţit. Au sărit în sus cu toţii, au urlat că asta înseamnă profanare şi realism; în fond, realismul ăsta grozav nu era decât în subiecte, în timp ce viziunea rămânea cea a vechilor maeştri, regăseai aceeaşi factură care continua piesele reuşite din muzeele noastre... Amândoi, şi Delacroix şi Courbet, s-au manifestat la timpul potrivit. Au făcut fiecare un pas înainte. Iar acum, ei! acum...

Tăcu, se trase puţin îndărăt, pentru a cântări efectul, se cufundă o clipă în examinarea operei lui, apoi reluă:

— Acum e nevoie de altceva... Ce anume? Nu ştiu nici eu exact! Dacă aş şti şi dacă aş putea, aş fi foarte mare. Da, n-ar mai fi niciunul ca mine. Dar ceea ce simt eu, e că marele decor romantic al lui Delacroix trosneşte şi se prăbuşeşte; mai simt că pictura întunecată a lui Courbet miroase cale de o poştă a aer închis, a mucegai de atelier, în care soarele nu pătrunde niciodată... Înţelegi, poate că e nevoie de soare, de aer liber, de o pictură luminoasă şi tânără, de obiecte şi fiinţe aşa cum arată ele în lumina adevărată, în sfârşit, nu ştiu ce să zic, de pictura noastră a tuturor, pictura pe care ochii noştri de azi trebuie s-o facă şi s-o privească.

Vocea i se stinse din nou, se bâlbâia, nu reuşea să formuleze acea germinare mocnită a viitorului care urca în el. Se lăsă o tăcere adâncă, în timp ce Claude, cuprins de un fior, isprăvea de schiţat haina de catifea.

Sandoz îl ascultase fără să se mişte. Şi, cu spatele întors, ca şi cum ar fi vorbit în vis, cu un perete, spuse la rândul lui:

— Nu, nu, nu se ştie, şi ar trebui ştiut. Eu, ori de câte ori un profesor a vrut să-mi impună un adevăr, am avut o

răbufnire de neîncredere, la gândul că sau se înşală sau mă înşală. Ideile lor mă exasperează, adevărul mi se pare mai larg... Ah, cât ar fi de frumos să-ţi dăruieşti toată existenţa unei opere în care să încerci să aşezi totul, oameni şi dobitoace, într-o imensă arcă. Şi nu în ordinea indicată de manualele de filosofie, după ierarhia stupidă care ne leagănă orgoliul, ci în plină curgere a vieţii universale, o lume în care noi n-am reprezenta decât accidentul, iar câinele care trece, şi, până la urmă, chiar piatra de pe drum ne-ar completa, ne-ar explica; în sfârşit, un mare tot, fără sus sau jos, murdar sau curat, aşa cum funcţionează el... Desigur că romancierii şi poeţii trebuie să se adreseze ştiinţei, ea este azi unica sursă posibilă. Dar, vezi! Ce să iei de la dânsa şi cum să te pui de acord cu ea? Numaidecât simt că mă împotmolesc... Ah, dacă aş şti, dacă aş şti, ce de cărţi aş mai azvârli în capul oamenilor, una după alta!

Tăcu şi el. Iarna trecută îşi publicase prima carte, cuprinzând o serie de schiţe drăguţe, aduse de la Plassans, în care pe alocuri doar câteva accente mai dure îl trădau pe omul revoltat, pasionat de putere şi adevăr. De atunci tot bâjbâia, îşi punea întrebări, frământat de ideile, confuze încă, ce îi zvâcneau în cap. Dornic de lucrări gigantice, el proiectase mai întâi o geneză a universului în trei faze: creaţia, restabilită în mod ştiinţific; istoria omenirii, ajunsă să-şi trăiască clipa şi să-şi joace rolul în circuitul fiinţelor; apoi viitorul, fiinţele succedând fiinţelor, desăvârşind facerea lumii prin strădania nesfârşită a vieţii. Dar se răcorise în faţa ipotezelor prea îndrăzneţe privind această a treia fază; acum căuta un cadru mai restrâns, mai uman, în care totuşi să încapă ambiţia lui atât de vastă.

— Ah! să vezi totul şi să pictezi totul! reluă Claude după un lung interval. Să ai kilometri de ziduri de acoperit, să împodobeşti gările, halele, primăriile şi tot ce se va mai construi, când arhitecţii nu vor mai fi nişte dobitoci. Nu

vor trebui atunci decât muşchi şi capete destoinice, căci nu de subiecte se va duce lipsă. Ce zici? Viaţa aşa cum o întâlneşti pe stradă, viaţa săracilor şi cea a bogaţilor, la piaţă, la curse, pe bulevarde, în fundul străduţelor gemând de lume; şi toate meseriile în activitate; şi toate pasiunile redeşteptate în plină zi; şi ţăranii şi animalele şi viaţa de ţară. Or să vadă ei, or să vadă, de m-or ţine pe mine curelele; îmi freamătă mâinile de neastâmpăr. Da! Toată viaţa modernă! Nişte fresce înalte cât Panteonul! O serie de pânze care să dea Luvrul peste cap, fir-ar să fie!

De regulă, de îndată ce se aflau împreună, pictorul şi scriitorul sfârşeau prin a se exalta astfel. Se biciuiau unul pe altul, înnebuniţi după glorie; şi era în vorbele lor atâta scăpărare de tinereţe, atâta pasiune pentru muncă, încât până şi lor le venea să zâmbească apoi de aceste visuri măreţe şi orgolioase, parcă înviorați, întăriţi în supleţea şi în forţa lor.

Claude, care se trăsese acum spre perete, se lipi cu spatele de el, obosit. Atunci Sandoz, înţepenit de cât pozase, se sculă de pe divan şi se aşeză alături de el. Apoi priviră amândoi, în tăcere: Domnul cu haina de catifea era în întregime schiţat; mâna, mai finisată decât restul, făcea în iarbă un efect foarte interesant de culoare luminoasă şi proaspătă; iar pata întunecoasă a spatelui se detaşa cu atâta vigoare, încât micile siluete din fund, cele două femei hârjonindu-se în soare, păreau a se fi îndepărtat în freamătul luminos din poiană; în timp ce personajul principal, femeia goală şi culcată, încă abia schiţată, plutea mereu, ca o plăsmuire de vis, o Evă râvnită, iscată din pământ, chip zâmbitor, dar fără privire, cu pleoapele închise.

— Şi până la urmă cum o să-i spui? întrebă Sandoz.

— *În aer liber*[2] – răspunse scurt Claude.

[2] În original „Plein air”. Una dintre inovaţiile impresioniştilor era introducerea luminii şi a culorilor vii în tablourile lor. Ei protestau împotriva tonurilor sumbre şi mohorâte din picturile şcolii romantice. Acestei picturi, care după spusele lor, zugrăvea realitatea într-o

Dar scriitorului care, fără să vrea, avea despre pictură concepţia unui literat, titlul i se păru cam tehnic.

— *În aer liber,* asta nu spune nimic.

— Nici n-are nevoie să spună... Nişte femei şi un bărbat se odihnesc la soare, într-o pădure. N-ajunge? Află că e destul ca să iasă de aici o capodoperă.

Îşi lăsă capul pe spate şi spuse între dinţi:

— Fir-ar al dracului, iar e întunecat! Afurisitul ăsta de Delacroix îmi stăruie în ochi. Şi poftim, mâna asta e de-a dreptul ca la Courbet... Toţi suntem muiaţi în zeama asta romantică. Tinereţea noastră s-a bălăcit prea mult în ea, iată-ne mânjiţi până la bărbie. Ne va trebui o baie zdravănă ca să ne curăţim.

Sandoz ridică desperat din umeri; şi el se văita că s-a născut la confluenţa lui Hugo cu Balzac. Totuşi Claude era mulţumit, într-o stare de excitare fericită, pentru că lucrase bine şi cu spor. Dacă prietenul lui mai putea să vină încă două sau trei duminici, omul de pe pânză o să iasă pe cinste. Dar pentru azi era destul. Glumiră amândoi, căci de obicei Claude îşi epuiza modelele, nu le dădea drumul decât vlăguite, moarte de oboseală. El însuşi nu se oprea decât când simţea că se clatină, istovit şi cu stomacul gol. Când ceasul cu cuc anunţă ora cinci, se aruncă asupra restului de pâine şi-l devoră. Epuizat, rupea pâinea cu degetele tremurânde, o înghiţea aproape nemestecată, reîntors în faţa tabloului, stăpânit din nou de ideea lui în asemenea măsură, încât nici nu-şi dădea seama că mănâncă.

— E cinci, spuse Sandoz, care se întindea, cu braţele în sus. Hai să cinăm... Uite-l şi pe Dubuche.

Se auzi o bătaie în uşă şi Dubuche îşi făcu apariţia. Era un băiat brunet, voinic, cu un obraz îngrijit şi buhăit, cu părul scurt şi mustăţi mari. Dădu mâna cu ei şi se opri nedumerit în faţa tabloului. În fond această pictură

---

lumină ca de pivniţă, ei ii opuneau pictura aşa numită „în aer liber” (en plein air).

trăsnită îi şoca firea ponderată, respectul lui de elev silitor pentru formulele consacrate, şi numai vechea prietenie dintre ei punea de obicei stavilă criticilor sale. Dar de rândul acesta, în mod vizibil, toată fiinţa lui se revolta.

— Ei, ce-i? Nu-ţi place? întrebă Sandoz care-l pândea.

— Ba da, ba da, foarte bine pictat... Numai că...

— Hai, dă-i drumul! Ce nu-ţi convine?

— Numai că, domnul ăsta îmbrăcat, printre femeile alea goale... unde s-a pomenit una ca asta?

Atunci ceilalţi doi izbucniră. Da' ce, parcă la Luvru nu erau sute de tablouri cu o asemenea compoziţie? Şi pe urmă, dacă nu s-a mai pomenit una ca asta, ei bine, se va pomeni! Puţin le păsa lor de public!

Fără a părea tulburat de furia acestor răspunsuri, Dubuche repetă liniştit:

— Publicul nu va înţelege... Publicul va zice că e necuviincios... Da, e necuviincios.

— Burghez împuţit! strigă Claude exasperat. Te-au îndobitocit ăia de la Şcoală, înainte nu erai aşa tâmpit.

Era gluma obişnuită a celor trei prieteni, de când Dubuche intrase la Şcoala de Bele-Arte. Atunci el bătu în retragere, puţin neliniştit de cearta care devenea violentă, şi scăpă începând să dea în pictori. Ce-i drept, asta aşa era, pictorii de la Şcoală erau nişte cretini clasa întâi. Dar, cu arhitecţii lucrurile stăteau altfel. Trebuia să-şi facă studiile undeva, nu? Aşa că era obligat să rabde. Mai târziu însă, asta nu-l va împiedica să aibă ideile lui. Şi afectă nişte intenţii foarte revoluţionare.

— E-n regulă, zise Sandoz, din moment ce te scuzi, hai la masă.

Dar Claude, maşinal, luase o pensulă şi se apucase iar de lucru. Acum, alături de domnul cu haină, femeia nu se mai potrivea. Enervat şi nerăbdător, îi îngroşă contururile viguros, pentru a o repune în planul pe care trebuia să-l ocupe.

— Hai, vii? repetă prietenul său.

— Imediat, ce dracu, nu-i nicio grabă... Lasă-mă să schiţez asta şi viu cu voi.

Sandoz clătină din cap; apoi, pe un ton blând, temându-se să nu-l exaspereze şi mai tare:

— Rău faci că te încăpăţânezi, bătrâne... eşti stors de oboseală, mort de foame şi iar ai să strici totul ca mai deunăzi.

Cu un gest iritat, pictorul îi tăie vorba. Asta era veşnica lui poveste: nu izbutea să se oprească la timp din lucru, se îmbăta de muncă, din nevoia de a avea o certitudine imediată, de a-şi dovedi că în sfârşit realizase o capodoperă. Îndoielile începeau să-l sfâşie în toiul bucuriei de a fi avut o şedinţă reuşită: făcuse oare bine că dăduse atâta intensitate vestonului de catifea? Va regăsi oare acea nuanţă scânteietoare pe care o voia pentru femeia goală? Ar fi preferat să moară acolo, decât să nu afle imediat. Scoase înfierbântat capul Christinei pe care îl ascunsese în blocul de desen şi privi comparând, ajutându-se de acest document luat pe viu.

— Ia te uită! strigă Dubuche, unde ai desenat tu asta? Cine e?

Claude, impresionat de întrebare, nu răspunse; apoi fără a mai sta la gânduri, el care le spunea totul, minţi, cedând unei ciudate pudori, sentimentului delicat de a-şi păstra aventura numai pentru el.

— Ei, cine e? repetă arhitectul.

— Cine să fie? Nimeni, un model.

— Adevărat, un model? Tânără de tot, nu-i aşa? E foarte bine fata... Ar trebui să-mi dai adresa, nu pentru mine, ci pentru un sculptor care caută o Psyché. Adresa o ai aici?

Şi Dubuche se întorsese spre un colţ unde, pe peretele cenuşiu, se aflau scrise cu creta, risipite în toate sensurile, adresele unor modele. Femeile mai ales îşi lăsau acolo cărţile de vizită, scrise cu litere mari, copilăreşti. Numele Zoé Piédefer, din strada Campagne-

Première 7, o brună voinică, ce începuse să facă burtă, fusese scris de-a curmezişul, peste cele ale micuţei Flore Beauchamp, str. Laval 32, şi Judith Vaquez, din str. Rocher 69, o evreică, ambele destul de proaspete, dar prea slabe.

— Ei, ai adresa?

Atunci Claude se înfurie.

— Ia mai lasă-mă în pace! De unde vrei să ştiu? Zău că eşti enervant, tot pisezi omul când îl vezi că lucrează!

Sandoz nu spuse nimic; întâi se miră, apoi zâmbi.

Era mai subtil decât Dubuche, îi făcu un semn discret şi amândoi începură să glumească. Vai, scuzaţi! dacă domnul dorea s-o păstreze pentru uzul lui personal, nu i-o cerea nimeni cu împrumut. Vasăzică şmecherul dispunea de fete frumoase! Şi mă rog unde o culesese? Într-o cârciumă din Montmartre sau pe un trotuar din piaţa Maubert?

Din ce în ce mai jenat, pictorul nu-şi găsea locul.

— Doamne, dar proşti mai sunteţi! Dacă aţi şti ce proşti sunteţi!... Încetaţi, vă rog, zău că mă necăjiţi.

Vocea îi era atât de schimbată, încât cei doi tăcură pe loc; iar el, mai şterse o dată capul femeii goale, apoi îl desenă din nou, pictându-l după chipul Christinei; se ambalase, dar mâna nu-i era sigură şi o lua razna. Apoi se apucă să picteze sânii, abia schiţaţi pe studiu. Excitaţia lui sporea, era pasiunea unui cast pentru trupul de femeie, o dragoste pătimaşă pentru goliciunile râvnite şi niciodată posedate, o neputinţă de a se satisface, de a crea atâta carne câtă visa să strângă în braţele lui pătimaşe. Aceste fete pe care le alunga din atelier, le adora în tablourile sale, le mângâia şi le brutaliza, exasperat până la lacrimi că nu le putea face destul de vii şi de frumoase.

— Ei, mai lăsaţi-mă doar zece minute, repetă el. Numai să fixez umerii pentru mâine şi coborâm.

Sandoz şi Dubuche, ştiind că nu-l puteau împiedica de a se istovi astfel, se resemnară. Dubuche aprinse o pipă

şi se întinse pe divan: numai el fuma, ceilalţi doi nu se obişnuiseră niciodată cu tutunul, veşnic cuprinşi de greaţă la o ţigară mai tare. Apoi, după ce se întinse pe spate, cu privirile pierdute în fumul de ţigară pe care îl sufla, vorbi despre el, pe îndelete, în fraze monotone. Ah, blestematul ăsta de Paris, cum trebuia să te mai zbaţi ca să-ţi faci o situaţie! Îşi amintea cele cincisprezece luni de ucenicie la patronul lui, vestitul Dequersonnière, odinioară laureat al marelui premiu, acum arhitect în construcţii civile, cavaler al Legiunii de onoare, membru al Institutului, a cărui capodoperă, biserica Sf. Mathieu, semăna cu un tort şi cu o pendulă Empire: un om de treabă în fond, de care-şi bătea joc, deşi îi împărtăşea respectul pentru vechile formule tradiţionale. De altfel, dacă n-ar fi fost colegii, el n-ar fi învăţat mare lucru în atelierul din strada du Four, unde patronul nu făcea decât să treacă în fugă, de trei ori pe săptămână; colegii, nişte tipi ai dracului, îi făcuseră viaţa foarte amară la începui; dar măcar îl învăţaseră să încleieze un şasiu, să deseneze curat o schiţă. Şi câte prânzuri numai cu o ceaşcă de cacao şi o chiflă, pentru a-şi putea plăti cotizaţia de douăzeci şi cinci de franci! Şi câte pagini mâzgălite ca vai de capul lor, câte ceasuri petrecute acasă, aplecat deasupra cărţilor, înainte de a îndrăzni să se prezinte la Şcoală! În plus, fusese pe punctul de a pica, în ciuda strădaniilor lui de băiat foarte muncitor: n-avea imaginaţie şi lucrarea lui scrisă – o cariatidă şi o sufragerie de vară, foarte mediocre ca realizare – îl clasaseră tocmai la coadă; e adevărat că se mai săltase la oral, cu calculul logaritmilor, cu epurele la geometrie şi cu examenul de istorie, pentru că era foarte bun la partea teoretică. Acum, că era la Şcoală, în anul doi, trebuia să trudească pentru a-şi lua diploma de anul întâi. Ce viaţă chinuită! Mereu, dintr-una în alta!

Se instală cu picioarele foarte sus, pe perne, trăgând tot mai vârtos din ţigară.

— Curs de perspectivă, curs de geometrie descriptivă, curs de sterectomie, curs de construcţii, istoria artei, Doamne, câtă hârtie se înnegreşte cu luatul notiţelor!... Şi o dată pe lună, un concurs de arhitectură, când o simplă schiţă, când un proiect. Zău că nu-i de glumă, dacă vrei să-ţi iei examenele şi să obţii calificativele necesare, mai ales când, în afară de aceste treburi, trebuie să-ţi mai găseşti timp ca să câştigi o pâine... Eu, unul, simt că plesnesc.

O pernă căzuse pe jos, şi el o culese ajutându-se de picioare.

— Totuşi am baftă. Sunt atâţi colegi care încearcă să găsească de lucru fără să împuşte nimic! Alaltăieri am dat de un arhitect care lucrează pentru un mare antreprenor; ei bine, nu se poate închipui un arhitect mai ignorant! Un dobitoc, incapabil să se descurce când e vorba de un decalc; îmi dă douăzeci şi cinci de centime pe oră şi eu îi pun casele pe picioare... Se nimereşte cum nu se poate mai bine, mama m-a anunţat că e absolut pe drojdie. Biata mama, mulţi bani va trebui să-i mai dau înapoi!

Cum Dubuche vorbea evident pentru sine, rumegându-şi ideile zilnice, continua lui preocupare de a-şi face rapid o situaţie, Sandoz nu-şi dădea osteneala să-l asculte. Deschisese fereastra mică, se aşezase la nivelul acoperişului, chinuit de căldura ce domnea în atelier. Sfârşi însă prin a-l întrerupe pe arhitect.

— Ia spune, vii joi la cină? Vin toţi: Fagerolles, Mahoudeau, Jory, Gagnière.

În fiecare joi, grupul se întrunea la Sandoz; toţi prietenii din Plassans şi alţii, cunoscuţi la Paris, toţi revoluţionari, însufleţiţi de aceeaşi pasiune pentru artă.

— Joia viitoare nu cred, răspunse Dubuche. Trebuie să mă duc într-o familie unde se dansează.

— Speri să pui mâna pe vreo zestre?

— Să ştii că n-ar fi rău deloc!

Îşi bătu pipa de palma mâinii stângi, pentru a o goli;

spuse apoi ridicând brusc glasul:

— A! era să uit... Am primit o scrisoare de la Pouillaud.

— Şi tu!... Doamne, sec mai e şi individul ăsta! Rău a mai ajuns!

— De ce? îi va succeda tatălui său, îşi va păpa liniştit bănişorii acolo. Scrisoarea lui e foarte rezonabilă, am spus întotdeauna că o să ne dea o lecţie la toţi, cu toată mutra lui de neserios, dobitocul ăsta de Pouillaud!

Sandoz era cât pe ce să replice, furios, când, o înjurătură disperată a lui Claude îi întrerupse. Acesta din urmă îndârjindu-se asupra pânzei sale, nu mai deschisese gura. Părea că nu-i aude.

— Fir-ar al dracului! Iar nu-mi iese... Ce mai, sunt un dobitoc, niciodată n-am să realizez nimic!

Şi, orbit de furie, voi brusc să se năpustească asupra pânzei, cu pumnul întins, s-o facă bucăţi. Dar prietenii îl opriră. Se poate? nu-i o copilărie să te înfurii astfel, pentru ca pe urmă să te alegi, cu ce? cu durerea amară de a-ţi fi stricat lucrarea! Dar el, tremurând tot, cufundat din nou în tăcere, îşi privea pânza, fără să răspundă, iar în privirea lui aprinsă şi fixă se citea chinul îngrozitor al neputinţei. Nimic luminos, nimic viu nu-i mai venea sub degete, pieptul femeii se încărca cu tonuri greoaie; murdărea această carne adorată, pe care o visa scânteietoare; nu reuşea nici măcar s-o aşeze cum trebuie. Ce avea oare în capul ăsta, care parcă-i plesnea de atâta efort inutil? Oare vreo leziune a ochilor îl împiedica să vadă ca lumea? Sau mâinile încetaseră să-i mai aparţină, din moment ce refuzau să i se supună? Se îngrijora şi mai mult, furios pe această ereditate misterioasă, care uneori îi făcea creaţia atât de inspirată, iar alteori atât de stupidă, de sterilă, încât s-ar fi zis că uita şi cele mai elementare noţiuni de desen. Să-ţi simţi toată fiinţa cuprinsă de-o greaţă ameţitoare şi totuşi să nu te clinteşti, mânat de aceeaşi furie de a crea, când totul fuge, totul se năruie în jurul tău; mândria de a

munci, gloria visată, toată existenţa!

— Ascultă, bătrâne, reluă Sandoz, nu vreau să-ţi fac nici un reproş, dar e şase şi jumătate şi ne laşi să crăpăm de foame... Hai, fii băiat cuminte şi coboară cu noi.

Claude îşi curăţa cu nişte dizolvant un colţ de paletă. Mai goli câteva tuburi şi rosti violent un singur cuvânt:

— Nu!

Timp de zece minute nimeni nu mai scoase o vorbă. Exasperat, pictorul se lupta cu propria-i pânză, iar ceilalţi, tulburaţi şi întristaţi ide această criză, nu ştiau cum să-l mai potolească. Apoi cineva bătu la uşă şi arhitectul se duse să deschidă.

— Ia te uită! moş Malgras!

Negustorul de tablouri era un om gras, înfăşurat într-o redingotă verde, veche şi foarte murdară, care-l făcea să semene cu un birjar neîngrijit; avea părul alb tuns perie şi chipul roşcovan cu pete vinete. Spuse, cu o voce răguşită de beţiv:

— Treceam, întâmplător, vizavi, pe chei... L-am zărit pe domnul la fereastră şi am urcat...

Se întrerupse, văzând gestul exasperat cu care pictorul se întorsese la pânza lui, fără a scoate o vorbă. De altfel nu părea turburat ci foarte la largul lui, bine înfipt pe picioarele puternice, examinând cu ochii congestionaţi tabloul schiţat. Îl cântări fără jenă, printr-o frază în care era şi ironie şi afecţiune:

— Ia te uită ce comedie!

Şi cum nimeni nu sufla o vorbă, el începu să se plimbe liniştit prin atelier, cu paşi mărunţi, examinând pereţii.

Sub stratul lui gros de jeg, moş Malgras era un tip şmecher, cu gust şi cu fler în materie de pictură. Nu-l găseai niciodată la pictorii proşti, se ducea de-a dreptul, din instinct, la artiştii originali, contestaţi încă, dar al căror viitor strălucit el îl şi adulmecase cu nasul lui roşu de beţiv. În schimb era aprig când trebuia să se tocmească, folosind şiretlicuri de om primitiv, pentru a

obţine la un preţ scăzut pânza pe care o dorea. După aceea se mulţumea cu beneficiul unui om de treabă: douăzeci, cel mult treizeci la sută, comerţul său bizuindu-se pe împrospătarea rapidă a micului capital de care dispunea; nu cumpăra niciodată dimineaţa fără a şti căruia dintre amatori avea să-i vândă seara. În plus, minţea magnific.

Oprit lângă uşă, în faţa nudurilor pictate în atelierul Boutin, el le contemplă câteva clipe în tăcere şi ochii îi străluceau de încântarea cunoscătorului, pe care o stingea sub pleoapele-i grele. Ce talent, ce simţ al vieţii la aiuritul ăsta care-şi pierdea vremea cu lucruri imense pe care nu le voia nimeni! Picioarele frumoase ale fetiţei şi mai ales splendidul pântec al femeii îl încântau. Dar astea nu puteau fi vândute; de altfel alegerea lui era făcută: o schiţă mică, un colţ de ţară din Plassans, violent şi delicat, pe care se prefăcea că nu-l vede. În sfârşit se apropie şi zise în treacăt:

— Dar asta ce e? A, una dintre pânzele dumitale din Sud... E prea stridentă, le mai am şi acum pe cele două cumpărate de la dumneata.

Continuă apoi cu fraze lâncede, interminabile:

— Poate n-ai să mă crezi, domnule Lantier, dar nu se vând, nu se vând deloc. Mi s-a umplut casa de ele, am mereu teama să nu izbesc vreuna când mă mişc. Nu mai pot s-o duc aşa, pe cuvântul meu de onoare. Va trebui să lichidez totul şi am să ajung la azil... Asta el dumneata mă cunoşti, mi-e inima mai mare ca punga, sunt dornic să-i ajut pe tinerii talentaţi ca dumneata. A, cât despre asta, talentul nu-ţi lipseşte şi nu încetez să le-o spun. Dar ce să-i faci? Nu se prind, nu se prind deloc!

Făcea pe emoţionatul, apoi cu elanul unui om care comite o nebunie:

— În sfârşit, să nu zic că am venit degeaba... Cât vrei pentru mâzgăleala asta?

Claude, agasat, picta cu tresăriri nervoase. Răspunse

cu o voce seacă, fără măcar să se întoarcă spre el.

— Douăzeci de franci.

— Cum? Douăzeci de franci! Eşti nebun! Pe celelalte mi le-ai vândut cu zece franci bucata... Dar azi să ştii că nu-ţi dau decât opt franci, nicio leţcaie în plus!

De obicei pictorul ceda imediat, ruşinat şi sătul de aceste jalnice certuri, destul de fericit, în fond, de a-şi procura ceva bani. Dar, de data aceasta se încăpăţână, zvârli insulte în obrazul negustorului de tablouri, care începu să-l tutuiască, nu-i mai recunoscu niciun pic de talent, îl copleşi cu invective şi-l tră tă de fiu ingrat. În cele din urmă, Malgras scoase din buzunar, una câte una, trei monezi de cinci franci şi le aruncă de departe, de parcă ar fi tras la ţintă, pe masă, unde zornăiră printre farfurii.

— Una, două, trei... niciuna în plus, mă auzi! Şi aşa ţi-am dat una prea mult şi ai să mi-o înapoiezi tu, am să ţi-o scad din preţul altei pânze, pe onoarea mea! Cincisprezece franci, asta! Ei, băiatule, rău faci, o să regreţi figura pe care mi-ai făcut-o acum!

Epuizat, Claude îl lăsă să ia pânza. Ea dispăru ca prin farmec în redingota lui verde. Oare alunecase în fundul unui buzunar special? Sau dormea sub rever? Nicio umflătură nu-i trăda prezenţa.

După ce dădu lovitura, moş Malgras se îndreptă spre uşă, potolit dintr-odată. Dar se răzgândi şi veni să-i spună cu aerul lui de om cumsecade.

— Ascultă-mă Lantier, am nevoie de un homar... Ei, ce zici? Merit şi eu atâta lucru, după ce m-ai jumulit de bani... Am să-ţi aduc homarul, îmi faci o natură moartă după el şi-l păstrezi, pentru ostenealã, ca să-l mănânci cu prietenii... Ne-am înţeles, da?

La auzul acestei propuneri, Sandoz şi Dubuche, care până atunci ascultaseră din curiozitate, începură să râdă cu atâta poftă, încât până şi negustorul se înveseli. Caraghioşii ăştia de pictori nu erau în stare să facă nimic ca lumea şi crăpau de foame. Ce s-ar fi ales de leneşii

ăştia afurisiţi dacă din timp în timp moş Malgras nu le-ar fi adus o pulpă de berbec, un calcan foarte proaspăt, sau un homar, cu o legătură de pătrunjel?

— Îmi faci homarul, da, Lantier?... Îţi mulţumesc.

Din nou se proţăpise în faţa schiţei pentru pânza cea mare, cu un zâmbet larg de admiraţie batjocoritoare. Apoi plecă, fot spunând:

— Ia te uită, ce comedie!

Claude voi iar să-şi ia paleta şi pensulele. Dar picioarele nu-l mai ţineau, braţele îi cădeau amorţite, de parcă o forţă mai puternică i le lega de trup. În tăcerea adâncă ce se lăsase, după ceartă, el se clătina, dezorientat, orbit, în faţa operei informe. Bâigui:

— Ah, nu mai pot, nu mai pot... Porcul ăsta mi-a dat lovitura de graţie!

Ceasul cu cuc tocmai bătuse de şapte; muncea de opt ore încheiate, fără să fi mâncat altceva decât o bucată de pâine, fără să se fi odihnit măcar o clipă, ca scuturat de febră. Acum soarele apunea, umbrele începuseră să năpădească atelierul, în care ziua ce sta să moară se înveşmânta cu o adâncă melancolie. Când lumina pierea astfel, după o zi de lucru fără spor, era ca şi cum soarele n-avea să se mai ridice niciodată, după ce luase cu el viaţa, bucuria melodioasă a culorilor.

— Vino, îl imploră Sandoz cu înduioşare, cu o milă frăţeasca. Vino, bătrâne!

Chiar şi Dubuche adăugă:

— Ai să vezi mai limpede mâine. Hai să mănânci!

Un timp, Claude refuză să se dea bătut. Rămăsese ţintuit locului, surd la vocile lor prietenoase, într-o încăpăţânare sălbatică. Ce voia să mai facă acum, când degetele lui amorţite scăpau penelul? Nu ştia nici el, dar deşi nu mai avea putere, era bântuit de dorinţa furioasă de a mai putea, de a crea totuşi. Şi chiar dacă nu mai lucra, măcar să stea acolo, să nu părăsească poziţia. Apoi se hotărî, o tresărire îl străbătu, asemeni unui hohot de

plâns. Apucase strâns un cuţit cu spata foarte lată; şi, dintr-o singură lovitură, lentă, dar apăsată, râcâi capul şi pieptul femeii. Fu un adevărat omor, o strivire: totul dispăru într-un terci nămolos. Atunci, alături de domnul cu veston negru, în verdeaţa strălucitoare în care se zbenguiau cele două mici luptătoare atât de luminoase, nu mai rămase din femeia goală, fără piept şi fără cap, decât un trunchi mutilat, silueta vagă a unui cadavru, o carne de vis, mistuită şi moartă.

Gălăgioşi, Sandoz şi Dubuche coborau pe scara de lemn. Şi Claude îi urmă, fugi de lângă opera sa, cu suferinţa înfiorătoare de a o lăsa astfel, brăzdată de o rană adâncă.

CAPITOLUL III

ÎNCEPUTUL SĂPTĂMÂNII FU GROAZnic pentru Claude. Căzuse într-o stare de îndoială care îl făcea să urască pictura, cu o ură de amant înşelat, ce o copleşeşte cu insulte pe necredincioasă, torturat de nevoia de a continua s-o adore; după trei zile îngrozitoare de luptă deşartă şi solitară, plecă de acasă joi dimineaţa, încă de la ora opt; trânti uşa cu putere, atât de scârbit de el însuşi, încât jură să nu mai pună mâna pe penel. Când îl apucau asemenea crize, nu-i rămânea decât un leac: să se aiurească, să se ia la harţă cu prietenii şi mai ales să umble, să umble prin Paris, până când oboseala şi parfumul caldarâmului, parfum fierbinte ce îndemna la luptă, îi redeşteptau curajul.

În ziua aceea, ca în fiecare joi, lua masa la Sandoz, unde se întruneau cu toţii. Dar ce să facă până seara? Ideea de a aştepta până atunci, chinuindu-se de unul singur, îl înnebunea. Ar fi alergat de îndată la prietenul său, dacă nu şi-ar fi spus că acesta din urmă e la slujbă. Apoi se gândi la Dubuche, dar ezită, căci vechea lor prietenie părea a se răci de la un timp. Nu mai simţea, între ei doi, fraternitatea clipelor febrile, îl socotea incapabil să înţeleagă, de o ostilitate surdă, mânat de alte ambiţii. Totuşi, la ce uşă să bată? Atunci se hotărî, şi se duse în strada Jacob, unde, într-o cămăruţă de la etajul şase al unei case mari şi neprietenoase, locuia arhitectul.

Claude ajunsese la etajul al doilea, când portăreasa îl chemă îndărăt, strigându-i cu o voce acră că domnul Dubuche lipsea şi că nici nu dormise acasă. Se trezi din nou pe trotuar, uluit de acest lucru nemaipomenit, o escapadă de-a lui Dubuche! Era un ghinion fantastic. Rătăci o clipă fără ţintă. Dar tocmai când se oprise în colţul străzii Sena, nemaiştiind încotro s-o apuce, îşi aminti brusc că prietenul său îi povestise de o noapte de trudă petrecută în atelierul Dequersonnière, în ajunul zilei când proiectele elevilor trebuiau să fie predate la Şcoala de Bele Arte. Imediat se îndreptă spre strada du Four unde se afla atelierul. Până atunci evitase să treacă vreodată pe acolo ca să-l ia pe Dubuche, temându-se de huiduielile cu care erau întâmpinaţi profanii. Acum mergea fără să şovăie, timiditatea sa prindea curaj din spaima de a fi singur, în asemenea măsură, încât se simţea gata să rabde orice ocară, pentru a dobândi un tovarăş de suferinţă.

Atelierul se afla pe strada du Four, într-un loc strâmt, în fundul unei clădiri vechi, cu tencuiala scorojită. Trebuia să străbaţi două curţi duhnitoare şi ajungeai, în sfârşit, într-o a treia, unde se afla, aşezat de-a curmezişul, un fel de hangar închis, o sală mare din scânduri şi moloz, care odinioară aparţinuse unui ambalor. De afară, prin cele patru mari ferestre, ale căror geamuri de jos erau pictate cu ceruză, nu se vedea decât plafonul gol dat cu var.

După ce împinse uşa, Claude rămase nemişcat în prag. Era o sală mare cu patru mese lungi, aşezate perpendicular faţă de ferestre, nişte mese duble, foarte late, ocupate pe ambele laturi de şiruri de elevi, încărcate de bureţi uzi, căni, vase cu apă, sfeşnice de fier, lădiţe de lemn, lădiţe în care fiecare îşi ţinea halatul de pânză albă, compasurile şi culorile. Într-un ungher ruginea soba, uitată acolo din iarna trecută, alături de nişte resturi de cocs pe care nimeni nu le mai măturase; în timp ce, în capătul celălalt, o chiuvetă mare de zinc atârna între

două prosoape. Şi în goliciunea aceasta de hală prost întreţinută, ochii îţi erau atraşi mai ales de pereţi: sus se înşiruia, pe nişte etajere, o învălmăşeală de mulaje, iar partea de jos dispărea îndărătul unei păduri de teuri şi echere, sub un morman de planşe pentru spălat, legate în pachete cu nişte curele. Puţin câte puţin, toate porţiunile de perete rămase libere se murdăriseră cu inscripţii, cu desene, un val ce creştea mereu, azvârlit acolo ca pe marginile unei cărţi mereu deschise. Erau caricaturi de-ale colegilor, schiţe ale unor obiecte neruşinate, cuvinte ce ar fi făcut să pălească şi pe un birjar, apoi fraze sentenţioase, socoteli, adrese; totul dominat, strivit parcă, de această frază laconică de proces verbal, scrisă cu litere de-o şchioapă în locul cel mai vizibil: *„La 7 iunie, Gorju a zis că se* c... *pe Roma*. Semnat: *Godemard.”*

Un mârâit îl întâmpină pe pictor, cel al fiarelor cărora vii să le tulburi pacea. Ceea ce îl înmărmurea însă era aspectul sălii în dimineaţa de după „noaptea căruciorului”, cum numesc arhitecţii această noapte supremă de muncă, încă din ajun, cei şaizeci de studenţi din atelier se închiseseră acolo, iar cei care n-aveau proiecte de predat – „negrii” – îi ajutau pe ceilalţi, concurenţii întârziaţi, obligaţi să facă în douăsprezece ore munca de opt zile.

Pe la miezul nopţii se îmbuibaseră cu mezeluri şi cu vin vărsat. Spre ora unu, ca desert, aduseseră trei femei de stradă dintr-o casă vecină. Şi fără ca munca să încetinească, serbarea se transformase în orgie romană, desfăşurată în fum de pipă. Pe jos se vedeau maldăre de hârtii grase, funduri de sticle sparte, bălţi dubioase pe care parchetul le sorbea încet; în timp ce atmosfera păstra mirosul acru al lumânărilor înecate în sfeşnicele de fier şi izul acrişor de mosc rămas în urma prostituatelor, amestecat cu cel al cârnaţilor şi al vinului roşu.

Se auziră nişte voci sălbatice:

— Afară!... Vai, ce mutră! Ce mai vrea şi blegul ăsta?...

Afară cu el! afară!

Sub violenţa acestor ocări, Claude se clătină o clipă, buimăcit. Se ajungea la nişte cuvinte înfiorătoare, marea artă chiar şi pentru firile cele mai distinse, constând în a se întrece în porcării. Începuse să-şi revină şi să le răspundă, când Dubuche îl recunoscu şi se înroşi foarte tare, căci avea oroare de asemenea incidente. Se simţi prost faţă de prietenul său şi alergă spre el, în ploaia de huiduieli, care acum se întorceau împotriva lui; bâigui:

— Cum! Tu eşti!... îţi spusesem doar să nu intri niciodată aici... Aşteaptă-mă o clipă în curte.

În acelaşi moment, Claude, care se trăgea spre uşă, fu cât pe ce să fie strivit de un cărucior adus în goană de doi vlăjgani cu barba mare. De la el îşi trăgea numele noaptea de trudă; de mai bine de opt zile, elevii, întârziaţi de lucrările neînsemnate, dar plătite, din afară, repetau acest strigăt: „Of, de m-aş vedea în cărucior!” De îndată ce acesta se ivi, o rumoare se produse. Era ora nouă fără un sfert, aveau destulă vreme ca să ajungă până la facultate. O debandadă enormă goli sala; în înghesuiala generală fiecare îşi scotea şasiurile; cei care se încăpăţânau să sfârşească vreun detaliu erau împinşi, luaţi de curent. În mai puţin de cinci minute toate şasiurile fură îngrămădite în cărucior şi cei doi vlăjgani bărboşi, cei mai de curând veniţi în atelier, se înhămară ca nişte animale, trăgând în pas alergător, în timp ce mulţimea celorlalţi vocifera şi împingea din spate. Fu ca spargerea unei ecluze, cele două curţi fură străbătute cu un ropot ca de torent, iar strada invadată, inundată de această mulţime care striga.

Între timp, Claude începuse să alerge lângă Dubuche care se alăturase cortegiului, foarte contrariat că nu mai avusese un răgaz de un sfert de oră pentru a finisa un laviu.

— Ce faci după asta?

— Oh, am de umblat toată ziua.

Pictorul fu desperat să constate că iar îşi pierdea prietenul.

— E-n regulă, te las... vii deseară la Sandoz?

— Da, aşa cred, în caz că nu sunt reţinut la masă în altă parte.

Gâfâiau amândoi. Fără a încetini, convoiul lungea drumul, pentru a-şi plimba mai mult vacarmul. După ce ieşi din strada du Four, se năpusti spre piaţa Gozlin şi apoi spre strada l'Echaudé. În frunte, căruciorul, tras, împins tot mai tare, sălta pe pavajul inegal, în dansul lamentabil al şasiurilor de care era plin; în urmă, veneau în goană ceilalţi, obligându-i pe trecători să se ferească lipindu-se de case, dacă nu voiau să fie răsturnaţi; iar, pe pragul dughenelor, negustorii, cu gura căscată, credeau că e vreo revoluţie. Tot cartierul era în agitaţie. Pe strada Jacob prăpădul deveni atât de mare şi strigătele atât de înfiorătoare încât oamenii începură să tragă storurile. Când, în sfârşit, ajunseră pe strada Bonaparte, un vlăjgan blond înhăţă în glumă de pe trotuar o slujnicuţă buimăcită şi o trase după sine. Un pai dus de torent.

— Ei, la revedere, zise Claude. Pe deseară!

— Da, pe deseară!

Gâfâind, pictorul se oprise în colţul străzii Beaux-Arts. În faţa lui, curtea Şcolii era larg deschisă. Toţi se năpustiră într-acolo.

După ce se opri o clipă să-şi mai tragă sufletul, Claude o luă din nou pe strada Sena. Ghinion peste ghinion: parcă era un făcut să nu poată corupe pe niciunul dintre prieteni în dimineaţa aceea; urcă strada şi merse încet până la piaţa Panteonului, fără vreun gând anume; apoi îşi zise că, oricum, putea intra la primărie să-i strângă mâna lui Sandoz. Asta i-ar fi luat cel puţin zece minute. Dar rămase fără glas când un băiat îi spuse că domnul Sandoz îşi luase o zi de concediu pentru o înmormântare. Ştia însă ce înseamnă asta: ori de câte ori prietenul său invoca acest motiv, era pentru a-şi asigura, la el acasă, o

zi întreagă de lucru cu spor. Porni înspre el când o fraternitate de artist, un scrupul de muncitor cinstit îl opriră: era o crimă să te duci să deranjezi un om cumsecade, să-i aduci plocon descurajarea ta în faţa operei rebele, tocmai atunci când, desigur, el o plămădeşte cu vigoare pe al lui.

După aceea, Claude trebui să se resemneze. Până la prânz îşi plimbă sumbra melancolie pe cheiuri, cu capul atât de greu, atât de frământat de gândul obsedant al neputinţei sale, încât orizonturile îndrăgite ale Senei îi apăreau ca printr-o ceaţă. Apoi se pomeni din nou pe strada Femme-sans-Tête, prânzi la Gomard, un negustor de vinuri, a cărui firmă: *„La Câinele din Montargis”* îl interesa. Văzu, aşezaţi la mese, zidari în salopete, stropiţi de moloz şi, ca şi ei, împreună cu ei, îşi consumă obişnuitul meniu fix de opt centime: supa într-un castron în care muie pâinea prăjită, apoi felia de carne cu garnitură de fasole, dintr-o farfurie încă umedă de apă de vase. Totul i se părea încă prea bun pentru un dobitoc care nu-şi cunoştea meseria: când nu-i reuşea vreun studiu, se înjosea singur, se considera inferior salahorilor, ale căror braţe puternice îşi făceau măcar treaba. Zăbovi acolo vreo oră, abrutizându-se, ascultând conversaţiile de la mesele vecine. Iar când ieşi, îşi reluă mersul lent, la voia întâmplării.

Dar, în piaţa de la Hôtel de Ville, o idee îl făcu să iuţească pasul. Cum de nu se gândise la Fagerolles? Era un tip drăguţ, deşi student la Bele-Arte, vesel şi deloc prost. Aveai ce vorbi cu el, chiar şi când apăra pictura proastă. Dacă luase masa la tatăl lui, pe strada Vieille-du-Temple, în mod neîndoios mai era încă acolo.

Luând-o pe această stradă îngustă, Claude încercă o senzaţie de răcoare. Se făcuse foarte cald şi umiditatea se ridica din pavajul care, cu tot cerul senin, rămânea ud şi soios sub continua forfotă a trecătorilor. În fiecare moment, camioane de tot felul erau gata să-l calce, când

din cauza îmbulzelii era obligat să se dea jos de pe trotuar. Şi totuşi strada îl amuza, cu debandada de case prost înşiruite, cu faţadele plate, bălţate cu firme până la streaşină şi găurite de ferestre mici, din care răzbătea zgomotul tuturor meseriilor „la domiciliu” din Paris. Într-unul dintre locurile cele mai strâmte, între un coafor şi o cârnăţărie, un debit de ziare îi reţinu atenţia: erau expuse o serie de gravuri stupide, dulcegării romanţioase amestecate cu pornografii cazone. Pironit în faţa pozelor, un băiat înalt şi palid stătea visător, iar două puştoaice îşi dădeau coate, chicotind. I-ar fi pălmuit pe toţi trei, dar se grăbi să traverseze strada, căci casa lui Fagerolles se afla chiar vizavi, o locuinţă veche şi întunecată, puţin mai în afară decât celelalte, stropită de împroşcăturile gârlei mocirloase. Şi, cum tocmai sosea un omnibuz, avu exact timpul să sară pe trotuarul foarte îngust în locul acela, o simplă bordură: roţile îi trecură aproape de piept şi fu stropit până la genunchi.

Domnul Fagerolles, tatăl, fabricant de obiecte de artă din zinc, îşi avea atelierele la parter, iar la etajul întâi, pentru a lăsa magazinelor sale de eşantioane cele două camere luminoase şi mari dinspre stradă, ocupa o locuinţă mică şi întunecoasă care dădea spre curte şi în care te sufocai ca într-o pivniţă. Aici crescuse fiul său Henri, ca o plantă încolţită în pavajul parizian, pe marginea acestui trotuar mâncat de roţi, udat de gârlă, în faţa debitului cu poze, a coaforului şi a cârnăţăriei. Mai întâi, tatăl său îl pusese să-i deseneze ornamente, pentru uzul său personal. Apoi când puştiul se arătase a avea ambiţii mai înalte şi se apucase de pictură, spunând că vrea să meargă la Şcoala de Bele-Arte, avuseseră loc discuţii, certuri şi împăcări, băiatul încasase şi nişte palme. Chiar şi acum, deşi Henri repurtase unele prime succese, fabricantul, resemnat să-l lase în plata Domnului îl trata cu asprime, ca pe un om ce-şi rata existenţa.

Dezmeticindu-se, Claude intră în gangul casei, un fel de

boltă adâncă ce se căsca într-o curte cu lumina verzuie şi mirosul fad şi muced al unui fund de cisternă. De sub marchiză, în aer liber, pornea o scară largă, a cărei balustradă veche era mâncată de rugină. Trecând prin faţa magazinelor de la etajul întâi, pictorul îl zări printr-o uşă cu geam pe domnul Fagerolles care-şi examina modelele. Atunci voind să fie politicos, intră înăuntru, în ciuda repulsiei artistului pentru zincul spoit cu bronz, pentru strălucirea oribilă şi mincinoasă a imitaţiei.

— Bună ziua, domnule... Henri mai este aici?

Fabricantul, un om gras şi foarte palid, se ridică din mijlocul vaselor de flori, a ulcioarelor şi a statuetelor. Avea în mână un nou model de termometru, reprezentând o acrobată ghemuită care ţinea pe nas tubul uşor de sticlă.

— Henri n-a venit la masă, răspunse acesta pe un ton sec.

Primirea păru să-l tulbure pe tânăr.

— A, n-a venit... Vă rog să mă scuzaţi. Bună seara, domnule.

— Bună seara.

Ajuns afară, Claude înjură printre dinţi. Ghinion pe toată linia; îl pierduse şi pe Fagerolles. Acum îi era ciudă pe el că venise, ciudă că îi plăcuse această stradă veche şi pitorească, furios pe cangrena romantică ce răbufnea din el fără voie; poate că în asta consta răul, ideea falsă pe care o simţea uneori străpungându-i ţeasta ca un drug. Şi când din nou se pomeni pe cheiuri, îi trecu prin minte să se întoarcă acasă, pentru a vedea dacă tabloul lui e într-adevăr atât de prost. Dar numai la acest gând un fior îl străbătu. Atelierul i se părea un lăcaş al groazei, unde nu mai putea trăi, ca şi cum ar fi lăsat acolo cadavrul unei afecţiuni ucise. Nu, nu; pentru a urca cele trei etaje, a deschide uşa şi a se închide acolo cu tabloul, i-ar fi trebuit o forţă ce-i depăşea curajul. Traversă Sena, străbătu toată strada Saint-Jacques. N-avea încotro, era

prea nefericit; se duse pe strada Enfer să-l corupă pe Sandoz.

Locuinţa mică de la etajul al patrulea se compunea dintr-o sufragerie, un dormitor şi o bucătărie strâmtă pe care o ocupa fiul; în timp ce mama, pironită de paralizie1 îşi avea camera de partea cealaltă a palierului, trăind acolo într-o singurătate tristă şi voită. Strada era pustie ferestrele se deschideau înspre grădina cea mare de la Sourds-Muets, pe care o dominau creştetul rotund al unui copac şi clopotniţa pătrată a turnului Saint-Jacques din Haut-Pas.

Claude îl găsi pe Sandoz în camera lui, aplecat deasupra mesei, absorbit în faţa unei pagini scrise.

— Te deranjez?

— Nu, lucrez de azi-dimineaţă şi-mi ajunge. Închipuieşte-ţi că mă lupt de o oră să repar o frază prost construită, de care m-am căit în tot timpul prânzului.

Pictorul avu un gest de desperare; văzându-l atât de lugubru, celălalt înţelese.

— Dar văd că nu prea eşti în apele tale... Hai să ieşim. Facem o plimbare lungă, să ne dezmorţim un pic, da?

Pe când trecea prin faţa bucătăriei, o femeie bătrână îl opri. Era femeia de serviciu, care de obicei venea două ore dimineaţa şi două seara; numai joia rămânea toată după-amiaza ca să pregătească cina.

— Atunci, întrebă ea, v-aţi hotărât domnule: calcan şi friptură de berbec cu cartofi?

— Da, te rog.

— Şi câte tacâmuri să pun?

— A, asta nu se ştie niciodată... Pune oricum cinci, pe urmă vedem noi. La ora şapte, da? O să încercăm să ne întoarcem până atunci.

Apoi, pe palier, în timp ce Claude îl aşteptă o clipă, Sandoz trecu pe la maică-sa, iar când ieşi, cu aceleaşi mişcări discrete şi afectuoase, coborâră tăcuţi, amândoi. Afară, după ce adulmecară la stânga şi la dreapta, ca

pentru a vedea dincotro bate vântul, sfârşiră prin a o lua în susul străzii, ieşiră în piaţa Observatoire şi o apucară pe bulevardul Montparnasse. Era plimbarea lor obişnuită; oricum o luau, tot aici ajungeau, căci le plăcea această largă desfăşurare a bulevardelor periferice, în care hoinăreala lor îşi găsea loc în voie. Tăceau mereu, cu capul încă greu, înseninaţi puţin câte puţin de bucuria de a fi împreună. De-abia la gara de Vest lui Sandoz îi veni o idee:

— Ia stai, dacă ne-am duce la Mahoudeau să vedem ce a făcut cu drăcia aia a lui. Ştiu că azi a dat asaltul cel mare.

— E-n regulă, zise Claude. Hai la Mahoudeau.

Porniră de îndată pe strada Cherche-Midi. Sculptorul Mahoudeau închiriase, la câţiva paşi de bulevard, dugheana unei fructărese ce dăduse faliment şi se instalase în ea, mulţumindu-se să spoiască geamurile cu un strat de cretă. Largă şi pustie în acel loc, strada păstra încă o bonomie provincială, îndulcită şi mai mult de un iz bisericesc: porţile mari, larg deschise, lăsând să se vadă şiruri de curţi foarte lungi; un grajd de vaci, împrăştiind mirosuri călduţe de iesle, zidul unei mănăstiri întinzându-se lung, fără de sfârşit. Acolo, flancată de mănăstire şi de un magazin de plante medicinale, se afla dugheana, devenită atelier, dar a cărei firmă purta tot cuvintele: *Fructe şi legume*, scrise cu litere mari, galbene.

Nişte fetiţe care săreau coarda fură cât pe ce să le scoată ochii. Pe trotuar, familii întregi, instalate pe baricade de scaune, îi obligară s-o ia prin mijlocul drumului. Când să ajungă, zăriră magazinul cu plante medicinale şi mai zăboviră o clipă. Între cele două vitrine împodobite cu irigatoare, bandaje şi tot felul de obiecte intime şi delicate, sub ierburile uscate de la uşă, din care ieşea o permanentă mireasmă de plante aromatice, o femeie brună şi slabă, în picioare, îi măsura, în timp ce, în spatele ei, în umbră, se zărea profilul şters al unui omuleţ

străveziu care-şi scuipa plămânii. Îşi dădură coate, cu ochii înveseliţi de un râs ştrengăresc; apoi apăsară pe clanţa de la dugheana lui Mahoudeau.

Dugheana, destul de mare, părea umplută de un morman de argilă – o bacantă colosală pe jumătate răsturnată pe o stâncă. Bârnele care o susţineau se încovoiau sub greutatea acestei mase încă informe, în care deocamdată nu se distingeau decât sânii de uriaşă şi coapsele cât nişte turnuri. Pe alocuri cursese apă, vedeai hârdaie mocirloase, o fleşcăraie de ipsos mânjea un colţ întreg; în timp ce, în rafturile rămase de la fosta fructărie, zăceau în dezordine câteva mulaje după opere antice, pe care praful acumulat cu vremea părea să le tivească cu cenuşă fină. O umiditate de spălătorie, un miros fad de argilă udă se ridica de pe jos. Şi această mizerie a atelierului de sculptură, această murdărie a meseriei, ieşea tot mai puternic la iveală sub lumina lividă a geamurilor mânjite ale vitrinei.

— A! voi eraţi! strigă Mahoudeau, care trăgea din pipă, aşezat în faţa femeii lui.

Era mic, slab, cu figura osoasă, brăzdată de riduri la douăzeci şi şapte de ani: părul, negru şi ţepos, i se încâlcea până pe fruntea foarte joasă; şi, în această mască galbenă, de o urâţenie feroce, se deschideau nişte ochi de copil, limpezi şi goi, zâmbind cu o fermecătoare inocenţă. Fiu al unui cioplitor de piatră din Plassans, repurtase acolo mari succese la concursurile muzeului; venise apoi la Paris, ca laureat al oraşului, ceea ce îi asigura o bursă de opt sute de franci, vreme de patru ani. Dar la Paris trăise stingher, fără apărare, nereuşind la Şcoala de Bele-Arte, irosindu-şi bursa fără să facă nimic; în asemenea măsură încât, după ce trecuseră cei patru ani, se văzuse obligat, pentru a-şi ţine zilele, să intre în slujba unui negustor de imagini pioase, unde, zece ore pe zi, tot mâzgălea la sfinţi Iosif, sau la sfinte Magdalene, cu alte cuvinte întreg calendarul parohiilor. Cu şase luni în

urmă, reîntâlnindu-şi prietenii din Provence, faţă de care el era cel mai în vârstă, fusese din nou cuprins de ambiţie. Aceşti vlăjgani, pe care-i cunoscuse odinioară la mătuşa Giraud – un pension pentru ţânci – deveniseră acum aprigi revoluţionari; frecventarea acestor artişti pasionaţi, care îi tulburau minţile cu teoriile lor, îi împinseseră ambiţia pe calea dimensiunilor gigantice.

— Drace! zise Claude, ce mai bucată!

Sculptorul, încântat, trase din pipă şi scoase un nor de fum.

— Nu-i aşa?... Las' că le dau eu carne şi încă adevărată, nu untură cum fac ei.

— E o femeie care se scaldă? întrebă Sandoz.

— Nu, am să-i pun şi cârcei de viţă... O bacantă, înţelegi?

Dar atunci Claude reacţionă violent.

— Ce bacantă, mă? Îţi baţi joc de noi? Ce-i aia bacantă? O culegătoare de struguri, şi încă una modernă, fir-ar să fie! Ştiu, ai să-mi spui că e un nud. Foarte bine: ţăranca s-a dezbrăcat. Dar, vezi tu, asta trebuie să se simtă, trebuie să trăiască...

Mahoudeau, consternat, îl asculta tremurând. Îi era teamă de Claude, se înclina în faţa idealului său de forţă şi de adevăr. De aceea spuse, arătându-se de acord cu el:

— Chiar aşa, asta voiam şi eu să spun... O culegătoare de struguri. Să vezi tu ce femeie pe cinste o să-mi iasă!

În clipa aceea Sandoz, care examina din toate părţile enormul bloc de argilă, scoase o uşoară exclamaţie:

— Ah, prefăcutul ăsta de Chaîne era aici!

Într-adevăr, îndărătul grămezii, Chaîne, un băiat voinic picta în tăcere, copiind pe o pânză mică soba stinsă şi ruginită. Recunoşteai în el ţăranul după mişcările domoale şi ceafa bronzată de taur, aspră ca pielea tăbăcită. Numai fruntea i se vedea, bombată de încăpăţânare, căci avea nasul atât de scurt, încât dispărea între obrajii rumeni, iar o barbă aspră îi

ascundea fălcile puternice. Era de fel din Saint-Firmin, la două leghe de Plassans, un sat în care păzise turmele până ce fusese recrutat; totul i se trăsese de la entuziasmul unui burghez din împrejurimi pentru măciuliile de baston pe care le sculpta cu cuţitul, din tot soiul de rădăcini. De atunci, devenit păstorul de geniu, marele talent în faşă descoperit de burghezul amator, care se nimerise a fi şi membru al Comisiei Muzeului, fusese împins de acesta din urmă, adulat şi scos din minţi de prea multe speranţe; sfârşise prin a rata succesiv totul: studiile, concursurile, bursa oferită de oraş; şi totuşi plecase la Paris, după ce pretinsese de la tatăl său, un ţăran împovărat de nevoi, o mie de franci, partea sa anticipată de moştenire, din care avea de gând să trăiască un an aşteptând triumful promis. Cei o mie de franci îl ţinuseră optsprezece luni. Iar acum, că nu-i mai rămăseseră decât douăzeci de franci, venise să locuiască cu prietenul lui Mahoudeau; dormeau amândoi în acelaşi pat, în odăiţa întunecoasă din fundul prăvăliei, mâncând rând pe rând din aceeaşi pâine şi cumpărând-o dinainte pe două săptămâni, pentru ca să fie foarte tare şi spornică.

— Ştii ceva, Chaîne, continuă Sandoz, e grozav de asemănătoare soba ta!

Chaîne, fără a scoate o vorbă, pufni într-un râs înfundat şi plin de înfumurare, care îi lumină chipul ca o rază de soare. Printr-o supremă imbecilitate şi pentru ca aventura să fie completă, sfaturile protectorului său îl aruncaseră în pictură, în ciuda înclinaţiei veritabile pe care el o avea pentru cioplirea lemnului; picta ca un zidar, stricând culorile, reuşind să le facă mocirloase şi pe cele mai luminoase şi mai vibrante. Dar triumful său era fidelitatea în stângăcie, avea minuţia naivă a unui primitiv, preocuparea pentru detaliul mărunt în care se complăcea firea sa imatură, abia desprinsă de pământ. Soba, cu o perspectivă piezişă, era banală şi precisă, cu nuanţe

lugubre de mâl.

Claude se apropie, cuprins de milă în faţa acestei picturi; şi el, atât de sever cu pictorii proşti, găsi o vorbă elogioasă.

— Ştii, despre dumneata nu se poate spune că eşti un şmecher. Măcar pictezi aşa cum simţi şi asta e mare lucru!

Dar uşa dughenei se deschise din nou şi un băiat blond, frumos, cu un nas mare trandafiriu şi ochi albaştri de miop intră strigând:

— O ştiţi pe negustoreasa de plante medicinale de alături! A ieşit la agăţat... Ce mutră infectă!

Râseră toţi, în afară de Mahoudeau, care păru foarte jenat.

— Jory, regele gafeurilor, declară Sandoz strângând mâna noului venit.

— Ce? Cum? Mahoudeau trăieşte cu ea? reluă Jory, când în sfârşit înţelese. Ei şi, ce-i cu asta? Unei muieri nu trebuie să-i zici niciodată nu.

— Tu însă, se mulţumi să spună sculptorul, iar ai picat în ghearele muierii tale; văd că ţi-a luat o halcă din obraz.

Din nou hohotiră toţi; acum fu rândul lui Jory să se înroşească. Într-adevăr, era zgâriat, avea două brazde adânci în obraz. Fiu al unui magistrat din Plassans, pe care-l împinsese la disperare cu aventurile lui de mascul frumos, depăşise măsura dezmăţului, fugind cu o cântăreaţă de café-concert, sub pretextul de a merge la Paris să se ocupe de literatură; de şase luni de zile de când locuiau împreună într-un hotel prăpădit din cartierul latin, fata îl zgâria zdravăn ori de câte ori o înşela, alergând după orice fustă-i ieşea în cale. De aceea avea mereu câte o cicatrice nouă pe obraz, nasul însângerat, o ureche plesnită, sau vreun ochi lovit, umflat şi vânăt.

Stătură, în sfârşit, de vorbă, singur Chaîne rămase să picteze, cu aerul lui încăpăţânat de bou trăgând la jug. Imediat Jory se extaziase văzând culegătoarea de

struguri. Şi lui îi plăceau la nebunie femeile mari. La el acasă debutase scriind sonete romantice, în care cânta sânii şi coapsele rotunde ale unei frumoase cârnăţărese care-i tulbura nopţile; iar la Paris, unde îi întâlnise pe băieţi, se făcuse critic de artă, producând, pentru a avea din ce trăi, articole de douăzeci de franci pentru un mic ziar de scandal – *Le Tambour.* Unul dintre articolele sale, un studiu despre un tablou al lui Claude, expus la moş Malgras, stârnise chiar un scandal enorm, căci sacrifica prietenului său pe pictorii „iubiţi de public", prezentându-l pe Claude ca şef al unei noi şcoli, „plein-airul". Foarte practic în fond, nu se sinchisea decât de dânsul şi repeta pur şi simplu teoriile auzite de la prietenii lui.

— Auzi, Mahoudeau, strigă el, îţi promit că scriu un articol în care o lansez pe muierea asta a ta... Ah, ce mai coapse! Dacă aş putea să mă învârtesc şi eu de nişte coapse ca astea!

Apoi, dintr-odată schimbă vorba.

— Apropo, zgârcitul meu de tată şi-a cerut scuze. Da, se teme să nu-l dezonorez şi-mi va trimite o sută de franci pe lună... O să-mi plătesc datoriile.

— Datoriile? Ce rezonabil eşti! murmură Sandoz zâmbind.

Într-adevăr, Jory moştenise o zgârcenie de care se făcea mare haz. Nu-şi plătea femeile şi reuşea să ducă o viaţă destrăbălată, fără să aibă o leţcaie, dar şi fără să facă datorii; această artă înnăscută de a profita pe nimica se combina la el cu o duplicitate permanentă, o obişnuinţă de a minţi, pe care o dobândise în mediul bigot al familiei lui, în care preocuparea de a-şi ascunde viciile îl făcea să mintă la orice pas, chiar fără niciun rost. Avu atunci un răspuns superb, cel al unui înţelept care a trăit mult:

— O, voi ăştia, nu cunoaşteţi preţul banului!

De data aceasta îl huiduiră. Ce burghez! Şi invectivele deveneau tot mai puternice, când nişte lovituri uşoare în

geam făcură să înceteze vacarmul.

— Plicticoasă mai e în cele din urmă! spuse Mahoudeau enervat.

— Cine-i? Aia cu plante medicinale? întrebă Jory. Las-o să intre, o să ne distrăm.

De altfel, uşa se şi deschisese şi vecina, doamna Jabouille sau Mathilde, cum îi spuneau prietenii, apăru în prag. Avea treizeci de ani, o figură plată, devastată de slăbiciune şi nişte ochi plini de pasiune, cu pleoape viorii şi umflate. Se spunea că preoţii o măritaseră cu micul Jabouille, un văduv al cărui magazin de plante medicinale era pe atunci foarte prosper, graţie clientelei pioase din cartier. Adevărul era că uneori se zăreau vagi umbre de sutane străbătând magazinul misterios, îmbălsămat de aromate şi de parfumul de tămâie. Domnea aici o discreţie de mânăstire, o cuviosie de sacristie în vânzarea canulelor; bigotele care intrau şopteau ca la spovedanie, strecurându-şi irigatoare prin genţi, apoi plecau cu privirile în jos. Din nefericire se răspândiseră zvonuri în legătură cu nişte avorturi; o calomnie a negustorului de vinuri de vizavi, ziceau persoanele cuvioase. De când văduvul *se* reînsurase, magazinul tânjea. Borcanele păreau să pălească, ierburile uscate din plafon se făceau pulbere, până şi stăpânul tuşea de parcă şi-ar fi dat duhul, sfârşit şi împuţinat la trup. Şi deşi Mathilde era credincioasă, clientela evlavioasă o părăsea, puţin câte puţin, găsind că prea se afişa cu băieţi tineri, de când Jabouille era pe ducă.

Rămase o clipă nemişcată, scormonind ungherele dintr-o ochire rapidă. Se răspândise un miros puternic de ierburi de leac, care-i impregna rochia şi pe care-l răspândea şi părul ei gras, totdeauna cu ondulaţiile stricate: mireasma fadă de nalbă, cea aspră de soc, cea amăruie de revent şi mai ales flăcăruia de izmă de leac, semănând cu propria ei respiraţie, respiraţie caldă pe care o sufla în nasul bărbaţilor.

Avu un gest de prefăcută mirare.

— Vai de mine! Ai musafiri. Nu ştiam, am să vin altădată.

— Foarte bine, zise Mahoudeau, teribil de contrariat. De altfel acum plec. Ai să-mi pozezi duminică.

Claude, încremenit, se tot uita când la Mathilde, când la *Culegătoarea de struguri*.

— Cum, strigă el, doamna îţi pozează pentru muşchii ăştia? Măi să fie, dar o îngraşi, nu glumă!

Râsetele reîncepură, în timp ce sculptorul se bâlbâia; dând explicaţii: o, nu, nici torsul şi nici picioarele; numai capul şi mâinile, şi de altfel numai câteva detalii, nimic mai mult.

Mathilde însă, râdea în rând cu ceilalţi. Şi râsul ei era ascuţit, impudic. Intrase, fără sfială şi închisese uşa. Apoi, ca şi cum ar fi fost la ea acasă, simţindu-se fericită printre atâţia bărbaţi, frecându-se de ei, îi adulmecă. Râsul îi dezgolise nişte găuri negre în gura de unde lipseau mulţi dinţi; era de o urâţenie îngrijorătoare, părea uzată de pe acum, cu pielea arsă, lipită de oase. Se vede treaba că Jory, pe care-l vedea pentru prima oară, o ispitea cu prospeţimea lui de pui gras, cu nasul mare şi trandafiriu care spunea multe. Îl împinse cu cotul şi apoi, voind probabil să-l excite, se aşeză pe genunchii lui Mahoudeau într-o atitudine provocatoare.

— Nu, te rog, zise acesta ridicându-se. Am treabă... Nu-i aşa, măi băieţi? Suntem aşteptaţi acolo.

Le făcuse cu ochiul, dornic de o plimbare bună. Răspunseră cu toţii că erau aşteptaţi şi-l ajutară să-şi acopere schiţa cu nişte cârpe vechi, muiate într-o găleată.

Dar Mathilde, cu aerul ei supus şi desperat, nu pleca. În picioare, se mulţumea să-şi schimbe locul când ceilalţi o împingeau, în timp ce Chaîne, care nu mai lucra, o sorbea din ochii lui mari, privind pe deasupra pânzei, plin de pofta lacomă a timidului. Până atunci nu-şi descleştase dinţii. Dar când Mahoudeau fu gata să plece cu cei trei

prieteni, se hotărî şi spuse cu o voce surdă, îngroşată parcă de lungile tăceri:

— Când te întorci?

— Foarte târziu. Mănâncă şi dormi… La revedere.

Şi Chaîne rămase singur cu Mathilde în dugheana umedă, printre grămezi de lut şi băltoace de apă, în lumina cretoasă şi lividă a geamurilor vopsite, care dezvelea în mod crud acest colţ mizer şi prost întreţinut.

Afară, Claude şi Mahoudeau o luară înainte, iar ceilalţi doi rămaseră în urmă; iar când Sandoz glumi, spunându-i că o cucerise pe Mathilde, Jory izbucni:

— Ah, nu, e înfiorătoare, ar putea să ne fie mamă la toţi. Are o mutră de javră bătrână care şi-a pierdut colţii! … Şi pe deasupra pute de trăsneşte a farmacie.

Exagerarea îl făcu să râdă pe Sandoz. Ridică din umeri:

— Hai, lasă, nu eşti tu chiar atât de dificil, te încurci cu unele care zău că nu fac mai multe parale.

— Eu? unde ai văzut tu?… De altfel poţi să fii sigur că nici n-am ieşit noi bine şi ea a şi tăbărât pe Chaîne. Ah, porcii, ce se mai distrează acum!

Atunci, cu violenţă, Mahoudeau, care părea adâncit într-o lungă discuţie cu Claude, se întoarse, drept în mijlocul unei fraze, şi spuse:

— Mă doare-n cot!

Îşi sfârşi fraza; apoi, zece paşi mai încolo, rosti din nou, peste umăr:

— Şi de altfel, Chaîne e prea tâmpit.

Nu mai vorbiră despre asta. Mergeau tuspatru pe Bulevardul Invalizilor, părând să ocupe toată lărgimea străzii. Era expansiunea obişnuită a grupului sporit, încetul cu încetul, de prietenii ce i se alăturau pe drum, formând marşul nestăvilit al unei hoarde plecate la război. Flăcăi cu înfăţişarea mândră a celor douăzeci de ani luaseră în stăpânire strada. De îndată ce se aflau împreună; fanfare sunau înaintea lor şi ei înşfăcau Parisul cu o mână şi, liniştiţi, îl vârau în buzunar. N-aveau niciun

fel de îndoială asupra victoriei, îşi plimbau încălţările vechi şi paltoanele ponosite, dispreţuind asemenea fleacuri, fiindu-le de altfel de ajuns să vrea pentru a fi ei stăpânii. Aceasta nu se putea fără un imens dispreţ faţă de tot ceea ce nu era arta lor; dispreţ faţă de avere, faţă de oameni şi mai ales faţă de politică. La ce slujesc toate astea? Numai ramoliţii se ocupau de ele. O trufaşă nedreptate îi revolta, afişau o ignorare voită a necesităţilor vieţii sociale, dorinţa nebunească de a nu exista decât artişti pe lume; Erau stupizi câteodată, dar această pasiune îi făcea bravi şi puternici.

Atunci Claude se însufleţi. Începea iar să creadă, la dogoarea acestor speranţe colective. Chinurile din dimineaţa aceea îi lăsaseră o amorţeală vagă, şi începuse iar să discute cu Mahoudeau şi Sandoz despre pânza lui, jurând, ce-i drept, s-o facă bucăţi a doua zi. Jory, foarte miop, privea bătrânelele doamne pe sub ochelari şi nu mai contenea cu teorii despre producţia artistică: trebuia să te dărui aşa cum eşti, în cea dintâi revărsare a inspiraţiei; el niciodată nu revenea asupra a ceea ce făcea. Tot discutând, cei patru continuau să coboare bulevardul, a cărui semi-singurătate, ca şi copacii frumoşi care se înşiruiau la nesfârşit, păreau a fi făcuţi pentru disputele lor. Dar când ajunseră pe Esplanadă disputa deveni atât de violentă, încât se opriră în mijlocul vastei întinderi. Scos din fire, Claude îl făcu pe Jory cretin: nu era mai bine să distrugi o operă decât s-o dai mediocră? Zău, era dezgustător acest josnic interes comercial. La rândul lor, Sandoz şi Mahoudeau vorbeau amândoi în acelaşi timp şi foarte tare. Burghezi neliniştiţi întorceau capul şi sfârşeau prin a se îngrămădi în jurul acestor tineri atât de furioşi, încât păreau că vor să se muşte. Apoi trecătorii se depărtară, jigniţi, crezând că e vorba de o farsă, când îi văzură devenind subit foarte buni prieteni şi extaziindu-se împreună asupra unei doici îmbrăcate în culori deschise, cu funde lungi, trandafirii. Ah, nemaipomenit, ce ton, asta

da, făcea o notă grozavă! Fericiţi, se tot uitau şi o urmăreau pe dădacă sub pilcurile de pomi, ca treziţi brusc, uluiţi de a fi deja acolo. Esplanada, deschisă sub cer din toate părţile, mărginită doar la sud de perspectiva îndepărtată a Domului Invalizilor. Îi fermeca prin mărimea, prin calmul ei; aveau aici destul loc pentru a se desfăşura, îşi mai trăgeau puţin sufletul, ei care decretaseră ca Parisul e prea strimt şi că le lipseşte aerul pentru plămânii lor avizi.

— Mergeţi undeva anume? îi întrebă Sandoz pe Mahoudeau şi pe Jory.

— Nu, răspunse acesta din urmă, mergem cu tine. Dar tu unde mergi?

Claude, cu privirile pierdute, murmura:

— Nu ştiu… Pe acolo.

O luară pe cheiul d'Orsay şi ajunseră până pe podul Concorde. În faţa Corpului legislativ, pictorul reluă, indigna:

— Ce monument oribil!

— Deunăzi, spuse Jory, Jules Favre a ţinut un discurs grozav… Rău i-a mai picat lui Rouher…

Dar ceilalţi trei nu-l lăsară să continue şi disputa reîncepu. Cine mai sunt şi aceşti Favre şi Rouher? Sunt ca şi cum n-ar exista! Nişte idioţi de care nimeni n-o să-şi mai aducă aminte zece ani după ce-or muri. O luaseră pe pod, ridicând compătimitor din umeri. Apoi, când ajunseră în piaţa Concorde, tăcură.

— Asta, sfârşi prin a declara Claude, asta să ştiţi că nu e rău deloc.

Era patru, minunata zi se sfârşea într-un păienjeniş de pulbere solară strălucitoare. La dreapta şi la stânga, către biserica Madeleine şi Corpul legislativ, şiruri de clădiri se pierdeau într-o perspectivă îndepărtată, profilându-se limpede pe cer, în timp ce grădina Tuileries îşi rânduia vârfurile rotunde ale măreţilor castani… Şi, între cele două borduri verzi ale aleilor, bulevardul Champs Elysées

urca mereu mai sus, cât vezi cu ochii, terminându-se prin poarca colosală a Arcului de Triumf, deschis către infinit. În ambele sensuri, două valuri de mulţime, două fluvii se rostogoleau, în agitaţia vie a cailor, în valurile mişcătoare de trăsuri, pe care reflexul unui panou, scânteierea unui geam de felinar păreau că le acoperă cu o spumă albă. Jos, piaţa cu trotuare imense, cu artere largi ca nişte lacuri, se umplea de acest val neîntrerupt, străbătută în toate părţile de sclipirea roţilor, populată de puncte negre care erau oamenii; şi cele două fântâni curgeau, răspândeau prospeţime în această viaţă fierbinte.

Fremătând, Claude strigă:

— Ah, Parisul ăsta... E al nostru, nu avem decât să întindem mâna ca să-l luăm.

Toţi patru se pasionau, deschideau ochii mari, strălucind de dorinţă. Ce altceva decât gloria respira din susul acestui bulevard şi peste întregul oraş? Parisul era acolo şi ei îl voiau.

— Ei bine, îl vom avea! făcu Sandoz cu aerul lui încăpăţânat.

— La dracu! rostiră simplu Mahoudeau şi Jory.

Îşi reluară plimbarea, mai hoinăriră, trecură prin spatele bisericii Madeleine, o luară pe strada Tronchet. Ajunseră în sfârşit în piaţa Havre, când Sandoz exclamă:

— Aşadar, mergem la Baudequin?

Ceilalţi rămaseră uluiţi. Ia te uită! Mergeau la Baudequin.

— Ce zi e azi? întrebă Claude. Stai... e joi... înseamnă că Fagerolles şi Gagnière sunt acolo... Hai la Baudequin!

Şi o luară în sus pe strada Amsterdam. Străbătuseră Parisul, aceasta era una dintre plimbările lor favorite; dar aveau şi alte itinerarii, uneori de la un cap la altul al cheiurilor, sau de-a lungul fortificaţiilor, de la poarta Saint-Jacques la Moulineaux, sau o raită prin Père Lachaisé, urmată de un ocol prin bulevardele periferice. Străbăteau străzile, pieţele, intersecţiile, rătăceau zile

întregi cât îi ţineau picioarele, ca şi cum ar fi vrut să cucerească, unul după altul, cartierele, sfidând cu teoriile lor răsunătoare faţadele clădirilor; şi pavajul parcă le aparţinea, tot acest pavaj bătut de tălpile lor, acest bătrân teren de luptă de unde urca un parfum ameţitor care le legăna oboseala.

Cafeneaua Baudequin era pe bulevardul Batignolles, colţ cu strada Darcet. Fără a şti bine de ce, banda o alesese drept loc de întâlnire, cu toate că numai Gagnière locuia în acest cartier. Se întâlneau aici cu regularitate duminica seara; apoi, joia, către cinci, cei care erau liberi luaseră obiceiul să-şi facă acolo câte o scurtă apariţie. În ziua aceea, sub soarele strălucitor, toate mesele mici de afară, de sub umbrele, erau ocupate pe două rânduri de consumatori care umpleau trotuarul din faţă. Dar ei nu puteau suferi înghesuiala asta, afişarea în public, şi se îmbulziră să intre în sala goală şi răcoroasă.

— Ia te uită! Fagerolles e singur! strigă Claude.

Se îndreptă către masa lor obişnuită, în fund, pe stânga, şi dădu mâna cu un băiat subţirel şi palid, a cărui figură feminină era luminată de nişte ochi cenuşii, de o dulceaţă ironică, prin care treceau scântei de oţel.

Se aşezară toţi, comandară nişte halbe şi pictorul reluă.

— Ştii că te-am căutat la taică-tu... Nu-ţi spun cum m-a primit.

Fagerolles, care-şi dădea aere de scandalagiu şi de lichea, se bătu peste coapse.

— Ah, mă plictiseşte bătrânul! Am şters-o azi dimineaţă după un scandal. Închipuieşte-ţi că vrea să mă pună să-i desenez nişte chestii pentru rablele lui din zinc. Mi-ajung mie rablele de la Şcoală.

Această glumă facilă pe seama profesorilor îi încântă pe prietenii lui. Îi amuza, se făcea iubit prin permanenta lui laşitate de puşti linguşitor şi bârfitor. Surâsul său puţin ciudat se adresa când unora, când altora, în timp ce degetele-i suple, de o agilitate înnăscută, schiţau pe

masă scene complicate, din simple picături de bere. Era foarte îndemânatic, pe tot ce punea mâna îi reuşea.

— Şi pe Gagnière nu l-ai văzut? întrebă Mahoudeau:

— Nu, şi sunt de o oră aici.

Dar Jory, tăcut, îl înghionti pe Sandoz, arătându-i cu capul o fată care sta la o masă cu un tip, în fundul sălii. De altfel, nu mai erau decât doi consumatori, nişte sergenţi care jucau cărţi. Era aproape o copilă, una dintre acele puştoaice ale Parisului, care la optsprezece ani păstrează aspectul firav al unui fruct necopt. Semăna cu un căţel coafat, o ploaie de bucliţe blonde peste un nas delicat, 1 o gură mare şi zâmbitoare într-o mutrişoară trandafirie, în timp ce tipul bea cu seriozitate un pahar de madera; ea frunzărea o revistă, pe deasupra căreia arunca priviri vesele întregii bande, din minut în minut.

— Tare drăguţă! murmură Jory, aţâţat. Pe cine naiba o fi plăcând, că de uitat se uită la mine?

Fagerolles interveni cu aprindere.

— Ia ascultă, să n-avem vorbe, e tipa mea! Doar nu crezi că stau aici de o oră ca să vă aştept pe voi!

Ceilalţi râseră. Atunci, coborând glasul, el le vorbi de Irma Bécot. O puştoaică cu un vino-ncoace nemaipomenit! Fagerolles îi ştia povestea. Era fata unui băcan de pe strada Montorgueil; o fată cu carte, învăţase religie, matematică, ortografie, căci frecventase până la vârsta de şaisprezece ani o şcoală din vecinătate. Îşi făcea temele între doi saci de linte şi îşi desăvârşea educaţia la nivelul străzii, în înghesuiala trotuarelor, învăţând ce-i viaţa din bârfelile ţaţelor, şi ale bucătăreselor care-ţi înşirau toate poveştile deocheate din cartier până ce să le cântăreşti de cinci centime caşcaval. Mama ei murise, şi nea Bécot sfârşise în mod rezonabil prin a se culca cu servitoarele lui, pentru a nu fi nevoit să alerge în târg după femei; dar asta îl stârnise, curând râvnise la alte femei şi începu s-o ţină numai într-un chef, în care se topi toată băcănia, legumele uscate,

borcanele, sertarele cu dulciuri. Irma era încă fetiţă de şcoală când, într-o seară, după ce închisese dugheana, un băiat o răsturnase peste un coş de smochine. Şase luni mai târziu toată averea era tocată, tatăl murea de apoplexie şi fata se refugie la o mătuşă săracă, care o bătea, apoi o şterse de la ea cu un băiat de vizavi, se mai întoarse de vreo trei ori, până când într-o bună zi îşi luă definitiv zborul spre cârciumile rău famate din Montmartre şi Batignolles.

— O târâtură! murmură Claude cu un aer de dispreţ.

— Deodată, tipul se ridică şi ieşi, după ce îi spusese ceva încet. Irma Bécot îl privi cum dispare, apoi, cu o impetuozitate de şcolar scăpat de la ore, alergă să se aşeze pe genunchii lui Fagerolles.

— Vai de mine, ce crampon mai e şi ăsta! Sărută-mă repede, acuşi se întoarce.

Îl sărută pe buze, bău din paharul lui; se dăruia şi celorlalţi, le trimitea zâmbete provocatoare, căci se prăpădea după artişti şi regreta că nu erau destul de bogaţi ca să-şi plătească femeile numai pentru ei.

Jory mai ales, care era foarte aţâţat şi o pironea cu ochi de foc, părea s-o intereseze. Cum el fuma, ea îi scoase ţigara din gură şi o vârî în gura ei, fără a conteni cu vorbăria de gaiţă.

— Sunteţi toţi pictori? vai ce amuzant! Şi ăia trei de acolo de ce par supăraţi? Hai, râdeţi puţin, că viu eu să vă stârnesc, o să vedeţi voi!

Într-adevăr Sandoz, Claude şi Mahoudeau, încremeniţi, o priveau cu un aer serios. Dar ea ciulise urechile, îşi auzi tipul întorcându-se şi repede îi aruncă în obraz lui Fagerolles:

— Auzi, mâine seară, dacă ai chef. Vino să mă iei de la braseria Bréda.

Apoi, după ce puse ţigara încă umedă între buzele lui Jory, o şterse cu paşi mari, cu braţele în aer, făcând o strâmbătură de un comic extravagant, iar când tipul

reapăru, cu un aer grav, puţin palid, o găsi stând nemişcată, cu ochii pe aceeaşi poză din revistă. Scena se petrecuse atât de iute, în galopul unui asemenea caraghioslâc, încât cei doi sergenţi, nişte băieţi de treabă, se apucară iar să-şi amestece cărţile, prăpădindu-se de râs.

De altfel, Irma îi cucerise pe toţi. Sandoz declară că numele de Bécot ar face foarte bine într-un roman. Claude se întreba dacă ar vrea să-i pozeze pentru un studiu; în timp ce Mahoudeau se şi vedea făcând după ea o statuetă – un ştrengar – care cu siguranţă că s-ar vinde, în curând fata plecă, trimiţând din vârful degetelor, în spatele tipului, bezele tuturor celor de la masă, o ploaie de bezele care îl înfierbântară de tot pe Jory. Dar Fagerolles nu era încă dispus s-o împrumute, în mod inconştient amuzat de a regăsi în ea o copilă de pe acelaşi trotuar cu el, aţâţat de această perversitate a străzii care era şi a lui.

La ora cinci, banda mai ceru bere. Obişnuiţii cartierului invadaseră mesele vecine, şi aceşti burghezi aruncau spre colţul artiştilor priviri, piezişe, în care dispreţul se amesteca cu un soi de deferenţă îngrijorată, căci aceştia din urmă erau bine cunoscuţi şi chiar aureolaţi de legenda ce începuse să se ţească. Cât despre burghezi, ei îşi spuneau numai tâmpenii: că e cald, că e greu să-ţi găseşti un loc în omnibuzul care duce la Odéon, că au dibuit un negustor de vin la care se poate mânca o friptură bună. Unul dintre ei vru să înceapă o discuţie despre un lot de tablouri prăpădite, care tocmai fuseseră aduse la Muzeul Luxembourg; dar interlocutorii săi erau toţi de aceeaşi părere: pânzele nu valorau nici cât ramele. Şi nu mai vorbiră; fumară doar, schimbând arareori câte un cuvânt şi râsete complice.

— Ei, ce facem, întrebă Claude în cele din urmă, îl mai aşteptăm pe Gagnière?

Protestară. Gagnière era insuportabil; şi, de altfel, tot

va sosi când va adulmeca mirosul de supă.

— Hai s-o ştergem, zise Sandoz. Avem friptură de berbec în seara asta, să încercăm să ajungem la timp.

Fiecare îşi plăti consumaţia şi ieşiră, ceea ce produse agitaţie în cafenea. Nişte tineri, fără îndoială, pictori, începură să şuşotească, arătându-l pe Claude, ca şi cum ar fi văzut trecând pe şeful ameninţător al unui clan de sălbatici. Faimosul articol al lui Jory începea să-şi facă efectul, publicul devenea complice, urmând să creeze el însuşi „şcoala plein air-ului”, pe seama căreia banda încă mai glumea. Aşa cum afirmau ei cu veselie, cafeneaua Baudequin nici nu bănuise ce cinste îi făceau în ziua când o aleseseră să fie leagănul unei revoluţii în pictură.

Când ajunseră pe bulevard erau cinci; Fagerolles se alăturase şi el grupului, şi, tacticos, străbătură din nou Parisul, cu aerul tihnit de învingători. Cu cât erau mai mulţi, cu atât blocau mai mult străzile, luând cu ei ceva din viaţa caldă a trotuarelor. După ce coborâră strada Clichy o luară pe Chaussée d’Antin, apoi pe strada Richelieu, traversară Sena pe Ponts-des-Arts, pentru a insulta Institutul şi, în cele din urmă, ajunseră la Luxembourg, prin strada Sena, unde un afiş în trei culori, reclama violent colorată a unui circ ambulant, îi făcu să scoată strigăte de admiraţie. Se lăsa seara, valul trecătorilor curgea mai molcom, cetatea ostenită aştepta înserarea, gata să cedeze celui dintâi mascul, suficient de viguros pentru a o poseda.

Ajuns în strada Enfer, după ce-i pofti pe cei patru la el, Sandoz dispăru în camera maică-sii; stătu acolo câteva clipe, apoi reveni fără a scoate o vorbă, cu acel surâs discret şi înduioşat pe care-l avea totdeauna când ieşea de acolo. De îndată în locuinţa strâmtă se porni un tămbălău îngrozitor: râsete, discuţii, strigăte. El însuşi dădea tonul, o ajuta la servit pe femeie, apoi lăsă să-i scape vorbe amare, pentru că era ora şapte şi jumătate şi friptura se usca. Cei cinci, aşezaţi la masă îşi sorbeau

supa, o minunată supă de ceapă, când mai apăru un invitat.

— O, Gagnière! urlară toţi în cor.

Mărunt, şters, cu o figură rumenă şi mirată, pe care o bărbuţă zbârlită o lumina, Gagnière rămase o clipă în prag, clipind din ochii lui verzi. Era de fel din Melun, fiul unor burghezi înstăriţi care-i lăsaseră acolo două rânduri de case, şi învăţase singur pictura în pădurea de la Fontainebleau, pictând peisaje de o mare fidelitate, excelente ca intenţie; marea lui dragoste era însă muzica, făcuse o adevărată pasiune pentru ea, un fel de furie, o izbucnire a minţii, care îl punea în rând cu cei mai turbaţi din grup.

— Vă stingheresc? întrebă el încet.

— Nu, deloc, intră odată! strigă Sandoz.

Femeia îi şi puse un tacâm în faţă.

— Dacă am aşeza tot acum o farfurie şi pentru Dubuche? întrebă Claude. Mi-a spus că vine sigur.

Dar toţi începură a-l ocărî pe Dubuche care frecventa doamnele din lumea bună. Jory povesti că îl întâlnise în trăsură cu o doamnă bătrână şi cu fiica ei, iar el le ţinea umbreluţele de soare pe genunchi.

— De unde naiba vii aşa târziu? reluă Fagerolles, adresându-i-se lui Gagnière.

Acesta, care se pregătea să-şi soarbă prima lingură de supă, o puse iar pe farfurie.

— Mă aflam pe strada Lancry, ştii, unde se face muzică de cameră. Da, dragă, nişte chestii de Schumann; nu-ţi închipui ce frumuseţe! Parcă te apucă uite de aici, de la cap, e ca şi cum o femeie ţi-ar sufla în ceafă. Da, da, ceva mai imaterial decât un sărut, e ca şi cum ai simţi răsuflarea cuiva... Pe onoarea mea, simţi că te sfârşeşti!

Ochii i se umezeau, pălise ca de o desfătare prea adâncă.

— Termină-ţi supa, zise Mahoudeau, ne povesteşti pe urmă.

Fu adus calcanul şi puseră pe masă şi o sticlă de oţet; pentru a da puţin gust untului negru care părea fad. Se mânca zdravăn, hălcile de pâine dispăreau una după alta. În rest niciun fel de rafinament; se bea vin vărsat, pe care comesenii îl îndoiau cu apă, probabil din delicateţe, pentru a nu face risipă prea mare. Tocmai salutaseră cu urale sosirea fripturii, pe care stăpânul casei începuse s-o taie, când uşa se deschise iar. De data aceasta izbucniră proteste furioase.

— Gata, nu mai primim pe nimeni! Afară cu trădătorul!

Dubuche, gâfâind de mult ce alergase, şi uluit că pică în toiul acestor urlete, apăru cu obrazul lui lătăreţ şi palid, bolborosind nişte explicaţii.

— Zău, vă asigur că omnibuzul e de vină. Am aşteptat cinci pe Champs Elysées.

— Aiurea, minte... Să plece de aici, friptură tot nu capătă. Afară cu el, afară!

Intrase totuşi în cele din urmă şi atunci văzură toţi că era foarte îngrijit îmbrăcat, cu pantaloni negri şi redingotă de aceeaşi culoare, cu cravată, pantofi şi cu toate dichisurile unui burghez ceremonios care ia masa în oraş.

— Pricep! a ratat o invitaţie, strigă Fagerolles glumeţ. Cucoanele lui din lumea bună l-au lăsat să plece şi vine glonţ să ne mănânce friptura, pentru că nu mai ştie unde să se ducă; înţelegeţi acum?

Dubuche se făcu roşu la faţă şi se bâlbâi;

— Doamne, ce idee! Da' răi mai sunteţi!... Ia mai lăsaţi-mă în pace!

Sandoz şi Claude, aşezaţi unul lângă altul, zâmbeau; cel dintâi îi făcu un semn lui Dubuche, spunându-i:

— Pune-ţi singur tacâmul, ia-ţi de acolo un pahar şi o farfurie şi aşază-te între noi doi... Or să te lase în pace.

Dar glumele durară cât timp se mâncă friptura. De fapt chiar el, după ce femeia îi umplu farfuria cu supă şi-i aduse o porţie de calcan, începu să facă haz pe socoteala lui, fără supărare. Făcea pe înfometatul, îşi lingea cu

lăcomie farfuria, istorisind o poveste cu o mamă care nu voise să-şi dea fata după el, pentru că era arhitect. Sfârşitul mesei fu astfel foarte zgomotos, vorbeau toţi odată. Desertul – compus dintr-o bucată de caşcaval – avu un succes enorm. Nu rămase niciun pic. Chiar şi pâinea fu cât pe ce să nu le ajungă. Apoi, după ce vinul se isprăvi, fiecare înghiţi o duşcă zdravănă de apă, plescăind în râsetele celorlalţi. Şi, cu chipurile strălucitoare, cu burţile pline, cu acea beatitudine a omului care s-a ospătat împărăteşte, trecură în dormitor.

Acestea erau cele mai frumoase seri ale lui Sandoz. Chiar în clipele de restrişte, tot fusese în stare să-şi împartă mâncarea cu prietenii. Pentru el era o încântare să fie cu grupul lui, cu toţi amicii, cu toţii împărtăşind acelaşi ideal. Deşi erau de o seamă, se simţea animat de sentimente paterne faţă de ei, era senin şi fericit, când îi vedea la el, în jurul lui, mână în mână, îmbătându-se cu speranţe. Cum n-avea decât o odăiţă, – camera lui de culcare - le-o punea la dispoziţie; şi din lipsă de spaţiu, vreo doi-trei trebuiau să stea pe pat. În serile calde de vară, prin fereastra deschisă intra aerul proaspăt de afară, şi, în noaptea limpede, se zăreau două siluete negre care dominau casele; Turnul Saint Jacques, din Haut-Pas şi copacul de la Sourd-Muets. În zilele de belşug aveau şi bere. Fiecare aducea tutun, camera se umplea repede de fum şi până la urmă îşi vorbeau fără să se mai vadă, până noaptea târziu, tulburând tăcerea melancolică a acestui cartier uitat.

În seara aceea, la ora nouă, femeia de serviciu veni să spună:

— Domnule, am terminat, pot să plec?

— Da, du-te... Ai lăsat apă pe foc, nu? Am să *fac* singur ceaiul.

Sandoz se ridicase. Dispăru în spatele femeii de serviciu şi nu reveni decât peste un sfert de oră. Fusese probabil să-şi îmbrăţişeze mama, pe care mergea s-o

învelească în fiecare seară înainte ca ea să adoarmă.

Dar zgomotul de voci se ridică iar. Fagerolles le povestea o întâmplare.

— Da, bătrâne, la Şcoală îţi corectează modelul. Deunăzi vine Mazel şi-mi zice: „Coapsele nu cad destul de drept”. Zic: „Vedeţi şi dumneavoastră, domnule, aşa le are”. Era vorba de micuţa Flore Beauchamp. Atunci el furios îmi zice: „Dacă aşa le are, rău face”.

Se prăpădiră toţi de râs, şi mai ales Claude, căruia Fagerolles îi spunea povestea pentru a se pune bine cu el. De câtăva vreme se afla sub influenţa lui şi, deşi continua să picteze cu o agilitate de scamator, nu mai vorbea decât de pictură grasă şi solidă, de frânturi de natură aruncate pe pânză, vii, fremătătoare, aşa cum erau în realitate; ceea ce nu-l împiedica în alte locuri să râdă de şcoala plein-airului, acuzând-o că trânteşte culoarea pe schiţe cu lingura mare.

Dubuche, care nu râsese, jignit în onestitatea lui, îndrăzni să răspundă:

— Atunci de ce mai mergi la şcoală dacă eşti de părere că te abrutizezi acolo? Nu te mai duce şi gata... O, ştiu că voi toţi sunteţi împotriva mea pentru că apăr Şcoala. Eu unul aşa socotesc, că dacă vrei să faci o meserie, nu-i rău mai întâi s-o înveţi.

Nişte strigăte sălbatice se ridicară, şi Claude avu nevoie de toată autoritatea lui ca să se facă ascultat.

— Are dreptate, omul trebuie să-şi înveţe meseria. Atât doar că nu e bine s-o faci sub papucul profesorilor care-ţi bagă cu de-a sila în cap viziunea lor... Mazel ăsta e un idiot; auzi să spui că Flore Beauchamp are nişte coapse care nu stau cum trebuie! Şi tocmai despre nişte coapse aşa de nemaipomenite ca ale ei! Le ştiţi şi voi, nişte coapse care spun multe despre afurisita asta plină de draci!

Se trânti pe patul pe care era aşezat; şi cu privirea pierdută, continuă pe un ton pasionat:

— Ah! viaţa, viaţa! S-o simţi şi s-o exprimi în toată realitatea ei, s-o iubeşti numai pentru ea, să vezi în ea singura frumuseţe adevărată, veşnică şi schimbătoare, să n-ai ideea stupidă de a o înnobila castrând-o, să pricepi că pretinsele urâţenii nu sunt decât reliefuri de caracter, să dai viaţă să faci oameni, iată singurul mod de a fi Dumnezeu!

Încrederea îi revenea, plimbarea prin Paris îl biciuise, pasiunea lui pentru carnea cea vie îl cuprindea iar. Îl ascultară în tăcere. Avu un gest pătimaş, apoi se linişti.

— Doamne, fiecare cu ideile lui; dar ceea ce e enervant e că cei de la Institut sunt mult mai intoleranţi decât noi. Juriul de la Salon e de partea lor, sunt sigur că dobitocul de Mazel îmi va refuza tabloul.

La care, începură toţi cu ocările, căci problema juriului era pentru ei un veşnic subiect de mânie. Se cereau reforme, fiecare avea o soluţie pregătită, de la sufragiul universal aplicat alegerii unui juriu profund liberal, până la libertatea totală, Salonul liber pentru toţi cei care voiau să expună.

Pe când ceilalţi discutau, Gagnière îl atrăsese pe Mahoudeau în faţa ferestrei deschise şi murmura cu vocea stinsă şi cu privirile pierdute în noapte:

— Vezi, pare o nimica toată, patru măsuri, o simplă impresie. Dar cât e de plină, de adâncă!... Pentru mine, mai întâi e un peisaj abia întrezărit, un colţ melancolic de drum, cu umbra unui copac care nu se vede; apoi, trece o femeie, un profil şi atât; şi apoi pleacă, se duce, n-am s-o mai regăsesc niciodată, niciodată.

În clipa aceea Fagerolles strigă:

— Ia ascultă, Gagnière, ce trimiţi la Salon anul ăsta?

El nu auzi, continuând, ca în extaz:

— În Schumann e totul, e infinitul... Şi ce să mai spun de Wagner, pe care iar l-au fluierat duminică!

O nouă chemare a lui Fagerolles îl făcu să tresară.

— Ce? Cum? Ce trimit la Salon?... Poate un mic peisaj,

un colţ de Sena. E tare greu, mai întâi trebuie să fiu eu mulţumit.

Brusc redevenise timid şi îngrijorat. Scrupulele conştiinţei sale artistice îl ţintuiau luni în şir asupra unei pânze mititele. Urmând exemplul peisagiştilor francezi, aceşti maeştri care cei dintâi au cucerit natura, el era preocupat de justeţea tonului, de exacta observare a valorilor, ca un teoretician căruia corectitudinea sfârşea prin a-i îngreuna mâna. Şi adesea nu se mai încumeta să adauge vreo notă vibrantă, rămânând într-o tristeţe temă, care distona cu pasiunea lui revoluţionară.

— Eu, zise Mahoudeau, mă desfăt la gândul de a-i face să crape de invidie când mi-or vedea muierea.

Claude ridică din umeri.

— Pe tine or să te primească: sculptorii au vederi mai largi decât pictorii. De altfel tu îţi cunoşti bine meseria şi ai în degete ceva care place... Muierea făcută de tine o să fie plină de lucruri frumoase.

Complimentul nu-l înveseli pe Mahoudeau, căci el pretindea că urmăreşte forţa; de fapt nu se cunoştea destul de bine şi dispreţuia graţia, acea graţie invincibilă care ţâşnea oricum din degetele lui groase de muncitor fără educaţie, ca o floare care se înverşunează pe terenul aspru în care vântul a semănat-o.

Fagerolles, foarte şmecher, nu expunea, din teama de a-şi nemulţumi profesorii; tuna şi fulgera împotriva Salonului, acest bazar infect în care şi pictura bună se acrea în contact cu cea proastă. În secret, el râvnea la premiul Romei, de care de altfel îşi bătea joc ca şi de tot restul.

Dar Jory se proţăpi în mijlocul odăii, cu paharul de bere în mână. Şi sorbind tacticos din el, declară:

— În definitiv acest juriu mă plictiseşte... Ia spuneţi, vreţi să vi-l fac praf? Începând cu numărul următor, îl bombardez. Voi să-mi daţi nişte însemnări şi s-a zis cu el, da? O să fie foarte amuzant.

Claude se montă şi el, entuziasmul fu general. Da, da, trebuia întreprinsă o campanie. Se aliau toţi, se strângeau unii în alţii pentru a-şi simţi mai bine coatele şi a merge la luptă împreună. Niciunul, în această clipă, nu-şi păstra pentru el partea lui de glorie, căci nimic nu-i separa încă, nici profundele deosebiri dintre ei (pe care le ignorau), nici rivalităţile care aveau să-i facă să se ciocnească într-o bună zi. Oare succesul unuia nu însemna şi succesul celorlalţi? Tinereţea lor mustea, dornică de dăruire, reîncepeau eternul vis de a se înregimenta pentru a cuceri lumea, fiecare străduindu-se, fiecare ajutându-l pe celălalt, iar grupul, rămas compact, reuşind să deţină acelaşi rang. De pe acum, Claude, şeful lor recunoscut, trâmbiţa victoria şi împărţea cununile. Până şi Fagerolles, cu toată ironia lui de parizian, credea în necesitatea de a făuri o armată, în timp ce, cu veleităţi mai grosolane, destul de provincial încă, Jory îşi cheltuia energia în utile gesturi camaraderești, prinzând fraze din zbor şi pregătindu-şi astfel articolele. Iar Mahoudeau îşi exagera brutalităţile voite, cu mâini crispate, asemeni unui brutar ai cărui pumni ar plămădi o lume; iar Gagnière, transportat, eliberat de cenuşiul picturii lui, rafina senzaţia până la stingerea finală a inteligenţei; iar Dubuche, mai greoi în argumentare, zvârlea numai cuvinte, dar grele ca nişte lovituri de măciucă, drept în mijlocul obstacolelor. Atunci Sandoz, fericit, râzând de mulţumire că îi vedea atât de uniţi, pe toţi în aceeaşi cămaşă, cum spunea el, mai destupă o sticlă de bere. Ar îi golit pentru ei toată casa. Strigă:

— Ei, am ajuns până aici, acum să nu ne mai oprim... Lucrul cel mai grozav e că ne înţelegem şi că avem şi ceva în cap fiecare î Iar pe imbecili să-i ia toţi dracii!

Dar, în clipa aceea rămase încremenit, auzind soneria. În tăcerea bruscă ce se lăsase, el spuse:

— Ora unsprezece noaptea! Cine naiba poate să fie?

Alergă să deschidă, iar ceilalţi îl auziră scoţând o

exclamaţie de bucurie. Când se întoarse, deschise larg uşa, zicând:

— Priviţi! uite cine ne iubeşte şi a venit pe neaşteptate! ... Bongrand, domnilor!

Marele pictor, pe care stăpânul casei îl anunţa astfel, cu un soi de familiaritate respectuoasă, intră, cu mâinile întinse. Se ridicară cu toţii emoţionaţi, fericiţi de această strângere de mână puternică şi cordială. Era un om voinic de patruzeci şi cinci de ani, cu părul lung şi cărunt, cu o expresie de frământare întipărită pe figură. Fusese de curând făcut membru al Institutului, iar haina simplă de alpaca pe care o purta avea la butonieră rozeta de cavaler al Legiunii de Onoare. Dar îi erau dragi tinerii, cele mai plăcute escapade ale lui aveau loc aici unde, din când în când, venind să fumeze o pipă, se simţea încălzit de flacăra acestor debutanţi.

— Mă duc să pun de ceai! strigă Sandoz.

Şi, când se întoarse din bucătărie cu ceainicul şi ceştile, îl găsi pe Bongrand instalat călare pe un scaun, fumând din pipa lui scurtă de argilă, în vacarmul ce reîncepuse. De altfel şi Bongrand vorbea cu voce tunătoare; era nepotul unui fermier din Beauce, fiu al unui tată burghez, de origine ţărănească, rafinat de o mamă foarte iubitoare de artă. Era bogat, n-avea nevoie să vândă şi îşi păstra gusturi şi opinii de boem.

— Juriul lor! ce să vă spun, mai bine crăp decât să fac parte din el î spunea el cu gesturi mari. Ce sunt eu, călău, ca să-i dau afară pe amărâţii care uneori trebuie să-şi câştige pâinea?

— Totuşi, remarcă Claude, tare ne-aţi mai fi de folos dacă ne-aţi apăra acolo tablourile.

— Eu? Fugiţi de aici! V-aş compromite... Eu nu contez, nu însemn nimic.

Se ridicară proteste. Fagerolles spuse cu o voce ascuţită:

— Dacă nici autorul tabloului *Nuntă ţărănească* nu

contează!

Dar Bongrand, în picioare, cu tot sângele în obrajii se enervase.

— la mai lăsaţi-mă în pace cu *Nunta,* zău aşa! Vă previn că începe să mă enerveze... De când am expus-o la Muzeul Luxembourg începe să devină un coşmar pentru mine.

Această *Nuntă ţărănească* rămânea, până în acel moment, capodopera lui: nişte nuntaşi răsfiraţi printre lanuri de grâu, ţărani studiaţi foarte de aproape şi foarte adevăraţi, şi care aveau grandoarea epică a unor eroi homerici. Acest tablou marca o evoluţie, căci pictorul introdusele o formulă nouă. Pe urmele lui Delacroix şi paralel cu Courbet, el cultiva un romantism temperat de logică, cu mai multă exactitate în observaţie, mai multă perfecţiune a facturii; fără a aborda încă frontal natura în lumina crudă a plein-airului. Totuşi, toată noua şcoală pretindea că porneşte de la creaţia lui.

— Nimic nu-i mai frumos, spuse Claude, ca primele două grupuri, violonistul şi mireasa cu ţăranul cel bătrân.

— Dar şi ţăranca aia mare, exclamă Mahoudeau... aia care se întoarce şi care face un gest ca pentru a chema pe cineva! îmi venea să o folosesc pentru o statuie.

— Dar adierea vântului în lanurile de grâu, adăugă Gagnière, şi cele două pete atât de frumoase, fata şi băiatul care se hârjonesc în depărtare!

Bongrand îi asculta jenat, cu un zâmbet dureros. Când Fagerolles îl întrebă cu ce se ocupa. În momentul de faţă, el ridică din umeri.

— Nimic, nişte fleacuri... N-am să expun, aş vrea să găsesc ceva... Ah! ce fericiţi sunteţi voi, cei care vă aflaţi încă la poalele muntelui! îţi simţi picioarele atât de solide şi ai atâta curaj când e vorba să urci! Şi pe urmă, odată sus, la naiba, plouă cu necazuri! Un adevărat supliciu, şi câtă zbatere, câte eforturi mereu reînnoite, de teama de a te prăbuşi prea iute... Pe onoarea mea, atunci ai prefera

să te afli jos, să mai ai încă totul de făcut... Râdeţi voi, râdeţi, dar o să vedeţi într-o bună zi!

Într-adevăr, băieţii râdeau, crezând că e un paradox, o poză de om celebru, pe care de altfel o scuzau. Oare suprema bucurie nu era de a fi salutat ca el cu numele de maestru? Atunci, cu amândouă braţele rezemate de spătarul scaunului, el renunţă să se mai facă înţeles, îi ascultă, tăcut, trăgând încet din pipă.

Între timp, Dubuche, care avea calităţi gospodăreşti, îl ajuta pe Sandoz să servească ceaiul. Şi vacarmul continuă. Fagerolles povestea o chestie grozavă cu moş Malgras, şi o vară a neveste-sii, pe care o împrumut când cineva voia să-i deseneze un nud. Apoi conversaţia se învârti în jurul modelelor; Mahoudeau era furios pentru că nu mai găsea pântece frumoase: imposibil să găseşti o fată cu un pântece acceptabil. Apoi tumultul crescu brusc, îl felicitară pe Gagnière pentru clientul pe care-l dibuise cu prilejul unei audiţii la Palais-Royal, un rentier mărunţel şi maniac, al cărui singur dezmăţ consta în achiziţionarea de tablouri. Râzând, ceilalţi îi cerură adresa. Apoi fură huliţi toţi negustorii; ce supărător era că amatorii n-aveau încredere în pictori şi voiau cu tot dinadinsul un intermediar, în nădejdea de a obţine o reducere. Problema! existenţei de toate zilele îi aţâţa şi mai tare. Claude afişa un dispreţ suveran: erau furaţi? ei şi? Ce importanţă mai avea, dacă izbuteai să faci o capodoperă, că n-ai după ce bea apă? Jory, care exprimase din nou nişte idei josnice privind câştigul, stârni indignarea tuturor. Afară cu ziaristul! îi puseră întrebări severe: avea de gând să-şi vândă pana? Cum, nu şi-ar tăia o mână mai degrabă decât să scrie împotriva propriilor lui convingeri? De altfel, răspunsul nu fu ascultat, febra creştea mereu, trufaşa nebunie a vârstei de douăzeci de ani, dispreţul faţă de lumea toată şi o singură pasiune – cea a operei eliberate de slăbiciunile omeneşti, plutind în aer ca un soare. Ce dorinţă! Să te topeşti, să te mistui în acest rug

pe care îl aprindeau!

Bongrand, nemişcat până atunci, avu un gest vag de suferinţă în faţa acestei încrederi fără margini, a acestei bucurii zgomotoase a asediului. Uitase de cele o sută de pânze care îi aduseseră gloria, se gândea la zămislirea tabloului a cărui schiţă o lăsase pe şevalet. Şi, scoţându-şi din gură pipa mică, murmură, cu ochii umezi de entuziasm:

— Ah, tinereţe, tinereţe!

Sandoz, care nu ştia cum să-şi mai arate râvna, mai turnă apă caldă în ceainic până la ora două noaptea. Din cartierul cufundat în somn nu se mai ridicau decât miorlăiturile vreunei pisici în călduri. Acum divagau cu toţii îmbătaţi de cuvinte, cu gâtlejul obosit, cu ochii arşi; şi, când în sfârşit musafirii se hotărâră să plece, Sandoz luă lampa, îi lumină pe deasupra balustradei scării, spunând foarte încet:

— Nu faceţi zgomot, doarme mama!

Zgomotul înăbuşit, produs de pantofii ce coborau treptele, merse descrescând şi casa se cufundă într-o tăcere adâncă.

Bătea ora patru. Claude, care îl însoţea pe Bongrand vorbea mereu pe străzile pustii. Nu voia să se culce, acum aştepta soarele cu o nerăbdare furioasă, pentru a se apuca din nou de tablou. De data aceasta era sigur că va face o capodoperă, exaltat de această zi plăcută, petrecută într-o atmosferă de camaraderie, cu capul greu de gânduri, gata să plămădească o lume întreagă. Descoperise în sfârşit pictura, se vedea întorcându-se în atelier cum te întorci la o femeie adorată, cu inima bătând năvalnic; acum era desperat de această absenţă de o zi care îi părea un abandon fără sfârşit; se vedea ducându-se drept spre pânza lui şi împlinindu-şi visul într-o singură şedinţă. Până una alta, din zece în zece metri, la lumina şovăielnică a becurilor de gaz, Bongrand îl oprea, ţinându-l de nasturele hainei şi-i repeta că afurisita

asta de pictură e o meserie nemaipomenită. De exemplu el, Bongrand, oricât de grozav ar fi fost, încă nu se pricepea deloc la ea. Debuta cu fiecare operă nouă; îi venea să se dea cu capul de toţi pereţii. Cerul se lumina, zarzavagiii începeau să coboare spre Hale. Şi unul şi celălalt continuau să hoinărească, fiecare vorbind pentru el, foarte tare, sub stelele ce păleau.

CAPITOLUL IV

ŞASE SĂPTĂMÂNI MAI TÂRZIU, ÎNTR-O dimineaţă, Claude picta scăldat în razele soarelui care intrau prin fereastra atelierului. Ploi necontenite întristaseră jumătatea lunii lui august şi curajul de a lucra îi revenea odată cu cerul albastru. Tabloul lui cel mare nu înainta, deşi artistul nu se lăsa, lucrând la el dimineţi întregi, cu îndârjire şi încăpăţânare.

Cineva bătu la uşă. El crezu că e doamna Joseph; portăreasa, care-i aducea prânzul; şi, cum cheia era întotdeauna în uşă, strigă simplu: „Intră!”

Uşa se deschise, se auzi un foşnet uşor, apoi nimic. El continua să picteze, fără măcar a întoarce capul. Dar, acea tăcere fremătătoare, o respiraţie vagă care palpita, sfârşiră prin a-l nelinişti. Privi şi rămase înmărmurit; în faţa lui se afla o femeie, îmbrăcată într-o rochie de culoare deschisă, cu obrazul pe jumătate ascuns sub o voaletă albă: n-o cunoştea, şi buchetul de trandafiri pe care ea îl ţinea în mână îl intriga şi mai tare.

Deodată o recunoscu:

— Dumneata, domnişoară!... Ei bine, zău că numai la dumneata nu mă gândeam!

Era Christine. Nu-şi putuse stăpâni la timp această exclamaţie prea puţin amabilă, care de fapt era însăşi vocea adevărului. La început, amintirea ei îl preocupase; apoi, pe măsură ce zilele treceau – erau aproape două

luni de când nu dăduse vreun semn de viaţă – ea devenise un fel de viziune fugară şi regretată, siluetă fermecătoare pe care-o pierzi şi niciodată n-o vei mai revedea.

— Da, eu, domnule... M-am gândit că n-ar fi frumos să nu vă mulţumesc...

Se înroşea şi se bâlbâia, neputându-şi găsi cuvintele. Fără îndoială gâfâia din cauza urcuşului, căci inima îi bătea foarte tare. Cum adică? Să fi fost vreun lucru deplasat această vizită, îndelung chibzuită şi care sfârşise prin a-i părea foarte naturală? Partea proastă era că trecând pe chei cumpărase un buchet de trandafiri, cu intenţia delicată de a-şi exprima recunoştinţa faţă de pictor; acum florile o încurcau îngrozitor. Cum să i le dea? Şi el ce avea să creadă despre ea? Toate i se păreau nelalocul lor, dar nu realizase aceasta decât din clipa când păşise în cameră.

Pe Claude însă, care se simţea încă şi mai încurcat decât ea, îl apucase un soi de politeţe exagerată. Îşi lăsase paleta şi întorcea tot atelierul cu susul în jos, ca să-i găsească lin scaun liber.

— Domnişoară, vă rog să luaţi loc... Dar ce surpriză... Sunteţi prea amabilă...

După ce se aşeză, Christine se linişti. Îi părea atât de caraghios, cu agitaţia şi zăpăceala lui, şi-l simţea şi pe el atât de timid, încât surâse şi-i întinse trandafirii fără să şovăie.

— Poftim! Asta e ca să ştii că nu sunt o ingrată.

În primul moment el nu spuse nimic, ci doar o privi, încremenit. Când văzu că nu-şi bate joc de el, îi strânse mâinile, să i le frângă; apoi, imediat, puse buchetul într-un vas cu apă, tot continuând să vorbească:

— Pe cuvântul meu că eşti un băiat de treabă! E prima oară când fac acest compliment unei femei, zău aşa!

Se întoarse şi o întrebă, privind-o drept în ochi:

— Zău, nu m-ai uitat?

— Vezi bine, spuse ea râzând.

— Atunci de ce-ai lăsat să treacă două luni?

Ea se roşi din nou. Şi se simţi stingherită din pricina minciunii pe care o rostea.

— Ştii doar că nu sunt de capul meu... Sigur, doamna Vanzade e foarte bună cu mine, dar e infirmă săraca, nu iese niciodată; nici acum n-aş fi venit, dacă nu m-ar fi silit chiar ea, îngrijorată pentru sănătatea mea, să iau un pic de aer.

Nu-i destăinui ce ruşine îi fusese în primele zile, după aventura ei de pe cheiul Bourbon. Când se simţise iar la adăpost în casa bătrânei doamne, amintirea nopţii petrecute la un bărbat o urmărise cu remuşcări, ca o vină; dar credea că reuşise să-l alunge pe acest, bărbat din mintea ei: nu fusese decât un vis urât, ale cărui contururi se ştergeau. Apoi, fără să ştie cum, în tihna desăvârşită a noii sale existenţe, imaginea se desluşise iarăşi din umbră, precizându-se, accentuându-se, până ce devenise o obsesie de fiece moment. În fond de ce l-ar fi uitat? Avea vreun reproş să-i facă? Dimpotrivă, îi datora recunoştinţă. Gândul de a-l revedea, mai întâi respins, apoi îndelung combătut, devenise pentru ea un fel de idee fixă. În fiecare seară, în singurătatea camerei, tentaţia revenea; era un fel de stinghereală care o enerva, o dorinţă neştiută de ea însăşi, şi nu se mai liniştise decât când îşi explicase tulburarea prin nevoia de recunoştinţă. Era atât de singură, se înăbuşea în casa asta lâncedă! Şi seva tinereţii clocotea atât de tare, inima ei simţea atât de mult nevoia unei prietenii!

— Aşa că, adăugă ea, am profitat de prima mea plimbare. De altfel, era aşa de frumos azi-dimineaţă, după toate aversele astea urâcioase!

Claude, fericit, în picioare în faţa ei, se spovedi şi el, dar fără să aibă ceva de ascuns.

— Eu nici nu mai îndrăzneam să mă gândesc la dumneata... zău aşa... eşti ca o zână din poveşti care

apare din podea şi dispare prin zid tocmai când nu te aştepţi. Îmi spuneam: Gata, s-a isprăvit, poate nici nu e adevărat că a trecut prin atelierul meu... Şi acum iată-te, şi dacă ai şti ce plăcere mi-ai făcut, dar ce plăcere!

Zâmbitoare şi jenată, Christine întoarse capul, prefăcându-se că priveşte în jurul ei. Zâmbetul i se stinse zărind pictura aceea feroce, schiţele violente din Sud, anatomia crâncen de exactă a studiilor; toate o îngheţau ca prima oară. O cuprinse iar o adevărată spaimă şi spuse, serioasă, cu voce schimbată:

— Te deranjez, plec.

— Nu, nu, strigă Claude, nelăsând-o să se ridice de pe scaun. Sunt îndobitocit de atâta muncă, îmi face bine să stau de vorbă cu dumneata... Ah, tabloul ăsta afurisit, mult mă mai chinuieşte!

Şi Christine, ridicându-şi ochii, zări tabloul cel mare, pânza care data trecută era cu faţa la perete şi pe care dorise în zadar s-o vadă.

Fundalul, pajiştea întunecată străpunsă de o fâşie de soare, continuau să fie doar schiţate, cu trăsături vagi. Dar cele două mici luptătoare, blonda şi bruna, aproape terminate, se profilau în lumină, ca două siluete de o mare prospeţime. În prim plan bărbatul, început de trei ori la şir, rămăsese neterminat. Pictorul lucra îndeosebi la figura centrală – femeia culcată: nu se mai ocupase de cap, acum, se îndârjea asupra trupului, schimbând modelul în fiecare săptămână, atât de exasperat că nu găsea ce-i trebuia, încât de vreo două zile, el care pretindea că nu poate inventa, încerca să creeze, fără să se mai inspire după vreun model.

Christine se recunoscu imediat. Ea era fata tolănită în iarbă, cu un braţ adus sub ceafă, zâmbind fără privire cu pleoapele închise. Fata asta goală avea chipul ei şi fu cuprinsă de indignare, de parcă ar fi avut şi trupul ei, de parcă, în mod brutal, fusese dezvelită acolo toată goliciunea ei de fecioară. Se simţea mai cu seamă jignită

de pictura asta pătimaşă, atât de aspră, încât o lovea, o zdrobea cu violenţa ei. Nu înţelegea acest soi de pictură, o considera execrabilă, simţea împotriva ei numai ură, ura instinctivă faţă de o duşmancă.

Se ridică, şi repetă scurt:

— Plec.

Claude îi urmărea mişcările, mirat şi necăjit de această schimbare bruscă.

— Cum, aşa de repede?

— Da, sunt aşteptată. La revedere!

Ajunsese la uşă, când el izbuti, în sfârşit, să-i ia mâna. Îndrăzni s-o întrebe:

— Când te mai văd?

Mâna ei mică nu părea prea fermă într-a lui. O clipă păru să ezite.

— Nu ştiu! Sunt atât de ocupată!

Apoi se desprinse şi plecă, spunând foarte repede:

— Când am să pot, într-una dintre zile... La revedere.

Claude rămase încremenit în prag. Cum? Ce o apucase iar, ce însemna rezerva asta subită, iritaţia asta surdă? Închise uşa şi începu să umble prin cameră cu braţele lăsate în jos, fără a înţelege, căutând în zadar fraza sau gestul care ar fi putut-o jigni. Acum era rândul lui să se înfurie; înjură în gol şi ridică furios din umeri, ca pentru a se scutura de această preocupare imbecilă. Parcă poţi să ştii vreodată, cu femeile astea! Dar se linişti la revederea buchetului de trandafiri, care abia încăpeau în vasul cu apă şi miroseau nespus de frumos. Toată camera era inundată de parfumul lor şi, tăcut, Claude se apucă iar de lucru.

Trecură alte două luni. În dimineţile următoare; Claude întorcea grăbit capul la cel mai mic zgomot făcut de doamna Joseph când îi aducea dejunul sau scrisorile, şi de fiecare dată lăsa să-i scape un gest involuntar de dezamăgire. Nu mai ieşea înainte de ora patru şi când, într-o seară, la înapoiere, portăreasa îi spuse că venise o

fată să-l caute către ora cinci, nu se linişti decât după ce recunoscu în vizitatoare pe un model al său, Zoé Piédefer. Apoi, zile în şir se aruncă asupra muncii, inabordabil pentru toţi şi emiţând teorii atât de violente, că nici prietenii nu mai îndrăzneau să-l contrazică. Mătura lumea întreagă dintr-un gest, nu mai accepta nimic în afară de pictură, şi pretindea că părinţii, prietenii şi mai ales femeile, trebuie strânşi de gât. După această înfrigurare exaltată căzuse într-o groaznică desperare, o săptămână de neputinţă şi de îndoieli, o săptămână de tortură în care crezuse că s-a prostit de-a binelea. Începuse să-şi revină, îşi reluase existenţa normală, lupta resemnată şi solitară împotriva tabloului său când, într-o dimineaţă cu brumă de la sfârşitul lui octombrie, tresări şi-şi lăsă repede paleta. Nu bătuse nimeni, dar recunoscuse un pas care urca. El deschise uşa şi intră ea, în sfârşit ea.

În ziua aceea Christine îmbrăcase un mantou larg de lână cenuşie care o acoperea în întregime. Purta o pălărie mică de catifea de culoare închisă şi ceaţa de afară îi aburise voaleta de dantelă neagră. Dar el o găsi foarte veselă în acest prim fior al iernii. Se scuză că nu mai venise de atâta vreme, zâmbea, cu aerul ei sincer, mărturisind că ezitase, că fusese pe punctul de a nu mai voi să vină; da, nişte idei de ale ei, nişte lucruri pe care el trebuia să le înţeleagă. El nu înţelegea, dar nici nu cerea să înţeleagă, – din, moment ce ea venise. Pentru el era de ajuns că nu se supărase, că era de acord să treacă aşa, din când în când pe acolo, ca o bună camaradă. Nu avură niciun fel de explicaţie, fiecare păstră pentru el chinul şi frământarea din zilele trecute. Timp de aproape o oră stătură de vorbă, foarte de acord unul cu celălalt, fără nimic ascuns sau ostil de acum încolo, ca şi cum înţelegerea se făcuse fără ca ei să ştie, în timp ce erau departe unul de altul. Acum ea părea că nici nu vede schiţele şi studiile de pe pereţi. O clipă privi fix pânza cea mare, silueta femeii goale, culcată în iarbă, sub aurul

strălucitor al soarelui. Nu, fata asta nu era ea, n-avea nici chipul şi nici trupul ei; cum i se năzărise oare să se recunoască într-un asemenea talmeş-balmeş de culori? Şi sentimentele ei de prietenie căpătau o nuanţă de milă înduioşată pentru băiatul ăsta cumsecade, care nici măcar nu ştia să picteze ca să semene. La plecare, în prag, ea îi întinse cordial mâna.

— Sa ştii că mai vin.

— Da, peste două luni!

— Nu, săptămână viitoare... Ai să vezi. Pe joi.

Joia următoare apăru la ora promisă. Şi de atunci veni mereu, o dată pe săptămână, mai întâi fără dată fixă, după cum nimerea şi ea o zi liberă; apoi alese lunea, căci doamna Vanzade îi dădea liber lunea, pentru ca să se plimbe în aer curat prin Bois de Boulogne. Trebuia să fie înapoi la ora unsprezece, şi de aceea sosea grăbită, îmbujorată de cât alergase, căci era o distanţă bunicică de la Passy la cheiul Bourbon. În răstimpul celor patru luni de iarnă, între octombrie şi februarie veni mereu, fie prin ploaie, fie prin ceţurile Senei, fie sub soarele palid care dezmorţea cheiurile. Ba chiar, încă din a doua lună, sosi uneori pe neaşteptate. Într-o altă zi a săptămânii, profitând de vreun comision pe care-l avea de făcut prin Paris pentru a urca; trecea pe la el două minute, exact timpul cât să-şi spună bună ziua: şi cobora scara strigând la revedere.

Acum Claude începea s-o cunoască pe Christine. Din pricina veşnicei lui neîncrederi în femei, tot îi mai rămăsese o bănuială: gândul la vreo aventură galantă în provincie; dar ochii blânzi, râsul limpede al fetei alungaseră toate acestea; o simţea nevinovată ca pe o copilă. De îndată ce sosea, fără jenă, la largul ei, ca în casa unui prieten, începea să flecărească şi nu mai contenea. De zeci de ori îşi povestise copilăria, la Clermont şi tot la ea se întorcea. În seara în care tatăl ei, căpitanul Hallegrain, avusese ultimul atac şi, fulgerat,

căzuse din fotoliu ca o masă inertă, Christine şi mama ei erau la biserică. Îşi amintea perfect întoarcerea, apoi noaptea aceea îngrozitoare: căpitanul foarte gras, foarte voinic, întins pe o saltea; i se vedea desluşit maxilarul inferior, mai proeminent, care se întipărise cu atâta intensitate, în memoria ei de copil încât nici nu şi-l mai putea închipui altfel pe tatăl ei. Avea şi ea acelaşi maxilar, iar mama ei striga când nu ştia cum s-o mai potolească: „Ah, bărbie ascuţită, ai să mănânci şi tu de vie, ca taică-tu!” Tare o mai înnebunise pe biata maică-sa cu jocurile ei zburdalnice şi cu zgomotul asurzitor pe care-l făcea. Oricât de departe se putea duce cu gândul înapoi, o vedea stând în faţa aceleiaşi ferestre, mică, slăbuţă şi pictând fără zgomot nişte evantaie; îşi amintea de ochii ei blânzi, singurul lucru pe care Christine îl moştenise de la dânsa. Draga de ea! Cei care voiau să-i facă o plăcere îi spuneau uneori: „Are ochii dumitale”. Şi ea zâmbea, fericită că exista ceva dintr-însa în chipul fiicei ei, măcar sub forma acestui colţişor de blândeţe. De când îi murise bărbatul, lucra până târziu şi-şi strica ochii. Dar cum să trăiască altfel? Pensia ei de văduvă, cei şase sute de franci pe care-i căpăta, abia ajungeau pentru nevoile copilului. Vreme de cinci ani, Christine îşi văzuse mama pălind şi slăbind, topindu-se zi de zi, până ce ajunsese ca o umbră; şi-i rămăsese remuşcarea de a nu fi fost prea cuminte, de a o fi supărat cu lipsa ei de râvnă la învăţătură; în fiecare luni făcea tot felul de proiecte lăudabile, jurând mamei sale s-o ajute în curând să câştige bani; dar mâinile şi picioarele nu voiau s-o asculte, se îmbolnăvea când trebuia să stea liniştită. Şi, într-o dimineaţă, mama nu se mai putuse ridica din pat şi apoi murise, cu vocea stinsă, cu ochii plini de lacrimi mari. Aşa o vedea în permanenţă, moartă şi cu ochii deschişi, înlăcrimaţi, aţintiţi asupra ei.

Alteori, când Claude îi punea întrebări despre Clermont, Christine uita de tot acest doliu şi istorisea cele mai

vesele amintiri. Râdea cu poftă de locuinţa lor provizorie din strada l'Eclache, ea născută la Strasbourg, tatăl gascon şi mama pariziancă, azvârliţi toţi trei în acest ţinut – Auvergne – pe care-l detestau. Strada l'Eclache, care coboară spre Grădina Botanică, era strâmtă şi umedă, de o melancolie de cavou; fără dughene sau trecători, nimic decât faţade mohorâte, cu storurile totdeauna trase; dar, orientate spre sud şi dând în nişte curţi interioare, ferestrele apartamentului lor aveau bucuria de a fi scăldate de soare. Chiar şi sufrageria dădea spre un balcon larg, un fel de galerie de lemn, ale cărei arcade erau împodobite de o glicină uriaşă care le îngropa sub verdeaţa ei. Fata crescuse acolo, mai întâi alături de tatăl ei infirm, apoi închisă laolaltă cu mama ei, pe care cea mai mică plimbare o epuiza; într-atât de necunoscute îi erau oraşul şi împrejurimile, că ea şi Claude sfârşeau prin a zâmbi când Christine îi răspundea la toate întrebările cu veşnicul: Nu ştiu. Munţii? da, erau nişte munţi într-o parte şi se zăreau în capul străzilor. În timp ce, de partea cealaltă, luând-o pe alte străzi, nu vedeai decât câmpii întinse; dar de mers nu mergeau acolo, era prea departe. Ea nu recunoştea decât pe cel numit Puy de Dôme, rotund ca o cocoaşă. Dar în oraş ar fi putut merge la catedrală cu ochii închişi: ocoleai prin piaţa Jaude, o luai pe strada Des Gras; mai mult nu trebuia s-o întrebi, restul se încâlcea, străduţele şi bulevardele în pantă, o cetate de lavă neagră care cobora. În care ploile furtunoase se rostogoleau ca nişte fluvii, sub tunete puternice. Ah! ce furtuni erau acolo, se cutremura şi acum numai gândindu-se la ele. În camera ei, deasupra acoperişurilor, vedea paratrăsnetul Muzeului totdeauna în flăcări. În sufrageria care le servea şi de salon ea avea lângă fereastră un fel de intrând, mare cât o cameră, unde-şi ţinea masa de lucru şi câteva obiecte personale. Acolo o învăţase mama ei să citească; acolo, mai târziu, adormea, ascultându-şi profesorii, până într-atât o oboseau lecţiile. Acum puţin îi

păsa de ignoranţa ei: o domnişoară foarte învăţată care nu ştie să înşire numele tuturor regilor Franţei şi anii când au domnit!; o muziciană grozavă care rămâne la *Petits bateaux;* o acuarelistă de geniu căreia nu-i reuşesc pomii, pentru că frunzele sunt prea greu de făcut! Brusc trecea la cele cincisprezece luni pe care le petrecuse, după moartea mamei sale la *Visitation,* o frumoasă mănăstire din afara oraşului, cu nişte grădini minunate; urmau nesfârşitele poveşti cu măicuţele, de a căror pizmă, prostie şi naivitate te puteai cutremura. Christine urma să se călugărească, dar se sufoca la mănăstire. Totul îi părea pierdut, când maica stareţă, care ţinea mult la ea, o sfătuise ea însăşi să renunţe la mănăstire, găsindu-i acel loc la doamna Vanzade. Un lucru o mira; cum de maica Saints-Anges citise atât de limpede în ea? Căci, într-adevăr, de când locuia la Paris, devenise complet indiferentă pe plan religios.

Când terminau cu amintirile de la Clermont, Claude voia să ştie care era viaţa ei la doamna Vanzade; şi, în fiecare săptămână, ea îi dădea noi detalii. În mica locuinţă din Passy, tăcută şi închisă, existenţa se scurgea monoton, în tic-tacul potolit al bătrânelor pendule. Doi servitori străvechi, o bucătăreasă şi un valet, aflaţi de patruzeci de ani în slujba familiei, erau singurii care străbăteau camerele goale, cu paşi de fantomă, fără cel mai mic zgomot. Câteodată, foarte rar, venea câte cineva în vizită, vreun general octogenar, atât de uscat, în cât nici nu i se auzea pasul pe covoare. Era casa umbrelor, soarele se arăta cu luciri de opaiţ printre storuri. De când doamna avea genunchii paralizaţi şi orbise, nu mai ieşea din cameră, şi singura ei distracţie era să i se citească la nesfârşit cărţi pioase. Ah! Acele lecturi interminabile! Cum o mai plictiseau pe tânăra fată! Dacă ar fi ştiut vreo meserie, cu câtă bucurie ar fi croit rochii, ar fi modelat pălării sau ar fi lucrat petale de flori! Şi când te gândeşti că nu era bună de nimic, că învăţase atâta pentru a

ajunge să fie plătită cu luna, ca o servitoare! Suferea în această locuinţă închisă şi rigidă, care mirosea a moarte; o apucau iar ameţelile de altădată, din copilărie, când se străduia să muncească pentru a-i face plăcere mamei ei; o scutura o revoltă a sângelui, ar fi ţipat, ar fi sărit, înnebunită de nevoia de a trăi. Dar doamna o trata cu atâta blândeţe, îi spunea să iasă, îi poruncea să facă plimbări lungi, şi ea era cuprinsă de remuşcări când, la întoarcerea de pe cheiul Bourbon, trebuia să mintă, să spună că a fost în Bois de Boulogne, să invente o slujbă la biserică, unde de fapt nu mai călca. Cu fiecare zi, doamna părea să aibă pentru ea o tot mai mare afecţiune; mereu îi făcea cadouri: ba o rochie de mătase, ba un ceas mic vechi, sau chiar lenjerie; ea la rândul ei o iubea mult pe doamna, plânsese când într-o seară aceasta o numise fiica ei şi jurase să n-o părăsească niciodată, cu inima inundată de milă când o vedea atât de bătrână şi de infirmă.

— Ei, zise Claude într-o dimineaţă, vei fi răsplătită, te va face moştenitoarea ei.

Christine rămase încremenită.

— Vai, crezi? Se zice că are trei milioane... Nu, nu, niciodată nu m-am gândit la asta, nu vreau, ce m-aş face?

Claude îşi întoarse capul şi adăugă pe un ton răstit:

— Te-ai îmbogăţi, asta ai face!... În primul rând, fără îndoială că o să te mărite.

Dar la aceste vorbe, ea îl întrerupse râzând în hohote:

— Cu unul dintre prietenii ei bătrâni, cu generalul, care are o bărbie de argint... Ah! ce glumă bună!

Rămăseseră amândoi în stadiul de buni camarazi, ca nişte vechi cunoştinţe. El era aproape tot atât de curat ca ea în toate privinţele, căci nu avusese decât legături întâmplătoare şi trăia deasupra realităţii, visând la iubiri romantice. Li se părea simplu şi natural, şi ei şi lui, să se vadă astfel, în taină, din prietenie, fără altă galanterie decât o strângere de mână la venire şi o alta la plecare.

Claude nici măcar nu-şi mai punea întrebări în legătură cu ce putea ea să ştie despre viaţă şi despre bărbaţi, în ignoranţa ei de domnişoară cuminte; în schimb ea îl simţea timid, şi-l privea fix câteodată, iar privirea i se împăienjenea de acea tulburare mirată a pasiunii ce se ignoră pe ea însăşi. Dar nimic arzător, nimic frământat nu venea încă să le strice plăcerea de a fi împreună. Mâinile lor rămâneau răcoroase, vorbeau cu veselie despre toate, uneori se certau, ca nişte prieteni siguri că nu vor fi niciodată supăraţi unul pe celălalt. Atâta doar că prietenia lor devenise atât de puternică, încât nu mai puteau trăi unul fără celălalt.

De îndată ce Christine sosea, Claude scotea cheia din uşă. Ea însăşi i-o cerea: în felul acesta nu venea nimeni să-i deranjeze. După câteva vizite, luase atelierul în stăpânire şi părea a se simţi acolo ca la ea acasă. O frământa dorinţa de a face puţină ordine, căci încerca o suferinţă nervoasă în mijlocul unei asemenea harababuri; nu era însă lucru uşor, căci pictorul îi interzicea doamnei Joseph să măture, de teamă ca praful să nu-i acopere pânzele proaspăt pictate; la început, când prietena lui încerca să facă o sumară curăţenie, el o urmărea cu o privire îngrijorată şi imploratoare. La ce bun să schimbi lucrurile de la locul lor? Nu era suficient să le ai la îndemână? Totuşi ea manifesta o îndârjire atât de veselă, părea atât de fericită să se joace de-a gospodina, încât el sfârşise prin a-i da mână liberă. Acum, deîndată ce sosea, îşi scotea mănuşile, îşi prindea fusta ca să n-o murdărească, şi răsturna totul prin camera vastă, aranjând-o în doi timpi şi trei mişcări. În faţa sobei nu mai zăreai o grămadă de cenuşă; paravanul ascundea patul şi toaleta; divanul era periat, dulapul frecat şi lustruit, masa de brad despovărată de vase, curăţată de pete de vopsea; şi, deasupra scaunelor aşezate într-o frumoasă simetrie, a şevaletelor şchioape proptite de ziduri, enormul ceas cu cuc, învolburându-şi florile de carmin,

părea să bată cu un tic-tac mai sonor. Era splendid, n-ai fi recunoscut camera. El, încremenit, o privea cum cânta învârtindu-se de colo până colo. Asta să fie leneşa pe care o apucau migrene de nesuportat la cea mai mică treabă? Atunci ea râdea: cât priveşte treaba cu capul, da; în schimb, treaba cu mâinile, cu picioarele, îi făcea bine, o înviora ca seva pe un copac tânăr. Îşi mărturisea, ca pe o depravare, preferinţa pentru muncile înjositoare din gospodărie, ceea ce o ducea la desperare pe mama ei – idealul acesteia de educaţie fiind arta de agrement, – învăţătoarea cu mâini fine care nu se atinge de nimic. De aceea, câte dojeni când o prindeau – mică fiind – măturând, frecând, jucându-se cu încântare de-a bucătăreasa! Chiar şi acum, dacă s-ar fi putut lua la trântă cu praful de la doamna Vanzade, s-ar fi plictisit mai puţin. Numai că, ce s-ar fi spus despre ea? Pe loc ar fi încetat să mai fie o doamnă. Şi atunci îşi făcea cheful pe strada Bourbon, obosită de atâta exerciţiu, cu ochi de păcătoasă care muşcă din fructul oprit.

Acum, Claude simţea în preajma lui îngrijirea unei femei. Pentru a o face să se aşeze şi să vorbească în linişte, o ruga câteodată să-i coase vreo manşetă ruptă, vreo bucată de haină sfâşiată. De fapt ea însăşi se oferise să-i inspecteze lenjeria. Dar nu mai era frumosul ei entuziasm de gospodină care se agită. În primul rând nu se pricepea, ţinea acul ca o fată crescută în dispreţul croitoriei. Apoi, această nemişcare, atenţia necesară, împunsăturile una câte una o exasperau. Atelierul strălucea de curăţenie, ca un salon; dar Claude rămânea în zdrenţe; şi amândoi glumeau pe tema asta, li se părea foarte amuzant.

Ce luni fericite petrecură, aceste patru luni de gheaţă şi de ploi, în atelierul în care soba încinsă vuia ca o ţeavă de orgă! Iarna părea să-i izoleze şi mai tare. Când zăpada acoperea casele vecine iar vrăbiile băteau cu aripile în ferestre, ei zâmbeau, pentru că le era cald şi se simţeau

bine, anonimi în oraşul mare şi mut. După un timp nu se mai limitară la acest colţişor îngust, ea sfârşi prin a-i îngădui s-o însoţească. Multă vreme stăruise să plece singură, chinuită de ruşinea de a fi văzută pe stradă la braţul unui bărbat. Apoi, într-o zi, pe o ploaie torenţială, trebui să-l lase să coboare cu o umbrelă; aversa încetase de cum ajunseseră de partea cealaltă a podului Louis-Philippe, şi ea îl trimisese îndărăt; zăboviseră numai câteva clipe în faţa parapetului, privind spre Le Mail, fericiţi de a fi împreună sub cerul liber. Jos, lângă pietrele din port, bacuri mari pline de mere se aliniau pe patru rânduri, atât de înghesuite, încât nişte punţi aşezate între ele, păreau poteci pe care alergau femei şi copii; şi îi distra să vadă cum se prăbuşesc fructele, grămezi enorme care se îngrămădeau pe mal, coşuri rotunde care călătoreau; în timp ce un miros foarte tare, aproape o duhoare, un miros de cidru în fermentaţie se ridica odată cu suflul umed ai fluviului. În săptămâna următoare, cum soarele se ivise iar şi el îi tot lăuda cheiurile singuratice din jurul insulei Saint-Louis, ea consimţi să facă o plimbare. O luară pe cheiul Bourbon şi pe cheiul Anjou, oprindu-se la fiecare pas, interesaţi de viaţa Senei, de draga ale cărei găleţi scârţâiau, de vasul-spălătorie care răsuna de larma certurilor, de o macara care, în depărtare tocmai descărca un şlep. Ea, mai ales, se mira: era oare cu putinţă ca acest chei Ormes atât de viu în faţa ei, ca acest chei Henri IV, cu malul lui imens, cu plaja pe care grupuri de copii şi de câini făceau tumbe pe grămezile de nisip, ca tot orizontul acestui oraş populat şi activ să fie orizontul cetăţii blestemate, zărită într-o străfulgerare sângerie în noaptea sosirii ei? Cotiră apoi, încetinindu-şi şi mai mult mersul, pentru a se bucura de pustietatea şi tăcerea pe care casele vechi par să le aştearnă în acel loc; priviră apa clocotind prin pădurea de cherestea a Estacadei, se reîntoarseră de-a lungul cheiului Béthune şi a cheiului Orléans, apropiaţi parcă pe

măsură ce fluviul se lărgea, strângându-se unul într-altul în faţa acestei curgeri enorme, cu privirile departe, spre Port-au-Vin şi spre Grădina Botanică. Pe cerul palid, domurile monumentelor se zăreau albăstrui. Când ajunseră pe podul Saint-Louis, el fu nevoit să-i arate catedrala Notre-Dame, pe care ea n-o recunoştea, văzută dinspre absidă, colosală şi ghemuită între arcbutanţii săi, asemeni unor labe în repaos, dominată de capul dublu al turnurilor, deasupra spinării ei lungi de monstru. Dar descoperirea lor în ziua aceea fu vârful de apus al insulei, această provă de corabie veşnic ancorată, care, în curgerea celor doi curenţi priveşte Parisul fără a-l atinge vreodată. Apoi coborâră o scară foarte abruptă şi descoperiră un mal pustiu, plantat cu copaci mari; era un refugiu încântător, un adăpost în mijlocul acelei mulţimi, Parisul vuind de jur împrejur, pe cheiuri, pe poduri, în timp ce ei gustau pe malul apei bucuria de a fi singuri, neştiuţi de nimeni. De atunci, malul acela deveni colţul lor rustic, ţinutul cu aer curat unde profitau de ceasurile însorite, când zăpuşeala din atelierul unde duduia soba încinsă îi sufoca şi începea să le înfierbânte mâinile de o febră de care se temeau.

Totuşi, pe vremea aceea, Christine refuza să se lase însoţită mai departe decât Le Mail. Deîndată ce ajungea pe cheiul Ormes, îl expedia pe Claude, ca şi cum Parisul, cu îmbulzeala lui şi cu întâlnirile posibile ar fi început, odată cu acest lung şir de cheiuri, pe care avea să le străbată. Dar era atât de departe până la Passy şi o plictisea atât de mult să străbată singură tot acest drum, încât puţin câte puţin cedă, îngăduindu-i s-o conducă, mai întâi până la Hôtel de Ville, apoi până la Pont-Neuf şi, în sfârşit, până la Tuileries. Uitase acum de pericol, mergeau amândoi braţ la braţ, ca o tânără pereche; şi plimbarea aceasta mereu reînnoită, mersul lent pe acelaşi trotuar dinspre fluviu se înveşmântau cu un farmec nesfârşit, cu savoarea unei fericiri atât de puternice cum nu aveau să

mai cunoască niciodată. Erau pe de-a-ntregul unul al celuilalt, deşi trupurile lor nu se cunoscuseră încă. Se părea că sufletul marelui oraş, ridicându-se din fluviu, îi învăluia cu toată duioşia care se adunase de-a lungul vârstelor în pietrele acelea bătrâne.

Când veniră gerurile din decembrie, Christine nu mai apăru decât după prânz; iar spre ora patru, când soarele scăpăta, Claude o întovărăşea spre casă şi ea mergea la braţul lui. În zilele cu cer senin, de îndată ce ieşeau de pe podul Louis-Philippe, imensa deschidere a cheiurilor se desfăşura la infinit. De la un capăt la altul, soarele oblic încălzea cu o pulbere aurie casele de pe malul drept; în timp ce pe malul stâng, insulele, edificiile se decupau, formând o linie neagră în nimbul scânteietor al amurgului, între această margine strălucitoare şi acea margine întunecată, Sena, înveşmântată cu paiete, strălucea, brăzdată de barele subţiri ale podurilor sale, cele cinci arcade ale podului Notre-Dame, arcada podului Arcole, apoi Pont au Change, Pont-Neuf, siluete din ce în ce mai fine, dezvelind fiecare, dincolo de umbra lui, o dâră vie de lumină, o apă de satin albastru, înălbită într-o scânteiere de oglindă; iar în timp ce contururile crepusculare din stânga se sfârşeau cu silueta turnurilor ascuţite ale Palatului de Justiţie, intens creionate în negru deasupra vidului, o curbă molcomă se rotunjea în dreapta, în lumină, atât de prelungă şi de pierdută, încât, în depărtare, pavilionul Florei înainta ca o citadelă, în vârful cel mai înalt, părând un castel de vis, albăstrui, diafan, şi tremurător printre aburii trandafirii ai orizontului. Dar ei doi, scăldaţi în soare sub platanii fără frunze, îşi întorceau privirile de la aceste străluciri, se bucurau de anumite unghere, mereu aceleaşi, unul în special, format dintr-un rând de case foarte vechi, mai sus de Mail; jos dughene mici de tinichigerie şi de articole de pescuit, cu un etaj, având deasupra terase împodobite cu leandri şi viţă sălbatică, iar, în spate, case mai înalte, dărăpănate, cu

rufe întinse la ferestre, o întreagă îngrămădire de construcţii baroce, o învălmăşeală de zidărie şi de scânduri; de ziduri ce stau să se prăvale, de grădini suspendate în care globuri de sticlă aprindeau stele. Înaintau mereu, treceau de construcţiile cele mari care urmau: Cazarma. Hôtel de Ville, pentru a privi, pe celălalt mal al fluviului, insula Cité, încinsă de zidurile ei drepte şi netede, fără maluri. Deasupra caselor întunecate, turnurile catedralei Notre-Dame străluceau, de parcă atunci fuseseră aurite. Tarabele anticarilor începeau să invadeze parapetele; o şalupă încărcată cu cărbune lupta împotriva curentului puternic sub o arcadă a podului Notre-Dame. Aici, în zilele când era târg de flori, în ciuda vremii aspre, se opreau să respire primele violete şi mixandrele timpurii. Pe mâna stângă, malul se descoperea şi se prelungea: dincolo de gheretele paznicilor de la Palatul de Justiţie se vedeau casele mici şi livide de pe cheiul Horloge, până la pilcul de copaci dintre alei; apoi, pe măsură ce înaintau, alte cheiuri se desluşeau prin ceaţă, hăt departe, cheiul Voltaire, cheiul Malaquais, cupola Institutului, clădirea pătrată a Monetăriei, o lungă bară cenuşie formată din faţade cărora nici măcar ferestrele nu li se distingeau, un promontoriu de acoperişuri, pe care ţigla coşurilor le făcea să se asemene cu o faleză stâncoasă, cufundată în mijlocul unei mări fosforescente. În faţă dimpotrivă, pavilionul Florei ieşea ca, dintr-un vis, se solidifica în ultimele scăpărări ale astrului. Atunci, la dreapta şi la stânga, de pe ambele maluri, aveai perspectivele îndepărtate ale bulevardului Sevastopol şi ale bulevardului Palatului, construcţiile noi de pe cheiul Mégisserie, noua Prefectură a Poliţiei în faţă şi bătrânul Pont-Neuf, cu statuia lui ca o pată de cerneală; apoi Luvrul, grădina Tuileries şi în fund, dincolo de Grenelle, depărtările nemărginite, colinele Sèvres, câmpia scăldată într-o şiroire de raze. Claude nu mergea niciodată mai

departe, Christine îl oprea totdeauna înainte de Pont-Royal, lângă copacii cei mari de la Vigier; şi, când se întorceau ca să-şi mai strângă o dată mâna, în aurul soarelui devenit acum roşu, priveau în urmă, descoperind la celălalt orizont insula Saint-Louis de unde veniseră, şi oraşul care amorţea încet, pe când noaptea îl învăluia, sub cerul de ardezie al răsăritului.

Ah! de câte frumoase apusuri de soare avură parte în timpul hoinărelilor lor din fiecare săptămână! Soarele îi însoţea în această veselie vibrantă a cheiurilor, viaţa Senei, dansul reflexelor pe firul apei, privelişte a amuzantă a dughenelor calde ca nişte sere, şi florile din ghivecele negustorilor de seminţe, şi coliviile asurzitoare ale păsărarilor, tot acest vuiet de sunete şi de culori care face din malul apei veşnica tinereţe a oraşelor. În timp ce ei înaintau, jeraticul fierbinte al apusului se împurpura la stânga lor, deasupra liniei întunecoase a caselor; iar astrul părea să-i aştepte, se înclina treptat, se rostogolea încet spre acoperişurile depărtate, de îndată ce ei treceau de podul Notre-Dame în faţa fluviului lărgit. În nicio pădure seculară, pe niciun drum de munte, în poienile nici unei câmpii nu vor fi vreodată nişte amurguri atât de triumfătoare ca în spatele cupolei Institutului. Este Parisul care adoarme în propria lui glorie. La fiecare din plimbările lor, incendiul se schimba, cuptoare noi îşi adăugau jeraticul acestei cununi de flăcări. Într-o seară, când fură surprinşi de o aversă, soarele, reapărând dindărătul ploii, aprinse toţi norii şi deasupra capetelor lor nu mai fu decât această pulbere de apă incendiată care se iriza în tonuri viorii şi trandafirii. Dimpotrivă, în zilele cu cer senin soarele, aidoma unui bulgăre de foc, cobora majestuos într-un lac de safir limpede; timp de o clipă, cupola neagră a Institutului îl ştirbea, ca pe o lună ce descreşte; apoi globul căpăta tonuri violete şi se îneca în fundul unui lac însângerat. Începând din februarie, el îşi lărgi curba, căzând drept în Sena, care părea să

clocotească la orizont, la apropierea acestui fier înroşit. Dar decorurile vaste, marile feerii spaţiale, nu se aprindeau decât în serile cu nori. Atunci, după capriciul vântului, ele deveneau fie mări de sulf, lovind stânci de coral, fie palate şi turnuri, arhitecturi îngrămădite fierbând, prăbuşindu-se, lăsând să scape prin spărturile lor torente de lavă; sau, deodată, astrul, care dispăruse îndărătul unui văl de aburi, străpungea acest meterez într-o asemenea năvală de lumină, încât ţâşneau fărâme de scântei de la un capăt la altul al cerului, vizibile precum un zbor de săgeţi de aur. Şi se lăsa seara, iar ei păstrau în ochi; la despărţire, această ultimă strălucire, simţind în Parisul triumfător un complice al bucuriei lor neistovite de a reîncepe, mereu, această plimbare, de-a lungul bătrânelor parapete de piatră.

Totuşi într-o zi se întâmplă acel ceva de care Claude se temea fără s-o spună. Christine părea a nu mai crede că cineva i-ar fi putut întâlni. De altfel, cine o cunoştea pe ea? Va trece astfel, veşnic necunoscută. El se gândea la prieteni, şi câteodată îl cuprindea un fior, crezând că distinge de departe, din spate, vreo cunoştinţă, îl chinuia un fel de pudoare, ideea că fata ar fi putut fi cercetată cu priviri iscoditoare, abordată, că s-ar fi putut glumi pe socoteala ei îi producea o strângere de inimă insuportabilă. Şi iată că în ziua aceea, tocmai când ea se strângea la braţul lui şi se apropiau de Pont des Arts, dădu peste Sandoz şi Dubuche, care coborau treptele podului. Imposibil să-i evite, erau aproape faţă în faţă; de altfel, fără îndoială că prietenii îl şi zăriseră, fiindcă zâmbeau. Foarte palid, el continua să înainteze şi, văzându-l pe Dubuche că face un gest spre el, crezu că totul e pierdut, când deodată Sandoz îl opri şi-l trase în altă direcţie. Trecură cu un aer indiferent şi dispărură în curtea Luvrului, fără ca măcar să privească îndărăt. Recunoscuseră amândoi originalul pastelului pe care pictorul îl ţinea ascuns cu o gelozie de amant. Christine,

foarte veselă, nu remarcase nimic. Claude, cu inima bătând năvalnic, îi răspundea prin vorbe întretăiate, emoţionat până la lacrimi, arzând de recunoştinţă pentru discreţia celor doi vechi prieteni ai lui.

Câteva zile după aceea, mai avu un şoc. N-o aştepta pe Christine şi îi spusese lui Sandoz să vină la el; venise însă ea, în fugă, pentru o oră – una dintre acele surprize care îi încântau pe amândoi – şi tocmai scoseseră cheia după obicei, când cineva, familiar, bătu cu pumnul în uşă. El recunoscu imediat acest mod de a se anunţa şi fu atât de tulburat de incident, încât răsturnă un scaun: acum era cu neputinţă să nu răspundă. Dar ea pălise, îl implora înnebunită şi el rămase nemişcat, cu răsuflarea tăiată. Între timp loviturile în uşă se înteţeau. O voce strigă: „Claude, Claude!” Şi totuşi el nu se mişca, zguduit, cu buzele albite, cu ochii în jos. Apoi se lăsă o tăcere adâncă, şi se auziră paşii celui care cobora, făcând să scârţâie treptele de lemn. Pieptul i se umflase de o tristeţe imensă, îl simţea gata să plesnească de remuşcare, cu fiecare pas care se depărta, ca şi cum s-ar fi lepădat de toată prietenia din tinereţea lui.

Totuşi, într-o după amiază, iar bătu cineva la uşă, şi Claude nu avu decât răgazul să şoptească disperat:

— Cheia a rămas în uşă!

Într-adevăr, Christine uitase s-o scoată. Atunci, îngrozită, ea se repezi îndărătul paravanului şi căzu aşezată pe marginea patului, cu batista la gură, pentru a-şi înăbuşi zgomotul respiraţiei.

Bătăile în uşă deveneau tot mai puternice, se auzeau râsete, aşa încât pictorul fu nevoit să strige:

— Intră!

Se simţi şi mai stânjenit zărindu-l pe Jory care, galant, îi făcea loc Irmei Bécot. Fagerolles i-o pasase de vreo două săptămâni, sau mai exact se resemnase la acest capriciu, din teama de a o pierde de tot. Pe atunci Irma îşi purta tinereţea prin toate atelierele, într-o asemenea

dezlănţuire a trupului, încât în fiecare săptămână se muta, cu cele trei cămăşi ale ei cu tot, chit că, din când în când, inima îi dădea ghes, şi se mai întorcea pentru câte o noapte.

— A vrut să-ţi viziteze atelierul, aşa că poftim, ţi-am adus-o... explică ziaristul.

Dar ea, fără să aştepte să fie poftită, se plimba, foarte la largul ei, vorbind mereu.

— Oh! ce nostim e aici!... O! ce pictură nostimă!... Vai, te rog, arată-mi totul, vreau să văd totul!... Şi unde dormi?

Claude, înnebunit de îngrijorare, se temu că Irma va da deoparte paravanul. Şi-o imagina pe Christine îndărătul lui, şi de pe acum era foarte necăjit de tot ceea ce auzea.

— Ştii ce vrea să te roage? reluă vesel Jory. Cum, nu-ţi aminteşti? i-ai promis să pictezi ceva şi s-o iei de model... îţi va poza cum vrei tu, nu-i aşa, dragă?

— Cred şi eu, imediat!

— Să vedeţi, zise pictorul fâstâcit, tabloul ăsta o să-mi ia tot timpul care-mi mai rămâne până la Salon... Am în el un personaj care-mi dă grozav de furcă! Imposibil să mă descurc cu modelele astea afurisite!.

Ea se proţăpise în faţa pânzei şi îşi ridica năsucul cu aerul unei cunoscătoare.

— Cine, femeia asta goală, în iarbă?... Ia stai, nu ţi-aş putea fi de folos?

Dintr-odată Jory se însufleţi.

— Ei, dar e o idee foarte bună. Tu care cauţi o fată frumoasă şi nu găseşti. Stai că se dezbracă acum. Ia dezbracă-te, dragă, dezbracă-te puţin ca să vadă şi el.

Cu o singură mână, Irma îşi desfăcu grăbită pălăria; iar cu cealaltă căuta copcile de la corsaj, în ciuda protestelor energice ale lui Claude, care se zbătea de parcă l-ar fi maltratat cineva.

— Nu, nu, degeaba... Doamna e prea mică de statură..; Nu e deloc ce-mi trebuie, dar deloc.

— Ei şi? zise ea, măcar să vezi.

Jory se încăpăţâna şi el.

— Las-o, dacă vrea ea, îi face plăcere... Nu obişnuieşte să pozeze, de altfel nici n-are nevoie; dar e bucuria ei să se arate. Ar fi în stare să trăiască fără cămaşă pe ea... Hai, iubito, dezbracă-te arată-i numai sânii, văd că-i e teamă să nu-l mănânci!

În cele din urmă, Claude o împiedică să se dezbrace. Bolborosea tot felul de scuze: mai târziu da, va fi chiar fericit, dar în clipa aceea se temea că un model nou o să-l încurce şi mai tare; iar ea se mulţumi să dea din umeri, privindu-l fix cu ochii ei frumoşi şi vicioşi, cu un surâs dispreţuitor pe buze.

Atunci Jory începu să vorbească despre ceilalţi prieteni. De ce nu venise Claude joia trecută la Sandoz? Nu mai era chip să dai de el, iar Dubuche îl acuza că e întreţinut de o actriţă. Avusese loc o dispută între. Fagerolles şi Mahoudeau privitor la frac în sculptură. Duminica trecută Gagnière ieşise de la o audiţie Wagner, cu un ochi făcut zob. Şi chiar el, Jory, fusese cât pe ce să aibă un duel la cafeneaua Baudequin pentru unul dintre ultimele sale articole din ziarul *Tambour.* Asta pentru că nu-i menaja deloc pe pictorii de trei parale, pe impostori! Campania împotriva juriului de la Salon avea un răsunet pe cinste. Nu va rămâne nici picior din vameşii idealului care împiedicau natura să intre.

Claude îl ascultă cu o nerăbdare enervată. Îşi reluase paleta şi stătea exasperat în faţa tabloului. Celălalt sfârşi prin a înţelege.

— Văd că vrei să lucrezi, plecăm.

Irma continua să-l privească pe pictor, cu surâsul ei vag, uimită de prostia acestui nătărău care n-o voia, frământată acum de capriciul de a-l avea, în ciuda lui. Atelierul lui era urât, şi nici el nu era deloc frumos; dar de ce făcea pe sfântul? Glumi o clipă pe socoteala lui, cu fineţe şi inteligenţă; se vedea de pe acum că va şti să-şi

valorifice tinereţea deşănţată. Ajungând în dreptul uşii i se mai oferi o dată, încălzindu-i mâna într-o strângere lungă şi învăluitoare.

— Oricând vrei!

Plecară, şi Claude fu nevoit să dea deoparte paravanul, căci, îndărătul lui, Christine stătea pe marginea patului, neavând parcă puterea să se ridice. Nu spuse nimic despre fata aceea, afirmă doar că-i fusese tare frică şi ceru să plece imediat, tremurând la gândul că iar o să bată cineva la uşă; în adâncul ochilor ei îngrijoraţi se vedea tulburarea produsă de acele lucruri asupra cărora păstra tăcerea.

Mult timp de altfel, această artă trăsnită, acest atelier umplut cu tablouri ţipătoare, rămăseseră pentru ea o pricină de stinghereală şi de neplăcere. Nu se putea obişnui cu goliciunile adevărate ale picturilor, cu realitatea crudă a studiilor făcute în Provenţa; se simţea insultată, scârbită. Şi, mai cu seamă, nu pricepea nimic, căci crescuse în dragostea şi admiraţia faţă de o altă artă, acele fine acuarele ale mamei ei, acele evantaie de o delicateţe de vis, în care perechi liliachii pluteau în mijlocul grădinilor albăstrui. Adesea, ea însăşi se amuza să picteze nişte peisaje tare naive, două sau trei motive mereu aceleaşi, un lac, cu o ruină, o moară izbind apa unui râu, o cabană printre brazi ninşi. Aşa că se mira: era oare posibil ca un băiat inteligent să picteze într-un mod atât de nesăbuit, de urât, de fals? Căci aceste realităţi nu i se păreau doar hidoase, adevăraţi monştri, dar le considera şi în afara oricărui adevăr îngăduit. Ce mai, trebuia să fi nebun ca să pictezi aşa!

Într-o zi, Claude voi neapărat să vadă un album mic, vechiul album de la Clermont, de care ea îi vorbise. După ce refuzase multă vreme, îl adusese, flatată de fapt şi profund curioasă de a afla părerea pictorului. Claude îl răsfoi zâmbind; şi pentru că tăcea, îl întrebă ea mai întâi:

— Ţi se pare prost, nu-i aşa?

— Nu, deloc, răspunse el, mi se pare inocent.

Cuvântul o jigni, în ciuda tonului prietenos care îl făcea amabil.

— Doamne, am luat atât de puţine lecţii de la mama! Pe mine mă interesează să fie bine executat şi să placă.

Atunci el izbucni pur şi simplu în râs.

— Mărturiseşte că pictura mea te îmbolnăveşte. Am băgat eu de seamă cum îţi strângi buzele, cum ţi se cască ochii de groază... Bineînţeles că asta nu-i pictură pentru doamne şi cu atât mai puţin pentru tinere domnişoare... Dar ai să te obişnuieşti, o să ţi se formeze ochiul, şi atunci ai să vezi că ce fac eu aici e foarte zdravăn şi foarte cinstit.

Într-adevăr, puţin câte puţin, Christine se obişnui. La început nu fu vorba de niciun fel de convingere artistică, cu atât mai mult cu cât Claude, în dispreţul lui pentru părerile femeilor, nu o învăţa nimic, evitând dimpotrivă să vorbească cu ea despre artă, ca şi cum ar fi voit să-şi rezerve pentru el această pasiune a vieţii, s-o ţină în afara celei noi, care punea stăpânire pe el. Atâta doar că ea începea să se obişnuiască, sfârşea prin a prinde interes pentru aceste pânze înfiorătoare, văzând ce rol covârşitor jucau ele în existenţa pictorului. Aceasta fu prima etapă; o înduioşa îndârjirea cu care lucra Claude, dăruirea absolută a întregii sale fiinţe: nu era emoţionant? nu era deci un lucru foarte bun? Apoi, când remarcă bucuriile şi durerile care îl răscoleau după o zi de lucru, bună sau proastă, sfârşi, în mod spontan, să împartă cu el efortul. Dacă îl vedea trist, se întrista; şi se înveselea când el o întâmpina cu veselie; de atunci, aceasta fu preocuparea ei: lucrase mult? era mulţumit de ceea ce făcuse de la ultima lor întrevedere încoace? După două luni, era cucerită, se aşeza în faţa pânzelor, nu se mai temea de ele, continua să nu aprobe decât în mică măsură acest mod de a picta, dar începea să repete şi ea cuvintele artistului, declarând despre cutare lucru că e

„viguros, de o concepţie îndrăzneaţă, bine expus”. Îl socotea pe el atât de bun şi-l iubea atât de mult, încât, după ce-l iertase că mâzgăleşte asemenea grozăvii, ajunsese să le descopere unele calităţi, ca să le îndrăgească puţin şi pe ele.

Rămăsese totuşi un tablou, cel mare, pregătit pentru viitorul Salon, pe care îi fu greu să-l accepte. Începuse să privească, fără neplăcere, goliciunile din atelierul Boutin şi studiile de la Plassans, dar continua să se irite împotriva femeii goale, culcate în iarbă. Era o ranchiună personală, ruşinea de a fi crezut o clipă că se recunoaşte, o jenă surdă în faţa acestui trup mare, care continua să o jignească, deşi semăna din ce în ce mai puţin cu trupul ei. Mai întâi protestase, ferindu-şi privirea. Acum stătea minute de-a rândul, cu ochii ţintă, într-o contemplare mută. Oare cum dispăruse astfel asemănarea cu ea? Pe măsură ce pictorul se îndârjea, niciodată mulţumit, revenind de sute de ori asupra aceluiaşi detaliu, asemănarea se spulbera, puţin câte puţin. Şi, fără a fi capabilă să analizeze asta, fără a îndrăzni măcar să şi-o mărturisească, ea, a cărei pudoare se revoltase în prima zi, încerca acum o tristeţe crescândă, văzând că nu mai rămânea nimic din ea. I se părea că şi prietenia dintre ei va avea de suferit de pe urma acestui fapt, şi se simţea tot mai departe de el, cu fiecare trăsătură care se ştergea. Oare n-o mai iubea, de vreme ce-o lăsa astfel să se îndepărteze de opera lui? Şi cine era această nouă femeie, acest chip necunoscut şi vag care se ivea de sub al ei?

Claude, dezolat că stricase chipul femeii din tablou, nu ştia tocmai în ce fel să-i ceară câteva ceasuri de pozat. Ar fi rugat-o doar să se aşeze, ar fi schiţat doar câteva linii. Dar o văzuse atât de supărată, încât se temea să n-o irite iar. După ce-şi făgăduise că o va implora cu voioşie, nu-şi mai găsea cuvintele, dintr-odată ruşinat, de parcă ar fi fost vorba de o necuviinţă.

Într-o după amiază, el o zgudui din nou cu una dintre acele crize de furie pe care nu şi le putea stăpâni, nici chiar în faţa ei. Nimic nu-i reuşise în săptămână aceea. Acum ameninţa că-şi va râcâi toată pânza şi se plimba furios prin cameră, izbind mobilele. Deodată o apucă de umeri şi o aşeză pe divan.

— Te rog, fă-mi acest serviciu, dacă nu, am să crăp, pe onoarea mea!

Înnebunită, ea nu înţelegea.

— Ce este, ce vrei?

Apoi, când îl văzu apucându-şi pensulele, adăugă, fără să se gândească la ce spune:

— Ah, desigur... De ce nu mi-ai cerut-o mai demult?

Se întinse singură pe o pernă şi-şi strecură braţul sub ceafă. Dar, surprinsă şi jenată că acceptase atât de repede, redeveni gravă; nu se ştia deloc hotărâtă s-o facă, ar fi putut să jure că niciodată nu-i va mai sluji de model,

Încântat, el strigă:

— Zău, chiar vrei?... Ei fir-ar să fie! Să vezi ce femeie grozavă am să fac cu ajutorul tău!

Din nou, fără a se gândi, ea zise:

— Dar numai capul!

Iar el se grăbi să murmure, temându-se că mersese prea departe:

— Bineînţeles, bineînţeles, numai capul!

Stinghereala se strecură între ei, şi amuţiră, el pictând, în timp ce ea, cu ochii pierduţi, nemişcată, părea tulburată că lăsase să-i scape asemenea vorbe. De pe acum propria ei bunăvoinţă îi stârnea remuşcări, ca şi cum s-ar fi cufundat în vinovăţie, lăsându-l să dea chipul ei acestei femei goale, scânteietoare în soare.

În două şedinţe Claude termină capul. Acum exulta; striga că e pictura lui cea mai reuşită. Şi avea dreptate; nu scăldase nicicând într-o lumină mai adevărată un chip mai viu. Fericită să-l vadă fericit, Christine se înseninase

şi ea, până într-atât încât găsea capul foarte reuşit, nu prea asemănător nici acum, dar uluitor ca expresie. Rămăseseră mult timp în faţa tabloului, examinându-l de aproape şi de departe.

— Acum, spuse el în cele din urmă, am s-o combin cu un model... Ei, afurisita, tot am pus mâna pe ea!

Şi, într-un acces de bucurie copilărească, o cuprinse pe fată şi dansară amândoi ceea ce el numea „dansul biruinţei”. Râdea şi ea tare, jocul îi plăcea şi nu mai regăsea nimic din tulburarea ei, nici scrupule, nici nelinişte.

Dar, chiar din săptămâna următoare, Claude redeveni sumbru. O alesese pe Zoé Piédefer ca să-i pozeze pentru trup şi nu-i plăcea cum iese: capul, atât de fin, spunea el, nu se potrivea deloc cu aceşti umeri grosolani. Şi totuşi se încăpăţână, şterse, o luă de la început. Către jumătatea lui ianuarie, cuprins de desperare, abandonă tabloul şi-l întoarse cu faţa la perete; cincisprezece zile mai târziu se apucă iar de el, cu un alt model, Judith cea înaltă, ceea ce îl obliga să schimbe tonurile. Dar merse şi mai prost şi o chemă iar pe Zoé, nu mai ştiu încotro s-o apuce, bolnav de incertitudine şi de teamă. Şi culmea, doar figura centrală îl făcea să turbeze astfel, restul lucrării, copacii şi femeile cele mici, domnul cu haină, terminaţi, consistenţi, îl mulţumeau din plin. Februarie era pe terminate şi nu-i mai rămăseseră decât câteva zile până să trimită tabloul la Salon, un adevărat dezastru.

Într-o seară, în faţa Christinei, începu să înjure şi lăsă să-i scape acest strigăt de mânie:

— Păi, cred şi eu, dracu să mă ia! Cine a mai pomenit să aşezi capul unei femei pe trupul alteia... Ar trebui să-mi tai mâna!

De fapt, în sinea lui, era acum stăpânit de un singur gând care urca în el: să obţină de la ea consimţământul să-i pozeze şi pentru trup. Gândul acesta îi încolţise mai întâi ca o simplă dorinţă, repede înlăturată, ca fiind

absurdă, apoi ca un colocviu mut, fără încetare reluat, şi, în sfârşit, dorinţa vie, ascuţită, biciuită de necesitate. Sânii, pe care-i întrezărise câteva clipe, îl urmăreau, amintire obsedantă. O revedea în prospeţimea tinereţii ei, strălucitoare, indispensabilă. Dacă n-o va avea, mai bine să renunţe la tablou, căci nicio altă femeie nu l-ar mulţumi. Când, ore în şir, prăvălit pe un scaun, îl devora neputinţa de a nu mai şti unde trebuie să dea cu pensula, lua nişte hotărâri eroice: de îndată ce o va vedea intrând, îi va spune chinul lui în cuvinte atât de înduioşătoare, încât poate că o va îndupleca. Dar venea ea, cu râsul ei prietenos, castă în rochia ce nu dezvăluia nimic din trup, şi el îşi pierdea orice curaj, îşi întorcea privirea, de teamă ca ea să nu-l surprindă, căutând, sub corsaj, linia suplă a sânilor. Nu putea cere unei prietene un asemenea sacrificiu, nu va avea niciodată curajul s-o facă.

Şi, totuşi, într-o seară, pe când se pregătea s-o conducă şi ea îşi punea pălăria, cu braţele în sus, rămaseră două clipe ochi în ochi, el fremătând în faţa sânilor ridicaţi care împingeau stofa, iar ea dintr-odată atât de serioasă şi de palidă, încât Claude simţi că s-a dat de gol. La întoarcere, vorbiră puţin. Şi faptul acesta rămase între ei, în timp ce soarele apunea în cerul de un arămiu stins. În alte două rânduri, el ghici în adâncul privirii ei că îi cunoştea preocuparea permanentă. Într-adevăr, de când el se gândea la asta, începuse şi ea s-o facă, fără voia ei, cu atenţia stârnită de aluzii involuntare. Mai întâi gândul trecu doar pe lângă ea, apoi fu nevoită să-l ia în seamă, dar nu credea că are motive să i se opună, într-atât îi părea de lipsit de realitate, ca una dintre acele plăsmuiri ale somnului, de care apoi ţi-e ruşine. Nici măcar nu se temea că el va îndrăzni să-i ceară un asemenea lucru: acum îl cunoştea bine pe Claude, l-ar fi redus la tăcere dintr-o şoaptă, mai înainte ca el să rostească primele cuvinte, în ciuda izbucnirilor lui subite de mânie. Ar fi fost o nebunie, pur şi simplu. Nu, niciodată!

Zilele treceau şi, între ei, ideea fixă creştea. De îndată ce se aflau împreună, nu puteau să nu se gândească la asta. Nu scoteau o vorbă, dar tăcerile lor erau pline de tâlc; nu mai îndrăzneau să facă un gest, să schimbe un zâmbet, fără a găsi în adâncul lui acest lucru imposibil de spus cu voce tare şi care îi umplea. Curând, nimic altceva nu mai rămase din prietenia lor. Când el o privea, ei i se părea că o dezbracă cu privirea; cuvintele nevinovate răsunau de semnificaţii jenante; fiecare strângere de mână, trecea dincolo de încheietură, lăsând să curgă un tremur uşor de-a lungul trupului. Şi tot ceea ce evitaseră până atunci, caracterul tulbure al legăturii lor, stârnirea bărbatului şi a femeii în prietenia lor atât de cinstită, izbucnea în sfârşit, în permanenta evocare a goliciunii ei de fecioară. Puţin câte puţin îşi descopereau febre ascunse, neştiute nici de ei. O fierbinţeală li se ridica în obraji şi se roşeau numai pentru că îşi atinseseră degetele. Ajunseseră la o excitaţie de fiecare clipă, care le biciuia sângele; în timp ce, cotropiţi până în adâncul fiinţei lor de un chin despre care nu vorbeau, dar pe care nu şi-l puteau ascunde, simţeau că se înăbuşă, iar pieptul li se umplea de suspine adânci.

Sosind odată la Claude, către jumătatea lui martie; Christine îl găsi copleşit de amărăciune în faţa, tabloului. Nici măcar n-o auzise intrând; stătea nemişcat, cu ochii goi şi rătăciţi, privind tabloul neterminat. Peste trei zile expira termenul de trimitere la Salon.

— Ei? îl întrebă ea încetişor, desperată de disperarea lui.

El tresări şi se întoarse.

— Ce mai, asta e: n-am reuşit, nu expun anul ăsta şi gata! Ah, şi eu care contasem atât pe acest Salon!

Căzură amândoi într-o stare de prostraţie, în care multe lucruri încă nedesluşite se agitau. Apoi ea reluă; gândind cu voce tare:

— Ar mai fi timp încă.

— Care timp? Nici pomeneală! Numai o minune m-ar putea salva. Unde vrei să mai găsesc un model acum? Uite, de azi dimineaţă mă zbat, la un moment dat am crezut că-mi vine o idee; da, să mă duc s-o caut pe Irma, fata care a venit când erai aici. Ştiu că ea e mică şi rotundă, că a trebui poate să schimb totul; dar e tânără, s-ar putea să meargă. Ce mai, am să încerc…

Se întrerupse. Ochii fierbinţi cu care o privea spuneau limpede: „O, desigur, ai mai fi tu, ai fi minunea pe care o aştept, triumful asigurat dacă mi-ai face acest sacrificiu suprem! Te implor, ţi-o cer ca unei prietene adorate, cea mai frumoasă şi cea mai pură!”

Ea, dreaptă şi foarte palidă, auzea fiecare cuvânt; şi ochii aceştia arzători, care o rugau, se îndreptau imperioşi asupra ei. Fără grabă, îşi scoase pălăria şi haina de blană; apoi, continuă simplu, cu acelaşi gest calm îşi desfăcu corsajul, şi-l scoase împreună cu corsetul, îşi dete jos juponul, apoi desfăcu bretelele de la cămaşa care-i alunecă pe şolduri. Nu scoase o vorbă, părea a fi altundeva, ca în serile când, închisă în camera ei, pierdută în vreun vis, se dezbrăca maşinal, fără a fi atentă la ceea ce făcea. De ce, în fond, ar fi permis unei rivale să-şi dăruie trupul acolo unde ea apucase să dăruie chipul? Voia să se afle acolo, în întregime, la ea acasă, cu toată dragostea ei, înţelegând în sfârşit tulburarea geloasă pe care acest monstru bastard i-l producea de multă vreme. Şi la fel de tăcută, goală şi neprihănită, se întinse pe divan şi luă atitudinea ştiută, un braţ pe sub cap şi ochii închişi.

Surprins, încremenit de bucurie, el o privea cum se dezbracă. O regăsea. Viziunea rapidă, de atâtea ori evocată, prindea iar viaţă. Un trup de copilă, subţiratic încă, dar atât de suplu, de o tinereţe atât de proaspătă; şi se miră iar: unde-şi ascundea sânii atât de plini, pe care nu-i bănuiai sub rochie? Nici el nu scoase o vorbă, începu să picteze într-o atmosferă de calmă reculegere. Timp de

trei ceasuri încheiate se năpusti asupra lucrului, într-un efort atât de viguros, încât dintr-odată sfârşi o schiţă superbă după întregul trup. Nicicând carnea femeii nu-l îmbătase astfel, inima-i bătea ca în faţa unei goliciuni religioase. Nu se apropia, rămăsese surprins de chipul transfigurat, ale cărui maxilare, puţin masive şi senzuale, se topiseră parcă în duioasa destindere a frunţii şi a obrajilor. Timp de trei ore ea nu se mişcă, nu răsuflă, dăruindu-şi pudoarea fără un tremur, fără o jenă. Amândoi simţeau că, dacă ar spune o singură frază, i-ar cuprinde o mare ruşine. Din timp în timp numai, ea îşi deschidea ochii luminoşi, îi fixa asupra vreunui punct vag din spaţiu, rămânea astfel un timp, fără ca el să-i fi putut citi gândurile, apoi îi închidea şi recădea în neantul ei de marmură frumoasă, cu surâsul misterios şi încremenit al pozei.

Claude îi făcu semn că a terminat; şi, redevenit stângaci, răsturnă un scaun, pentru a se întoarce cu spatele cât mai repede; în timp ce, foarte roşie la faţă, Christine se ridica de pe divan. Se îmbrăcă în grabă, tremurând din tot trupul, cuprinsă de o asemenea emoţie, încât îşi prindea prost copcile, trăgându-şi mânecile, ridicându-şi gulerul, nevrând să lase descoperit niciun petic de piele. Acum era înfăşurată în haina de blană iar el, tot cu faţa la perete, nu se încumeta s-o privească. Apoi veni spre ea, se priviră, şovăind, sugrumaţi de o emoţie care îi împiedica şi să vorbească. Să fi fost tristeţe, o tristeţe nesfârşită, inconştientă şi fără nume? Căci pleoapele li se umflară de lacrimi, de parcă şi-ar fi stricat existenţa, de parcă ar fi cunoscut adâncurile durerii omeneşti. Atunci, înduioşat şi trist, negăsind nimic să-i spună, nici măcar o vorbă de mulţumire, Claude o sărută pe frunte.

CAPITOLUL V

ÎN AJUNUL ZILEI DE 15 MAI, Claude se întorsese de la Sandoz la trei dimineaţa. Mai dormea încă pe la ora nouă, când doamna Joseph urcă la el cu un buchet mare de liliac alb, pe care tocmai îl adusese un comisionar. El înţelese; Christine sărbătorea dinainte succesul tabloului său; căci pentru el era o zi mare, deschiderea Salonului celor Refuzaţi, creat începând din acel an, şi unde avea să-i fie expusă lucrarea, respinsă de juriul Salonului oficial.

Gândul acesta duios, liliacul proaspăt şi parfumat care îl trezea, îl înduioşară adânc, de parcă i-ar fi prevestit o zi bună. Numai în cămaşă, desculţ, el îl luă şi-l puse într-o oală cu apă, pe masă. Apoi buimac, cu ochii încă umflaţi de somn, se îmbrăcă, furios că dormise atâta. Promisese în ajun lui Dubuche şi lui Sandoz să treacă să-i ia la ora opt de acasă de la Sandoz, pentru ca apoi toţi trei să meargă la Palatul Industriei, unde îl aşteptau ceilalţi băieţi. Şi poftim, era în întârziere cu o oră!

Dar se simţea cu totul descumpănit în propriul lui atelier, nu se mai putea atinge de nimic, de când pânza cea mare nu mai era acolo. Îşi căută vreo cinci minute pantofii, stând în genunchi printre nişte rame vechi. Firişoare aurii îşi luau zborul; pentru că, neavând cum să facă rost de bani pentru o ramă, îşi înjghebase una dintre patru scânduri de la un tâmplar din vecini, şi apoi o aurise el însuşi cu prietena lui, care se dovedise a fi o aurăreasă

foarte nepricepută. Când, în sfârşit, fu gata de plecare, îmbrăcat, încălţat, cu pălăria de fetru presărată de scântei aurii, un gând superstiţios îl readuse spre florile care rămăseseră singure în mijlocul mesei. Dacă nu va săruta liliacul, va suferi o înfrângere. Îl sărută, îmbătat de mirosul lui puternic de primăvară.

Sub boltă, dădu portăresei cheia, ca de obicei.

— Doamnă Joseph, am să lipsesc toată ziua.

În mai puţin de douăzeci de minute Claude ajunse pe strada Enfer, la Sandoz. Dar acesta, pe care se temea că nu-l va mai găsi, era şi el în întârziere, din cauză că maică-sa nu se simţea bine. Nu era nimic grav, dar avusese o noapte proastă şi asta îl îngrijorase teribil. Acum, mai liniştit, spuse că Dubuche le scrisese să nu-l aştepte, dându-le întâlnire chiar acolo. Plecară amândoi; şi cum era aproape de ora unsprezece, se hotărâră să prânzească în fundul unei lăptării goale, de pe strada Saint-Honoré; stătură mult acolo, cuprinşi ca de o lene; cu toată dorinţa lor arzătoare de a se duce să vadă; gustând, cu un fel de tristeţe înduioşată, evocarea unor vechi amintiri din copilărie.

Bătea de ora unu când traversară Champs Elysées. Era o zi splendidă, un cer imens şi limpede, căruia o briză, încă rece, părea să-i înviioreze seninul. Sub soarele de culoarea griului copt, şiruri de castani iveau frunze tinere de un verde fraged, proaspăt şi sclipitor, iar fântânile, cu jerbele lor ţâşnitoare, peluzele îngrijite, adâncimea aleilor şi lărgimea spaţiilor, dădeau vastului orizont o înfăţişare somptuoasă. Treceau câteva trăsuri, destul de rare la acea oră; în timp ce un val de oameni, ce mişuna ca un furnicar, dispărea sub enorma arcadă a Palatului Industriei?

Pe Claude îl trecu un fior când intrară în vestibulul uriaş, rece ca o pivniţă, şi al cărui pavaj umed răsuna sub tălpi ca lespezile dintr-o biserică. Privi în dreapta şi în stânga cele două scări monumentale şi întrebă cu dispreţ:

— Ia spune-mi, trebuie să trecem prin porcăria lor de Salon?

— Asta chiar că nu, răspunse Sandoz. Ia s-o luăm prin grădină. E acolo o scară în aripa de vest care duce la Refuzaţi.

Şi trecură, dispreţuitori, printre mesele mici ale vânzătoarelor de cataloage. Între nişte imense perdele de catifea roşie, trase în lături, se vedea, dincolo de vestibulul întunecat, un fel de seră.

La acel ceas al zilei, grădina era aproape goală; nu mai era lume decât la bufet, sub orologiu, unde o grămadă de oameni îşi luau prânzul. Îmbulzeala cea mare era în sălile de la etajul întâi. Doar statuile albe mărgineau aleile de nisip galben care reliefau puternic desenul verde al gazonului; un popor împietrit în marmură, pe care îl scălda lumina difuză ce cobora ca o pulbere din geamurile înalte. Către sud, storuri de pânză ascundeau jumătate din sala aurie în soare, pătată la cele două capete de roşul şi albastrul strălucitor al vitraliilor. Câţiva vizitatori, gata osteniţi, ocupau scaunele şi băncile nou-nouţe, proaspăt vopsite, în timp ce stoluri de vrăbii, care locuiau acolo sus, în pădurea schelelor de fontă, se năpusteau piuind şi hârjonindu-se, scormonind tacticos nisipul.

Claude şi Sandoz mergeau repede, în mod ostentativ; fără a arunca o privire în jurul lor. Un bronz ţeapăn şi nobil al Minervei, opera unui membru al Institutului, îi exasperase încă de la intrare. Dar, în timp ce grăbeau pasul de-a lungul unui nesfârşit şir de busturi, îl recunoscură pe Bongrand, care examina încet, de unul singur, o statuie culcată, colosală şi debordantă.

— Voi eraţi! strigă el, când ei îi întinseră mâna. Tocmai mă uitam la lucrarea prietenului nostru Mahoudeau; cel puţin pe asta au avut inteligenţa s-o primească şi s-o aşeze unde trebuie.

Şi, întrerupându-se:

— Veniţi de sus?

— Nu, tocmai am sosit, zise Claude.

Atunci, cu multă însufleţire, Bongrand le vorbi despre Salonul Refuzaţilor. El care era membru al Institutului, dar care se ţinea deoparte de colegii lui, se amuza de această întâmplare: veşnica nemulţumire a pictorilor, campania dezlănţuită de ziarele mici ca *Tambour*, protestele, reclamaţiile continue care-l urniseră în cele din urmă pe împărat; apoi lovitura de stat artistică a acestui visător tăcut, căci măsura venea numai de la el; şi zăpăceala, scandalul general, după ce buclucul se produsese.

— Zău, continuă el, habar n-a veţi de indignarea care domneşte printre membrii juriului... Şi încă lumea se fereşte de mine, se lasă tăcerea când sunt eu de faţă... Toate mâniile se îndreaptă împotriva realiştilor detestaţi, în faţa lor se închideau sistematic porţile templului; din cauza lor împăratul a vrut să permită publicului revizuirea procesului; în sfârşit, triumful e al lor... Ei, frumoase lucruri aud, nu prea garantez de pielea voastră, băieţi!

Izbucnise în râsul lui puternic, cu braţele deschise ca pentru a îmbrăţişa tot tineretul pe care-l simţea ridicându-se.

— Elevii dumneavoastră cresc – spuse Claude cu simplitate.

Cu un gest, Bongrand, jenat, îl reduse la tăcere. El nu expusese nimic, şi toată această producţie pe care o străbătea acum, aceste tablouri, aceste statui, acest efort al creaţiei umane, îi stârneau regrete. Nu era vorba de gelozie, pentru că nu exista om cu suflet mai înalt şi mai bun, ci un fel de cumpănire a propriului eu, teamă surdă la gândul unei decăderi lente, teamă nemărturisită care îl obseda.

— Şi la Refuzaţi, îl întrebă Sandoz, cum merge?

— Superb! O să vedeţi.

Apoi întorcându-se spre Claude şi prinzându-i mâinile într-ale lui:

— Tu, băiete, eşti cineva. Ascultă-mă pe mine! Aş da zece ani din viaţă – şi lumea zice că ar fi ceva de capul meu – să fi pictat eu muierea aia nemaipomenită din tabloul tău.

Acest elogiu, venit de la o asemenea persoană, îl impresionă pe pictor până la lacrimi. În sfârşit obţinuse un succes! Nu găsi cuvinte ca să-şi exprime recunoştinţa şi brusc, pentru a-şi ascunde emoţia, schimbă vorba.

— Mahoudeau al nostru! E foarte reuşită statuia lui!... Al naibii temperament, nu?

Sandoz şi cu el începuseră să dea ocol statuii. Bongrand răspunse, zâmbind:

— Da da, prea multe coapse şi prea mulţi sâni! Dar uitaţi-vă la încheieturi, alea da, sunt fine şi foarte reuşite... Ei, gata, vă las. Eu mă duc să mă aşez un pic, abia mă mai ţin picioarele.

Claude ridicase capul şi trăgea cu urechea. Un zgomot enorm, care la început nu-l frapase, se rostogolea în aer într-un vacarm continuu: era ca vuietul furtunii ce potopeşte ţărmul, bubuitul unui asalt neobosit, rostogolindu-se la infinit.

— Ia stai! şopti el, ce-o fi oare?

— Ei, zise Bongrand care se depărta, o fi mulţimea, sus, în săli.

Şi cei doi tineri, după ce străbătură grădina, urcară la Salonul celor Refuzaţi.

Salonul era frumos amenajat, nici tablourile admise nu fuseseră mai somptuos instalate: draperii înalte din tapiserie veche la uşi, galerii împodobite cu serj verde, banchete de catifea roşie, panouri de pânză albă sub ferestrele din plafoane şi, în înşiruirea sălilor, prima impresie era de continuitate: aceleaşi rame aurii, aceleaşi pete vii ale pânzelor. Domnea însă acolo o veselie deosebită, o izbucnire de tinereţe de care nu-ţi dădeai bine seama de la început. Mulţimea, de pe acum compactă, sporea din clipă în clipă, căci lumea pleca de la

Salonul Oficial şi se îndrepta grăbită încoace, biciuită de curiozitate. Împinsă de dorinţa de a judeca pe judecători, distrându-se încă din prag de certitudinea că avea să vadă lucruri teribil de nostime. Era foarte cald, o pulbere fină se ridica din podea, aveai cu siguranţă să te sufoci către ora patru.

— Drace! zise Sandoz, făcându-şi loc cu coatele, n-o să ne fie prea uşor să cotrobăim pe acolo şi să-ţi găsim tabloul.

Se grăbea, mânat de o fraternitate febrilă. Nu trăia în ziua aceea decât pentru opera şi gloria vechiului său prieten.

— Lasă! zise Claude, ajungem noi la el! N-o să zboare tabloul meu!

El, dimpotrivă, se prefăcea că nu se grăbeşte, în ciuda dorinţei copleşitoare de a alerga într-acolo. Ridicând capul, privea. Curând, ameţit de vuietul puternic al mulţimii; distinse râsete uşoare, discrete încă pe care le acopereau tropăitul paşilor şi zumzetul conversaţiilor. În faţa unor pânze, vizitatorii glumeau. Asta îl îngrijora, căci era de o credulitate şi de o sensibilitate feminină, dincolo de asprimile lui revoluţionare, şi se aştepta mereu să fie martirizat; era mereu încremenit, mereu sângerând, când se vedea respins sau batjocorit. Murmură:

— Dar veseli mai sunt, pe aici!

— Drace! au şi de ce, remarcă Sandoz. Ia priveşte mârţoagele astea extravagante.

Dar în clipa aceea, cum ei mai zăboveau în prima sală, Fagerolles, fără să-i fi zărit, dădu peste dânşii. Avu o tresărire, contrariat fără îndoială de această întâlnire. De altfel îşi reveni imediat, foarte amabil.

— Ia te uită! La voi mă gândeam... sunt aici de vreo oră.

— Nu ştii unde or fi pus tabloul lui Claude? întrebă Sandoz.

Fagerolles, care stătuse douăzeci de minute proptit în

faţa tabloului, studiindu-l şi studiind şi impresia publicului, răspunse fără cea mai mică ezitare:

— Nu ştiu… Hai să-l căutăm împreună, vreţi?

Şi li se alătură. Şmecherul părea să nu mai aibă apucături de golan, era corect îmbrăcat, veşnic de o ironie muşcătoare faţă de toată lumea, dar cu buzele strânse, cu expresia serioasă a unui băiat care vrea să parvină. Adăugă, pe un ton convins:

— Mie unul îmi pare foarte rău că n-am trimis nimic anul ăsta! Aş fi şi eu acum alături de voi, aş avea şi eu partea mea de succes… Sunt aici nişte chestii nemaipomenite, băieţi! Ia priviţi, de exemplu, la caii ăştia…

Şi le arătă pânza cea mare în faţa căreia mulţimea se aduna râzând. Se zicea că este opera unui fost veterinar – nişte cai în mărime naturală zbenguindu-se pe o pajişte, dar nişte cai fantastici, albaştri, violeţi şi trandafirii, a căror uluitoare anatomie străpungea pielea.

— Ia ascultă, ce-ar fi să nu-ţi baţi joc de noi! declară Claude, bănuitor.

Fagerolles se prefăcu entuziast.

— Cum, dar e plin de calităţi! Se pricepe omul la cai, nu glumă! E adevărat că pictează ca un dobitoc. Dar ce importanţă are, de vreme ce e original şi aduce un document?

Chipul lui ca de fată rămânea grav. Numai în adâncul ochilor de culoare deschisă sclipea o scânteie galbenă; batjocoritoare. Şi adăugă apoi o aluzie răutăcioasă, pe care numai el putea s-o savureze:

— Ei, poftim! dacă ai să te laşi influenţat de toţi imbecilii care râd, ai să mai vezi tu mulţi alţii, pe ziua de azi!

Cei trei prieteni, care porniseră iar la drum, înaintau grozav de anevoios prin şuvoiul de oameni. Intrând în cea de a doua sală, examinară pereţii dintr-o privire; dar tabloul căutat nu se afla acolo. O văzură însă pe Irma

Bécot, la braţul lui Gagnière, lipiţi amândoi de o galerie, el examinând o pânză mică, iar ea, încântată de îmbulzeală, îndreptându-şi obrăjorul trandafiriu şi zâmbitor spre lumea care trecea.

— Cum, întrebă Sandoz mirat, acum s-a încurcat cu Gagnière?

— O, nu-i decât o toană, explică Fagerolles cu un aer liniştit. O poveste foarte nostimă... Ştii că cineva i-a mobilat de curând un apartament foarte şic; da, da, tinerelul ăla cretin care-i marchiz şi despre care se vorbeşte în toate ziarele, vă amintiţi? Şmechera asta o să ajungă departe, eu am spus-o totdeauna!... Dar pe ea degeaba o bagi în paturi auguste, o apucă turbarea după paturile de rând. Şi în unele seri îi trebuie musai cămăruţa unui pictor. Şi uite aşa, a lăsat totul baltă şi a picat la cafeneaua Baudequin, duminică noaptea pe la unu. Noi tocmai plecasem şi nu l-a mai găsit decât pe Gagnière, care dormea cu nasul în halbă... Aşa că l-a înhăţat pe Gagnière.

Irma îi zărise şi le făcea de departe gesturi drăgăstoase. Trebuiră să se apropie. Când Gagnière se întoarse, nu păru deloc surprins să dea de ei acolo. Cu părul spălăcit, cu chipul spân, părea şi mai sfrijit ca de obicei.

— E nemaipomenit, şopti el.

— Ce? întrebă Fagerolles.

— Uite o adevărată capodoperă... Şi cinstită şi naivă şi convinsă.

Şi arăta înspre pânza minusculă care-l absorbise, o pânză absolut copilărească, pe care şi un puşti de patru ani ar fi putut s-o picteze: o căsuţă mică, la marginea unui drumeag, un copac mic alături, totul strâmb, brăzdat de linii negre şi fără a uita bineînţeles tirbuşonul de fum care ieşea pe coş.

Claude păru enervat, în timp ce Fagerolles repeta flegmatic:

— Foarte subtil, da foarte subtil... Dar tabloul tău, Gagnière, unde e?

— Tabloul meu? Acolo.

Într-adevăr, pânza trimisă de el se afla tocmai lângă micuţa capodoperă. Era un peisaj de un cenuşiu deschis, un mal al Senei, pictat cu îngrijire, în nuanţe frumoase, deşi puţin cam greoaie şi de un echilibru perfect, fără nicio brutalitate revoluţionară.

— Dar tâmpiţi mai sunt că l-au refuzat! zise Claude, care se apropiase cu interes. Şi pentru ce, vă întreb, pentru ce?

Într-adevăr niciun motiv nu explica refuzul juriului.

— Pentru că e realist, zise Fagerolles, pe un ton atât de tăios, că nu se putea şti dacă-şi bătea joc de juriu sau de tablou.

Între timp Irma, de care nu se ocupa nimeni, îl privea fix pe Claude, cu surâsul inconştient pe care i-l stârnea sălbăticia stângace a acestui nătăfleţ. Când te gândeşti că nici măcar nu-i venise ideea de a o revedea! îl găsea foarte schimbat, caraghios, deloc în avantajul lui în ziua aceea, zbârlit şi cu obrazul răvăşit ca după o boală grea. Şi mâhnită de lipsa lui de atenţie, îi atinse braţul cu un gest familiar.

— Ia uită-te, acolo în faţa noastră, nu e unul dintre prietenii dumitale care te caută?

Era Dubuche, pe care-l cunoştea, pentru că îl întâlnise o dată la cafeneaua Baudequin. El despica anevoie mulţimea, cu ochii pierduţi peste valul de capete. Dar, deodată, tocmai în clipa când Claude gesticula, încercând să se facă văzut, celălalt îi întoarse spatele şi salută foarte ceremonios un grup de trei persoane: tatăl – mic şi gras, cu chipul congestionat de un sânge prea fierbinte, mama foarte slabă, galbenă ca ceara, roasă de anemie, şi fiica, atât de plăpândă la cei optsprezece ani ai ei, încât era slabă şi sfrijită ca o copilă.

— E-n regulă, murmură pictorul, l-au înhăţat... Ce lume

scârboasă frecventează şi caraghiosul ăsta! Unde o fi pescuit asemenea orori?

Gagnière răspunse liniştit că îi ştie după nume. Margaillan – tatăl, posesor a vreo cinci sau şase milioane, avea în antrepriză o serie de construcţii; făcuse avere în lucrări de mare anvergură: bulevarde întregi din Paris erau construite de el. Fără îndoială că Dubuche intrase în legătură cu dânsul prin vreunul dintre arhitecţii cărora le refăcea planurile.

Dar Sandoz, pe care slăbiciunea fetei îl umplea de milă, o etichetă dintr-o vorbă:

— Vai, ce mâţă jigărită! Ce jale!

— la mai dă-l încolo! declară Claude cu ferocitate, poartă toţi înscrise pe faţă crimele burgheziei, duhnesc a scrofule şi a prostie. Aşa le trebuie... Poftim! Trădătorul o şterge cu ei. Ce ruşine, un arhitect! Călătorie sprâncenată, să vină el să ne caute!

Dubuche, care nu-şi zărise prietenii, oferea tocmai braţul mamei şi pornea alături de ei, explicându-le tablourile, cu gesturi pline de o amabilitate exagerată.

— Să ne vedem de treabă mai departe, zise Fagerolles. Şi, adresându-i-se lui Gagnière:

— Tu n-ai idee unde au vârât pânza lui Claude?

— Nu, şi eu o căutam... Vin cu voi.

Şi îi însoţi, uitând-o pe Irma Bécot lângă galerie. De fapt, ea fusese cea căreia i se năzărise să viziteze salonul la braţul lui. Şi el avea atât de puţin obiceiul de a se plimba astfel cu o femeie, încât o pierdea fără încetare pe drum, uimit de a o regăsi mereu alături de el, nemaiştiind nici cum şi nici de ce erau împreună. Ea alergă spre el şi-l luă din nou de braţ, pentru a_i urma pe Claude, care trecuse într-o altă sală, cu Fagerolles şi Sandoz.

Atunci, începură să rătăcească toţi cinci, adulmecând, când despărţiţi de un val, când reuniţi de un altul, purtaţi de curent. O oroare de a lui Chaîne îi opri, un Christ iertând-o pe femeia păcătoasă, siluete uscate, sculptate

în lemn, ale căror contururi osoase dădeau pielii o nuanţă violacee şi mohorâtă. Alături însă admirară un studiu foarte frumos: o femeie, văzută din spate, cu şolduri proeminente şi capul întors. De-a lungul pereţilor vedeai astfel un amestec de minunat şi execrabil, un amestec din toate genurile, ramoliţii şcolii istorice laolaltă cu tinerii trăsniţi ai realismului, sau prostănacii rămaşi anonimi, laolaltă cu fanfaronii originalităţii, o Jezabel moartă, care părea că putrezise în fundul pivniţelor de la Şcoala de Bele-Arte, alături de Doamna în alb, curioasă viziune a unui ochi de mare artist, un Păstor enorm privind marea – parabolă – în faţa unei pânze mici, nişte spanioli jucându-se cu mingea, o izbucnire de lumină, de o splendidă intensitate. Pentru ca execrabilul să fie complet, nu lipseau nici tablourile militare cu soldaţi de plumb, nici Antichitatea lividă, nici Evul Mediu brăzdat de bitum. Dar, din acest ansamblu incoerent, din peisaje mai ales, pictate aproape toate într-o notă sinceră şi exactă, din portrete, cele mai multe de o factură foarte interesantă, se ridica o aromă intensă de tinereţe, de curaj şi de pasiune. Chiar dacă în Salonul oficial erau mai puţine pânze proaste, media lor era cu siguranţă mai banală şi mai mediocră. Te simţeai aici ca într-o bătălie, o bătălie veselă, purtată cu entuziasm, când se ivesc zorii, şi trâmbiţele te îndeamnă să porneşti împotriva duşmanului, cu certitudinea că până la apusul soarelui îl vei birui.

Claude, înviorat de acest suflu de luptă, se însufleţea; se supăra, asculta cum se ridică râsetele publicului, cu aerul provocator cu care ar fi auzit şuieratul gloanţelor. Discrete la intrare, hohotele sporeau acum pe măsură ce se înainta. În cea de a treia sală femeile nu şi le mai stăpâneau în batiste, iar bărbaţilor li se umflau burţile de râs. Era hilaritatea contagioasă a unei mulţimi venite să se distreze, stârnindu-se puţin câte puţin, izbucnind din te miri ce, înveselită şi de lucrurile frumoase şi de cele detestabile. Se râdea mai puţin în faţa Christului lui

Chaîne decât în faţa studiului cu femeia a cărei crupă proeminentă, neîncăpând aproape pe pânză, părea de un comic extraordinar. Şi Doamna în alb amuza lumea: îşi dădeau coate; chicoteau, în permanenţă se afla în faţa tabloului un grup de vizitatori cu gura până la urechi. Şi fiecare pânză îşi avea succesul ei, oamenii se strigau de departe pentru a-şi arăta câte una mai grozavă, în permanenţă vorbe de duh treceau din gură în gură; până într-atât, încât Claude, intrând în a patra sală, fu pe punctul de a pălmui pe o doamnă bătrână, al cărei cotcodăcit îl exaspera.

— Ce dobitoci! spuse el întorcându-se spre ceilalţi. Nu? Îţi vine să le zvârli cu capodopere în cap!

Sandoz se înflăcărase şi el; iar Fagerolles continua să laude, cu voce tare, cele mai oribile picturi, ceea ce le sporea veselia; în timp ce Gagnière, năucit de îmbulzeală, o trăgea după el pe Irma, încântată, ale cărei fuste se înfăşuraţi de picioarele tuturor bărbaţilor.

Deodată, în faţa lor se ivi Jory. Nasul lui mare şi trandafiriu, chipul bălai de băiat frumos, strălucea. Despica hotărât mulţimea şi gesticula, exulta ca de un triumf personal. De îndată ce-l zări pe Claude, strigă:

— Ah, tu eşti, în sfârşit! De o oră te tot caut... Un succes, bătrâne, dar ce succes!

— Ce succes?

— Succesul tabloului tău!... Vino, trebuie să-ţi arăt şi ţie. Zău, ai să vezi, e colosal!

Claude păli, sugrumat de o bucurie adâncă, în timp ce se prefăcea că primeşte vestea cu nepăsare. Vorbele lui Bongrand îi reveniră în minte, se gândi că are geniu.

— Ei, bună ziua! continua Jory, dând mâna cu ceilalţi.

Şi, calmi, el, Fagerolles şi Gagnière o înconjurară pe Irma care le zâmbea; un fel de partaj inocent, în familie cum zicea ea însăşi.

— La urma urmei unde e tabloul? întrebă Sandoz nerăbdător. Du-ne acolo.

Jory o porni în frunte şi ceilalţi îl urmară. Trebuiră să-şi facă loc cu pumnii în faţa uşii de la ultima sală, ca să poată intra. Dar Claude, rămas în urmă, auzea mereu ridicându-se râsete, strigăte sporind, vuietul mareei care acum era în toi. Intrând, în sfârşit, în sală, văzu o masă enormă, confuză, mişcătoare, o grămadă care se strivea în faţa tabloului. Toate râsetele izbucneau, creşteau şi se sfârşeau acolo. De tabloul lui se râdea astfel.

— Ei? reluă Jory, triumfător, ăsta zic şi eu succes.

Gagnière, intimidat şi ruşinat de parcă pe el l-ar fi pălmuit, zise:

— Cam mult succes... Aş prefera altceva.

— Dar prost mai eşti! reluă Jory într-un elan de convingere exaltată. Asta înseamnă succes!... Ce importanţă are că ei râd? Suntem lansaţi, mâine toate ziarele vor vorbi de noi.

— Cretini! spuse Sandoz, cu vocea sugrumată de durere.

Fagerolles tăcea, cu atitudinea dezinteresată şi demnă a unui prieten de-al familiei care urmează un convoi de înmormântare. Numai Irma rămânea zâmbitoare, i se părea nostim; apoi cu un gest mângâios se lipi de umărul pictorului huiduit şi îl tutui, şoptindu-i uşor la ureche:

— Nu-ţi face sânge rău, micule. Astea sunt prostii, noi tot ne distrăm.

Dar Claude rămăsese împietrit. Un frig de moarte îl cuprindea. Inima i se oprise o clipă, până într-atât de cruntă fusese decepţia. Iar ochii lui dilataţi, atraşi şi reţinuţi de o forţă invincibilă, se îndreptau spre tablou, mirându-se că aproape nu-l recunoştea în această sală. Categoric nu mai era aceeaşi operă cu cea din atelierul lui. Îngălbenise sub lumina palidă a ecranului de pânză; şi părea în acelaşi timp diminuată, mai brutală şi mai frământată totodată; şi, fie din cauza vecinătăţii, fie a noii ambianţe, el îi vedea acum, dintr-o privire, toate defectele, după ce petrecuse luni de zile orbit în faţa ei.

Din câteva trăsături o refăcea, adâncea planurile, mai dezmorţea vreun membru sau schimba valoarea vreunui ton. Domnul cu haină de catifea, era într-adevăr ţeapăn şi prost aşezat, nu făcea două parale; doar mâna îi era frumoasă. În fund, cele două luptătoare, cea blondă şi cea brună, rămase prea mult în stadiul de schiţă, erau lipsite de consistenţă, interesante doar pentru un ochi de artist. Dar era mulţumit de copaci, de poiana însorită, iar în ceea ce priveşte femeia goală, femeia culcată pe iarbă, ea îi apărea superioară propriului său talent, ca şi cum un altul ar fi pictat-o şi el n-o cunoştea încă în această strălucire vie.

Se întoarse spre Sandoz şi-i spuse simplu:

— Au dreptate să râdă, e neterminat... Oricum însă, femeia e bine! Bongrand nu şi-a bătut joc de mine.

Prietenul lui voi să-l ia de acolo, dar el se îndârjea şi dimpotrivă, veni şi mai aproape. Acum, că-şi judecase opera, asculta şi privea mulţimea. Explozia continua, creştea într-o gamă ascendentă de hohote de râs. Din uşă, el vedea gurile căscate până la urechi ale vizitatorilor, ochii micşoraţi, obrajii lăţiţi; auzea suflarea impetuoasă a bărbaţilor graşi, scârţâitul ruginit al celor slabi, dominaţi de micile flaute ascuţite ale femeilor ce râdeau. În faţă, lângă galerie, nişte tineri chicoteau, de parcă i-ar fi gâdilat cineva. O doamnă se trântise pe o banchetă, cu genunchii strânşi, înăbuşindu-se, străduindu-se, cu nasul în batistă, să nu-şi piardă respiraţia. Vestea despre acest tablou atât de nostim se răspândea, o mulţime de oameni năvăleau din cele patru colţuri ale Salonului, şi se îmbulzeau, de teamă să nu piardă spectacolul. „— Unde anume? — Uite-acolo! — Tii, ce mai năzbâtie!” Şi vorbele de duh curgeau mai vârtos decât în altă parte, veselia le era stârnită mai ales de subiect: nu înţelegeau, totul li se părea smintit, de un caraghioslâc să te îmbolnăvească, nu alta: „Vezi, doamnei îi e prea cald în timp ce domnul şi-a pus haina

de catifea, de teama guturaiului. — Da de unde, n-o vezi, e gata vânătă, domnul a pescuit-o acum dintr-o baltă şi se odihneşte la o oarecare distanţă, ţinându-se de nas. — Deloc politicos bărbatul, ar putea să ne arate şi faţa, nu numai dosul. — Când eu vă spun că e un pension de domnişoare la plimbare: ia priviţi-le pe cele două care se joacă de-a capra. — Ia te uită! omul a spălat rufe şi le-a dat cu albăstreală: cărnurile sunt albastre, copacii sunt albaştrii. Cei care nu râdeau, erau înfuriaţi: această albăstrire, această nouă notare a luminii părea o insultă. Vor permite oare ca arta să fie insultată? Domnii bătrâni îşi agitau bastoanele. Un personaj grav se retrase, ofensat, declarând nevestei lui că nu-i plac glumele proaste. Dar un altul, un omuleţ meticulos, după ce căută în catalog explicaţia tabloului, pentru instruirea domnişoarei de lângă el, citi cu voce tare titlul: în *aer liber* şi acesta fu reluat în jurul lui cu strigăte puternice şi huiduieli. Expresia circula, o repetau, o comentau: în aer liber, bineînţeles că în aer liber: burta la aer, totul la aer, ce mai aer! Agitaţia devenea acum scandal, mulţimea era tot mai compactă, iar feţele se congestionau în căldura mereu crescândă, fiecare din ele cu gura căscată şi expresia stupidă a ignoranţilor care-şi spun părerea despre pictură, emiţând toată cantitatea de inepţii, de cugetări deplasate, de rânjete stupide şi răutăcioase, pe care vederea unei opere originale o poate inspira imbecilităţii burgheze.

Şi, în clipa aceea, ca lovitură supremă, Claude îl văzu reapărând pe Dubuche, care târa după el familia Margaillan. De îndată ce ajunse în dreptul tabloului, arhitectul, jenat, cuprins de o ruşine laşă, voi să grăbească pasul, şi să-şi ia cunoscuţii de acolo, prefăcându-se că n-a zărit nici pânza şi nici pe prietenii săi. Dar antreprenorul se şi proţăpise pe picioarele lui scurte, holbând ochii şi întrebând cu glas tare, cu vocea lui puternică şi răguşită:

— Ia ascultă, cine o fi caraghiosul care a făcut asta?

Această ocară blajină, acest strigăt de parvenit milionar, care rezuma opinia medie, spori ilaritatea; iar bogătaşul, flatat de succesul obţinut, distrându-se copios pe seama acestei picturi bizare, începu să râdă şi el, dar cu un asemenea râs, atât de fără măsură, atât de sforăitor din adâncul pieptului său gras, încât îi domina pe ceilalţi. Era un fel de „aleluia”, o izbucnire finală de orgă.

— Ia-o pe fiica mea de aici, spuse palida doamnă Margaillan la urechea lui Dubuche.

El se repezi, o scoase de acolo pe Régine, care-şi lăsase pleoapele în jos; şi acum îşi desfăşura muşchii viguroşi, de parcă ar fi salvat această biată făptură dintr-o primejdie de moarte. Apoi, despărţindu-se la uşă de familia Margaillan, după ce-şi strânseră mâinile şi se salutară ca nişte oameni de lume, el se întoarse spre prietenii lui şi le spuse pe şleau lui Sandoz, lui Fagerolles şi lui Gagnière.

— Ce vreţi? Nu-i vina mea... Eu l-am prevenit că publicul n-o să înţeleagă. Puteţi să ziceţi ce vreţi, dar e porcos, ce mai, e porcos!

— L-au huiduit pe Delacroix, întrerupse Sandoz, alb de mânie, cu pumnii strânşi. L-au huiduit pe Courbet. Ah! neam duşman, stupiditate de călăi!

Gagnière, care împărtăşea acum şi el această ranchiună de artist, se înfurie, amintindu-şi cât se luptase în fiecare duminică, la concertele Pasdeloup, pentru adevărata muzică.

— Iar pe Wagner îl fluieră, sunt aceiaşi, îi recunosc. Uite-l, de exemplu, pe grasul de colo...

A fost nevoie ca Jory să-l oprească. El unul ar fi stârnit mulţimea. Tot repeta că era nemaipomenit, că asta era o publicitate în valoare de o sută de mii de franci. Irma, de care iar uitase, întâlnise în mulţime doi prieteni de-ai ei, doi tineri bursieri care erau dintre zeflemitorii cei mai îndârjiţi şi pe care acum îi tot dăscălea, lovindu-i peste

degete şi obligându-i să li se pară tabloul foarte reuşit.

Doar Fagerolles nu deschisese gura. Examina mereu pânza şi arunca priviri asupra publicului. Cu flerul lui de parizian şi conştiinţa suplă a omului abil, îşi dădea seama de neînţelegere şi, în mod nedesluşit, simţea de pe acum ce anume lipsea pentru ca această pictură să-i cucerească pe toţi; probabil câteva mici înşelăciuni, unele atenuări, o aranjare a subiectului, o îndulcire a facturii. Influenţa pe care Claude o avusese asupra lui persista: era pătruns de ea, marcat pentru totdeauna. Atâta doar că i se părea curată nebunie să expui un asemenea tablou. Nu era o stupiditate să crezi în inteligenţa publicului? La ce bun această femeie goală cu acest domn îmbrăcat? Ce însemnau cele două luptătoare din fund? Şi pe lângă asta, calităţi de adevărat maestru, o pânză cum nu se afla alta în tot Salonul. Un mare dispreţ îl cuprinse pentru pictorul acesta admirabil înzestrat, care făcea să râdă tot Parisul, de parcă ar fi fost cel din urmă mâzgălitor.

Dispreţul acesta deveni atât de puternic, încât nu-l mai putu ascunde. Şi spuse, într-un acces de nestăpânită sinceritate:

— Ascultă, băiete, tu eşti de vină, singur ţi-ai făcut-o.

Claude, în tăcere, întorcându-şi ochii de la mulţime, îl privi. Se ţinea bine, palid numai sub cascada de râsete, cu buzele agitate de un uşor tic nervos: nimeni nu-l cunoştea, doar opera lui era pălmuită. Apoi se uită din nou la tablou, şi după aceea parcurse încet, cu privirile, celelalte pânze din Salon. În această prăbuşire a iluziilor lui, în durerea vie a orgoliului rănit, un suflu de curaj, un freamăt de sănătate şi de ingenuitate se ridica din toată această pictură, atât de veselă şi de curajoasă, luând cu asalt antica rutină, cu o pasiune atât de năvalnică. Se simţea consolat şi reconfortat, fără remuşcări şi fără mâhnire, îndemnat numai să scandalizeze publicul şi mai tare. Desigur, stăruiau acolo multe stângăcii, multe

eforturi puerile, dar ce frumos ton de ansamblu, ce val de lumină se adusese, o lumină de un cenuşiu argintat, fină, difuză, înveselită de toate reflexele jucăuşe ale plein-airului... Era ca o fereastră brusc deschisă în vechea bucătărie cu bitum, în sosurile răscoapte ale tradiţiei, şi soarele intra prin ea, iar zidurile râdeau de această dimineaţă de primăvară. Nota limpede din tabloul său; albastrul de care lumea îşi bătea joc, strălucea printre celelalte. Nu erau oare zorii aşteptaţi, o nouă zi care începea pentru artă? Zări un critic care se opri fără să râdă, apoi pictori celebri, părând surprinşi şi gravi, îl zări pe taica Malgras, foarte murdar, examinând tablourile unul după altul, cu aerul lui de cunoscător rafinat, oprindu-se la al său, nemişcat şi absorbit. Atunci se întoarse spre Fagerolles şi-l ului cu un răspuns întârziat:

— Fiecare e prost cum poate şi e de presupus că eu prost am să rămân... Cu atât mai bine pentru tine, dacă nu eşti.

Imediat, Fagerolles îl bătu pe umăr ca un prieten care glumeşte şi Claude îl lăsă pe Sandoz să-l ia de braţ. În sfârşit, îl scoaseră de acolo, întreg grupul părăsi Salonul Refuzaţilor, hotărându-se să treacă prin sala de arhitectură, căci de vreo câteva momente Dubuche, căruia îi fusese acceptat un proiect de muzeu, nu-şi mai găsea astâmpăr şi îi implora, cu o privire atât de umilă, încât părea greu să nu-i dai această satisfacţie.

— Ei, zise vesel Jory, intrând în sală, ce gheţărie! În sfârşit se poate respira aici.

Se descoperiră toţi şi-şi şterseră uşuraţi frunţile, ca şi cum ar fi sosit sub prospeţimea unor mari umbrare, la capătul unui drum lung, în plin soare.. Sala era goală. Din plafonul acoperit cu un panou de pânză albă cădea o lumină egală, dulce şi ternă, care se răsfrângea, asemeni unei ape încremenite de izvor în oglinda parchetului bine ceruit. Pe cei patru pereţi de un roşu stins proiectele, rame mari şi rame mici, tivite într-un albastru palid,

aşterneau nuanţe spălăcite de acuarelă. Şi singur, absolut singur în mijlocul acestei pustietăţi, un domn bărbos, cufundat într-o contemplare profundă stătea în picioare, în faţa unui proiect de azil. Apărură trei doamne speriate, care străbătură sala cu paşi mici şi grăbiţi.

Dubuche le arăta prietenilor lucrarea sa, explicându-le-o. Era o singură schiţă, reprezentând o săliţă amărâtă de muzeu, schiţă pe care o trimisese dintr-o grabă ambiţioasă, în afara uzanţelor şi împotriva voinţei patronului său, care totuşi intervenise să-i fie primită, făcând din asta un punct de onoare.

— Muzeul tău o să fie pentru tablourile Şcolii plein-air-ului? întrebă Fagerolles fără să râdă.

Gagnière admira, dând din cap şi gândindu-se la altceva; în timp ce Claude şi Sandoz, din prietenie, examinau şi se interesau în mod sincer.

— Nu-i rău, bătrâne, să ştii, zise cel dintâi. Ornamentele sunt încă de o tradiţie cam bastardă... Dar n-are importanţă, merge!

Jory, nerăbdător, sfârşi prin a-l întrerupe.

— Ei, ce facem, mai stăm? Simt că mă ia cu frig.

Grupul îşi reluă mersul. Dar partea proastă era că, pentru a o lua pe drumul cel mai scurt, trebuiau să străbată tot Salonul Oficial; şi se resemnară, în ciuda jurământului pe care-l făcuseră de a nu călca acolo, în chip de protest. Străpungând mulţimea, înaintând ţepeni, ei străbătură şirul sălilor, aruncând în stânga şi în dreapta priviri indignate. Nu mai era scandalul vesel din Salonul lor, tonurile luminoase, strălucirea exagerată a soarelui. Rame aurii pline de umbre se înşiruiau, obiecte ţepene şi negre, goliciuni de atelier îngălbenite în lumini de pivniţe, tot hoitul clasic, istoria, genul, peisajul, confundate laolaltă în fundul aceluiaşi catran convenţional. O mediocritate uniformă mustea din aceste opere, jegul noroios al tonului care le caracteriza, în ţinuta corectă a unei arte cu sânge sărac şi degenerat. Şi se grăbeau,

alergând, ca să scape de această domnie, actuală încă, a bitumului, condamnând în bloc totul, în trufaşa lor nedreptate de sectari, strigând că acolo nu era nimic, nimic, nimic!

În sfârşit scăpară din acel loc şi tocmai coborau spre grădină, când se întâlniră cu Mahoudeau şi cu Chaîne. Cel dintâi se aruncă în braţele lui Claude.

— Vai, dragul meu, ce mai temperament în tabloul tău!

La care, pictorul o lăudă pe *Culegătoarea de struguri*.

— Las' că şi tu, le-ai trântit o bucată pe cinste!

Dar văzându-l pe Chaîne, căruia nimeni nu-i vorbea despre realizarea lui – *Femeia adulteră, şi* care rătăcea tăcut, se înduioşă. Găsea o melancolie profundă în pictura mizerabilă, în viaţa ratată a acestui ţăran, victimă a admiraţiilor burgheze. Totdeauna îi dăruia bucuria unui elogiu. Îl scutură prietenos şi strigă:

— Şi drăcia aia a ta e foarte reuşită... Ei, băiete, văd că desenul nu te sperie!

— Nu, categoric că nu! declară Chaîne, al cărui chip *se* împurpurase de vanitate, sub mărăcinişul negru al bărbii.

Mahoudeau şi cu el se alăturară grupului; cel dintâi îi întrebă pe ceilalţi dacă văzuseră *Semănătorul* lui Chambouvard. Era ceva nemaipomenit, de fapt singura sculptură din Salon. Toţi îl urmară în grădina pe care acum mulţimea o năpădea.

— Ia te uită! reluă Mahoudeau, oprindu-se în mijlocul aleii centrale. Chambouvard e chiar în faţa *Semănătorului* său.

Într-adevăr se afla acolo un bărbat obez, înfipt puternic pe picioarele lui solide şi admirându-se. Cu capul între umeri, avea chipul lătăreţ şi frumos al unui idol hindus. Se zicea că e fiul unui veterinar de lângă Amiens. La patruzeci şi cinci de ani, era autorul a vreo douăzeci de capodopere, statui simple şi vii, carne cu adevărat modernă, plămădită de un meseriaş de geniu, fără rafinament; şi asta cum îi venea, la întâmplare, dăruindu-

şi operele precum câmpul roada, într-o zi bună, a doua zi proastă, ignorând în mod total ceea ce crea. Împingea lipsa de simţ critic până în a nu face deosebire între odraslele cele mai glorioase ale mâinilor sale şi pocitaniile oribile pe care le rasolea uneori. Fără febră nervoasă şi fără vreo îndoială, mereu solid şi convins, avea orgoliul unui zeu.

— Uluitor, *Semănătorul!* şopti Claude, ce construcţie, ce mişcare!

Fagerolles, care nu privise statuia, se distra grozav pe seama marelui om şi a şiragului de tineri discipoli, cu gura căscată, pe care îi târa în mod obişnuit după el.

— Ia priveşte-i, ai zice că iau sfânta cuminecătură, pe cinstea mea! Iar el, ce mutră de brută transfigurată în contemplarea propriului buric!

Singur şi foarte la largul lui, în mijlocul curiozităţii generale, Chambouvard se tot minuna, cu aerul topit al omului care se miră de a fi odrăslit asemenea operă. Părea că o vede pentru prima dată şi nu-şi mai revenea. Apoi, o încântare îi inundă faţa lată, clătină din cap şi izbucni într-un râs blând şi irezistibil, repetând de vreo zece ori la şir:

— Are haz... da, da... are haz...

Tot şirul în urma lui se extazia, în timp ce lui nu-i venea altceva în minte pentru a-şi exprima adoraţia faţă de sine însuşi.

Dar se produse o uşoară agitaţie. Bongrand, care se plimba, cu mâinile la spate, cu privirea în gol, dădu peste Chambouvard; şi publicul, trăgându-se la o parte, şuşotea, se interesa de strângerea de mână a celor doi artişti celebri, unul scurt şi sanguin, celălalt înalt şi fremătător. Se auziră cuvinte de sinceră camaraderie: „O capodoperă, ca de obicei! — Aiurea! Dar dumneata, nimic anul ăsta? — Nu, nimic. Mă odihnesc, caut. — Mare şmecher mai eşti, parcă eu nu ştiu că-ţi vine de la sine. — La revedere! — La revedere!” Iar Chambouvard, însoţit de

curtea lui, se retrase încet prin mulţime, cu aerul unui monarh fericit că trăieşte; în timp ce Bongrand, care îi recunoscuse pe Claude şi pe prietenii lui, se apropie de ei, cu mâini febrile şi le arătă pe sculptor cu o mişcare nervoasă a bărbiei, spunând:

— Uite unul pe care-l invidiez! Să crezi mereu că faci capodopere!

Îl felicită pe Mahoudeau pentru *Culegătoarei de struguri*, fu patern cu toţi, în bonomia lui generoasă, în naturaleţea lui de bătrân romantic potolit, decorat. Apoi adresându-i-se lui Claude:

— Ei, ce-ţi spuneam? Ai văzut, acolo, sus... Iată-te şef de şcoală.

— Da, răspunse Claude, mă sfâşie toţi... Dumneata eşti maestrul nostru al tuturor.

Bongrand avu un gest de suferinţă vagă şi plecă spunând:

— Fugi de aici! Nu sunt nici măcar propriul meu maestru.

Un timp încă, grupul mai rătăci prin grădină. Se întoarseră s-o vadă pe *Culegătoarea de struguri*, când Jory observă că Gagnière n-o mai avea la braţ pe Irma Bécot. Acesta din urmă rămase încremenit: unde dracu putuse s-o piardă? Dar, când Fagerolles îi povesti că se pierduse în mulţime cu doi domni, se linişti; şi îi urmă pe ceilalţi, mai vesel, uşurat de norocul care dăduse peste el.

Acum nu se circula decât cu greu. Toate băncile erau luate cu asalt, grupuri întregi blocau aleile, în care mersul lent al plimbăreţilor înceta, sporind fără încetare în jurul statuilor de bronz şi de marmoră care aveau succes. De la bufetul aglomerat ieşea un murmur puternic, un zgomot de farfurioare şi de linguriţe care se adăuga freamătului viu al sălii imense. Vrăbiile urcaseră din nou în pădurea schelelor de fontă, li se auzeau ţipetele ascuţite; ciripitul cu care salutau apusul soarelui, prin geamurile calde. Era zăpuşeală, nu se simţea nicio adiere, domnea o căldură

umedă de seră, amestecată cu un miros de brazdă proaspăt întoarsă. Şi dominând hula din grădină; vacarmul din sălile de la etaj, tropotul paşilor pe planşeul de fier se auzea mereu, cu vuietul lui de furtună ce mătură coasta.

Claude, care desluşea limpede acest tumult aprig, sfârşi prin a nu-l mai avea decât pe el în urechi, dezlănţuit şi asurzitor. Erau veseliile acelei mulţimi, ale cărei huiduieli şi râsete suflau ca un uragan peste tabloul său. Avu un gest de enervare. Strigă:

— Ei, dar ce naiba facem aici? Eu nu iau nimic de la bufet, pute a Institut... Ia hai să bem o halbă afară, ce ziceţi?

Ieşiră cu toţii, frânţi de oboseală, cu obrazul tras şi cu o expresie dispreţuitoare. Afară îi aştepta natura generoasă, aerul primăvăratic pe care-l aspirară zgomotos şi cu nesaţ. Tocmai bătea ora patru, un soare oblic se aşternea pe Champs-Elysées; şi totul scânteia, caleştile în rânduri strânse, frunzişul fraged din copaci, jerbele ţâşnitoare din bazine, care-şi luau zborul, asemeni unei pulberi de aur. Coborâră, în pas de plimbare, apoi şovăiră şi se aciuiră, în cele din urmă, într-o cafenea mică, „Le *Pavilion de la Concorde”,* pe stânga, înainte de a intra în piaţă. Sala era atât de îngustă, încât se instalară pe marginea aleii laterale, în ciuda răcorii umede ce se lăsa din bolta foarte deasă de frunziş. Dar, dincolo de cele patru şiruri de castani, de această dungă de umbră verzuie, aveau în faţa lor bulevardul însorit, vedeau trecând Parisul ca într-un nimb, trăsurile cu roţi scânteietoare ca nişte aştri, omnibuzele galbene şi mari, mai aurite decât nişte care de triumf, călăreţi ale căror şei păreau să răspândească scântei, şi pietoni care se transfigurau şi străluceau în lumină.

Şi, aşezat vreme de aproape trei ceasuri în faţa halbei pe care n-o golise, Claude vorbi, discută, cuprins de o febră crescândă, cu trupul frânt şi capul plin de toată

pictura pe care o văzuse. Era obişnuita ieşire de la Salon, laolaltă cu prietenii, dar, în anul acela discuţia devenea şi mai pasionantă, datorită măsurii liberale luate de împărat: un val mereu crescând de teorii, o beţie de opinii extreme care împleticea limbile, toată pasiunea pentru artă care era focul tinereţii lor.

— Ei şi ce? striga el, dacă publicul râde, publicul trebuie educat. În fond, este o victorie. Scoate-i vreo două sute de pânze groteşti, şi Salonul nostru îl bate pe al lor. Noi avem curajul şi îndrăzneala, noi suntem viitorul... Da; da... o să vedeţi că mai târziu, Salonul nostru o să-l dea gata pe al lor. Vom intra în el ca nişte cuceritori, lovindu-l cu capodoperele noastre. N-ai decât să râzi, Paris dobitoc, râzi înainte de a ne cădea la picioare!

Şi, întrerupându-se, el arătă cu un gest profetic şoseaua triumfală pe care se rostogoleau la soare luxul şi bucuria oraşului. Gestul său se lărgea, cobora până în piaţa Concorde, ce se desfăşura ca o eşarfă sub copaci: zăreai de aici una dintre fântânile ale căror ape şiroiau, o porţiune din balustradele ce se pierdeau în depărtare şi două din statui, Rouen, cu mamelele-i gigantice, Lille, care-şi întinde enormitatea piciorului gol.

— Plein-air-ul îi distrează! reluă el. Fie! dacă aşa vor, plein-air-ul, şcoala plein-air-ul ui!... Ce ziceţi? asta era între noi, nu exista până ieri, în afară de câţiva pictori. Şi acum iată-i că lansează expresia, ei sunt cei care întemeiază noua şcoală... Eu unul sunt de acord. Hai să-i zicem şcoala plein-airului!...

Jory se tot bătea cu palmele pe coapse.

— Nu-ţi spuneam eu! Eram sigur, cu articolele mele, că o să-i oblig să muşte din momeală, cretinii! Să vezi acum ce-o să-i mai înnebunim!

Şi Mahoudeau preamărea victoria, aducând mereu vorba despre *Culegătoarea* lui, ale cărei îndrăzneli i le explica lui Chaîne împietrit în tăcere, singurul care-l asculta, în vreme ce Gagnière, cu atitudinea ţeapănă a

timizilor dezlănţuiţi în materie de teorie pură, ameninţa să ghilotineze Institutul; iar Sandoz, cu simpatia înflăcărată a muncitorului şi Dubuche, cedând contagiunii prieteniilor sale revoluţionare, loveau exasperaţi în masă, înghiţind Parisul cu fiecare sorbitura de bere. Fagerolles, foarte calm, se mulţumea să zâmbească. Îi urmase din amuzament, din plăcerea ciudată pe care o găsea în a-şi împinge tovarăşii la farse ce se sfârşeau prost. În timp ce le stimula spiritul de revoltă, lua tocmai ferma hotărâre de a se strădui de acum încolo pentru a obţine premiul Romei[3]; ziua aceea îl hotărâse, i se părea idiot să-şi compromită mai departe talentul.

Soarele cobora spre orizont; acum vedeai de peste tot şirul de trăsuri ce veneau dinspre Bois de Boulogne, în aurul pălit al apusului. Ieşirea de la Salon părea că se sfârşise, acum se scurgea un şir întreg, domni cu mutre de critici, având fiecare un catalog sub braţ.

Brusc, Gagnière se entuziasmă.

— Nu mai departe Courajod, omul care a inventat peisajul! I-aţi văzut *Balta din Gagny* la Luxemburg?

— O minunăţie! – strigă Claude. Sunt treizeci de ani de când e făcută, şi de atunci nimeni n-a mai dat ceva atât de serios... Oare de ce or fi lăsând-o la Luxemburg? Aşa ceva ar trebui să fie la Luvru.

— Bine, dar Courajod n-a murit, zise Fagerolles.

— Cum! Courajod n-a murit? Nimeni nu-l mai vede; nimeni nu mai vorbeşte de el.

Fu o adevărată stupoare când Fagerolles afirmă că maestrul peisagist, în vârstă de şaptezeci de ani, trăia undeva, în cartierul Montmartre, retras într-o căsuţă, înconjurat de găini, de raţe şi de câini. Aşa-şi supravieţuieşte omul; există şi melancolia artiştilor bătrâni, dispăruţi înainte de moarte. Tăceau toţi, scuturaţi de un fior, când îl zăriră pe Bongrand trecând la braţul

[3] Premii ce se acordau artiştilor plastici şi muzicienilor şi care constau într-o bursă de studii în Italia, la Roma.

unui prieten; avea chipul congestionat şi gesturi neliniştite când îi salută; şi aproape, chiar în spatele lui, apăru în mijlocul discipolilor săi Chambouvard, care râdea foarte tare şi călca apăsat, ca un stăpân absolut, sigur de eternitate.

— Ce-i? O ştergi? îl întrebă Mahoudeau pe Chaîne care se ridica.

Celălalt îngăimă în barbă nişte cuvinte nedesluşite; apoi plecă, după ce dădu mâna cu fiecare.

— Să ştii că iar se duce la moaşa aia a ta, îi spuse Jory lui Mahoudeau. Da, da, aia cu magazinul de ierburi care put. Pe onoarea mea! Am văzut eu cum îi sticleau ochii dintr-odată; l-a apucat precum durerea de măsele; şi acum uite-l cum aleargă într-acolo.

Sculptorul dădu din umeri, în mijlocul râsetelor.

Dar Claude n-auzea. Acum îl dăscălea pe Dubuche în materie de arhitectură. Fără îndoială că sala aia de muzeu nu era rea; atâta doar că nu aducea nimic nou, regăseai în ea un fel de mozaic minuţios alcătuit din formulele Şcolii. Oare artele nu înaintau toate în acelaşi pas? Oare evoluţia care transforma literatura, pictura, până şi muzica, n-avea să reînnoiască şi arhitectura? Dacă îi era dat arhitecturii vreunui secol să aibă un stil al ei; era fără îndoială celei a secolului în care se va intra curând, un secol nou, un teren măturat, gata pentru orice reconstrucţie, un câmp proaspăt însămânţat, în care va creşte un nou popor. Jos cu templele greceşti care nu mai au nicio raţiune de a fi în mijlocul societăţii zilelor noastre! Jos cu catedralele gotice, din moment ce credinţa în legende apusese! Jos cu colonadele fine, cu dantelăriile măiestrite ale Renaşterii, această împrospătare a antichităţii grefată pe Evul Mediu, giuvaieruri de artă, în care democraţia noastră nu are cum să-şi găsească locul! Şi el voia, cerea, cu gesturi violente, formula arhitecturală a acestei democraţii, opera de piatră care o va exprima, edificiul în care va fi la

ea acasă, acel ceva imens şi puternic, simplu şi mare, acel ceva care se şi întrezărea în gările şi halele noastre, cu eleganţa solidă a scheletului lor de fier, dar epurat, înălţat până la frumuseţe, evocând grandoarea cuceririlor noastre.

— Ei da, sigur că da, repeta Dubuche captivat de însufleţirea lui. Asta vreau şi eu să fac, ai să vezi odată şi odată. Dă-mi numai răgazul să ajung şi, când voi fi liber, ah, Doamne, când voi fi liber!…

Se lăsa noaptea; în starea de excitare pasionată în care se afla, Claude se însufleţea din ce în ce, vădind o vervă, o elocinţă, pe care prietenii nu i-o cunoşteau. Toţi se stârniseră, ascultându-l, sfârşeau prin a se înveseli, în mod zgomotos, de cuvintele extraordinare pe care acesta le azvârlea; şi el însuşi, revenind acum asupra tabloului său, vorbea despre el, făcând, cu o imensă veselie, şarja burghezilor care priveau, imitând gama stupidă a râsetelor. Pe bulevardul de culoarea cenuşii nu se mai vedeau trecând decât umbrele câtorva trăsuri. Aleea laterală era neagră, un frig aspru se lăsa din copaci. Doar un cântec uitat ieşea dintr-un boschet de verdeaţă, în spatele cafenelei, vreo repetiţie la „Concert de H’Horloge” vocea sentimentală a unei fete exersând o romanţă.

— Grozav m-au distrat imbecilii, strigă Claude într-o ultimă izbucnire. Să ştiţi că nici pentru o sută de mii de franci n-aş da ziua de azi!

Tăcu, epuizat. Tuturor li se uscase cerul gurii. Se lăsă tăcere, tremurau toţi, în vântul îngheţat care trecea. Se despărţiră strângându-şi osteniţi mâna, într-un fel de stupoare. Dubuche lua masa în oraş, Fagerolles avea o întâlnire. În zadar Jory, Mahoudeau şi Gagnière voiră să-l ducă pe Claude la *Foucart,* un restaurant unde masa costa douăzeci şi cinci de centime. Sandoz îl şi luase de braţ, îngrijorat de a-l vedea atât de vesel.

— Hai cu mine, i-am promis mamei că mă întorc. Ai să

mănânci ceva cu noi şi o să fie foarte plăcut să încheiem ziua împreună.

Coborâră cu toţii cheiul, de-a lungul Tuileriilor, strânşi unul într-altul ca fraţii. Dar, ajuns pe podul Saints-Pères, pictorul se opri brusc.

— Cum, mă laşi? exclamă Sandoz. N-ai zis că iei masa cu mine?

— Nu, mulţumesc, prea mă doare capul... Mă duc la culcare.

Şi se încăpăţână în scuza lui.

— Bine, bine, sfârşi prin a spune celălalt, zâmbind, şi aşa nu te mai vede omul, ai devenit misterios... Bine, bătrâne, du-te, nu vreau să te stingheresc.

Claude îşi stăpâni un gest de enervare, şi, lăsându-şi prietenul să treacă podul, continuă să hoinărească de unul singur pe cheiuri. Mergea cu braţele atârnând, cu capul în jos, fără să vadă nimic, cu paşi mari de somnambul pe care-l mână instinctul. Ajuns pe Quai de Bourbon, în faţa uşii lui, ridică ochii, mirat că vede o trăsură oprită la marginea trotuarului, tăindu-i drumul. Cu acelaşi pas de automat intră la portăreasă ca să-şi ia cheia.

— Păi, am dat-o doamnei, strigă ea din fundul odăiţei. Femeia aceea e sus.

— Care doamnă? întrebă el buimac.

— Tinerica aceea... Ştiţi dumneavoastră care... aia care vine mereu.

Nu mai ştia şi, cu gândurile total învălmăşite, se hotărî să urce. Cheia era în uşă; deschise şi apoi, fără să se grăbească închise uşa la loc.

Claude rămase o clipă nemişcat. Întunericul cuprinsese atelierul, o umbră viorie curgea din fereastra imensă într-un crepuscul melancolic, care inunda obiectele. Nu mai distingea limpede parchetul, în care mobilele, pânzele, tot ceea ce zăcea prin cameră păreau a se topi, ca în apa stătută a unei bălţi. Dar, aşezată pe marginea divanului, o

formă întunecoasă se desprindea, încordată de aşteptare, înspăimântată şi disperată în agonia acelei zile. Era Christine, acum o recunoştea.

Îi întinse mâinile şi şopti cu o voce joasă şi întretăiată:

— Sunt trei ore, da, trei ore de când mă aflu aici, singură, ascultând... Când am ieşit de acolo, am luat o trăsură, nu voiam decât să trec pe aici şi să plec imediat... Dar aş fi rămas şi toată noaptea, nu puteam pleca fără să-ţi fi strâns mâna.

Continuă, îi povesti dorinţa ei arzătoare de a vedea tabloul, escapada la Salon şi cum nimerise în furtuna de râsete şi în huiduielile acelei mulţimi. Pe dânsa o fluierau astfel, pe goliciunea ei scuipau aceşti oameni, goliciune a cărei expunere brutală în batjocura Parisului o sugrumase încă de la intrare. Şi, cuprinsă de o spaimă nebună, de suferinţă şi de ruşine, fugise de acolo, de parcă toate râsetele acelea s-ar fi abătut pe trupul ei gol, biciuind-o până la sânge. Acum însă nu se mai gândea la ea, se gândea numai la el, chinuită de ideea că el suferea, amplificând amărăciunea acestui eşec cu toată sensibilitatea ei de femeie, debordând de o imensă nevoie de caritate.

— Dragul meu, nu te amărî atât!... Voiam să te văd, să-ţi spun că sunt nişte invidioşi, că tabloul tău e foarte reuşit, că sunt mândră şi foarte fericită că te-am ajutat, că am contribuit şi eu un pic la el...

El o asculta nemişcat cum îngâna aceste vorbe de afecţiune fierbinte: apoi deodată se prăbuşi, îşi lăsă capul pe genunchii ei, izbucnind în lacrimi. Toată starea de excitaţie din cursul după-amiezii, curajul artistului fluierat, veselia şi violenţa, totul se curma aici, într-o criză de lacrimi care-l înăbuşeau. Din sala în care râsetele îl pălmuiseră, el le simţea urmărindu-l, ca o haită lătrătoare, şi pe Champs Elysées, şi de-a lungul Senei, şi chiar acum, la el acasă. Puterile îl părăseau, se simţea mai slab decât un copil; şi repeta, clătinându-şi capul, cu

vocea stinsă, cu gesturi vagi:

— Dumnezeule! Cât sufăr!

Atunci ea, cu pumnii strânşi, îl ridică până la gura ei, cuprinsă de pasiune. Îl îmbrăţişă, şi suflarea ei fierbinte îi pătrunse până în inimă:

— Taci, taci, te iubesc.

Se adorau, prietenia lor trebuia să se sfârşească prin această nuntă, pe acest divan, în povestea acestui tablou care, puţin câte puţin, îi unise. Crepusculul îi învălui, rămaseră unul în braţele celuilalt, copleşiţi, cu ochii plini de lacrimi, în această primă bucurie a dragostei. Alături de ei, în mijlocul mesei, florile de liliac, pe care ea i le trimisese în acea dimineaţă, îmbălsămau aerul nopţii; şi numai picăturile stinghere de aur, desprinse de pe ramă, străluceau cu un rest de lumină, asemeni unui furnicar de stele.

CAPITOLUL VI

SEARA, ŢINÂND-O ÎNCĂ ÎN BRAŢE, el îi spuse:

— Rămâi!

Dar, cu greu, ea se desprinse din îmbrăţişarea lui.

— Nu pot, trebuie să mă întorc.

— Atunci, mâine... Te rog, întoarce-te mâine.

— Mâine, nu, mi-e imposibil... La revedere, pe curând!

Iar a doua zi, apăru de la Şapte dimineaţa, îmbujorată încă de minciuna pe care i-o spusese doamnei Vanzade: o prietenă de la Clermont, pe care trebuia s-o ia de la gară şi cu care avea să petreacă toată ziua.

Fericit că o avea pentru o zi întreagă, Claude vru s-o ducă undeva la ţară, din dorinţa de a o ţine numai pentru el, undeva departe, sub soarele strălucitor. Ea păru încântată, plecară ca doi zăpăciţi, ajunseră la gara Saint-Lazare tocmai la timp pentru a sări în trenul de Havre. Ştia el, după Mantes, un sătuc, Bennecourt, unde era un han, al artiştilor, la care poposea uneori cu prietenii; şi, fără a se sinchisi de cele două ore de mers cu trenul, o ducea să ia masa acolo, aşa cum ar fi dus-o la Asnières. Ea se bucură mult de această călătorie interminabilă. Cu atât mai bine dacă era la capătul lumii! Li se părea că niciodată n-o să mai vină seara.

La ora zece coborâră la Bonnières; luară bacul, un bac vechi care trosnea, alunecând pe lanţ; căci Bennecourt se află de partea cealaltă a Senei. Era o zi de mai splendidă,

valuri mici scânteiau în soare, cu paiete aurii, frunzişul proaspăt înverzea fraged sub seninul nepătat. Şi dincolo de insulele cu care este presărat fluviul în acel loc, ce bucurie să dai peste un han de ţară, cu mica lui băcănie şi sala mare, cu miros de leşie, curtea imensă plină de bălegar, în care se bălăceau raţe!

— Ei, moş Faucheur, am venit la masă... Dă-ne omletă, cârnaţi, brânză.

— Dormiţi, aici, domnule Claude?

— Azi nu... cu altă ocazie. Şi să ne aduci vin, ştii, din ăla rozé care te unge pe gât.

Între timp, Christine o însoţise pe mătuşa Faucheur în ogradă; iar aceasta, când se întoarse cu ouăle, îl întrebă pe pictor cu râsul ei bănuitor de ţărancă:

— Vasăzică, după câte văd, acum sunteţi însurat?

— Drace, răspunse jovial Claude, aşa se pare, din moment ce sunt împreună cu nevastă-mea.

Prânzul fu delicios, adică omleta prea prăjită, cârnaţii prea graşi, iar pâinea atât de tare, încât trebui el să i-o taie în bucăţele mici, ca ea să nu-şi scrântească încheietura mâinii. Băură două sticle şi o deschiseră pe a treia, atât de veseli şi de zgomotoşi, încât se ameţeau unul pe altul în sala cea mare unde se aflau numai ei doi. Christine, cu obrajii în flăcări, pretindea că e ameţită; şi că niciodată nu i se mai întâmplase una ca asta, dar era atât de nostim, atât de nostim, încât râdea fără să se mai poată opri.

— Hai să ieşim puţin, spuse ea în cele din urmă.

— Chiar aşa, ia să ne plimbăm puţin. Plecăm la ora patru, avem trei ore la dispoziţie.

Străbătură iarăşi Bennecourt, care-şi înşira casele galbene de-a lungul malului, pe aproape doi kilometri. Satul întreg era la câmp, nu întâlniră decât trei vaci, mânate de o fetiţă. El îi tot arăta ţinutul, părând că ştie încotro se îndreaptă; iar când fură în dreptul ultimei case, o construcţie veche aşezată pe malul Senei, în faţa

dealurilor de la Jeufosse, o ocoli şi intră într-o pădure foarte deasă de stejar. Era chiar colţişorul de lume pe care-l căutau amândoi, iarba moale, de catifea, un adăpost de frunziş prin care numai soarele pătrundea cu săgeţi subţiri de flacără. Într-o clipă, buzele li se uniră într-o sărutare avidă, ea se lăsă în voia lui şi i se dărui în mireasma proaspătă de iarbă strivită. Rămaseră vreme îndelungată în acest loc, acum înduioşaţi, vorbind rar şi în şoaptă, preocupaţi numai de mângâierea respiraţiei lor, în extaz în faţa picăturilor de aur pe care fiecare le vedea strălucind în ochii cafenii ai celuilalt.

Când, după două ore, ieşiră din pădure, avură o tresărire: în uşa larg deschisă a casei se afla un ţăran, care părea să-i fi pândit, cu ochii lui micşoraţi de lup bătrân. Ea se înroşi toată, iar el strigă pentru a-şi ascunde stingherea la:

— Ia te uită, mata eşti, moş Poirette!... Vasăzică a dumitale e cocioaba?

Atunci bătrânul povesti plângând că îi plecaseră chiriaşii fără să plătească, lăsându-i în schimb mobilele. Şi îi pofti să intre.

— Poftiţi să vedeţi, poate ştiţi pe cineva... Ce de parizieni ar fi bucuroşi de căsuţa asta!... Doar trei sute de franci pe an başca mobila, spuneţi dacă nu e de pomană?

Curioşi, îl urmară. Era o hardughie care părea croită dintr-un hangar; jos, o bucătărie imensă şi o sală, în care s-ar fi putut dansa: sus, tot două camere, şi atât de mari, că te pierdeai prin ele. Cât despre mobile, ele constau de fapt dintr-un pat de nuc, într-una dintre camere şi o masă cu diverse ustensile de menaj în bucătărie. Dar în faţa casei era grădina părăsită, plantată cu caişi superbi, acum năpădiţi de tufe imense, pline de trandafiri; în timp ce, în spate, până în dreptul pădurii de stejari, era un mic loc cultivat cu cartofi şi împrejmuit de un gard viu.

— Aş lăsa şi cartofii, zise moş Poirette.

Claude şi Christine se priviseră, – într-una dintre acele

dorinţe subite de singurătate şi de uitare care îi farmecă pe îndrăgostiţi. Ce minunat ar fi să se poată, iubi aici, în acest colţ pierdut de lume, atât de departe de ceilalţi! Dar zâmbiră: tot nu puteau s-o facă, le mai rămânea exact atâta timp cât să ia trenul, pentru a se întoarce la Paris. Şi bătrânul, care era tatăl doamnei Faucheur, îi însoţi de-a lungul ţărmului; apoi, în timp ce ei se urcau în bac, el le strigă, după o întreagă luptă cu sine însuşi:

— Să ştiţi, că las şi cu două sute cincizeci, numai trimiteţi-mi clienţi.

Ajunşi la Paris, Claude o însoţi pe Christine până la casa doamnei Vanzade. Se întristaseră amândoi, îşi strânseră lung mâna, tăcuţi şi disperaţi, fără a îndrăzni să se îmbrăţişeze.

Începu o viaţă de chin. În cincisprezece zile ea nu izbuti să scape decât de trei ori; şi veşnic venea în goană, cu sufletul la gură, numai pentru câteva minute, căci tocmai atunci bătrâna doamnă se arăta foarte exigentă. El îi punea întrebări peste întrebări, îngrijorat s-o vadă palidă, nervoasă, cu ochii arzând de febră. Niciodată nu suferise atât de tare în această casă evlavioasă, în acest cavou, fără aer şi fără lumină, în care se sfârşea de plictiseală. Începuse iar să aibă ameţeli, lipsa de mişcare făcea să-i zvâcnească tâmplele. Îi mărturisi că într-o seară leşinase în camera ei, de parcă brusc ar fi strâns-o de gât o mână de plumb. Nu spunea nimic rău de stăpâna ei, dimpotrivă, se înduioşa: o biată fiinţă, atât de bătrână, de infirmă şi de bună, care o trata ca pe fiica ei! Suferea ca de o faptă urâtă, ori de câte ori o părăsea pentru a alerga să-şi vadă iubitul.

Mai trecură două săptămâni. Minciunile cu care trebuia să-şi plătească fiecare ceas de libertate îi deveniră insuportabile. Acum se întorcea tremurând de ruşine în casa rigidă, în care dragostea ei i se părea o pată. Ar fi strigat în gura mare că se dăruise unui bărbat, cinstea ei se revolta de a ascunde aceasta ca o vină, de a minţi

josnic, precum o servitoare care se teme că va fi dată afară.

În sfârşit, într-o seară în atelier, când iarăşi era gata de plecare, Christine se aruncă în braţele lui Claude, hohotind nebuneşte de suferinţă şi de pasiune.

— Ah, nu pot, nu pot... Păstrează-mă lângă tine, nu mă lăsa să mă mai întorc acolo!

El o cuprinse, înăbuşind-o sub sărutări.

— Adevărat? Mă iubeşti? Dragostea mea!... Dar eu n-am nimic şi tu ai pierde totul lângă mine. Pot accepta ca tu să pierzi astfel totul?

Ea hohoti mai tare şi vorbele i se sfărâmau printre lacrimi.

— Te gândeşti la bani, nu? La ceea ce-mi va lăsa... Crezi că eu stau să socotesc? Niciodată nu m-am gândit la aşa ceva; ţi-o jur. N-are decât să păstreze totul, numai să mă lase liberă! Nu ţin la nimic şi la nimeni, n-am nicio rudă, oare nu mi-e îngăduit să fac ce vreau? Nu-ţi cer să te însori cu mine, vreau numai să trăiesc cu tine...

Şi într-un ultim hohot chinuit:

— Da, de fapt ai dreptate, nu-i frumos s-o părăsesc pe femeia asta! Vai, mă dispreţuiesc, aş vrea să am tăria... Dar te iubesc prea mult, sufăr prea mult, nu vreau totuşi să mor din pricina asta.

— Rămâi! rămâi, strigă el. Să moară ceilalţi, numai noi doi contăm!

O aşezase pe genunchii lui, râdeau amândoi printre lacrimi, sărutându-se şi jurându-şi că niciodată, niciodată nu se vor despărţi.

Curată nebunie! Chiar de a doua zi Christine o părăsi în mod brutal pe doamna Vanzade şi-şi luă valiza cu ea. Imediat Claude şi cu ea se gândiră la casa-veche şi pustie de la Bennecourt, la trandafirii uriaşi, la camerele imense. Ah! Să plece, să plece, fără a mai pierde o singură clipă, să trăiască la capătul lumii, fericiţi cum numai o tânără pereche poate fi! Ea bătea din palme de bucurie. Iar el,

căruia îi sângera şi acum inima din pricina eşecului de la Salon, simţea nevoia să-şi revină, aspira la o odihnă totală în sânul naturii; ar avea acolo adevăratul aer liber, ar lucra afară, cufundându-se în iarbă, s-ar întoarce de acolo cu nişte capodopere. În două zile totul fu gata, renunţară la atelier, transportară la gară cele câteva mobile. Avuseseră şi şansa să le pice o avere, cinci sute de franci de la moş Malgras pentru vreo douăzeci de pânze salvate de Claude dintre epavele mutatului. Aveau să trăiască regeşte. El avea renta lui de o mie de franci, Christine ceva economii, rufărie şi rochii. Aşa că o şterseră – fu o adevărată evadare – evitând prietenii, neînştiinţându-i măcar prin vreo scrisoare, dispreţuind Parisul şi părăsindu-l cu râsete de uşurare.

Era pe la sfârşitul lui iunie, şi în toată săptămâna cât dură instalarea lor căzu o ploaie torenţială; descoperiră că moş Poirette, înainte de a semna contractul cu ei, luase jumătate din vasele de bucătărie. Dar dezamăgirea nu-i afectă prea mult; străbăteau cu deliciu băltoacele, făcând prin ploaia torenţială drumul până la Vernon, la o depărtare de trei leghe, pentru a cumpăra farfurii şi crătiţi, cu care se întorceau triumfători acasă. În sfârşit, erau la casa lor; sus nu se instalară decât într-una dintre cele două camere, lăsând-o pe cealaltă pradă şoarecilor; jos, transformară sufrageria într-un atelier mare, fericiţi mai ales, veseli ca nişte copii, să mănânce în bucătărie pe o masă de brad, lângă vatra unde fierbea mâncarea. Angajaseră ca servitoare o fată din sat, o nepoată de-a lui Faucheur, care venea dimineaţa şi pleca seara. Îi zicea Mélie şi era de o prostie încântătoare. Nu găseai alta mai toantă în tot departamentul!

Soarele se arătă din nou, zile încântătoare începură să se scurgă, apoi luni întregi, într-o beatitudine monotonă. Niciodată nu ştiau în câte ale lunii sunt, şi încurcau toate zilele săptămânii. Dimineaţa stăteau până târziu în pat, în ciuda razelor care însângerau zidurile albe ale camerei

prin crăpăturile storurilor. Apoi, după dejun, începeau plimbări fără sfârşit, hoinăreli pe podişul plantat cu meri, pe drumurile buruienoase de ţară, apoi altele de-a lungul Senei, printre pajişti, până la Roche-Guyon, altele mai lungi, adevărate călătorii pe malul celălalt al apei, în lanurile de grâu de la Bonnières şi de la Jeufosse. Un burghez, nevoit să părăsească ţinutul, le vânduse cu treizeci de franci o barcă veche; acum aveau şi râul, pentru care îi cuprinsese o pasiune de sălbatici, petrecându-şi pe el zile întregi, navigând, descoperind pământuri noi, stând ascunşi sub sălciile de pe mal, în micile braţe negre de întuneric. Între insulele presărate pe firul apei se întindea o întreagă cetate mişcătoare şi misterioasă, un labirint de canale prin care se strecurau uşor, mângâiaţi de crengile joase, singuri pe lume cu vâslaşii şi cu pescăruşii verzi. Câteodată el trebuia să sară pe nisip, cu picioarele goale, ca să împingă barca. Ea, vitează, mânuia vâslele, voia să meargă împotriva curenţilor celor mai puternici, mândră de forţa ei. Iar seara mâncau în bucătărie ciorbă de varză, râzând de prostia lui Mélie, de care mai râseseră şi în ajun: apoi la ora nouă erau în pat, în patul vechi de nuc, mare cât să încapă o familie întreagă în el, şi acolo petreceau câte douăsprezece ore, bătându-se în zori cu pernele şi apoi adormind din nou, îmbrăţişaţi.

În fiecare noapte, Christine spunea:

— Acum, iubitule, trebuie să-mi promiţi ceva: că mâine te apuci de lucru.

— Da, mâine sigur, ţi-o jur.

— Şi să ştii că de data asta mă supăr... Nu cumva te împiedic eu?

— Tu, ce idee! Doar am venit aici ca să lucrez, ce dracu! Lasă, ai să vezi tu mâine.

Iar a doua zi plecau din nou cu barca; ea însăşi îl privea cu un surâs jenat, când îl vedea că nu-şi ia cu el nici pânze, nici culori; apoi, îl îmbrăţişa râzând, mândră de

puterea ei, înduioşată de acest permanent sacrificiu care i se aducea. Şi din nou curgeau dojenile înduioşate: mâine, da mâine, chiar ea o să-l aşeze, legat, în faţa pânzei.

În acest timp, Claude făcu unele tentative de lucru; începu un studiu al colinei Jeufosse, cu Sena în prim plan; dar Christine îl urma, în insula în care se instalase; şi se întindea pe iarbă, alături de el, cu buzele întredeschise, cu ochii înecaţi de seninul cerului; şi era atât de ispititoare acolo, în verdeaţă, în pustietatea aceea nestrăbătută decât de şopotitul murmurat al apei, încât aproape la fiecare minut el zvârlea paleta şi se culca alături de ea, amândoi îmbrăţişând glia şi legănaţi de dânsa. Într-un rând, mai sus de Bennecourt, Claude fu atras de o fermă veche, străjuită de meri bătrâni, care crescuseră înalţi cât nişte stejari. Veni acolo doua zile în şir, dar în cea de-a treia ea îl luă la piaţă la Bonnières, ca să cumpere găini; ziua următoare se pierdu, pânza se uscase, el nu mai avu răbdare să se apuce de lucru şi în cele din urmă renunţă. Astfel, cât dură anotimpul cald, el se mărgini să aibă veleităţi şi nu realiză decât frânturi de tablouri de-abia schiţate, abandonate la cel mai mic pretext, fără niciun efort de a persevera. Pasiunea lui pentru lucru, febra de altădată care-l trezea odată cu ivirea zorilor, făcându-l să se lupte cu pictura rebelă, toate acestea păreau să se fi topit într-o reacţie de indiferenţă şi de lene; şi vegeta cu deliciu, ca după o boală grea, gustând bucuria unică de a trăi cu toate funcţiile trupului său.

Acum nu exista decât Christine. Ea îl învăluia cu o suflare de flacără în care voinţa artistului se topea. Odată cu sărutul arzător, spontan, pe care ea cea dintâi i-l pusese pe buze, o femeie se ivise din tânăra fată, amanta care se zbătea în fecioară iar buzele cărnoase i se umflau, devenind proeminente ca bărbia. Şi acum apărea aşa cum era de fapt, în ciuda inocenţei ei prelungite: un trup pasionat, unul dintre acele trupuri senzuale şi atât de

tulburătoare când se desprinde din pudoarea în care somnolează. Dintr-odată şi fără profesor cunoştea tainele iubirii, aducând în ele toată patima inocenţei; şi ea, neştiutoare până atunci, iar el, aproape virgin, făcând împreună descoperirea voluptăţii, se entuziasmau în încântarea acestei iniţieri comune. Claude îşi făcea reproşuri pentru dispreţul lui de altădată: prost mai fusese să dispreţuiască, copilăreşte, fericiri pe care nu le gustase! De acum înainte, toată dragostea lui pentru carnea femeii, dragoste a cărei dorinţă se epuiza altădată în tablouri, nu-l mai ardea decât pentru acest trup viu, suplu şi cald, care era averea lui. Crezuse că iubeşte luminile ce ondulau pe sâni de mătase, frumoasele tonuri de ambră palidă care auresc rotunjimea şoldurilor, forma lină a pântecelor pure. Iluzie de visător! De-abia acum ţinea cu amândouă mâinile acest triumf de a-şi poseda visul, care odinioară scăpa mereu mâinii neputincioase a pictorului. Ea i se dăruia în întregime, o cuprindea, strângând-o într-o îmbrăţişare puternică, de parcă ar fi vrut s-o facă a lui, s-o adâncească în propria lui carne. Iar ea, fericită de a fi ucis pictura şi de a nu mai avea rivală, prelungea această nuntă. Dimineaţa în pat, braţele ei rotunde şi picioarele ei fine îl păstrau până târziu, ca legat de nişte lanţuri, în osteneala fericirii lor; în barcă, atunci când vâslea ea, el se lăsa, fără putere, purtat de dânsa ca îmbătat numai privindu-i unduirea şoldurilor; în ierburile de pe insulă, cu ochii în adâncul ochilor ei, el rămânea în extaz zile în şir, absorbit de făptura ei, golit parcă de propria lui inimă şi de propriul lui sânge. Şi totdeauna şi mereu făceau dragoste, cu nevoia neistovită de a o lua de la început.

Una dintre mirările lui Claude era de a o vedea roşind pentru cea mai neînsemnată înjurătură care îi scăpa. De îndată ce-şi punea fusta la loc, zâmbea jenată, întorcând capul când auzea vorbe deşănţate. Nu-i plăceau. Şi pentru asta – mai, mai, să se certe într-o zi.

Erau în spatele casei lor, în păduricea de stejari unde se duceau câteodată în amintirea sărutului pe care şi-l dăduseră la prima lor vizită la Bennecourt. El, frământat de curiozitate, îi punea întrebări despre viaţa ei la mănăstire. O ţinea de talie şi o gâdila cu suflarea lui îndărătul urechii, încercând s-o facă să-i mărturisească. Ce ştia ea despre bărbaţi, acolo? Ce vorbea cu prietenele ei? Ce idee îşi făcea acolo despre asta?

— Hai, iubiţico, spune-mi şi mie... Bănuiai?

Dar ea râdea nemulţumită, încercând să scape;

— Of, ce prost eşti! Lasă-mă... Ce rost are să-ţi spun?

— Mă distrează... Vasăzică, ştiai?

Ea avu un gest ruşinat, obrajii îi fură cuprinşi de roşeaţă.

— Doamne, şi eu ca şi celelalte, unele lucruri...

Apoi ascunzându-şi chipul cu braţul:

— Oricum, mirarea tot e mare.

El izbucni în râs, o strânse cu putere, o acoperi cu o ploaie de sărutări. Dar când crezu că a cucerit-o şi voi să obţină de la ea confidenţe ca de la un camarad care nu are nimic de ascuns, ea se strecură cu vorbe evazive şi în cele din urmă se îmbufnă, devenind mută şi enigmatică. Niciodată nu mărturisi mai mult, nici măcar lui, pe care-l adora. Erau acele dedesubturi pe care le ţin ascunse şi cele mai sincere femei, acea trezire a sexului, a cărei amintire dăinuie îngropată, sfântă parcă. Iar ea era foarte femeie; dăruindu-se în întregime, se păstra totuşi pentru sine.

În ziua aceea, pentru prima oară, Claude simţi că rămăseseră străini. O impresie de gheaţă, frigul trupului celuilalt îl cuprinse. Oare chiar nu puteau ajunge să se contopească unul cu celălalt, deşi se înăbuşeau, strângându-se nebuneşte în braţe, dorind cu lăcomie să se strângă totdeauna mai mult, dincolo chiar de posesiune?

Şi astfel zilele se scurgeau, fără ca ei să sufere de

singurătate. Nicio nevoie de distracţii, de 6 vizită de făcut sau de primit, nu-i obligase încă să iasă din intimitatea lor. Ceasurile pe care nu le petrecea cu el, strânsă la pieptul lui, ea le folosea ca gospodină zgomotoasă, răsturnând casa de multele curăţenii generale, pe care Mélie trebuia să le execute sub ochii ei, stăpânită de o sete de activitate care o împingea să se războiască personal cu cele trei cratiţe din bucătărie. Dar o preocupa în special grădina: înarmată cu o foarfecă mare, dobora recolte întregi de trandafiri de pe tufele uriaşe, şi mâinile i se zdreleau de spini; făcuse într-o zi o criză de lumbago vrând să culeagă caise, pe care le vânduse, cu două sute de franci recolta, englezilor ce cutreieră ţinutul în fiecare an; şi era nemaipomenit de mândră de asta, visul ei fiind să trăiască din grădinărit. Pe el, toate acestea nu-l prea pasionau. Îşi instalase divanul în sala cea mare transformată în atelier şi se lungea acolo, ca s-o privească prin fereastra larg deschisă cum semăna şi planta. Era o pace desăvârşită, certitudinea că n-o să vină nimeni, că în niciun moment al zilei soneria nu-i putea deranja. El împingea atât de departe teama de lume, încât evita până şi să treacă prin faţa hanului lui Faucheur, obsedat de veşnicul gând că va da peste un grup de prieteni sosiţi de la Paris. Dar cât ţinu vara, nu se zări nici ţipenie de om. Iar el, în fiecare seară când urca să se culce, îşi repeta că oricum asta era un noroc grozav.

O singură rană ascunsă sângera în adâncul acestei bucurii. După ce fugiseră de la Paris, Sandoz, care aflase adresa, îi scrisese întrebându-l dacă putea veni să-l vadă, iar Claude nu răspunsese. De aici urmase o ruptură a relaţiilor şi acum această veche prietenie părea dată uitării. Christine regreta amar, căci simţea bine că el rupsese cu băieţii de dragul ei, îi vorbea neîncetat despre asta, nevoind să-l îndepărteze de prietenii lui, cerându-i mereu să-i cheme înapoi. Dar, deşi îi promitea mereu că va aranja lucrurile, în fapt nu întreprindea nimic. Totul se

sfârşise, la ce bun să mai revină asupra trecutului?

În ultimele zile ale lui iulie, banii li se împuţinară; Claude trebui să plece la Paris pentru a-i vinde lui moş Malgras vreo şase studii vechi; când îl conduse la gară, ea îl puse să jure că va trece pe la Sandoz să-l vadă. Seara, veni din nou la staţia Bonnières, să-l aştepte,

— Ei, l-ai văzut, v-aţi îmbrăţişat?

El păşea alături de ea, mut de stingherealã. Apoi răspunse cu o voce surdă:

— Nu, n-am avut vreme.

Atunci, foarte amărâtă, ea îi spuse, în timp ce ochii i se umplură de lacrimi:

— Să ştii că mă necăjeşti foarte tare.

Şi, cum treceau pe sub copaci, el o sărută pe obraz, plângând şi el şi implorând-o să nu-i sporească amărăciunea. Parcă viaţa putea fi schimbată? Nu era oare destul că erau fericiţi împreună?

În primele luni numai o singură dată se întâlniră cu cineva cunoscut. Urcau, mai sus de Bennecourt, spre Roche-Guyon. Mergeau de-a lungul unui drum pustiu şi împădurit, unul dintre acele încântătoare drumuri desfundate, când, la o cotitură, dădură peste trei persoane ce se plimbau; tatăl, mama şi fiica. Crezându-se singuri, singurei; cei doi se prinseseră tocmai de mijloc, ca îndrăgostiţii ce uită de lume prin spatele gardurilor: ea, aplecată spre el, îi întindea buzele; el, râzând, le apropia pe ale sale; şi surpriza fu atât de puternică, încât nici măcar nu se desprinseră din îmbrăţişare, înaintând cu acelaşi pas încetinit. Încremenită, familia rămăsese pironită la marginea drumului, tatăl gras şi apoplectic, mama slabă ca un băţ, iar fata, o bucăţică de om, jumulită ca o pasăre bolnavă, urâţi toţi trei din pricina sângelui viciat al neamului lor. Se înfăţişau ca o ruşine, în toiul vieţii pământului, sub soarele puternic. Şi deodată, jalnica făptură, care vedea cu ochii uluiţi trecând dragostea, fu împinsă de tatăl său, luată de mamă-sa,

ambii scoşi din fire, exasperaţi de această sărutare fără sfială, întrebându-se ce păzea poliţia în satele noastre; în timp ce, fără grabă, cei doi îndrăgostiţi plecau triumfători, într-o apoteoză.

Claude însă se tot întreba şi memoria îi şovăia. Unde dracu mai văzuse el mutrele astea, această decădere burgheză, aceste chipuri deprimate şi teşite, care evocau milioanele strânse pe seama oamenilor nevoiaşi? Fără îndoială că într-o împrejurare foarte gravă a vieţii. Şi brusc îşi aminti, îi recunoscu; era familia Margaillan, familia acelui antreprenor pe care Dubuche îl plimba prin Salonul celor Refuzaţi şi care râsese în faţa tabloului său, cu râsul zgomotos al imbecilului. Două sute de paşi mai încolo, la capătul drumeagului, Christine şi cu el se pomeniră în faţa unei proprietăţi întinse, o mare clădire albă, înconjurată de copaci frumoşi; aflară de la o ţărancă bătrână că locuinţa căreia i se spunea *La Richaudière* aparţinea de trei ani familiei Margaillan. O cumpăraseră cu un milion şi jumătate de franci şi mai făcuseră în ea amenajări de peste un milion.

— Iată un loc pe unde n-o să mai călcăm, zise Claude, coborând spre Bennecourt. Monştri ăştia strică priveliştea!

Dar, pe la jumătatea lui august, un eveniment important le schimbă existenţa: Christine era însărcinată şi de-abia în luna a treia îşi dăduse seama de acest lucru, în nepăsarea ei de îndrăgostită. Mai întâi rămaseră încremeniţi amândoi; nu se gândiseră niciodată că se putea întâmpla aşa ceva. Apoi se resemnară, dar fără bucurie, el destul de tulburat la gândul că mica fiinţă ce avea să vină pe lume le va complica existenţa, iar ea cuprinsă de o panică pe care nu şi-o explica, de parcă s-ar îi temut că acest accident va pune capăt marii lor iubiri. Plânse îndelung la pieptul lui, iar el încerca în zadar s-o consoleze, sugrumat de aceeaşi tristeţe fără nume. Mai târziu, când se mai împăcară cu gândul, se înduioşară

gândindu-se la bietul micuţ pe care-l făcuseră fără să vrea, în ziua tragică în care ea, înlăcrimată, i se dăruise, sub crepusculul dureros, care inunda atelierul; datele coincideau, copilul acesta va fi un copil al suferinţei şi al compasiunii, pălmuit chiar de la zămislirea lui de râsetele unei mulţimi stupide. Şi după aceea, pentru că nu erau răi, îl aşteptară, îl doriră chiar, ocupându-se de el, pregătind totul pentru a-l întâmpina.

În iarna aceea bântuiră nişte geruri nemaipomenite. Christine fu obligată să stea în casă din pricina unei răceli foarte serioase, dar casa era mare, prost izolată, şi nu reuşeau s-o încălzească. Avea deseori stări proaste din pricina sarcinii, şi stătea ghemuită lângă foc, trebuind să se certe cu Claude pentru a-l hotărî să iasă fără ea, să facă plimbări lungi pe pământul îngheţat şi sonor al drumurilor. Iar el, în timpul acestor plimbări, pomenindu-se singur după luni de zile de continuă viaţă în doi, se mira de felul în care i se schimbase existenţa, în pofida voinţei lui. Niciodată nu dorise o căsnicie, nici chiar cu ea; dacă ar fi fost întrebat, ar fi răspuns că îi e groază de aşa ceva; şi totuşi, lucrurile ajunseseră până aici şi nu mai era nimic de schimbat; căci, fără a mai vorbi de copil, el era dintre cei care n-au curajul să rupă. În mod evident aceasta era soarta care-l aştepta, trebuia să se mulţumească cu cea dintâi fată căreia nu-i fusese ruşine cu el. Pământul tare răsuna sub galoşii lui, vântul glacial îi amorţea visarea, care se pierdea în gânduri vagi: norocul de a fi dat măcar peste o fată cuminte, suferinţa crâncenă şi murdăria care l-ar fi aşteptat dacă se încurca, cu unul dintre acele modele sătule de a se fi perindat prin ateliere; şi atunci dragostea pentru ea îl cuprindea din nou, se grăbea să se întoarcă pentru a o cuprinde pe Christine cu braţe tremurătoare, de parcă ar fi fost gata s-o piardă, nedumerit numai când ea se desprindea cu un strigăt de durere.

— O, nu aşa tare! Mă doare!

Îşi ducea mâinile spre pântecele pe care el îl privea mereu, cu aceeaşi surprindere îngrijorată.

Naşterea avu loc spre jumătatea lui februarie. Veni o moaşă de la Vernon şi totul merse foarte bine: mama fu pe picioare în trei săptămâni, iar copilul, un băiat foarte voinic, sugea cu atâta lăcomie, încât ea trebuia să se scoale şi de cinci ori pe noapte, pentru a-l împiedica să urle şi să-şi trezească tatăl. Curând, mica fiinţă revoluţionă întreaga casă, căci ea, gospodină atât de activă, se dovedi ca dădacă foarte neîndemânatică. Maternitatea nu se stârnise în ea, deşi avea inimă bună şi se jeluia pentru cea mai mică indispoziţie a copilului; obosea şi se descuraja repede, o chema pe Mélie, care încurca lucrurile şi mai tare cu enorma ei stupiditate; şi atunci era nevoie să vină şi tatăl, încă şi mai încurcat decât cele două femei, ca să le ajute. Vechea ei repulsie faţă de ac şi aţă, lipsa de pricepere în treburile femeieşti reieşeau din felul în care vedea de copil. Era destul de prost îngrijit, creştea cum dădea Dumnezeu, prin grădina şi prin camerele lăsate în dezordine din desperare de cauză; pretutindeni dădeai de scutece, de jucării stricate, de murdăria şi de dezastrele produse de prinţişorul căruia îi creşteau dinţii. Iar când gluma se îngroşa prea tare, ea nu ştia altceva decât să se arunce în braţele iubitului ei drag: pieptul bărbatului pe care-l iubea devenea refugiul ei, unicul izvor de uitare şi de fericire. Ea nu era decât amantă, ar fi renunţat de zeci de ori la fiu în favoarea soţului. O cuprinsese chiar o nouă ardoare, după lăuzie, o sevă împrospătată de femeie îndrăgostită care se regăseşte, cu mijlocul eliberat, cu frumuseţea iarăşi înfloritoare. Nicicând carnea ei pasionată nu se dăruise cu un asemenea fior de dorinţă.

Aceasta fu totuşi perioada în care Claude reîncepu întrucâtva să picteze. Iarna se sfârşea, el nu prea ştia cum să folosească voioasele dimineţi însorite, de când Christine nu mai putea ieşi mai devreme de ora prânzului

din pricina lui Jacques, puştiul pe care-l numiseră astfel după bunicul său dinspre mamă, omiţând de altfel să-l boteze. Claude lucră în grădină, mai întâi din plictiseală, făcu o mâzgăleală după aleea de caişi, apoi schiţă trandafirii uriaşi, compuse naturi moarte, patru mere, o sticlă şi o oală de gresie aşezate pe un şervet. Le făcea ca să se distreze. Apoi se însufleţi, ideea de a picta o figură îmbrăcată, în plin soare, începu să-l obsedeze; şi din clipa aceea, victima fu soţia lui, de altfel foarte complezentă, fericită să-i facă o bucurie, fără a înţelege încă ce rivală teribilă îşi pregătea. O pictă de zeci de ori, îmbrăcată în alb, îmbrăcată în roşu, înconjurată de verdeaţă, în picioare sau mergând, pe jumătate tolănită în iarbă, purtând o pălărie mare de ţară, cu capul gol sub o umbrelă de soare, a cărei mătase vişinie îi scălda faţa într-o lumină roz. Niciodată nu era pe deplin satisfăcut; îşi râcâia pânzele după două sau trei şedinţe, reîncepea imediat după aceea, înverşunându-se asupra aceluiaşi subiect. Câteva studii incomplete, dar de o notaţie încântătoare în vigoarea facturii lor, scăpară de cuţitul cu paletă şi fură atârnate pe pereţii sufrageriei.

Iar după Christine, fu rândul lui Jacques să pozeze. Îl dezbrăcau şi îl aşezau gol ca pe un îngeraş, în zilele calde, pe o pătură; aici el trebuia să stea nemişcat. Dar era cu neputinţă. Înveselit, gâdilat de soare, râdea şi se zbătea, dând din picioruşele trandafirii, rostogolindu-se, făcând tumbe, cu funduleţul mai sus decât capul. Tatăl, după ce mai întâi râdea, începea să se supere, să bombăne împotriva acestui plod afurisit care nu putea să fie o clipă serios: Da’ ce, era de glumit cu pictura? Atunci, la rândul ei, se supăra mama, îi ţinea pe micuţ, pentru ca pictorul să poată prinde din zbor conturul unui braţ sau al unui picior. Săptămâni în şir el se îndărătnici, până într-atât îl ispitea frumuseţea tonurilor şi carnea fragedă a copilului. Nu se mai uita la el decât cu ochi de artist, – îl privea ca pe un motiv, pentru o capodoperă, clipind din

ochi, visând la tablou. Şi relua experienţa, îl pândea zile întregi, exasperat de faptul că afurisitul nu voia nici măcar să doarmă la orele când l-ar fi putut picta.

Într-o zi, când Jacques plângea în hohote, refuzând să pozeze, Christine îi spuse cu blândeţe:

— Dragul meu, îl oboseşti pe puiul ăsta mic.

Atunci Claude se înfurie, cuprins de remuşcări.

— Adevărat, zău aşa, sunt stupid cu pictura mea. Copiii nu sunt făcuţi pentru asta…

Primăvara şi vara se scurseră. Într-o mare pace. Acum ieşeau mai puţin, aproape că nu se mai duceau cu barca; ce putrezea începetişor la mal; şi asta pentru că era foarte complicat să-l ia pe micuţ în insule. Dar coborau adesea, cu paşi lenţi, de-a lungul Senei, fără a se depărta vreodată mai mult de un kilometru. El, sătul de veşnicele lui motive din grădină, încerca acum studii pe malul apei; în zilele acelea, ea se ducea să-l ia împreună cu copilul, se aşeza să-l privească pictând şi aştepta până ce porneau spre casă încetinel, toţi trei în înserarea cenuşie. Într-o după amiază fu surprins s-o vadă aducându-şi albumul ei de fată. Ea glumi pe această temă, îi spuse că faptul de a se afla acolo, în spatele lui, trezea în ea o serie de amintiri. Vocea îi tremura puţin, adevărul era că simţea nevoia să facă pe din două cu el această muncă, de când munca i-l răpea cu fiecare zi tot mai mult. Desenă, se încumetă să picteze două sau trei acuarele îngrijite, demne de o elevă de pension. Apoi, descurajată de zâmbetele lui, simţind că pe acest tărâm nu putea fi în comuniune cu el, îşi părăsi iar albumul, punându-l pe Claude să-i promită că-i va da lecţii de pictură mai târziu, când va avea vreme.

De altfel, îi plăceau mult ultimele lui pânze. După anul de odihnă petrecut la ţară, în sânul naturii şi al luminii; el picta într-o viziune nouă, limpezită parcă, într-o gamă veselă de tonuri. Niciodată nu stăpânise ca atunci arta nuanţelor, această senzaţie atât de exactă a fiinţelor şi a

lucrurilor, scăldate într-o lumină difuză. Acum Christine le-ar fi găsit desăvârşite pe toate, cucerită de acest răsfăţ de culori, dacă el ar fi fost mai dispus să finiseze şi dacă n-ar fi rămas încremenită uneori în faţa vreunui teren liliachiu sau a unui copac albastru, care derutau toate prejudecăţile ei coloristice. Într-o zi, când îndrăzni să-şi permită o critică tocmai datorită unui plop scăldat în azur, el o pusese să constate direct în natură albăstrirea delicată a frunzelor. Ce-i drept, aşa era: copacul era albastru; în sinea ei însă ea nu se dădea bătută şi condamna realitatea: nu se putea să existe în natură copaci albaştri.

Nu mai vorbea decât cu gravitate de studiile pe care el le atârna pe pereţii camerei. Arta reintra în viaţa lor şi asta o făcea foarte gânditoare. Când îl vedea plecând cu sacul, şevaletul şi umbrela de soare, i se întâmpla să se agaţe plină de elan de gâtul lui.

— Mă iubeşti?

— Ce proastă eşti! De ce să nu te iubesc?

— Atunci sărută-mă tare, tare, atât cât mă iubeşti!

Apoi însoţindu-l până la drum:

— Şi te rog să lucrezi, ştii că nu te-am împiedicat niciodată să lucrezi. Du-te, du-te, sunt fericită când lucrezi.

Îngrijorarea păru să-l cuprindă pe Claude când toamna celui de-al doilea an îngălbeni frunzele şi aduse cele dintâi zile reci. Se întâmplă ca toamna aceea să fie oribilă, două săptămâni de ploi torenţiale îl ţinură inactiv în casă; apoi ceţurile veniră la tot pasul să-i strice şedinţele. Stătea încruntat în faţa focului şi nu vorbea niciodată de Paris, dar oraşul se înălţa acolo; la orizont, oraş de iarnă, luminai cu gaz încă de la ora cinci după amiază, animat de întâlnirile prietenilor între care se stârnea emulaţia, fremătând de producţia intensă, pe care nici gheţurile lui decembrie n-o încetineau. În interval de o lună se duse acolo în trei rânduri, pe motiv

că se vede cu Malgras, căruia îi mai vânduse nişte pânze. Acum nu mai evita să treacă prin faţa cârciumii lui Faucheur, ba chiar se lăsa oprit de moş Poirette şi intra să bea acolo un pahar de vin alb; iar privirile lui scotoceau sala, de parcă ar fi căutat, în ciuda anotimpului, pe prietenii lui de altădată, sosiţi acolo în dimineaţa aceea. Mai zăbovea aşteptând, apoi desperat de singurătate, se reîntorcea, înăbuşindu-se de tot ceea ce clocotea în el, bolnav că nu avea pe nimeni căruia să-i strige tot ceea ce îi frământa creierii.

Totuşi, iarna trecu şi Claude avu mângâierea de a fi pictat câteva frumoase efecte de zăpadă. Un al treilea an începuse când, spre sfârşitul lui mai, o întâlnire neaşteptată îi răscoli. În dimineaţa aceea urcase pe platou pentru a căuta un subiect, sătul fiind de malurile Senei; şi rămase încremenit când, la o cotitură a drumului, se ivi Dubuche, care înainta între două garduri de soc, purtând o pălărie neagră şi foarte corect strâns în redingota lui.

— Cum! Tu aici?

Arhitectul bâigui, jenat:

— Da, mă duc într-o vizită... Ce să-i faci? E destul de tâmpit la ţară. Dar asta e, eşti dator să-i menajezi pe oameni... Şi tu, locuieşti aici? Ştiam... Adică nu, mi se spusese mie ceva, dar credeam că era de partea cealaltă, mai departe.

Claude, foarte mişcat, îl scoase din încurcătură:

— E-n regulă bătrâne, n-ai de ce să te scuzi, eu sunt cel mai vinovat... Ah, ce mult e de când nu ne-am văzut! Când ţi-aş spune ce şoc am avut când ţi-am văzut mutra ivindu-se din frunziş!

Apoi îl luă de braţ şi-l însoţi, râzând încetişor de bucurie; celălalt, preocupat în permanenţă de ascensiunea lu:0 vorbea fără încetare despre el, despre planurile lui de viitor. Trecuse în clasa întâi la Şcoală, după ce obţinuse cu mare greutate menţiunile

reglementare. Dar acest succes îl lăsa perplex. Părinţii nu-i mai trimiteau un ban, căinându-se, pentru ca şi el, la rândul lui, să-i ajute; renunţase la premiul Romei, sigur că va fi învins şi dornic să-şi câştige existenţa; dar era de pe acum sătul, scârbit să tot umble, din loc în loc pentru a mai scoate un ban, să câştige un franc şi douăzeci şi cinci pe oră, lucrând pentru nişte arhitecţi nepricepuţi, care îl tratau ca pe un salahor, încotro s-o apuce? Şi care drum ar fi mai scurt? Dacă renunţa la şcoală, patronul lui, puternicul Dequersonnière, care îl iubea pentru docilitatea lui de elev tocilar, l-ar fi sprijinit serios. Numai că îl mai aştepta atâta trudă şi atâtea tatonări! Şi se plângea cu amărăciune de şcolile astea de stat, în care trudeai atâţia ani şi care nu asigurau nici măcar o situaţie tuturor celor pe care-i aruncau pe drumuri.

Deodată se opri în mijlocul potecii. Gardurile de soc duceau spre un teren neted şi proprietatea *La Richaudière* apărea dintre copacii înalţi.

— Aşa-i, exclamă Claude, e adevărat, nu înţelesesem... Te duci în casa de acolo, la zgârciobii ăia; scârboase mutre mai au!

Dubuche, ofensat de această exclamaţie a artistului, protestă cu un aer afectat.

— Ei bine, aşa cretin cum ţi se pare ţie, să ştii că Margaillan ăsta e cineva în meseria lui. Să-l vezi pe şantiere, printre construcţiile lui: munceşte cât zece, are un spirit de organizare uluitor, un fler colosal în ce priveşte străzile care vor fi construite şi materialele ce trebuie cumpărate. De altfel nimeni nu adună milioane dacă nu e ceva de capul lui. Şi apoi, ce-mi pasă! Aş fi un prost dacă nu m-aş arăta politicos cu un om care-mi poate fi de folos.

Tot vorbind, el îi închisese prietenului său calea, împiedicându-l să înainteze, fără îndoială de teamă să nu se compromită, dacă i-ar fi văzut cineva împreună, vrând în acelaşi timp să-i dea a înţelege că trebuie să se

despartă acolo.

Claude se pregătea să-l întrebe despre prieteni, despre Paris; dar tăcu. Nici despre Christine nu se pomeni nimic. Se resemnă, îi întinse mâna ca să-i spună la revedere, când o întrebare îi ţâşni involuntar de pe buzele tremurătoare:

— Sandoz e bine?

— Binişor. Îl văd rar... Iar mi-a vorbit de tine luna trecută. E tot aşa de amărât că ne-ai întors spatele.

— Dar nu v-am întors spatele! strigă Claude, ieşindu-şi din fire; vă implor, veniţi să mă vedeţi! Aş fi atât de fericit!

— E-n regulă, o să venim. Zău că am să-i spun să vină, pe cuvântul meu! Hai, la revedere bătrâne. Mă grăbesc.

Şi Dubuche o porni spre *La Richaudière,* iar Claude îl privi cum se făcea tot mai mic, printre lanuri, cu mătasea strălucitoare a pălăriei şi pata neagră a redingotei. Se întoarse încet, cu inima grea de o tristeţe fără nume. Nu-i spuse nimic soţiei sale despre această întâlnire.

Opt zile mai târziu, Christine se dusese la alde Faucheur să cumpere o jumătate de kilogram de fidea şi, cu copilul în braţe, mai zăbovea, stând de vorbă cu o vecină, când un domn, coborând din bac, se apropie şi o întrebă:

— Pe aici stă domnul Claude Lantier, nu?

Ea rămase încremenită, dar răspunse simplu.

— Da, domnule. Vă arăt eu drumul...

Merseră vreo sută de metri unul lângă celălalt. Străinul, care părea s-o cunoască, o privise cu un zâmbet binevoitor; dar, cum femeia zorea pasul, ascunzându-şi tulburarea sub un aer grav, el tăcea. Ea deschise uşa şi-l pofti pe domn să intre, spunând:

— Claude, te caută cineva.

Se auzi o exclamaţie puternică şi cei doi bărbaţi se aruncară unul în braţele celuilalt.

— Dragul meu Pierre! Ce drăguţ din partea ta că ai

venit! Dar Dubuche?

— În ultima clipă a avut nu ştiu ce treabă şi mi-a trimis o telegramă să plec fără el.

— Bine. De fapt mă cam aşteptam... Dar vorba este că ai venit tu! Doamne, Dumnezeule, tare mai sunt bucuros!

Şi, întorcându-se spre Christine care zâmbea, cucerită de bucuria lor:

— Adevărat, nici nu ţi-am povestit. M-am întâlnit deunăzi cu Dubuche care mergea acolo sus, la proprietatea mutrelor ălora...

Dar se întrerupse din nou, pentru a striga, făcând gesturi agitate:

— Vai, dar unde mi-e capul: voi nici nu vă cunoaşteţi şi eu ce păzesc?... Iubita mea, îl vezi pe domnul acesta: e vechiul meu prieten Pierre Sandoz, pe care-l iubesc ca pe un frate... Şi ţie, dragul meu, ţi-o prezint pe soţia mea. Şi acum vă rog să vă îmbrăţişaţi.

Christine începu să râdă din toată inima şi cu bucurie îşi întinse obrajii spre el. Sandoz îi plăcuse din prima clipă, pentru bonomia lui, pentru prietenia lui solidă şi simpatia părintească cu care o privea. Îşi simţi ochii umezi de emoţie când el îi strânse mâinile într-ale lui, spunându-i:

— Eşti foarte drăguţă că-l iubeşti pe Claude şi să vă iubiţi mereu, căci nimic nu contează mai mult ca asta.

Apoi se aplecă să-l sărute pe micuţul din braţele ei.

— Vasăzică, aţi şi făcut unul!

Pictorul avu un gest vag, ca pentru a se scuza:

— Ce vrei? Ăştia vin aşa, pe negândite!

Claude îl ţinu pe Sandoz în sufragerie, în timp ce Christine răsturna casa cu susul în jos pentru a pregăti prânzul. În câteva cuvinte el îi istorisi povestea lor: cine era, cum ô cunoscuse, ce împrejurări îi făcuseră să întemeieze o familie; şi păru mirat când prietenul său voi să ştie de ce nu se căsătoreau. Păi, ştiu şi eu de ce? pentru că nici măcar nu vorbiseră vreodată despre asta, pentru că ea părea să nu ţie la aşa ceva, şi că bineînţeles

nu vor fi nici mai fericiţi, nici mai nefericiţi dacă o vor face. Pe scurt, era un lucru fără importanţă...

— Cum vrei, zise celălalt. Pe mine nu mă deranjează... Dar pentru că era fată cuminte când ai luat-o, ar trebui să te însori cu ea.

— Păi, bineînţeles, bătrâne, oricând! Nu sunt eu omul s-o las cu un copil în braţe.

Apoi Sandoz admiră studiile de pe pereţi. Ei, şmecherul nu-şi pierduse vremea! Ce ton exact, ce strălucire de soare adevărat! Iar Claude, care îl asculta încântat, zâmbind cu vanitate, voia tocmai să-i pună întrebări despre prietenii lor, despre ce făceau fiecare, când Christine intra, strigând:

— Veniţi repede, am adus ouăle.

Prânziră în bucătărie; masa fu extraordinară: peşte fript după ouăle fierte, carnea fiartă din ajun făcută salată cu cartofi şi o scrumbie afumată. Totul era delicios, mirosul puternic şi apetisant al scrumbiei, pe care Mélie o fripsese pe jeratic, cântecul cafelei, care trecea, picătură după picătură, prin filtrul de pe marginea maşinii de gătit. Iar când apăru desertul, fragi culeşi chiar atunci şi brânză din lăptăria unei vecine, se puseră pe taclale, cu coatele aşezate pe masă. La Paris? Doamne! La Paris băieţii nu făceau nimic prea grozav. Ei, dar vezi, totuşi, că dădeau din coate, îşi croiau drum, care mai de care să se chivernisească cel dintâi. Bineînţeles, de cei plecaţi nu mai întreba nimeni, trebuia să fii mereu acolo, dacă nu voiai să fi uitat. Desigur talentul rămâne talent şi cel care are voinţă şi putere răzbeşte. Întotdeauna. Da, acesta ar fi idealul, să trăieşti la ţară, să faci acolo capodopere peste capodopere şi într-o bună zi să zdrobeşti Parisul, numai deschizându-ţi valizele!

Seara, când Claude îl însoţi pe Sandoz până la gară, acesta îi spuse:

— Apropo, voiam să-ţi fac o confidenţă... Cred că mă însor.

Auzind acestea, pictorul izbucni în râs.

— Şmecherule, acum înţeleg de ce mă tot dăscăleai azi-dimineaţă!

Aşteptând trenul, mai stătură de vorbă. Sandoz îşi exprima ideile despre căsătorie, pe care o considera în mod burghez ca fiind condiţia însăşi pentru munca serioasă, organizată şi solidă, a marilor producători moderni. Femeia devastatoare, femeia care ucide pe artist frângându-i inima, zdrobindu-i creierii, era o invenţie romantică, împotriva căreia protestau chiar faptele. El unul simţea nevoia unei afecţiuni care să-i vegheze tihna, unui interior cald, în care să se poată claustra, pentru a-şi consacra întreaga viaţă operei enorme la care visa necontenit. Mai adăuga că totul depindea de alegerea făcută; credea că a găsit ceea ce căuta: o orfană, fiica unor foarte modeşti comercianţi; fără un ban, dar frumoasă şi inteligentă. De şase luni, după ce-şi dăduse demisia din slujba de funcţionar, se lansase în ziaristică, unde câştiga ceva mai bine. Tocmai o instalase pe mama lui într-o căsuţă din cartierul Batignolles şi dorea în această casă să realizeze o existenţă în trei, cele două femei să-l iubească, iar el să câştige destul pentru a-i hrăni pe toţi.

— Însoară-te, bătrâne, zise Claude. Omul trebuie să facă ceea ce simte... Ei, la revedere, uite că vine trenul. Nu uita că ai promis să mai vii să ne vezi.

Sandoz reveni foarte des. Pica la întâmplare, când putea să scape de la ziar; de-abia în toamnă urma să se însoare, aşa că avea încă libertatea holteiului. Erau zile fericite, după-amieze întregi de confidenţe, vechi aspiraţii spre glorie, reluate în comun.

Într-o zi, singur cu Claude pe o insulă, întinşi, unul alături de celălalt, cu ochii pierduţi în adâncul cerului, îi vorbi de marea lui ambiţie, se spovedi cu voce tare.

— Vezi tu, ziarul nu e decât un teren de luptă. Trebuie să ai din ce trăi şi ca să trăieşti, trebuie să lupţi... Pe

urmă, blestemata asta de presă, în ciuda faptului că e o meserie dezgustătoare, este o putere a naibii de mare, o armă invincibilă în mâna unui tip cu convingeri solide. Dar chiar dacă sunt obligat să mă folosesc de ea, n-am să-mi petrec toată viaţa astfel, asta-i sigur! Mai ales că acum am găsit ceea ce căutam, o ocupaţie care să mă oblige să muncesc până la epuizare, ceva în care am să mă cufund şi din care poate n-am să mai ies.

Din frunzişul nemişcat, în căldura toridă, se lăsă tăcerea. El reluă cu o voce încetinită, spunând vorbe fără şir:

— Ce zici? Să studiezi omul aşa cum e, dar nu paiaţa aia metafizică a lor, ci omul fiziologic, determinat de mediu, acţionând sub imperiul tuturor organelor sale... Nu e oare o farsă acest studiu continuu şi exclusiv al funcţiei creierului, sub pretext că acesta e un organ nobil?... Gândirea, păi, fir-ar să fie, gândirea este un produs al întregului corp! Ia pune creierul să gândească singur, şi ai să vezi atunci ce se alege din nobleţea creierului când burta e bolnavă!... Ar fi o stupiditate, acum când nici filosofia, nici ştiinţa nu ne mai ajung, acum când am devenit pozitivişti, evoluţionişti, să mai păstrăm manechinul literar al vremurilor clasice, să continuăm să descurcăm perii încâlciţi ai raţiunii pure! Cine zice psiholog zice trădător al adevărului. De altfel, fiziologie, psihologie nu mai înseamnă nimic: una a pătruns-o pe cealaltă, amândouă s-au contopit, formând mecanismul omului, considerat ca suina totală a funcţiilor sale... Asta e formula, revoluţia noastră modernă n-are altă bază, ea exprimă moartea inevitabilă a vechii societăţi, naşterea unei societăţi noi, este în mod necesar avântul unei arte noi, pe un teren nou. Da, da, o să vedeţi, o să vedeţi, ce literatură va încolţi pentru viitorul secol de ştiinţă şi democraţie!

Strigătul său se ridică, se pierdu în adâncul cerului nesfârşit. Nu se simţea nicio adiere, de-a lungul sălciilor

străbătea doar alunecarea mută a râului. Atunci el se întoarse brusc spre tovarăşul său şi îi spuse privindu-l în faţă:

— Şi atunci, am găsit ce-mi trebuie mie. Nu mare lucru, un colţişor numai, ceea ce e de ajuns pentru o viaţă de om, chiar atunci când ai ambiţii foarte mari... Am să iau o familie şi am să-i studiez membri unul câte unul: de unde vin, unde se duc, cum acţionează unii asupra celorlalţi; în sfârşit, o omenire în mic, felul în care omenirea creşte şi se comportă... Pe de altă parte, îmi voi plasa omuleţii într-o perioadă istorică determinată, ceea ce îmi va furniza mediul şi împrejurările, un fragment de istorie... înţelegi, o serie de cărţi, cincisprezece, douăzeci de cărţi, cu episoade care se leagă unele de altele, având fiecare cadrul ei aparte, o serie de romane din care să-mi construiesc o casă la bătrâneţe, dacă nu cumva mă vor strivi până atunci!

Se lăsă din nou pe spate, îşi întinse braţele în iarbă, părând că doreşte să intre în pământ, râzând şi glumind.

— Ah, pământ milostiv, tu care *eşti* maica noastră a tuturor, tu singur izvor de viaţă, ia-mă! Tu eşti veşnic şi nemuritor, în tine mişună sufletul lumii, acea seva care sălăşluieşte până şi în pietre şi care face din copaci fraţii noştri mari şi nemişcaţi!... Da, vreau să mă topesc în tine, pe tine te simt aici, sub mădularele mele, strângându-mă şi înflăcărându-mă? tu singur vei fi în opera mea ca forţa primordială, scop şi mijloc, arcă imensă în care cele neînsufleţite se animă la suflarea tuturor fiinţelor.

Dar, începută în glumă, cu toată exagerarea emfazei lirice, această invocaţie se sfârşi într-un strigăt de convingere arzătoare, pe care emoţia profundă a poetului îl făcea să tremure; şi ochii i se umeziră; apoi, pentru a-şi ascunde înduioşarea, el adăugă pe un ton brutal, cu un gest amplu care îmbrăţişa orizontul:

— Ce tâmpenie, un suflet pentru fiecare din noi, când există acest mare suflet!

Claude nu se clintise, cufundat în iarbă. După o nouă tăcere, el conchise:

— E-n regulă, bătrâne, retează-i pe toţi!... Dar şi pe tine or să te dărâme.

— Lasă, zise Sandoz care se ridicase şi se întindea, oasele mele sunt destul de tari. Mai degrabă îşi rup ei încheietura mâinii... Hai să ne întoarcem, nu vreau să pierd trenul.

Christine, care începuse să simtă pentru el o puternică prietenie, văzându-l drept şi robust în viaţă, îndrăzni, în sfârşit, să-i ceară un serviciu: acela de a fi naşul lui Jacques. E drept că ea nu mai călca pe la biserică; dar de ce să-l ţină pe puşti în afara obiceiurilor? Iar ceea ce mai ales o decidea era dorinţa de a-i asigura un sprijin în acest naş, pe care ea îl simţea atât de ponderat şi de rezonabil, şi în acelaşi timp de o forţă clocotitoare. Claude se miră, apoi consimţi, ridicând din umeri. Şi botezul avu loc, găsiră şi o naşă, fiica unei vecine. Fu o adevărată sărbătoare, mâncară un homar, adus de la Paris.

Chiar în ziua aceea, la despărţire, Christine îl luă pe Sandoz deoparte şi-i spuse implorându-l:

— Te întorci curând, da? Se plictiseşte.

Într-adevăr, Claude căzuse într-o tristeţe sumbră. Îşi neglija lucrările, ieşea singur, dădea târcoale, fără voia lui, pe la hanul lui Faucheur, chiar în locul unde bacul trăgea la mal, ca şi cum ar fi sperat mereu să vadă debarcând Parisul. Parisul îl obseda, se ducea acolo în fiecare lună, se întorcea dezolat, incapabil să lucreze. Veni toamna, apoi iarna, o iarnă umedă, muiată în noroi; o petrecu într-o amorţeală bosumflată, acru până şi la adresa lui Sandoz, care se însurase în octombrie şi nu mai putea veni atât de des la Bennecourt. Nu părea să se trezească decât la vizitele acestuia, când intra într-o stare de excitaţie care dura o săptămână şi nu înceta să vorbească, cu aprindere, despre ştirile de acolo. El, care, până atunci, îşi ascunsese dorul pentru Paris, o zăpăcea

acuma pe Christine, povestindu-i de dimineaţă până seară despre lucruri de care ea habar nu avea şi despre oameni pe care nu-i văzuse în viaţa ei. Aceste comentarii nesfârşite aveau loc la gura sobei, când Jacques dormea. Şi el se pasiona, îi mai cerea şi să-şi dea părerea, să se pronunţe asupra celor povestite.

Gagnière ăsta nu era un idiot că se abrutiza cu muzica lui când şi-ar fi putut valorifica onestul talent de peisagist? Se spunea că acum lua lecţii de pian, cu o domnişoară; poftim, la vârsta lui! Ei? Ce părere avea Christine despre asta? O adevărată ţicneală! Dar Jory, care umbla să se încurce iar cu Irma Bécot, de când aceasta avea o casă pe Rue de Moscou? îi ştia ea pe ăştia doi, două canalii care se potriveau bine unul cu altul, nu? Totuşi, învârtitul învârtiţilor rămânea Fagerolles, căruia o să-i spună el adevărul în faţă când îl va vedea. Cum! Trădătorul ăsta se înscrisese la concursul pentru premiul Romei, pe care de altfel nu-l obţinuse, tocmai el, care-şi bătea joc de Şcoală şi urla că vrea să dărâme totul! Ei, se vede că setea de succes, nevoia de a călca peste prieteni şi de a fi salutat de nişte cretini, împinge pe om la multe porcării. Nu cumva ea avea de gând să-i ia apărarea? Doar n-o fi atât de burgheză ca să-l apere? Şi după ce ea se alătură părerii lui, revenea cu hohote de râs nervos la aceeaşi poveste, care i se părea de un comic extraordinar: povestea lui Mahoudeau şi a lui Chaîne, care îl uciseseră pe prăpăditul ăla de Jabouille, bărbatul Mathildei, aia fioroasă, cu buruienile de leac: da, îl uciseseră într-o seară, când tuberculosul încornorat avusese o sincopă, şi amândoi, chemaţi de nevastă-sa, începuseră să-l fricţioneze atât de zdravăn, încât se pomeniseră cu el mort!

Atunci, dacă Christine nu se înveselea, Claude se ridica şi spunea pe un ton morocănos:

— Sigur, pe tine nu te face nimic să râzi... Hai să ne culcăm, n-avem altceva mai bun de făcut.

O adora şi acum, o poseda cu ardoarea disperată a unui amant care cere în dragoste uitarea de toate şi bucuria unică. Dar nu putea trece dincolo de sărutări şi ea nu-i mai ajungea; neostoit, un alt chin îl cuprinsese.

În primăvară, Claude, care jurase că nu va mai expune, afectând dispreţul, se interesă mult de Salon. Când îl vedea pe Sandoz, îi punea întrebări despre ceea ce trimiseseră băieţii. Iar în ziua deschiderii se duse acolo, apoi se întoarse în aceeaşi seară, fremătând şi foarte sever. Nu văzuse decât un bust de-al lui Mahoudeau, ceva mai reuşit, dar fără importanţă, un peisaj mic de-al lui Gagnière, primit la grămadă, dar într-o tonalitate aurie destul de frumoasă, apoi, nimic altceva, nimic decât tabloul lui Fagerolles, o actriţă la oglindă, fardându-se. Nu pomenise la început de acest tablou şi nu vorbi apoi despre el decât cu râsete indignate. Fagerolles ăsta, ce neserios! Acum că nu reuşise să obţină premiul, nu se mai temea să expună, şi întorcând spatele Şcolii mânuia, dar cu ce îndemânare, cu ce compromisuri, o pictură care mima îndrăzneala adevărului, fără o singură calitate originală. Şi aşa ceva avea succes, burghezilor le plăcea grozav să-i gâdili, cu aerul că-i scuturi. Doamne, cum mai venise vremea ca un adevărat pictor să apară, în pustiul mohorât al acestui Salon, printre şmecheri şi imbecili!. Ce mai loc de ocupat, fir-ar să fie!

Christine, care-l auzea cum se supăra, sfârşi prin a spune şovăind:

— Dacă tu vrei, hai să ne întoarcem la Paris.

— Cine spune una ca asta? strigă el. Nu mai poate omul să vorbească cu tine fără să-i cauţi nod în papură.

Şase săptămâni mai târziu află o veste care-l preocupă opt zile: prietenul său Dubuche se însura cu domnişoara Régine Margaillan, fiica proprietarului domeniului *La Richaudière;* era o poveste foarte complicată, ale cărei detalii îl uimeau şi-l înveseleau nemaipomenit. Mai întâi dobitocul de Dubuche obţinuse o medalie pentru un

proiect de pavilion în mijlocul unui parc, proiect pe care-l şi expusese; ceea ce era şi aşa foarte nostim, întrucât se spunea că proiectul fusese refăcut de patronul său, Dequersonnière, care, foarte calm, aranjase apoi ca să fie medaliat de juriul prezidat de el. Culmea era că aşteptata răsplată hotărâse căsătoria. Halal trafic, dacă acum medaliile serveau pentru a plasa pe bunii elevi nevoiaşi în sânul unor familii bogate! Taica Margaillan, ca orice parvenit, visa să găsească un ginere care să-l ajute şi care să aducă, în clanul lui, diplome autentice şi redingote elegante; de câtva timp el nu-l slăbea din ochi pe acest tânăr, elev la Şcoala de Bele Arte, care avea note excelente, şi era atât de sârguincios, atât de bine văzut de profesorii săi. Medalia îl entuziasmă şi pe loc îi dădu fata, luându-şi astfel un asociat care-i va înzeci milioanele, din moment ce ştia tot ce era necesar să ştii pentru a construi bine. De altfel sărmana Régine, totdeauna tristă şi cu o sănătate foarte şubredă, va avea astfel un soţ sănătos.

— Ce părere ai? o întreba Claude pe nevastă-sa, mult trebuie să-i mai placă unui om banii pentru a se însura cu mâţa aia jigărită!

Şi, cum Christine, înduioşată, îi lua apărarea, spuse:

— Dar nu în ea lovesc! Cu atât mai bine dacă n-o dă gata căsătoria! Ce vină are ea, că zidarul de taică-său a avut ambiţia stupidă să se însoare cu fata unor burghezi, de a ieşit ea sărmana atât de nereuşită, dintr-un tată cu sângele alterat de generaţii de beţivi şi o mamă sfârşită, cu trupul mâncat de toţi viruşii familiilor care se sting? Ah! Ce frumoasă decădere în mijlocul monezilor de cinci franci! Chiar merită să câştigi averi, pentru ca să-ţi ţii apoi foetuşii în alcool!

Era feroce, soţia lui trebuia să-l cuprindă, să-l strângă în braţe, să-l sărute şi să-i zâmbească, pentru ca el să redevină omul paşnic din primele zile. Atunci, calmat oarecum, înţelegea şi aproba căsătoriile celor doi vechi

prieteni ai lui. Era adevărat deci, se însuraseră toţi trei! Ce caraghioasă e şi viaţa!

Se mai sfârşea o vară, cea de-a patra pe care o petreceau la Bennecourt. Niciodată nu aveau să fie mai fericiţi, viaţa le era tihnită şi îndestulată în acest sat pierdut. De când locuiau aici, niciodată nu le lipsiseră banii, cei o mie de franci rentă şi cele câteva pânze vândute erau de ajuns pentru nevoile lor; ba chiar făceau şi economii, cumpăraseră rufărie. Cât despre micul Jacques, în vârstă de doi ani şi jumătate, acestuia îi pria de minune la ţară. De dimineaţa până seara se târa pe pământ, îmbrăcat în zdrenţe şi mânjit, dar crescând în voie, sănătos şi rumen. Adesea, mamă-sa nu mai ştia de unde să înceapă să-l mai cureţe câte un pic. Şi văzându-l că mănâncă şi doarme bine, nu se mai preocupa de el, păstrându-şi dragostea şi îngrijorarea pentru artist, celălalt copil al ei, bărbatul drag, a cărui dispoziţie sumbră o umplea de nelinişte. Cu fiecare zi, situaţia devenea şi mai grea; deşi trăiau liniştiţi, fără vreo pricină de supărare, alunecau cu încetul către o tristeţe, o stingherealã, care se traduceau printr-o exasperare de fiece moment.

Se isprăvise cu bucuriile lor de altădată, la ţară. Barca putredă şi desfundată se dusese pe fundul Senei. De altfel, nici nu le mai trecuse prin minte să se folosească de barca pe care familia Faucheur le-o pusese la dispoziţie. Râul îi plictisea, le era lene să vâslească şi repetau, în legătură cu unele locuri încântătoare de pe insulă, exclamaţiile entuziaste de altădată, fără a fi însă niciodată ispitiţi să le revadă. Până şi plimbările de-a lungul malurilor îşi pierduseră din farmec; vara te prăjeai, iarna răceai; cât despre platou, sau pământurile întinse plantate cu meri care dominau satul, ele deveniseră un fel de ţinut îndepărtat; ar fi fost curată nebunie să te încumeţi până acolo. Chiar şi casa lor îi enerva, această cazarmă în care trebuia să mănânci în duhoarea de la

bucătărie, iar în camera de culcare sufla vântul din toate părţile. Culmea ghinionului, în anul acela caişii nu rodiseră iar trandafirii uriaşi, acum foarte bătrâni, muriseră de un fel de lepră. Doamne, ce melancolică uzură a obişnuinţei! Până şi veşnica natură părea că îmbătrâneşte, în osteneala plictisită a aceloraşi orizonturi! Dar partea cea mai rea era că el, pictorul, se dezgustase de acest ţinut, nemaigăsind în el niciun subiect care să-l înflăcăreze, colindând câmpiile cu un pas stins, ca pe un domeniu, acum golit, a cărui viaţă el i-o secătuise, fără a-i lăsa nici măcar interesul pentru vreun copac necunoscut, pentru o rază de lumină neprevăzută. Nu, totul se isprăvise, îngheţase, nu va mai face nimic ca lumea în ţinutul ăsta oribil!

Sosi octombrie, cu cerul lui inundat de apă. Într-una dintre primele seri ploioase, Claude se înfurie pentru că cina nu era gata. O dădu afară pe gâsca aia de Mélie, apoi îl plesni pe Jacques, de care se împiedica tot timpul. Atunci plângând, Christine îl îmbrăţişa spunându-i:

— Hai să plecăm! Să ne întoarcem la Paris!

El se desprinse, strigă mânios:

— Iar cu tâmpenia asta!... Niciodată, mă auzi, niciodată!

— Te rog, fă-o pentru mine, reluă ea, cu ardoare. Eu ţi-o cer, mie ai să-mi faci plăcere.

— Te plictiseşti deci aici?

— Da, am să mor, dacă mai rămânem... Şi pe urmă, vreau să lucrezi, simt că locul tău e acolo. Ar fi o crimă să te îngropi în continuare.

— Nu! lasă-mă!

Fremăta. Parisul îl chema la orizont, Parisul de iarnă care se aprindea din nou. Auzea acolo strădania camarazilor săi, se întorcea pentru ca să ia parte şi el la triumf, pentru ca să redevină şeful, din moment ce niciunul n-avea nici forţa, nici orgoliul s-o facă. Şi, în această halucinaţie, în nevoia pe care o încerca de a

alerga într-acolo, el se încăpăţâna să refuze plecarea, dintr-o contradicţie involuntară, care se ridica din măruntaiele lui, fără ca singur să şi-o poată explica. Să fi fost oare teama care face să tremure şi pe cei mai viteji, lupta surdă între fericire şi fatalitatea destinului?

— Ascultă-mă, îi spuse cu energie Christine, fac bagajele şi te iau de aici.

Cinci zile mai târziu plecau la Paris după ce împachetaseră şi expediasem totul cu trenul.

Claude ieşise, cu micul Jacques, când Christine crezu că a uitat ceva. Se reîntoarse singură în casă, găsi totul pustiu şi începu să plângă: era un sentiment sfâşietor, ceva din ea însăşi rămăsese acolo, fără să poată spune ce anume. Cum ar mai fi rămas! Ce dorinţă arzătoare avusese de a rămâne acolo pentru totdeauna, ea, care ceruse această plecare, această întoarcere în cetatea pasiunii în care simţea o rivală! Continuă totuşi să caute acel ceva care îi lipsea, sfârşi prin a culege în dreptul bucătăriei un trandafir, rebegit de frig. Apoi închise uşa grădinii pustii.

CAPITOLUL VII

CÂND SE VĂZU IAR PE STRĂZILE Parisului, Claude fu cuprins de o sete de vuiet şi de mişcare, de nevoia de a ieşi, de a cutreiera oraşul, de a merge să-şi vadă prietenii. O ştergea de cum se trezea, lăsând-o pe Christine să aranjeze singură atelierul pe care-l închiriaseră în strada Douai, lângă bulevardul Clichy. Astfel, chiar a treia zi după sosire, la ara opt dimineaţa, pică la Mahoudeau; era o dimineaţă cenuşie şi îngheţată de noiembrie, abia începuse să se lumineze de ziuă.

Dugheana de pe strada Cherche-Midi, în care sculptorul locuia şi acum, era însă deschisă; iar acesta, cu chipul tras şi încă somnoros, deschidea obloanele dârdâind.

— Tu erai!... Drace! Dar devreme te mai sculai la ţară... Ei, s-a aranjat? Te-ai întors?

— Da. De alaltăieri.

— Bun! O să ne vedem... Dar intră, cam pişcă frigul în dimineaţa asta.

După ce intră, lui Claude i se păru însă mai frig înăuntru decât pe stradă. Rămase cu gulerul hainei ridicat, îşi înfundă mâinile în buzunare, privind înfiorat umezeala şiroindă a zidurilor goale, noroiul grămezilor de argilă şi veşnicele băltoace de pe jos. Un vânt de mizerie suflase aici, golind scândurile de mulajele vechi, spărgând măsuţele şi ciuberele reparate cu frânghie. Era un ungher

de sărăcie şi de dezordine, pivniţa unui zidar care a dat faliment. Iar pe geamul uşii mânjit e de cretă se afla, ca în derâdere, un soare imens şi scânteietor, desenat cu degetul şi împodobit în mijloc cu un chip a cărui gură în semicerc izbucnea în râs.

— Stai niţel, reluă Mahoudeau, să aprind focul. Afurisitele astea de ateliere se răcesc imediat din cauza apei din cârpe.

Atunci, întorcându-se, Claude îl zări pe Chaîne îngenuncheat în faţa sobei şi scoţând paie dintr-un taburet vechi, pentru a aţâţa focul. Îi zise bună ziua, dar nu se alese decât cu un mârâit surd, fără ca omul să se hotărască să ridice capul.

— Şi tu, bătrâne, la ce lucrezi acum? îl întrebă el pe sculptor.

— O, nu la cine ştie ce! A fost un an prost, mai prost decât anul trecut, care nici ăla n-a făcut doi bani! Statuetele de sfinţi nu se mai vând. Da, credinţa e în regres şi, de! a trebuit să strâng cureaua... Poftim! Până una alta, uite ce am ajuns să fac...

Dădu deoparte cârpele de pe un bust şi-i arătă o figură prelungă, pe care favoriţii o alungeau şi mai tare; o mutră infectă, pretenţioasă şi exprimând o nemărginită prostie.

— E un avocat de alături... Ce zici ce tip scârbos? Şi imaginează-ţi că mă pisează să-i fac o gură mai reunită! Dar trebuie să am ce mânca, nu?

Avea o idee pentru Salon, o siluetă în picioare, reprezentând o femeie care se scaldă şi încearcă apa cu piciorul, în răcoarea al cărei freamăt îi face atât de încântătoare carnea; şi îi arătă lui Claude o machetă, cam crăpată, pe care acesta o privi în tăcere, surprins şi nemulţumit de concesiile pe care le remarca: o accentuare a frumuseţii, sub exagerarea persistentă a formelor, o dorinţă firească de a plăcea fără a renunţa însă prea mult la predilecţia pentru colosal. Îl plictisea însă că era o dandana întreagă s-o realizeze în picioare. Îi

trebuiau nişte armături de fier, care costau zdravăn, o măsuţă, pe care n-o avea, şi o serie întreagă de scule. De aceea, probabil, se gândea s-o culce pe malul apei.

— Ei, ce spui?... Cum ţi se pare?

— Nu-i rău, răspunse în cele din urmă pictorul. Cam siropoasă, deşi are nişte coapse de măcelăreasă; dar nu poţi să-ţi dai seama până nu e gata... în orice caz, bătrâne, în picioare, aşaz-o în picioare, că altfel se duce dracului totul!

Soba duduia şi Chaîne se ridică, tăcut. Se învârti puţin pe acolo, intră în odăiţa întunecoasă din fundul magazinului, unde se afla patul pe care-l împărţea cu Mahoudeau; apoi apăru, cu pălăria pe cap, mai tăcut încă; era o tăcere voită, apăsătoare. Fără grabă, cu degetele lui ţepene de ţăran, luă o bucată de cărbune şi scrise pe perete: *Mă duc să iau tutun*, *mai pune cărbuni pe foc*. Apoi ieşi.

Claude îl privise încremenit. Se întoarse spre celălalt.

— Asta ce mai e?

— Păi, nu vorbim şi atunci ne scriem, răspunse sculptorul, calm.

— De când asta?

— De trei luni.

— Şi dormiţi în acelaşi pat?

— Da.

Claude râse cu poftă. Asta da încăpăţânare, nu glumă! Şi din ce se luaseră? Dar, ofensat, Mahoudeau îşi vărsă focul pe dobitocul ăla de Chaîne. Închipuie-ţi că într-o seară, întorcându-se acasă pe neaşteptate, îl prinsese cu Mathilde, aia de alături, cu magazinul de plante medicinale, amândoi în cămaşă, mâncând un borcan cu dulceaţă! Acum, nu că o găsise dezbrăcată; de asta puţin îi păsa, dar chestia cu borcanul de dulceaţă era prea de tot. N-o să-i ierte niciodată că ei îşi cumpărau, ca porcii, dulciuri pe ascuns, în timp ce el mânca pâine goală! Ce dracu, ar fi trebuit să împartă, aşa cum făceau şi cu

femeia!

Şi iată că trecuseră aproape trei luni de când ţinea supărarea, fără vreo destindere sau vreo explicaţie. Îşi organizaseră existenţa, reducându-şi relaţiile strict necesare la câteva fraze scurte, scrise cu cărbunele pe pereţi. De altfel, continuau să împartă aceeaşi femeie şi acelaşi pat, după ce se puseseră tacit de acord asupra orelor fiecăruia: când venea rândul unuia, celălalt pleca. Oamenii se pot înţelege între ei şi fără atâta vorbă, zău aşa!

Între timp Mahoudeau, care isprăvea de pus pe foc, îşi descărca mai departe sufletul.

— Ai să mă crezi sau nu, dar când crăpi de foame nu-i deloc neplăcut să nu vorbeşti. Da, te abrutizezi în tăcere, e ca un fel de amorţeală, care potoleşte durerea de stomac... Nu-ţi închipui ce fond ţărănesc are Chaîne ăsta! După ce şi-a mâncat ultimul ban, fără a fi reuşit să realizeze din pictură averea la care râvnea, s-a lansat în negoţ, un mic negoţ, care să-i dea posibilitatea să-şi termine studiile. Ei, ce zici? E tare tipul! Şi stai să-i vezi planul: i se trimitea de la Saint-Firmin, satul lui, untdelemn de măsline, şi pe urmă el bătea drumurile ca să-l vândă unor familii provensale bogate, care şi-au făcut o situaţie la Paris. Din nefericire, nici asta n-a ţinut, pentru că e prea bădăran şi toţi l-au dat afară. Atunci, bătrâne, cum ne-a mai rămas un ulcior de ulei nevândut, trăim din el. Da, în zilele în care avem pâine, o muiem în ulei.

Şi arătă ulciorul într-un colţ al dughenii. Cursese ulei din el şi atât zidul, cât şi podeaua erau negre de pete mari de grăsime.

Claude nu mai râse. Cât îl descuraja această mizerie! Cum să porţi pică celor pe care ea îi striveşte? Se plimba prin atelier fără să se mai supere pe machetele vlăguite de concesii, tolerând până şi bustul acela oribil. Şi dădu astfel peste o copie, pe care Chaîne o făcuse la Luvru, un

Mantegna, redat cu o sobrietate şi o exactitate extraordinare.

— Dobitocul, şopti el, e aproape perfectă, niciodată n-a făcut ceva mai reuşit... Poate că singura lui vină e de a se fi născut patru veacuri prea târziu.

Apoi îşi scoase paltonul, pentru că se făcuse foarte cald, şi adăugă:

— Ei, dar mult îi mai trebuie ca să-şi ia tutun.

— Cunosc eu tutunul lui, zise Mahoudeau, care se apucase de lucru, şi tot dichisea favoriţii bustului. Tutunul lui e acolo, în spatele peretelui... Cum mă vede ocupat, zboară la Mathilde şi-şi închipuie că se înfruptă din ce mi se cuvine mie... Un caraghios!

— Vasăzică durează legătura lui cu ea?

— Da, a devenit un obicei! Ea sau alta! Şi de altfel ea e cea care dă buzna... Ei, Doamne, şi-aşa o am destul pe cap!

Încolo vorbea de Mathilde fără supărare, spunând că probabil era bolnavă. De când cu moartea bietului Jabouille, o apucase iar bigoteria, ceea ce n-o împiedica să scandalizeze cartierul. Deşi cucoanele evlavioase continuau să cumpere de la ea obiecte jenante şi intime, pentru a-şi scuti pudoarea de sfiala de a le lua din altă parte, afacerile mergeau prost, falimentul părea iminent. Într-o seară, Compania de gaz îi închisese contorul din cauză de neplată, iar ea venise să împrumute de la vecini ulei de măsline, cu care de altfel nu izbutise să-şi aprindă lămpile. Nu mai plătea pe nimeni, ajunsese chiar – pentru a economisi banii pe care i-ar fi dat unui meseriaş – să-l pună pe Chaîne să-i repare irigatoarele şi siringile, pe care bigotele i le restituiau, ascunse cu grijă în ziare. Negustorul de vin de peste drum pretindea chiar că ea vindea la mănăstiri canule care mai fuseseră folosite. Pe scurt era un dezastru, dugheana misterioasă, cu apariţiile rapide de sutane, cu şoaptele discrete ca la confesional, cu miros de tămâie, ca într-o sacristie, cu toate treburile

care se aranjau pe acolo şi despre care nu se putea vorbi cu glas tare, totul aluneca spre paragină şi ruină. Mizeria ajunsese până într-acolo, încât ierburile uscate din tavan mişunau de păienjeni, iar lipitori moarte şi putrede, gata verzi, pluteau în borcane.

— Uite-l, reluă sculptorul. Stai s-o vezi cum pică şi ea în urma lui.

Într-adevăr, Chaîne se întorcea. Scoase ostentativ o pungă cu tutun, îşi umplu pipa şi începu să fumeze în faţa sobei, într-o tăcere sporită, de parcă nu s-ar fi aflat nimeni cu el. Şi imediat apăru şi Mathilde, ca o vecină ce vine să dea bineţe. Lui Claude i se păru că slăbise şi mai tare, chipul îi era stropit de sânge sub piele, ochii de flacără, gura mărită pentru că mai pierduse încă doi dinţi. Mirosul de plante care stăruia în permanenţă în părul nepieptănat părea rânced; nu mai era nici dulceaţa muşeţelului, nici prospeţimea anasonului; umplu camera cu acel iz de mentă piperată care părea să fie suflarea ei, dar alterată, stricată parcă de carnea veştedă care o exala.

— Te-ai şi apucat de lucru! strigă ea. Bună dimineaţa, sufleţelule.

Fără a se sinchisi de Claude, îl sărută pe Mahoudeau. Apoi, veni să strângă mâna celui dintâi, cu acea impudoare, acel fel de a-şi împinge pântecele înainte, care o făcea să se ofere tuturor bărbaţilor. Şi continuă:

— Nici nu ştiţi, am descoperit o cutie de nalbă, aşa că avem ce mânca azi la prânz... Ei, ce zici, o împărţim?

— Mulţumesc, răspunse sculptorul, dar mă umflă, prefer să fumez o pipă.

Şi văzându-l pe Claude care-şi punea haina:

— Ce faci, pleci?

— Da, abia aştept să mă dezmorţesc, să respir puţin aerul Parisului.

Totuşi mai stătu câteva clipe să-i privească pe Chaîne şi pe Mathilde care se îndopau cu nalbă, luând fiecare

câte o bucată pe rând. Şi deşi acum nu mai era o surpriză, rămase din nou încremenit când îl văzu pe Mahoudeau luând cărbunele şi scriind pe perete: *Dă-mi tutunul pe care l-ai băgat în buzunar.*

Fără o vorbă, Chaîne îşi scoase cornetul şi-l întinse sculptorului, care-şi umplu pipa.

— Deci, pe curând?

— Da, pe curând... în orice caz pe joia viitoare, la Sandoz.

Afară, Claude scoase o exclamaţie, când se ciocni de un domn înfipt în faţa magazinului, preocupat să cerceteze printre bandajele mânjite şi prăfuite din vitrină interiorul dughenei.

— Ei, Jory! ce faci acolo?

Nasul mare şi trandafiriu al lui Jory tresări speriat.

— Eu, nimic... Treceam şi mă uitam...

Se hotărî să râdă, apoi scăzu glasul, şi întrebă, de parcă l-ar fi putut auzi cineva:

— E alături, la băieţi, nu?... Bun, atunci o şterg. Vin eu altădată.

Îl luă pe pictor cu el şi-i povesti nişte orori. O dugheană foarte şic, un dezmăţ cu popi, otrava unei dubioase vânzătoare de parfumuri, instalată în tăcere reculeasă a unei capele.

— Dar bine, zise Claude râzând, pretindeai că e oribilă femeia asta.

Jory avu un gest de nepăsare.

— Ce importanţă are!... De exemplu eu, în dimineaţa ăsta vin de la Gara de Vest, unde am condus pe cineva. Trecând pe aici mi-a venit ideea să profit de ocazie. Înţelegi, nu mă deranjez special.

Dădea aceste explicaţii cu un aer încurcat. Apoi, deodată, sinceritatea viciului smulse un strigăt autentic acestui mincinos înrăit:

— Ei bine, află că eu o găsesc grozavă, dacă vrei să ştii... Nu-i frumoasă, se poate, dar te vrăjeşte! Pe scurt,

una dintre acele femei pe care te prefaci că ţi-ar fi silă să le atingi şi pentru care eşti capabil de orice nebunie.

De-abia atunci se miră că-l vede pe Claude la Paris, şi când acesta îl puse la curent şi îi povesti că se şi mutase, Jory reluă deodată:

— Ştii ceva, te iau cu mine, mergem să mâncăm la Irma!

Intimidat, pictorul refuză categoric, pretextând că n-avea nici măcar redingotă.

— Şi ce-are a face? Va fi cu atât mai nostim şi ea o să fie încântată... Eu unul cred că i-ai căzut cu tronc, mereu ne vorbeşte de tine... Hai, nu face pe prostul, îţi spun că mă aşteaptă în dimineaţa asta şi că o să fim primiţi ca nişte prinţi.

Acum nu-i mai dădea drumul, şi o porniră amândoi spre biserica Madeleine, tăifăsuind. De obicei nu vorbea de dragostele lui, aşa cum beţivii nu vorbesc de băutură. Dar în dimineaţa aceea nu se putea abţine, făcu bancuri şi-i mărturisi tot felul de poveşti. Rupsese de mult cu cântăreaţa de café-concert pe care o adusese din orăşelul lui, aia care-l zgâria pe obraz de-l nenorocea. Acum, cât era anul de lung, un galop furios de femei îi străbătea existenţa – cele mai extravagante, cele mai neaşteptate: bucătăreasa dintr-o casă burgheză în care cina; soţia cu cununie a unui poliţai, ale cărui ore de pază trebuia să le pândească; tânăra asistentă a unui dentist, care câştiga şaizeci de franci pe lună ca să se lase adormită şi apoi trezită în faţa fiecărui client, pentru a inspira încredere; şi altele, multe altele, fete necunoscute din cârciumi, cucoane onorabile în căutare de aventuri, spălătorese tinere care-i primeneau rufele, femei de serviciu care-i făceau patul, toate femeile care spuneau da, toată strada, cu tot ce se oferă şi tot ce se fură; le culegea cum se nimerea, frumoase sau urâte, tinere sau bătrâne, numai pentru satisfacerea teribilelor lui pofte de mascul, sacrificând calitatea cantităţii. În fiecare noapte când se

întorcea singur, spaima în faţa patului rece îl trimitea la vânătoare şi cutreiera străzile la ora crimelor, neducându-se la culcare decât după ce pescuise vreo femeie; în plus, era şi foarte miop, ceea ce îl expunea la tot felul de erori: îi povesti bunăoară că trezindu-se într-o dimineaţă descoperise pe pernă capul alb al unei amărâte de vreo şaizeci de ani, pe care în graba lui o luase drept blondă.

În rest era încântat de viaţa pe care o ducea, iar afacerile mergeau bine. Zgârcitul de taică-su iar nu-i mai trimitea bani, blestemându-l pentru că se îndărătnicea să ducă o viaţă scandaloasă; dar puţin îi păsa acum; câştiga ca ziarist vreo şapte până la opt mii de franci; îşi făcuse o situaţie stabilă în calitate de cronicar şi critic de artă. Zilele agitate de la *„Le Tambour”,* articolele plătite cu un ludovic bucata erau acum departe; se potolise, colabora la două ziare foarte citite; şi, deşi în fond rămăsese un epicureian sceptic, succesul îl ispitea; dobândise o gravitate burgheză şi începea să fie sentenţios. De pe acum, lună de lună, ros de zgârcenia lui ereditară, plasa bani în nişte infime speculaţii, de care numai el ştia, căci viciile îl costaseră întotdeauna foarte puţin: în dimineţile de mare generozitate i se întâmpla să ofere o ceaşcă de cacao femeilor de care era foarte mulţumit.

Sosiseră în *Rue de Moscou*. Claude îl întrebă:

— Vasăzică tu o întreţii pe mititica Bécot?

— Eu?! strigă Jory revoltat. Păi bine, bătrâne, ea plăteşte douăzeci de mii de franci chirie şi are de gând să-şi construiască o reşedinţă care o să coste cinci sute de mii... Nu, dragă, prânzesc şi cinez câteodată la ea şi e prea destul.

— Şi te şi culci?

El începu să râdă, fără a răspunde direct.

— Prostule! Se mai şi culcă omul... Hai că am ajuns, intră repede.

Dar Claude continua să refuze. Nu putea, nevastă-sa îl aştepta cu masa. A trebuit ca Jory să sune şi apoi să-l

împingă în vestibul, repetându-i că asta nu era o scuză şi că aveau să trimită un valet în strada Douai, ca s-o anunţe pe Christine. Uşa se deschise şi se pomeniră în faţa Irmei Bécot, care exclamă, zărindu-l pe pictor:

— Ia te uită, ai venit, sălbaticule!

Îl făcu imediat să se simtă la largul lui, întâmpinându-l ca pe un vechi prieten, şi el îşi dădu seama că, efectiv, ea nici nu-i băga în seamă paltonul ponosit. În schimb el se mira, pentru că de-abia o mai recunoştea. În patru ani Irma se transformase cu totul: îşi aranjase chipul cu o artă de cabotină, faţa părea mai prelungă, graţie probabil unui efort de voinţă, părul ondulat – altădată blond deschis, devenit acum de un arămiu intens – îi acoperea fruntea, astfel încât, din golăncuţa de altădată, părea acum să fi ieşit o curtezană de a lui Tiţian. Aşa cum spunea ea câteodată, în clipele când nu se controla: asta era mutra ei pentru nătărăi. Cu tot luxul, micul palat avea încă lipsuri. Pe pictor îl frapară însă câte va tablouri bune de pe pereţi: un Courbet, o schiţă de Delacroix îndeosebi. Deci fata asta nu era proastă, în ciuda unei pisici oribile, din porţelan nesmălţuit şi colorat, care se lăfăia pe o consolă din salon.

Când Jory spuse că vrea să trimită un valet acasă la prietenul lui, ca să anunţe că întârzie, ea exclamă, foarte surprinsă:

— Cum! eşti însurat?

— Sigur că da, răspunse Claude simplu.

Ea îl privi pe Jory care zâmbea, înţelese şi adăugă:

— A, eşti colat... Poftim şi mie-mi ziceau că ai oroare de femei!... Află că mă simt ofensată de-a binelea; adu-ţi aminte cum te-ai speriat de mine! Ei, chiar aşa urâtă mă găseşti, dacă şi acum te tragi îndărăt?

Îi prinsese mâinile într-ale ei şi îşi întindea obrazul, zâmbitoare, dar sincer jignită în fond, privindu-l foarte de aproape, drept în ochi, cu dorinţa intensă de a-i plăcea. El se simţi pătruns de un uşor fior: răsuflarea acestei fete îi

dogorea bărbia; apoi ea îi dădu drumul, spunând:

— Bine, mai vorbim noi de asta.

Până la urmă fu trimis vizitiul în strada Douai cu o scrisoare de la Claude, căci valetul deschisese uşa sufrageriei, pentru a anunţa că doamna e servită. Dejunul, foarte rafinat, se desfăşură corect, sub privirea rece a servitorului: se vorbi de marile lucrări care agitau Parisul, apoi se discută despre preţurile terenurilor, ca între burghezi care au bani de plasat. La desert însă, când rămaseră singuri ei trei, căci se hotărâseră să bea cafeaua şi lichiorurile acolo, fără a se scula de ia masă, se însufleţiră puţin câte puţin, mai degajaţi, de parcă s-ar fi întâlnit la cafeneaua Baudequin.

— Ei, copii, zise Irma, ăsta e singurul lucru bun pe lume, să te distrezi şi să nu-ţi pese de nimeni!

Îşi răsucea ţigări, luase sticluţa cu chartreuse lângă ea şi o golea, foarte îmbujorata, cu părul ciufulit, de parcă se afla din nou pe trotuar, cu aerul ei nostim şi parşiv.

— Tocmai mă duceam, continuă Jory care se scuza că nu-i trimisese în cursul dimineţii o carte pe care şi-o dorea ea, tocmai mă duceam s-o cumpăr, aseară pe la ora zece, când m-am întâlnit cu Fagerolles…

— Minţi, zise ea, întrerupându-l pe un ton foarte tranşant.

Şi pentru a pune capăt protestelor:

— Fagerolles era aici, vezi deci că minţi?

Apoi se întoarse spre Claude:

— Pe legea mea că e dezgustător, n-am mai pomenit asemenea mincinos!… Minte ca o femeie, din plăcere, pentru orice fleac. De exemplu, tâlcul acestei născociri este unul singur: nu vrea să cheltuiască trei franci ca să-mi cumpere cartea. Ori de câte ori a trebuit să-mi trimită un buchet de flori, sau l-a călcat o trăsură, sau se isprăviseră florile din Paris. Jory ăsta e unul pe care trebuie să-l iubeşti numai pentru el!

Jory, fără să se supere, lăsându-se cu scaunul pe spate,

se legăna, trăgând din trabuc. Se mulţumi să zică rânjind:

— Din moment ce eşti iar cu Fagerolles...

— Nu sunt deloc iar cu el! ţipă ea, furioasă. Şi în definitiv ce te priveşte?... Puţin îmi pasă mie – m-auzi tu – de Fagerolles al tău. El unul ştie bine că nu se poate certa cu mine... Noi doi ne cunoaştem, ne-am jucat împreună în ţărână... Ascultă-mă bine, n-am decât să fac un semn cu degetul mic, oricând, şi ai să-l vezi aici, pe jos, gata să-mi sărute picioarele... Nu poate fără mine, Fagerolles al tău!

Se înverşuna. Jory socoti că e prudent să bată în retragere.

— Ei, tot îi dai zor cu „Fagerolles al tău”...

— Da, da, Fagerolles al tău! îţi închipui că eu nu bag de seamă cum îţi caută el în coarne, pentru că speră nişte articole iar tu, cum faci pe generosul, calculând beneficiul pe care ai să-l obţii, sprijinind un artist iubit de public?

De rândul acesta, Jory bolborosi ceva, foarte jenat de prezenţa lui Claude. Nu protestă de altfel, ci preferă să transforme cearta în glumă. Ei, dar nostimă mai era când se înfierbânta astfel, cu privirea piezişă sticlind de viciu, cu gura schimonosită pentru ceartă!

— Numai că, dragă, o să-ţi strici machiajul à la Tiţian.

Ea începu să râdă, dezarmată.

Claude, topit, într-o stare de beatitudine, tot golea, fără să ia seama, la păhărele cu coniac. De două ceasuri de când se afla acolo, un fel de beţie plutea în aer, beţia halucinantă a băuturilor în fumul de tutun. Se vorbea de altceva, de preţurile mari pe care începeau să le aibă tablourile. Irma, care nu mai vorbea, ţinea încă un muc de ţigară între buze, cu ochii ţintă asupra pictorului. Şi-l întrebă brusc, tutuindu-l ca într-un vis.

— Unde ai găsit-o pe nevastă-ta?

Aceasta nu păru să-l surprindă, căci gândurile lui o luau razna.

— Venea din provincie şi lucra la o doamnă; o fată foarte cuminte în primul rând.

— Frumoasă?

— Da, frumoasă.

O clipă, Irma căzu iar în visarea ei; apoi, cu un surâs:

— Ei, fir-ar să fie, ce baftă! Aşa ceva nu mai există demult, s-o fi născut una anume pentru tine!

Apoi îşi reveni şi strigă, ridicându-se de la masă:

— E aproape trei... Copii, vă dau afară. Am întâlnire cu un arhitect, mă duc să vizitez un teren în apropiere de parcul Monceau, ştiţi care, cartierul nou care se construieşte acum. Am mirosit eu o combinaţie acolo.

Se întorseseră în salon, iar ea se opri în faţa unei oglinzi, supărată că se vedea atât de îmbujorată.

— Pentru casa aia, nu? întrebă Jory. Vasăzică ai făcut rost de bani?

Ea îşi trăgea iar părul pe frunte, încerca parcă să şteargă cu mâna sângele care i se ridicase în obraji, îşi alungea iar ovalul figurii, refăcându-şi chipul de curtezană roşcată, cu acel farmec inteligent al unei opere de artă, şi, întorcându-se, îi trânti drept răspuns:

— Poftim, iată iar chipul meu à la Tiţian!

Apoi, chicotind de râs îi împinse spre vestibul; aici cuprinse din nou mâinile lui Claude într-ale ei, fără un cuvânt, aţintindu-l din nou cu o privire plină de dorinţă. Ajuns în stradă, pictorul se simţi prost. Aerul rece îl trezea, acum îl chinuia remuşcarea că vorbise de Christine cu femeia asta. Jură să nu mai pună piciorul niciodată acolo.

— Ei, ce zici? fată bună, zicea Jory, aprinzându-şi un trabuc, pe care-l luase dintr-o cutie înainte de a pleca. Şi nu te obligi cu nimic: prânzeşti, cinezi, te culci; bon jur şi la revedere, fiecare-şi vede de treaba lui.

Acum un fel de ruşine îl împiedica pe Claude să se întoarcă imediat acasă, şi când tovarăşul său, aţâţat de masa copioasă şi având chef de hoinăreală, îi propuse să treacă pe la Bongrand, el fu încântat de idee şi o luară amândoi pe bulevardul Clichy.

Bongrand locuia aci de douăzeci de ani, într-un atelier mare, dar fără acea risipă de tapete şi de bibelouri cu care începuseră să se înconjoare, după noua modă, tinerii pictori. Era tipul de atelier vechi: gol şi cenuşiu, împodobit numai cu studiile maestrului, atârnate fără rame, îngrămădite ca nişte ex voto-uri într-o capelă. Singurul lux consta într-o oglindă Empire, un dulap mare normand, două fotolii de catifea de Utrecht, uzate de mult ce fuseseră folosite. Într-un colţ, o blană de urs, care-şi pierduse toţi perii, acoperea un divan mare. Dar artistul păstra, din tinereţea lui romantică, obişnuinţa unui costum de lucru special, astfel încât îşi întâmpină oaspeţii purtând un pantalon larg, o haină strânsă cu un şnur iar pe creştet un soi de potcap.

Venise el însuşi să le deschidă, cu paleta şi pensulele în mâna.

— Ei, dar ce bună idee aţi avut să veniţi!... Tocmai mă gândeam la tine, dragul meu. Da, nu mai ştiu cine mi-a spus că te-ai întors şi mă gândeam că am să te văd curând.

Întinse mâna liberă întâi spre Claude, într-un elan de puternică afecţiune. O strânse apoi pe cea a lui Jory, adăugând:

— Şi dumneata, tinere pontif, ţi-am citit ultimul articol şi-ţi mulţumesc pentru vorbele bune la adresa mea... Dar, vă rog, intraţi, intraţi amândoi! Nu mă deranjaţi, profit de lumina zilei până în ultima clipă, căci n-ai timpul să faci nimic în zilele astea păcătoase de noiembrie.

Se apucase iar de treabă, în picioare, în faţa unui şevalet pe care se afla o pânză mică; două femei, mama şi fiica, coseau în cadrul unei ferestre scăldate î: i soare. În spatele artistului, cei doi tineri priveau.

— E încântător, sfârşi prin a şopti Claude.

Bongrand ridică din umeri, fără să se întoarcă.

— Ei, un fleac! Omul nu poate să stea degeaba!... E făcut după natură, la nişte prietene şi acum îl finisez.

— Dar e complet, este un giuvaer de adevăr şi de lumină, reluă Claude care se înfierbânta. Ah, cât este de simplă, vedeţi, asta mă răscoleşte pe mine, simplitatea!

Atunci, pictorul se trase puţin îndărăt şi clipi, cu un aer surprins.

— Găseşti? Adevărat, îţi place?... Să ştii că atunci când aţi intrat, eu tocmai găseam că pânza asta e infectă!... Pe onoarea mea! Eram într-o dispoziţie neagră, convins că nu mi-a mai rămas talent nici de doi bani.

Îi tremurau mâinile şi trupul lui mare tresărea dureros în focul creaţiei. Îşi lăsă paleta şi se întoarse spre ei, făcând gesturi mari în gol; şi iată că artistul, îmbătrânit în plin succes, el, al cărui loc era asigurat în Şcoala Franceză, le strigă:

— O să vă mire, dar sunt zile în care mă întreb dacă mai ştiu să desenez un nas... Da, la fiecare tablou mă încearcă o emoţie intensă de debutant, îmi bate inima, angoasa îmi usucă gura, pe scurt un trac înfiorător! Ah, voi ăştia tineri, credeţi că ştiţi ce-i aia tracul şi nici măcar nu-l bănuiţi, pentru că, de! voi dacă rataţi o lucrare, n-aveţi decât să faceţi alta mai bună şi gata, nimeni nu vă dispreţuieşte; în timp ce noi ăştia bătrâni, noi care ne-am dat măsura şi care suntem obligaţi să fim măcar egali cu noi înşine, dacă nu să progresăm, noi nu putem păli, fără a cădea în groapa comună... Aşa că, om celebru, mare artist, nu-ţi rămâne decât să-ţi macini creierii, să-ţi fierbi sângele, pentru a urca mereu, mereu mai sus; şi odată ajuns în vârf, socoteşte-te fericit, dacă-ţi toceşti picioarele bătând pasul pe loc cât mai mult cu putinţă; iar dacă simţi că eşti în declin, ei bine! desăvârşeşte-ţi prăbuşirea, rostogolindu-te în agonia talentului tău, care nu mai aparţine acestei epoci şi uită de lucrările tale nemuritoare, buimăcit de efortul neputincios de a crea altele!

Vocea lui puternică crescuse într-o izbucnire finală ca de tunet; iar pe faţa mare şi roşie se citea o spaimă

teribilă. Umbla prin atelier, continuând, de parcă fără voia lui l-ar fi cuprins un suflu de violenţă:

— V-am spus de zeci de ori că de fapt totdeauna debutezi, că fericirea este de a nu fi ajuns acolo sus, ci de a urca, de a mai gusta bucuriile ascensiunii. Dar voi nu înţelegeţi, nu puteţi înţelege, asta fiecare o încearcă pe pielea lui... Gândiţi-vă numai! Speri totul, visezi totul. Este clipa iluziilor nemărginite: îţi simţi picioarele atât de sprintene, încât drumurile cele mai lungi îţi par scurte; eşti cuprins de o atât de puternică sete de glorie, încât primele succese mărunte îţi lasă în gură un gust delicios. Ce ospăţ va fi când îţi vei putea sătura ambiţia! Aproape că ai ajuns, şi accepţi fericit chinul urcuşului! Şi pe urmă gata, culmea e cucerită, acum totul e s-o păstrezi. În acea clipă începe supliciul, beţia s-a sfârşit, o găseşti scurtă, amară în sinea ei, te gândeşti că nu face cât te-a costat. Nu mai există mister de pătruns, nici senzaţie de încercat. Orgoliul şi-a primit raţia de renume, ştii că ai dăruit operele cele mari, te miri că nu ţi-au adus desfătări mai adânci. Din clipa aceea, orizontul se goleşte, nicio speranţă nouă nu te mai cheamă într-acolo, nu-ţi mai rămâne decât să mori. Şi totuşi te cramponezi, nu vrei să recunoşti că eşti un om sfârşit, te îndârjeşti să creezi, ca bătrânii să iubească, anevoie şi cu ruşine... Ah, omul ar trebui să aibă curajul şi mândria de a se sinucide în faţa celei din urmă capodopere!

Se făcuse parcă mai mare, clătinând plafonul înalt al atelierului, scuturat de o emoţie atât de puternică, încât lacrimi i se iviră în ochi. Şi se lăsă din nou să cadă pe un scaun în faţa pânzei sale, întrebând cu aerul îngrijorat al unui elev care are nevoie să fie încurajat:

— Vasăzică, adevărat, vi se pare bună?... Eu unul nu prea mai îndrăznesc să cred. Nenorocirea mea este probabil că am în acelaşi timp prea mult şi nu destul simţ critic. De îndată ce mă apuc de o lucrare, o ridic în slăvi; pe urmă, dacă nu are succes, mă chinui. Ar fi mai bine să

nu mai văd nimic, ca boul ăla de Chambouvard sau, dimpotrivă, să văd foarte bine şi să nu mai pictez... Cinstit, vă place tablouaşul ăsta?

Claude şi Jory rămăseseră nemişcaţi, uluiţi, jenaţi în faţa acestui Jaohot de mare durere, în chinurile facerii. Oare în ce moment de criză nimeriseră, pentru ca maestrul să-şi ţipe suferinţa, consultându-i ca pe nişte camarazi? Şi partea proastă era că nu-şi putuseră ascunde o ezitare în faţa ochilor mari şi fierbinţi cu care îi implora, ochi în care se citea spaima ascunsă a declinului. Ei cunoşteau bine opinia curentă, şi anume că pictorul, de când cu *Nunta la ţară,* nu mai produsese nimic care să fie la înălţimea acestui faimos tablou. Ba chiar, după ce reuşise să se menţină în câteva pânze, aluneca acum spre o factură mai savantă şi mai seacă. Strălucirea pierea, fiecare operă părea să marcheze un regres. Dar astea erau lucruri care nu se puteau spune, de aceea Claude, după ce îşi reveni, exclamă:

— E cea mai viguroasă pictură pe care aţi făcut-o vreodată!

Bongrand îl privi iar, drept în ochi. Se reîntoarse spre tablou, se concentră iar, făcând o mişcare cu braţele sale de Hercule, de parcă i-ar fi plesnit oasele în efortul de a sălta această pânză, atât de uşoară. Şi murmură, vorbind cu sine însuşi:

— Doamne, greu mai e! Dar n-am ce-i face, mai bine crăp lucrând, decât să decad!

Îşi reluă paleta şi se potoli, de cum începu să dea cu pensula, rotunjindu-şi umerii de om cumsecade, cu ceafa lată, în care mai dăinuia ceva din atitudinea obstinată a ţăranului, îmbinată cu fineţe burgheză, căci asta era el de fapt.

Se lăsase tăcerea. Jory, privind mereu tabloul, întrebă:

— E vândut?

Pictorul răspunse fără grabă, ca un artist care lucrează când îi vine lui şi nu se sinchiseşte de câştig.

— Nu... Când am un negustor pe cap, mă simt paralizat.

Şi, fără a înceta să lucreze, continuă, dar hâtru acum.

— Ei, dar ce mai comerţ a început să se facă în zilele noastre cu pictura!... Eu, care sunt pe cale să devin un strămoş, n-am mai pomenit una ca asta... De exemplu, dumneata, amabilul ziarist, ce le-ai mai azvârlit la flori tinerilor în articolul în care vorbeai de mine! Erau acolo vreo doi-trei puşti care păreau pur şi simplu geniali.

Jory începu să râdă.

— Doamne! când ai un ziar, trebuie să te foloseşti de el. De altfel publicului îi place să i se descopere oamenii mari.

— Desigur, prostia publicului este imensă, sunt de acord s-o exploataţi... Dar vezi, îmi amintesc de debuturile noastre. Doamne, zău că pe noi nu ne răsfăţa nimeni, ne aşteptau cel puţin zece ani de muncă şi de luptă înainte de a ne putea impune cât de cât în pictură! ... În vreme ce acum, primul flecuşteţ în stare să picteze un om, face să răsune toate trompetele publicităţii. Şi ce publicitate! Ce balamuc de la un cap la altul al Franţei, ce reputaţii ivite peste noapte, adevărate lovituri de trăsnet pentru norodul de gură cască. Fără să mai vorbim de opere, bietele opere, trâmbiţate cu salve de artilerie, aşteptate, cu o nerăbdare delirantă, înnebunind Parisul vreme de opt zile şi apoi căzând pradă uitării!

— Faceţi procesul presei de informaţii, declară Jory, care se întinsese pe divan, aprinzându-şi alt trabuc. Se poate vorbi de ea şi de bine şi de rău, dar ce să-i faci, trebuie să fii în pas cu vremea!

Bongrand clătina din cap; apoi reluă, într-un acces de hilaritate:

— Nu, zău că nu poţi să mai dai drumul unei mâzgăleli oarecare fără a fi socotit un tânăr maestru!... Nu ştiţi ce mă distrează pe mine „tinerii voştri maeştri”!

Apoi, ca printr-o asociaţie de idei, se linişti şi se

întoarse spre Claude, pentru a-l întreba:

— Apropo, ai văzut tabloul lui Fagerolles?

— Da, răspunse cu simplitate tânărul.

Amândoi continuau să se privească, un surâs irezistibil le înflorea pe buze, şi în cele din urmă Bongrand adăugă:

— Ce te mai copiază ăsta!

Jory, cuprins de jenă, plecase ochii, întrebându-se dacă să-i ia apărarea lui Fagerolles. Fără îndoială i se păru profitabil s-o facă, de aceea lăudă tabloul, reprezentând o actriţă în lojă; o reproducere gravată care se făcuse după el avea atunci mare succes în vitrine. Ce? Subiectul nu era modern? Nu era frumos pictat, în gama luminoasă a şcolii noi? Poate că ar fi fost de dorit mai multă vigoare; dar trebuia lăsat fiecare să creeze conform temperamentului său; de altfel farmecul şi distincţia nu se găsesc pe toate drumurile.

Aplecat deasupra pânzei lui, Bongrand, care de obicei nu rostea decât elogii paterne la adresa celor tineri, fremăta, făcea un efort vizibil să nu izbucnească. Şi totuşi explozia avu loc, în ciuda încercărilor lui de a se stăpâni.

— Ce-ar fi să mă mai laşi în pace cu Fagerolles al tău! Proşti ne mai crezi, pesemne!... Ascultă! Marele pictor este aici, prezent. Da, tânărul din faţa dumitale! Ei bine, toată şmecheria constă în a-i fura originalitatea şi a i-o amesteca cu sosul vlăguit al Şcolii de Bele-Arte. Chiar aşa! Iei ce e modern, pictezi luminos, dar păstrezi desenul banal şi corect, compoziţia agreabilă a celorlalţi, pe scurt, formula învăţată acolo pentru agrementul burghezului. Şi totul înecat în facilitate, oh, în acea facilitate execrabilă a degetelor care tot atât de bine ar sculpta nuci de cocos, în acea facilitate care curge, care place, care aduce succesul şi care ar trebui pedepsită cu ocna, m-auziţi?

Îşi agita violent prin aer, cu pumnii strânşi, paleta şi pensulele.

— Sunteţi aspru, zise Claude jenat. Fagerolles posedă o reală fineţe.

— Mi s-a spus, murmură Jory, că tocmai a încheiat un contract foarte avantajos cu Naudet.

Acest nume, aruncat astfel în conversaţie, îl mai destinse odată pe Bongrand, care repetă, dând din umeri:

— Ei, Naudet... Naudet...

Şi îi distră copios, povestindu-le despre Naudet, pe care îl cunoştea bine. Era un negustor care, de vreo câţiva ani, revoluţiona comerţul cu tablouri. Se sfârşise cu vechiul joc, cu redingota soioasă şi gustul atât de fin al lui moş Malgras, care pândea picturile debutanţilor, le cumpăra cu zece franci pentru a le revinde cu cincisprezece, se sfârşise cu acele tertipuri ale cunoscătorului, care se strâmbă în faţa operei râvnite, pentru a o deprecia, dar care în fond adoră pictura şi-şi câştigă biata existenţă reînnoind la iuţeală, în nişte operaţii prudente, cei câţiva bani care constituie capitalul lui. Nu, faimosul Naudet avea alura unui gentilom, nişte haine fantezi, un ac cu briliant la cravată, era pomădat, sclivisit, lustruit; ducea o viaţă pe picior mare – trăsură închiriată cu luna, lojă la operă, masă rezervată la Bignon – şi frecventa toate locurile în care era de bonton să te arăţi. În rest, un speculant, un jucător de bursă, căruia pur şi simplu nu-i păsa de pictura bună. Nu aducea decât flerul succesului, ghicea ce artist trebuie lansat, dar nu pe cel făgăduit de geniul deseori discutat al unui mare picior, ci pe acela al cărui talent mincinos, amplificat de false îndrăzneli, avea mare căutare pe piaţa burgheză. Astfel, el dădea peste cap piaţa, înlăturând pe vechiul amator de gust, nemaitratând decât cu amatorul bogat care nu se pricepe la artă, care cumpără un tablou ca pe o valoare la Bursă, din vanitate sau din speranţa că-i va creşte preţul.

Apoi, cu mult haz şi pe un vechi fond de cabotinism, Bongrand începu să joace scena. Naudet vine la Fagerolles. „Ai geniu, dragul meu. Ah! Ai vândut tabloul pe care-l aveai mai deunăzi! Cu cât? — Cinci sute de franci. — Eşti nebun! Valora o mie două sute. Şi ăsta care

ţi-a rămas, cu cât îl dai? — Doamne, zău că nu ştiu, să zicem o mie două sute. — Fugi de aici, cum o mie două sute? Valorează două mii, înţelegi, băiete? Eu ţi-l iau cu două mii. Şi începând de azi nu mai lucrezi decât pentru mine, Naudet! La revedere, la revedere, dragul meu, nu te irosi, ţi-a pus Dumnezeu mâna în cap, am eu grijă de asta". Şi pleacă, îşi ia tabloul în trăsură şi îl plimbă pe la amatorii în rândul cărora a răspândit vestea că a descoperit de curând un pictor extraordinar. Unul dintre ei sfârşeşte prin a se prinde şi întreabă de preţ. „Cinci mii. — Cum, cinci mii pe tabloul unui necunoscut, îţi baţi joc de mine! — Ascultă-mă, îţi propun o afacere: ţi-l vând cu cinci mii şi-ţi semnez un angajament că ţi-l reiau cu şase mii peste un an, dacă nu-ţi mai place până atunci". Auzind acestea, amatorul e ispitit: ce riscă în fond? Plasamentul e bun, deci cumpără. Atunci Naudet nu pierde vremea, plasează astfel nouă sau zece bucăţi pe an. Vanitatea se amestecă cu speranţa câştigului, preţurile urcă, se stabileşte o cotă, astfel încât, când se întoarce la amatorul lui, acesta în loc să-i restituie tabloul, îi mai cumpără unul cu opt mii. Şi preţurile urcă mereu, iar pictura nu mai e altceva decât un teren dubios, mine de aur pe colinele Montmartre, mine aruncate de bancheri şi în jurul cărora oamenii se bat cu lovituri de bancnote.

Claude se indigna, iar lui Jory i se părea colosal, când cineva bătu la uşă. Bongrand, care se duse să deschidă, lăsă să-i scape o exclamaţie.

— Ia te uită, Naudet!... Tocmai vorbeam de dumneata.

Naudet, impecabil, fără un strop de noroi în ciuda vremii oribile, intră salutând, cu politeţea reculeasă a unui om de lume care pătrunde într-o biserică.

— Foarte fericit şi flatat, dragă maestre... Şi sunt sigur că nu vorbeaţi decât de bine.

— Deloc, dragă Naudet, deloc, reluă Bongrand pe un ton liniştit. Spuneam tocmai că felul dumitale de a

exploata pictura e în curs de a ne furniza o încântătoare generaţie de pictori ce-şi bat joc de oameni, dublaţi de oameni de afaceri necinstiţi.

Fără a se arăta impresionat, Naudet zâmbea.

— Cuvintele sunt grele, dar încântătoare! Nu vă jenaţi, dragă maestre, nimic nu mă jigneşte când vine din partea dumneavoastră.

Şi, căzând în extaz în faţa tabloului cu cele două femei care coseau:

— Ah, Doamne, nu-l ştiam, este o minune... Ah, lumina asta, factura asta atât de solidă, de amplă! Te duce cu gândul la Rembrandt, da, la Rembrandt!... Ascultaţi-mă maestre, venisem pur şi simplu să vă aduc omagiile mele, dar m-a călăuzit steaua mea cea bună. Haideţi să facem şi noi o afacere, cedaţi-mi această bijuterie... Vă dau oricât îmi cereţi, vă poleiesc cu aur.

Se vedea spatele lui Bongrand iritându-se la fiece frază, îl întrerupse cu asprime.

— Prea târziu, e vândut.

— Vândut, Dumnezeule! Nu vă puteţi lua vorba îndărăt?... Spuneţi-mi măcar cui, fac orice, dau totul... Vai, ce lovitură teribilă! Vândut, sunteţi absolut sigur? Dar dacă v-aş oferi dublu?

— E vândut, Naudet, şi cu asta basta!

Totuşi negustorul continuă să se jeluiască. Mai rămase câteva minute, se extazie în faţa celorlalte studii, inspectă atelierul cu privirea ageră a unui amator de pariuri care umblă după noroc. Când înţelese că picase prost şi că nu se va alege cu nimic, plecă, salutând cu un aer de gratitudine, scoţând exclamaţii de admiraţie până şi pe palier.

De îndată ce plecă, Jorv, care ascultase cu uimire, îşi permise o întrebare.

— Dar, parcă ne-aţi spus, adică mi se pare... Nu-i vândut, nu-i aşa?

Bongrand, fără a răspunde imediat, se întoarse spre

pânza lui. Apoi, cu voce tunătoare, punând în acest strigăt toată suferinţa ascunsă, toată frământarea latentă pe care n-o mărturisea:

— Mă plictiseşte! Niciodată n-am să-i dau nimic!... N-are decât să cumpere de la Fagerolles!

După un sfert de oră, Claude şi Jory îşi luară rămas bun de la Bongrand, lăsându-l la lucru, îndârjit, în înserarea care se lăsa. Ajunşi afară, cel dintâi, după ce se despărţi de tovarăşul său, nu se întoarse imediat pe strada Douai, deşi era de multă vreme plecat de acasă. O nevoie de a mai merge, de a se lăsa în voia acestui Paris, în care întâlnirile dintr-o singură zi erau de ajuns pentru a-i umple capul, îl îndemnă să rătăcească până ce se înnoptă de-a binelea, prin noroiul îngheţat al străzilor, sub lumina lămpilor de gaz, care se aprindeau una câte una, asemeni stelelor ce licăresc prin ceaţă.

Claude aşteptă cu nerăbdare joia, pentru a cina la Sandoz; căci acesta din urmă, neschimbat, îşi primea mai departe prietenii o dată pe săptămână. Venea cine voia, masa era pusă. Deşi se însurase, deşi îşi schimbase existenţa şi se aruncase în focul luptei literare, îşi păstra ziua, acea joi care data de la ieşirea din liceu, din vremea primelor pipe. Aşa cum obişnuia el să spună, făcând aluzie la nevastă-sa, grupul sporise cu încă un prieten.

— Ascultă, bătrâne, îi spusese el foarte deschis lui Claude, să ştii că mie nu-mi place deloc.

— Ce anume?

— Că nu eşti însurat... Vezi, tu mă ştii, eu aş primi-o cu dragă inimă pe nevastă-ta... Dar sunt cretinii ăştia, o adunătură de burghezi care atâta aşteaptă şi care ar povesti nişte grozăvii.

— Dar bineînţeles, dragă Pierre, de altfel Christine ea însăşi ar refuza să vină la tine... Vai, dar noi înţelegem foarte bine, vin singur, poţi să contezi pe asta!

La ora şase, Claude sosi la Sandoz, pe strada Nollet, în fundul cartierului Ratignolles; şi îi fu extrem de greu să

descopere micul pavilion în care stătea prietenul său. Intră mai întâi într-o casă mare, cu faţada la stradă, îl întrebă pe portar, care-l puse să străbată trei curţi; apoi se strecură de-a lungul unui culoar între alte două clădiri, coborî o scară de câte va trepte, se ciocni de poarta unei grădini strimte; acolo, la capătul unei alei, se afla pavilionul. Dar întunericul din pricina căruia fusese cât pe ce să-şi rupă picioarele pe scară, era atât de mare, încât nu îndrăzni să se încumete mai departe, cu atât mai mult cu cât un câine uriaş lătra furios. În sfârşit îl auzi pe Sandoz, care se apropia încet, potolind câinele.

— Ah, tu erai... Ei, ce zici? Stăm ca la ţară. O să punem o lampă ca să nu-şi spargă oamenii capul... Hai, intră, intră... Ei, Bertrand afurisitule, n-ai de gând să taci! Prostule, nu vezi că e un prieten?

Atunci, câinele îi însoţi până la pavilion, dând din coadă şi lătrând vesel. O servitoare tânără apăru cu o lampă şi o atârnă de grilaj, pentru a lumina înfricoşătoarea scară. În grădină nu era decât o peluză centrală, cu un prun uriaş, la umbra căruia iarba putrezea; iar, în faţa casei foarte joase, numai cu trei ferestre la faţadă, se afla un umbrar de viţă sălbatică, sub care strălucea o bancă nou-nouţă, pusă ca ornament sub ploile târzii şi aşteptând acolo soarele.

— Intră, repetă Sandoz.

Îl pofti, din vestibul la dreapta, în salonul devenit cabinet de lucru. Sufrageria şi bucătăria erau la stânga. Sus, mama lui, care nu se mai dădea jos din pat, ocupa camera cea maure, în timp ce tânăra pereche se mulţumea cu cealaltă şi cu cabinetul de toaletă aşezat între cele două camere. Şi asta le era toată casa, o adevărată cutie de chibrituri, compartimente de sertare separate de pereţi subţiri ca foaia de hârtie. Casă modestă în care se muncea, dar se şi spera şi care, oricum, părea mare în comparaţie cu magherniţele din tinereţe; o înveselea de pe acum un început de bunăstare

şi de lux.

— Ei, zise el, loc avem destul! Da, e infinit mai comod decât pe strada Enfer! Vezi, am o cameră numai pentru mine. Şi am cumpărat o masă de stejar pentru scris, iar nevastă-mea mi-a dăruit acest palmier într-un ghiveci vechi de Rouen... Aşa-i că e elegant?

Tocmai atunci intra şi nevastă-sa. Înaltă, cu chipul calm şi vesel, cu un păr castaniu frumos, purta peste rochia de poplin negru, foarte simplă, un şorţ mare alb; căci, deşi aveau o servitoare plătită cu luna, de bucătărie tot ea se ocupa şi era foarte mândră de unele mâncăruri de ale ei, ţinând gospodăria curată şi la un nivel de rafinament burghez.

Imediat, Claude şi ea se simţiră ca nişte vechi cunoştinţe.

— Spune-i Claude, draga mea... Şi tu, bătrâne, să-i spui Henriette... Fără doamnă şi fără domnule, că de nu, vă ard la fiecare câte o amendă de cinci centime.

Râseră amândoi, apoi ea dispăru, chemată la bucătărie pentru o mâncare din sud, o „*bouillabaisse*”[4], cu care voia să le facă o surpriză prietenilor de la Plassans. Reţeta o avea chiar de la Sandoz, care pretindea că nevastă-sa dobândise o pricepere excepţională în a o pregăti.

— E încântătoare nevastă-ta, zise Claude şi te răsfaţă.

Aşezat la masa de lucru, cu coatele printre paginile scrise în cursul dimineţii, Sandoz începu să-i vorbească despre primul roman din seria lui, publicat în octombrie. Cum îi mai fusese maltratată, biata carte! Ce mutilare, ce masacru şi toţi criticii porniţi împotriva lui, împroşcându-l cu atâtea înjurături, de parcă ar fi fost tâlhar de drumul mare. Dar el râdea de toate astea, mai degrabă aţâţat, căci îşi simţea umerii puternici şi avea înfăţişarea tihnită a muncitorului care ştie încotro merge. O singură mirare îi rămăsese; cum de puteau să fie atât de mărginiţi toţi tipii ale căror articole scrise la nimereală îl împroşcau cu

[4] Ciorbă de peşte provensală, cu roşii şi multe mirodenii.

noroi, fără a părea să bănuiască niciuna dintre intenţiile lui. Totul era azvârlit în hârdăul cu injurii: şi studiul său nou al omului fiziologic, şi rolul atotputernic al mediului, şi vasta natură aflată în perpetuă creaţie, şi viaţa în sfârşit, viaţa totală, universală care merge de la un capăt al existenţei animale la celălalt, fără sus sau jos, fără frumuseţe sau urâciune; şi îndrăznelile de limbaj, convingerea că totul trebuie spus, că există cuvinte abominabile necesare ca fierul roşu, că o limbă iese îmbogăţită din asemenea băi de vigoare; şi mai ales actul sexual, origine şi regenerare continuă a lumii, smuls din ruşinea în care zace ascuns şi repus în gloria lui, sub soare. Că se supărau toţi, asta îi părea lesne de înţeles; dar ar fi vrut ca măcar să-i facă cinstea să înţeleagă şi să se supere pentru îndrăznelile sale, nu pentru murdăriile imbecile care i se atribuiau.

— Vezi, reluă el, cred că există încă şi mai mulţi dobitoci decât răuvoitori... Ce-i face să turbeze la mine e forma, fraza scrisă, imaginea, viaţa stilului. Da, ura faţă de literatură îi face să plesnească pe burghezi.

Tăcu, cuprins de tristeţe.

— Lasă! zise Claude, după o tăcere, tu eşti fericit, lucrezi, produci!

Sandoz se ridicase şi avu un gest de bruscă durere.

— Da, e adevărat, lucrez, îmi duc cărţile până la capăt... Dar, dacă ai şti! dacă ţi-aş spune cu câtă disperare, cu câte chinuri! Şi nu zici că li s-a năzărit unor cretini să mă mai acuze şi de orgoliu pe mine, omul urmărit până şi în somn de imperfecţiunea operei mele! Eu care nu-mi recitesc niciodată paginile din ajun, de teamă că le voi găsi atât de execrabile, încât nu voi mai avea apoi puterea să continui...! Lucrez, fără îndoială că lucrez, lucrez aşa cum respir, pentru că m-am născut pentru asta; dar crede-mă că asta nu-mi aduce fericirea, niciodată nu sunt satisfăcut, totdeauna simt că mă prăbuşesc la capăt!

Un zgomot de voci îl întrerupse şi apăru Jory, încântat de viaţă, povestind că aranjase ca nouă o cronică veche, pentru a avea seara liberă. Aproape imediat, Gagnière şi Mahoudeau, care se întâlniseră la uşă, sosiră, discutând. Cel dintâi, cufundat de câteva luni într-o teorie a culorilor, îi explica celuilalt procedeul său.

— Fixez tonul, continua el. Roşul din drapel se stinge şi îngălbeneşte, pentru că se detaşează pe albastrul cerului, a cărui culoare complementară, portocaliul, se combină cu roşul.

Claude, interesat, îi punea tocmai o seamă de întrebări, când servitoarea aduse o telegramă.

— E de la Dubuche, care se scuză şi promite că o să vină spre ora unsprezece, zise Sandoz.

În clipa aceea, Henriette deschise larg uşa şi anunţă ea însăşi cina. Acum nu mai avea şorţul de bucătăreasă şi strângea veselă, în calitate de stăpână a casei, mâinile care se întindeau. La masă! La masă! Era ora şapte şi jumătate şi ciorba nu mai putea să aştepte. Jory le reaminti că Fagerolles jurase să vină, dar nimeni nu voi să-l asculte: la urma urmei se făcea caraghios Fagprolles, pozând drept tânărul maestru, copleşit de treburi!

Trecură în sufragerie care era atât de mică, încât, voind să instaleze acolo pianul, trebuiseră să amenajeze un fel de alcov, dintr-o cămară, până atunci destinată veselei. Totuşi, la zile mari, puteau oricum să încapă zece persoane în jurul mesei rotunde, sub lampa de porţelan alb, dar cu condiţia să condamne bufetul, astfel încât servitoarea nu mai putea scoate de acolo nici măcar o farfurie. De altfel, stăpâna casei era cea care îi servea; iar stăpânul se aşeza în faţa ei, cu spatele lipit de bufetul blocat, pentru a lua de acolo şi a da mai departe toate cele necesare.

Henriette îl aşezase pe Claude la dreapta ei, iar pe Mahoudeau la stânga; în timp ce Jory şi Gagnière se aşezaseră de o parte şi de alta a lui Sandoz.

— Françoise, strigă ea, ia adu feliile de pâine prăjită de pe maşina de gătit.

Şi după ce slujnica i le aduse, începu să le aşeze două câte două în fiecare farfurie, apoi să toarne deasupra zeama de la ciorbă; chiar atunci uşa se deschise.

— Fagerolles, în sfârşit! zise ea. Aşază-te acolo, alături de Claude.

Fagerolles se scuză cu un aer de politeţe galantă, spunând că avusese o întâlnire de afaceri. Acum era foarte elegant, cu talia strânsă în nişte haine după moda englezească. Avea ţinuta unui clubman, subliniată de o notă de neglijenţă boemă care persista. De îndată ce se aşeză, strânse mâna vecinului său, prefăcându-se foarte bucuros.

— Claude, dragul meu! De atâta vreme doream să te văd! De zeci de ori am avut de gând să vin acolo, şi pe urmă, ştii cum e, m-am luat cu treburile...

Claude, jenat de aceste manifestări, se străduia să-i răspundă, cu o egală cordialitate. Dar îl salvă Henriette, care continua să-i servească şi-şi pierduse răbdarea.

— EL Fagerolles, răspunde-mi... Vrei două felii de pâine?

— Desigur, doamnă, două... Ador ciorba asta. De altfel o faceţi atât de bună, o minune, nu altceva!

Într-adevăr, toţi o găseau delicioasă, mai ales Mahoudeau şi Jory, care mărturiseau că niciodată nu mâncaseră ceva mai bun, nici chiar la Marsilia. Încântată şi încă îmbujorată de căldura din bucătărie, tânăra femeie, înarmată cu un polonic, nu prididea să umple a doua oară farfuriile; ba la un moment dat chiar, se ridică şi alergă ea însăşi să aducă de la bucătărie restul de zeamă, căci servitoarea se zăpăcise de tot.

— Mănâncă şi tu, îi strigă Sandoz... Te aşteptăm până ce mănânci.

Dar ea se încăpăţână să rămână în picioare.

— Lasă... Mai bine dă tu pâinea. Vezi în spatele tău, pe

bufet... Lui Jory îi plac mai mult tartinele, au miezul mai moale.

Sandoz se ridică la rândul lui şi ajută la servit, în timp ce lumea râdea de preferinţele lui Jory.

Şi Claude, pătruns de această bonomie senină, trezit parcă dintr-un somn lung, îi privea pe toţi, întrebându-se dacă-i părăsise în ajun sau dacă într-adevăr se scurseseră patru ani de când nu mai cinase acolo, joia. Dar băieţii nu mai erau aceeaşi, îi simţea schimbaţi; Mahoudeau acrit de mizerie, Jory cufundat în bucuriile existenţei, Gagnière mai îndepărtat, cu gândul aiurea parcă; şi mai ales i se părea că alături de el, Fagerolles, în ciuda cordialităţii lui exagerate, degaja un fel de răceală. Desigur, chipurile le îmbătrâniseră puţin, în uzura existenţei; dar nu era numai asta, parcă se săpau goluri între ei, îi vedea străini, pe fiecare în parte, deşi erau cot la cot, înghesuiţi în jurul acestei mese. În plus şi mediul era nou: acum prezenţa unei femei le dăruia farmecul ei liniştitor. Atunci de ce, în faţa acestei curgeri fatale a lucrurilor care mor şi se reînnoiesc, avea această senzaţie de repetare? De ce ar fi putut să jure că se aşezase pe acelaşi loc şi joia trecută? Crezu în sfârşit că înţelege: cel care nu se schimbase era Sandoz, la fel de încăpăţânat în tabieturile lui sentimentale ea şi în cele profesionale, fericit să-i primească la masa lui şi a soţiei sale, aşa cum era şi altădată, când împărţea cu ei cina lui frugală de burlac. Un vis al veşnicei prietenii îl ţinea nemişcat, joile identice se succedau la nesfârşit, până la capătul zilelor. Toţi veşnic împreună! Toţi, plecaţi deodată şi dobândind aceeaşi victorie!

Ghici probabil gândurile care-l frământau pe Claude, şi-i spuse peste faţa de masa, cu râsul lui bun din tinereţe:

— Ei, bătrâne, iar eşti cu noi! Fir-ar să fie, că mult ne-ai mai lipsit... Dar, după cum vezi, nimic nu se schimbă, am rămas toţi aceiaşi... Aşa-i, băieţi?

Răspunseră dând din cap. Bineînţeles, bineînţeles!

— Atâta doar, continuă el radios, că mâncarea e niţel mai bună decât pe strada Enfer... Ce de mâncare proastă v-am mai dat!

După ciorbă, se aduse mâncare de iepure; masa se sfârşi cu o pasăre friptă şi garnitură de salată. Rămaseră însă multă vreme la masă, desertul dură mult, deşi conversaţia nu mai avea febra şi patima de altădată: fiecare vorbea de el şi în cele din urmă tăcea, când vedea că nimeni nu-l ascultă. Ajunşi la brânză însă, după ce mai gustară un vinişor de Bourgogne, puţin acru, din care gazdele se încumetaseră să comande un butoi în contul drepturilor de autor la primul roman, comesenii se însufleţiră şi începu să se audă zgomotul glasurilor.

— Ei, ai tratat cu Naudet? întrebă Mahoudeau, al cărui chip osos de înfometat se scofâlcea şi mai tare. E adevărat că-ţi asigură cincizeci de mii de franci în primul an?

Fagerolles rosti din vârful buzelor:

— Da, cincizeci de mii... Dar n-am hotărât încă nimic, mă mai gândesc, e greu să te angajezi aşa. Propunerea nu mă înnebuneşte!

— La naiba! murmură sculptorul, te laşi greu. Eu, pentru douăzeci de franci pe zi, sunt gata să semnez orice!

Acum toţi îl ascultau pe Fagerolles, care făcea pe omul plictisit de primele succese. Îşi păstrase aceeaşi mutrişoară drăgălaşă şi dubioasă de puşlama, dar un anumit fel de a-şi aranja părul, ca şi forma bărbii, îi confereau o oarecare gravitate. Deşi mai venea din timp în timp la Sandoz, acum se depărtase de grupul băieţilor, se lansa pe bulevarde, frecventa cafenelele, redacţiile, toate locurile unde-şi putea face publicitate şi lega cunoştinţe utile. Era o tactică, o voinţă de a-şi croi triumful lui aparte, cinica idee că, pentru a reuşi, nu trebuia să aibă nimic în comun cu aceşti revoluţionari, nici negustorii, nici relaţiile, nici obiceiurile. Ba se spunea

că mai conta şi pe doamnele din vreo două sau trei saloane pentru reuşita lui, dar nu ca mascul brutal gen Jory – viciosul ştia să-şi domine patimile – ci ca simplu admirator al unor baroane trecute.

Jory îi semnala tocmai un articol, cu unita intenţie de a-şi da importanţă, căci avea acum pretenţia de a-l fi descoperit pe Fagerolles, tot astfel cum odinioară pretindea că l-ar fi descoperit pe Claude.

— Ia spune, ai citit studiul lui Vernier despre tine? Altul care repetă ce am spus eu!

— Ah, ăsta are parte de articole! suspină Mahoudeau.

Fagerolles făcu un gest de nepăsare cu mâna; zâmbea însă, cu un dispreţ ascuns faţă de prăpădiţii ăştia, atât de neîndemânatici, – obstinaţi în grosolănia lor de nătărăi, când era atât de simplu să cucereşti mulţimea. Oare nu era de ajuns să rupă cu ei, după ce-i jefuise? El beneficia de toată ura pe care o avea împotriva lor publicul: acesta copleşea cu elogii pânzele lui îndulcite, pentru a distruge definitiv operele lor de o violenţă îndârjită.

— Tu ai citit articolul lui Vernier? îi repetă Jory lui Gagnière. Aşa-i că spune ce-am spus eu?

De la un timp, Gagnière părea absorbit; îşi contempla paharul cu vin, care arunca un reflex roşu pe faţa de masă albă. Tresări.

— Ce? Care articol al lui Vernier?

— Da, în sfârşit, toate articolele alea care se scriu despre Fagerolles.

Uluit, acesta se întoarse spre Fagerolles:

— Nu mai spune! Se scriu articole despre tine?... Habar n-am, nu le-am văzut. Zău, se scriu articole despre tine? Da’ de ce?

Se stârni un râs cu lacrimi, singur Fagerolles, rânjea jenat, crezând că era vorba de o farsă răutăcioasă. Dar Gagnière era de o perfectă bună credinţă; se mira numai că poate avea succes un pictor care nu respecta nici măcar legea valorilor. Succes, un asemenea şarlatan?

Pentru nimic în lume! Dar cu conştiinţa cum rămâne?

Veselia aceasta zgomotoasă încălzi sfârşitul mesei. Nimeni nu mai mânca, doar stăpâna casei tot mai voia să umple farfuriile.

— Dragă, ai grijă de musafiri, îi tot spunea ea lui Sandoz, foarte agitat în hărmălaia aceea. Întinde mâna, biscuiţii sunt pe bufet.

Ceilalţi protestară şi se ridicară cu toţii. Cum urmau să-şi petreacă seara aici, în jurul mesei, bând ceai, stătură în picioare, continuând să discute, lipiţi de perete, în timp ce slujnica strângea masa. Gazdele trebăluiau şi ele, ea punea solniţele într-un sertar, el ajuta la strânsul feţei de masă.

— Puteţi fuma, zise Henriette. Ştiţi că fumul nu mă supără.

Fagerolles, care-l luase pe Claude lângă fereastră, îi oferi o ţigară de foi; dar acesta refuză.

— Adevărat, tu nu fumezi... Ascultă, vin într-o zi să văd cu ce te-ai întors. Lucruri foarte interesante, cu siguranţă. Ştii bine ce părere am despre talentul tău. Tu eşti cel mai bun...

Se arăta foarte umil, sincer în fond, exprimându-şi fără rezerve admiraţia de altă dată, însemnat pentru totdeauna cu pecetea geniului celuilalt, pe care-l recunoştea, în ciuda calculelor complicate ale şmecheriei lui. Umilinţa i se combina însă cu o jenă, foarte rară la el, şi anume tulburarea în care-l lăsa tăcerea pe care maestrul tinereţii lui o păstra, referitor la tabloul său. În sfârşit se hotărî, cu buzele tremurătoare.

— Mi-ai văzut actriţa, la Salon? Spune drept dacă-ţi place.

Claude ezită o clipă, apoi răspunse ca un bun camarad.

— Da, sunt lucruri foarte reuşite în ea.

Dar Fagerolles nu apucase bine să-i pună această întrebare stupidă şi se şi căia amarnic că o făcuse; acum era şi mai descumpănit, se scuza, încerca să-şi justifice

împrumuturile, să-şi explice compromisurile. După ce cu mare greutate o făcu şi pe asta, exasperat de propria lui neîndemânare, redeveni o clipă ştrengarul de odinioară, îi făcu să râdă cu lacrimi pe toţi, până şi pe Claude. Apoi se îndreptă spre Henriette pentru a-şi lua rămas bun.

— Cum? Ai şi plecat? Atât de repede?

— Vai, da, scumpă doamnă. Tatăl meu a invitat în seara asta un şef de birou, pe care-l tot pisează pentru decoraţie... Şi cum eu sunt unul dintre argumentele sale, am făgăduit să fiu prezent.

După ce Fagerolles, plecă, Henriette, care schimbase în şoaptă câteva cuvinte cu Sandoz, dispăru; şi se auzi zgomotul uşor al paşilor ei la etajul întâi: de când se căsătoriseră, îngrijea ea de bătrâna mamă infirmă, eclipsându-se de mai multe ori pe seară, precum fiul altădată.

De altfel, niciunul dintre oaspeţi nu-i remarcă lipsa. Mahoudeau şi Gagnière vorbeau despre Fagerolles, arătându-se de o acreală surdă, dar fără vreun atac direct. Deocamdată îşi aruncau doar priviri ironice, ridicând din umeri, cu acel dispreţ mut al unor băieţi care nu vor totuşi să desfiinţeze pe un prieten; Apoi se întoarseră la Claude, se prosternară, îl copleşiră cu speranţele pe care şi le puneau în el. Da, era vremea să se întoarcă, pentru că numai el, cu înzestrarea lui de mare pictor, cu autoritatea lui puternică, putea să fie maestrul, şeful recunoscut. De când cu Salonul celor Refuzaţi, „şcoala plein-air-ului” câştigase în amploare, o influenţă crescândă se făcea simţită; din nefericire, strădaniile se iroseau, noii discipoli se mulţumeau cu schiţe, cu impresii notate din câteva trăsături de penel; trebuia să vină mult aşteptatul om de geniu, care să incarneze formula în capodopere., Ce loc de cucerit! Să stăpâneşti mulţimea, să deschizi un secol, să creezi o artă! Claude îi asculta, cu ochii în jos, cu faţa cuprinsă de paloare. Da, acesta era de fapt visul său nemărturisit,

ambiţia pe care nu îndrăznea singur s-o recunoască. Numai că se amesteca, cu bucuria de a le asculta laudele, o ciudată angoasă, o spaimă faţă de acest viitor, când îi auzea înălţându-l la rolul de stăpân absolut, de parcă ar fi şi triumfat.

— Lăsaţi, strigă el în cele din urmă, mai sunt şi alţii buni ca mine, eu încă mă caut!

Jory, agasat, fuma în tăcere. Deodată văzând că ceilalţi o ţineau morţiş, nu se putu abţine să spună:

— Toate astea, dragii mei, le spuneţi pentru că vă e ciudă pe succesul lui Fagerolles.

Ei protestară, se indignară. Fagerolles! Tânărul maestru! Ce glumă reuşită!

— Ne întorci spatele, lasă că ştim noi, zise Mahoudeau. Nu există pericolul să scrii două vorbe despre noi de acum încolo.

— Păi, dragul meu, răspunse Jory ofensat, tot ce scriu despre voi mi se taie. Vă faceţi detestaţi pretutindeni... Ei, să am eu ziarul meu!

Henriette se întoarse; ochii lui Sandoz îi căutau pe ai ei şi ea îi răspunse cu o privire, avu acel zâmbet afectuos şi discret pe care îl avea el odinioară, când ieşea din camera maică-sii. Apoi îi chemă pe toţi şi se aşezară în jurul mesei, în timp ce ea pregătea ceaiul şi îl turna în ceşti. Dar acum o osteneală amorţită le întrista petrecerea. Degeaba îi dădură drumul câinelui – lui Bertrand – care se înjosi pentru nişte zahăr şi apoi se duse să se culce lângă sobă, unde începu să sforăie ca un om. De când cu discuţia despre Fagerolles se lăsase tăcerea, un fel de plictis enervai se ridica odată cu fumul gros al pipelor. La un moment dat Gagnière se sculă de la masă pentru a se aşeza la pian, unde zdrăngăni în surdină nişte melodii de Wagner, cu degetele ţepene ale unui amator care învaţă să facă gamele la treizeci de ani.

Dubuche, sosind către ora unsprezece, reuşi să îngheţe de tot atmosfera. Scăpase de la un bal, dornic de a-şi

îndeplini faţă de foştii lui prieteni ceea ce i se părea, ca o ultimă datorie; dar hainele de pe el, cravata albă, obrazul lătăreţ şi palid exprimau în egală măsură regretul că venise, importanţa pe care o acorda acestui sacrificiu, teama de a nu-şi compromite noua poziţie. Evită să vorbească de soţia lui, pentru a nu se simţi obligat să o aducă la Sandoz. După ce-i strânse mâna lui Claude, nu cu mai multă emoţie decât dacă l-ar fi întâlnit în ajun, refuză o ceaşcă de ceai, apoi vorbi apăsat umflându-se în pene, despre angaralele instalării în casa nouă, în care se muta, despre munca ce-l copleşea, de când se ocupa de construcţiile socrului său, o stradă întreagă de~construit lângă parcul Monceau.

Atunci, Claude simţi limpede că ceva se destrăma. Oare viaţa luase cu ea serile lor de altădată, atât de frăţeşti în violenţa lor, seri în care nimic nu-i despărţea, în care niciunul nu-şi păstra pentru sine partea lui de glorie? Acum începea bătălia. Fiecare înfometat venea să muşte. Fisura se produsese, o spărtură de abia vizibilă, care sfărâmase vechile prietenii şi jurăminte şi care într-o bună zi avea să le facă să zboare în mii de bucăţi.

Dar Sandoz, în marea lui nevoie de absolut, continua să nu observe nimic, îi vedea ca odinioară în strada Enfer, braţ la braţ, înaintând ca nişte cuceritori. De ce să schimbi ceea ce era bun? Fericirea nu însemna oare o desfătare, aleasă între toate şi apoi gustată la nesfârşit? O oră mai târziu, când băieţii se hotărâră să plece, pe jumătate adormiţi de egoismul plicticos al lui Dubuche, care vorbea necontenit de afacerile lui, când îl smulseseră de la pian pe Gagnière, hipnotizat, Sandoz şi nevastă-sa ţinură morţiş, în ciuda frigului de afară, să-i însoţească până la poartă, la capătul grădinii. El dădea mâna cu toţii, strigând:

— Pe joia viitoare, Claude!... Pe joi, voi toţi! Auziţi, să veniţi cu toţii!

— Ce joi! repetă Henriette, care luase o lampă şi o

ţinea ridicată, ca să lumineze scara.

Şi în mijlocul râsetelor, Gagnière şi Mahoudeau răspunseră, glumind:

— Pe joi, tinere maestru!... Noapte bună, tinere maestru!

Afară, pe strada Nollet, Dubuche chemă imediat o trăsură cu care plecă. Ceilalţi patru se întoarseră împreună până pe bulevardul exterior, aproape fără să-şi vorbească, ameţiţi parcă de faptul că erau de atâta vreme împreună. Pe bulevard, Jory se luă după fustele unei fete care trecea pe acolo şi pretextă că-l aşteptau la ziar nişte şpalturi. Şi cum maşinal, Gagnière îl oprise pe Claude în faţa cafenelei Baudequin, unde mai era încă lumină, Mahoudeau refuză să intre şi plecă singur, cu mintea plină de gânduri triste, spre strada Cherche-Midi.

Claude se pomeni, fără să vrea, aşezat la masa lor de altădată, în faţa lui Gagnière, care tăcea. Cafeneaua nu se schimbase, băieţii veneau mereu duminica, ba chiar cu o râvnă sporită, de când Sandoz locuia în cartier; dar se pierdeau în valul de noi veniţi şi se simţeau treptat năpădiţi de banalitatea mereu crescândă a discipolilor plein-air-ului. De altfel, la această oră, cafeneaua se golea; trei pictori tineri, pe care Claude nu-i cunoştea, veniră la plecare să-i strângă mâna; şi nu mai rămase decât un mic rentier din vecinătate, adormit în faţa unei farfurioare.

Gagnière, foarte la largul lui, ca la el acasă, indiferent la oboseala singurului chelner care tot căsca şi se întindea, se uita la Claude fără să-l vadă, cu privirea vagă.

— Apropo, întrebă cel din urmă, ce-i tot explicai lui Mahoudeau, în seara asta? Ceva cu roşul drapelului care bate în galben sub albastrul cerului... Studiezi teoria culorilor complementare?

Dar celălalt nu răspunse. Îşi luă halba, o puse alături fără să fi băut, apoi sfârşi prin a şopti cu un surâs extatic:

— Haydn este graţia retorismului, o muzică piţigăiată de bunică bătrână şi pudrată... Mozart e geniul precursor, primul care a dat orchestrei o voce individuală... Şi ăştia doi există mai ales pentru că l-au făcut pe Beethoven... Ah! Beethoven, puterea, forţa în durerea senină, Michelangelo la mormântul familiei Medici! Un logician eroic, un creator de genii, căci toţi au pornit de la simfonia cu cor, toţi ăştia mari de azi!

Băiatul, sătul de atâta aşteptare, începu alene să stingă lămpile cu gaz, târându-şi picioarele. Un fel de melancolie invada sala pustie, mânjită de scuipat şi de mucuri de ţigară, împrăştiind mirosul meselor murdărite de toate consumaţiile; în timp ce, de pe bulevardul aţipit, nu mai răzbătea decât tânguiala îndepărtată a vreunui beţiv.

Pierdut, Gagnière îşi urmărea în continuare cavalcada viselor.

— Weber trece printr-un peisaj romantic, conducând balada morţilor, printre sălciile plângătoare şi stejarii care-şi frâng braţele... Schubert îl urmează, sub luna pală, de-a lungul lacurilor argintii... Şi iată-l pe Rossini, talentul în persoană, atât de vesel, de natural, fără a se sinchisi de expresie, bătându-şi joc de oameni; categoric nu e genul meu, dar e atât de uimitor, totuşi, prin abundenţa invenţiei, prin efectele enorme pe care le produce din acumularea vocilor şi din repetiţia amplificată a aceleiaşi teme... Iar după ăştia trei, ajungem la Meyerbeer, un şmecher care a profitat de toate, băgând, după Weber, simfonia în operă, dând expresie dramatică formulei inconştiente a lui Rossini. Ah, ce suflu superb, toată pompa feudală, misticismul militar, freamătul legendelor fantastice, un strigăt de pasiune străbătând istoria! Şi ce descoperiri: personalitatea instrumentelor, recitativul dramatic acompaniat simfonic de orchestră, fraza tipică pe care e construită întreaga operă... Un om mare, un foarte mare om!

— Domnule, veni să spună băiatul, închidem!

Şi, cum Gagnière nici măcar nu întorcea capul, se duse să-l trezească pe micul rentier, care dormea mai departe în faţa farfuriei.

— Închidem, domnule.

Tremurând, consumatorul întârziat se ridică, pipăind în ungherul întunecos în care se afla pentru a-şi găsi bastonul, şi, când băiatul i-l culese de sub scaune, ieşi.

— Berlioz a băgat literatura în creaţia lui. El a ilustrat muzical pe Shakespeare, pe Virgiliu şi pe Goethe. Dar ce pictor! El este Delacroix al muzicii, a făcut sunetele să scânteie în opoziţii fulgurante de culori. Şi pe lângă asta, ţicneala romantică din cap, o înflăcărare divină care-l poartă departe, extazul dincolo de culmi. Prost constructor de operă, minunat când e vorba de o bucată, cerând uneori prea mult de la orchestra pe care o torturează, împingând până la extrem personalitatea instrumentelor, fiecare din ele reprezentând pentru el un personaj. Ah, ce-a spus el despre clarinete: „Clarinetele sunt femei iubite”, asta mi-a dat întotdeauna fiori... Dar Chopin, atât de dandy în byronismul lui, poetul înaripat al nevrozelor! Dar Mendelsohn, acest dăltuitor impecabil, Shakespeare în conduri, ale cărui romanţe fără cuvinte sunt nişte giuvaere pentru doamnele inteligente... Şi mai departe, mai departe, trebuie să îngenunchezi...

Acum nu mai rămăsese decât o lampă aprinsă deasupra capului lui Gagnière, iar băiatul, la spatele lui, aştepta, în vidul negru şi îngheţat al sălii. Vocea lui căpătase un tremur de adoraţie religioasă, *sa* îndrepta spre devoţiune, spre tabernacolul îndepărtat, spre sfânta sfintelor.

— O, Schumann, desperarea şi voluptatea desperării! Da, sfârşitul a toate, ultimul cânt de o puritate tristă, planând deasupra ruinelor lumii!... O, Wagner, zeul în care se întrupează secole întregi de muzică! Opera lui este arca imensă, toate artele într-una singură, umanitatea adevărată a personajelor în sfârşit exprimată,

orchestra trăind separat viaţa dramei; şi cum mai face praf convenţiile, formulele inepte! Ce emancipare revoluţionară în infinit!... Uvertura la *Tannhhuser,* ah, este un aleluia sublim al noului secol: mai întâi cântul pelerinilor, motivul religios, calm şi profund, cu palpitări lente; apoi, vocile sirenelor care îl înăbuşe puţin câte puţin, voluptăţile Venerei pline de delicii excitante, de lâncezeli adormitoare şi din ce în ce mai înalte, imperioase, dezordonate; şi, curând, tema sacră care revine gradat, ca o aspiraţie a spaţiului, care se face stăpână pe toate cânturile şi le topeşte într-o armonie supremă, pentru a le duce cu sine pe aripile unui imn triumfal!

— Am închis, domnule, repetă băiatul.

Claude, care nu mai asculta nici el, cufundat la rându-i în pasiunea lui, îşi goli halba şi zise cu voce tare:

— Ei, bătrâne, s-a închis!

Atunci, Gagnière tresări. Chipul său transportat avu o contracţie dureroasă şi dârdâi, de parcă ar fi căzut dintr-un astru. Îşi sorbi lacom berea; apoi, pe trotuar, după ce strânse în tăcere mâna prietenului său, se îndepărtă şi se topi în adâncul tenebrelor.

Era aproape două noaptea când Claude se întoarse în strada Douai. De o săptămână de când cutreiera din nou Parisul, el aducea astfel în fiecare seară febrele zilei ce trecuse. Dar niciodată încă nu se întorsese atât de târziu, cu mintea atât de înfierbântată şi de fremătătoare. Doborâtă de oboseală, Christine dormea sub lampa stinsă, cu fruntea pe marginea mesei.

CAPITOLUL VIII

ÎN SFÂRŞIT, CHRISTINE MAI DĂDU O dată cu mătura şi isprăviră cu mutatul. Acest atelier mic şi incomod de pe strada Douai nu avea în plus decât o cămăruţă strimtă şi o bucătărie cât un dulap; trebuiau să mănânce în atelier, de fapt acolo şi trăiau, împiedicându-se tot timpul de copil. Christinei îi venise foarte greu să încropească ceva cu cele câteva mobile ale lor, dar nu voia să cheltuiască. Trebui totuşi să cumpere un pat vechi, de ocazie, şi nu putu să reziste nevoii, adică luxului de a-şi lua perdele de muselină albă, cu şapte centime metrul. După care, această văgăună i se păru încântătoare şi începu s-o ţină la un nivel de curăţenie burgheză, ferm hotărâtă să facă singură totul şi să se lipsească de servitoare, pentru a nu-şi complica prea tare existenţa, care se anunţa grea.

Primele luni Claude le petrecu într-o stare de excitaţie mereu crescândă. Plimbările pe străzi tumultuoase, vizitele pe la prieteni, însufleţite de discuţii, toate mâniile, toate ideile încă fierbinţi cu care se întorcea din oraş, îl făceau să dea glas pasiunii sale până şi în somn. Parisul pusese din nou, în mod violent, stăpânire pe întreaga lui fiinţă; în scăpărarea arzătoare a acestui cuptor, trăia o a doua tinereţe, un entuziasm şi o ambiţie care-l împingeau să vadă şi să facă totul, să cucerească totul. Niciodată nu fusese stăpânit de o sete mai mare de muncă, nici de o asemenea speranţă; i se părea că ar fi fost suficient să

întindă mâna pentru a crea capodoperele care l-ar aşeza pe locul său, cel dintâi. Când străbătea Parisul, descoperea pretutindeni subiecte pentru tablouri; oraşul întreg, cu străzile, răspântiile, podurile şi orizonturile lui vii, se desfăşura în fresce imense, care întotdeauna, cuprins cum era Claude de beţia unor creaţii gigantice, i se păreau prea mici. Şi se reîntorcea fremătător, capul îi fierbea de proiecte; seara, la lumina lămpii făcea nişte crochiuri pe bucăţele mici de hârtie, fără a se putea hotărî cu ce va începe seria de pagini măreţe la care visa.

Un obstacol serios îl constituia micimea atelierul său. Dacă măcar ar fi avut vechea lui mansardă de pe cheiul Bourbon, sau măcar sufrageria cea mare de la Bennecourt! Dar ce să faci într-o cameră lungă, un fel de culoar pe care proprietarul avusese neruşinarea să-l închirieze cu patru sute de franci unor pictori, după ce-l acoperise cu nişte geamuri? Şi partea proastă era că geamurile, orientate spre nord, înghesuite între două ziduri înalte, nu lăsau să treacă decât o lumină verzuie, ca de pivniţă. Trebui deci să-şi lase marile ambiţii pe mai târziu şi hotărî ca pentru moment să se apuce de pânze de mărime mijlocie, spunându-şi că nu în dimensiunile operei stă geniul.

Momentul i se părea foarte prielnic pentru succesul unui artist destoinic, care să aducă în sfârşit o notă de originalitate şi de sinceritate acum, când vechile şcoli se prăbuşeau. Formulele din ajun păreau zdruncinate, Delacroix murise fără elevi, în urma lui Courbet se adunau de-abia câţiva imitatori stângaci; curând capodoperele lor n-aveau să mai fie decât piese de muzeu, înnegrite de vreme, simple mărturii ale artei unei epoci; şi era uşor de prevăzut noua formulă care se va degaja din pânzele lor: acea izbucnire de soare puternic, acei zori limpezi care se ridicau din tablourile recente, sub influenţa incipientă a şcolii plein-air-ului. Era incontestabil: tablourile scăldate în lumină, de care se

râsese atât la Salonul celor Refuzaţi, frământau lăuntric sumedenie de pictori, luminând puţin câte puţin toate paletele. Nimeni încă nu recunoştea aceasta, dar dislocarea se produsese, începuse o evoluţie care devenea din ce în ce mai vizibilă, cu fiecare Salon. Şi ce lovitură ar fi fost, dacă printre copiile lipsite de har ale unor neputincioşi, din aceste tentative temătoare şi disimulate ale celor pricepuţi, s-ar fi ridicat un maestru care să realizeze formula cu îndrăzneala puterii, fără menajamente, aşa cum se cerea ea realizată, solidă şi întreagă, reprezentând adevărul acestui sfârşit de secol!

În acest prim ceas de pasiune şi de speranţă, Claude, de obicei atât de bântuit de îndoială, crezu în geniul lui. Nu mai avea acele crize, angoasa care zile întregi îl azvârlea pe trotuare în căutarea curajului pierdut. Un fel de febră îl ţintuia, lucra cu înverşunarea oarbă a artistului care taie în carnea lui, pentru a scoate de acolo fructul care îl chinuie. Lunga odihnă la ţară îi dăduse o prospeţime rară a viziunii şi o bucurie plină de încântare în execuţie; i se părea că renaşte în meseria lui, cu o facilitate şi un echilibru pe care nu le avusese niciodată.; şi mai era şi certitudinea de a progresa, o profundă mulţumire în faţa lucrărilor reuşite, în care se realizau în sfârşit atâtea eforturi, altădată sterile. Aşa cum spunea el la Bennecourt, pusese în sfârşit mâna pe „plein-air”, pe acea pictură de o melodioasă veselie a tonurilor, care uimea pe prieteni când veneau să-l vadă. Toţi admirau, convinşi că n-avea decât să se manifeste pentru a-şi ocupa locul, foarte înalt, cu nişte opere de o notaţie atât de personală, în care pentru prima oară natura era scăldată în lumina adevărată, sub jocul reflexelor şi continua descompunere a culorilor.

Şi vreme de trei ani, Claude lucră fără să demobilizeze; biciuit de eşecuri, nerenunţând la niciuna dintre ideile lui, mergând drept înainte, cu violenţa credinţei.

Mai întâi, în primul an, când veniră zăpezile în

decembrie, se duse câte patru ore pe zi în spatele colinei Montmartre, în colţul unui maidan, de unde picta un spectacol mizer nişte magherniţe joase, dominate de coşurile uzinei; iar în prim plan aşezase, în zăpadă, o fetiţă şi un ştrengar în zdrenţe, mâncând lacom mere de furat. Încăpăţânarea lui de a picta după natură îi complica îngrozitor munca, creându-i dificultăţi aproape de neînvins. Termină totuşi pânza afară, neîngăduindu-şi decât s-o finiseze în atelier. Când îşi aşeză lucrarea sub lumina moartă a geamurilor, fu el însuşi mirat de brutalitatea ei: era ca o uşă deschisă spre stradă, zăpada orbea, iar cele două figuri se conturau jalnice, de un cenuşiu noroios. Simţi imediat că un asemenea tablou nu va fi primit; totuşi nu încercă să-l îndulcească şi-l trimise aşa la Salon. După ce jurase că nu va mai încerca să expună niciodată, stabilea acum, ca un principiu, că totdeauna trebuie să-i prezinţi ceva juriului, numai pentru a-i da prilejul să se facă vinovat; de altfel recunoştea utilitatea Salonului, singurul teren de luptă pe care un artist se putea revela dintr-odată. Juriul refuză tabloul.

În anul următor căută o opoziţie. Alese un ungher din parcul Batignolles, în luna mai: castanii mari îşi aruncau umbra, o peluză se pierdea în depărtare, în fund se zăreau case cu şase etaje, în timp ce, în prim plan, pe o bancă de un verde crud, se înşiruiau guvernante şi nişte mici burghezi din cartier, privind trei fetiţe care făceau cozonaci din nisip. Îi trebuise mult eroism, după ce obţinuse încuviinţarea lor, pentru a-şi duce lucrarea la bun sfârşit, în mijlocul mulţimii batjocoritoare. Se hotărâse, în cele din urmă, să vină de la ora cinci dimineaţa ca să picteze fondul; şi, lăsând loc pentru figuri, fu nevoit să se rezume la nişte crochiuri, iar restul să-l sfârşească în atelier. De data aceasta tabloul i se păru mai puţin aspru, factura avea în ea ceva din îndulcirea ternă care cădea din plafonul de sticlă. Credea că va fi admis, toţi prietenii afirmau că e o capodoperă, şi

răspândiră zvonul că Salonul va fi revoluţionat. Şi fu o adevărată stupoare, o indignare, când rumoarea anunţă un nou refuz al juriului. Acum atitudinea părtinitoare a acestuia nu mai putea fi negată; era vorba de înăbuşirea sistematică a unui artist original. În primul moment, Claude se mânie, apoi îşi îndreptă furia împotriva tabloului său, declarându-l mincinos, necinstit, execrabil. Era o lecţie meritată şi-şi va aminti de ea: de ce se reîntorsese în lumina ca de pivniţă a atelierului? Avea de gând să revină la dezgustătoarea bucătărie a fantoşelor plăsmuite din imaginaţie, conform gustului burghez? Când i se restitui pânza, luă un cuţit şi o spintecă.

De aceea, în cel de-al treilea an, se înverşună asupra unei opere de revoltă. Căută soarele arzător, acel soare al Parisului care, în anumite zile, încinge asfaltul în reverberaţia orbitoare a faţadelor: nicăieri nu e mai cald, până şi oamenii din ţări calde îşi şterg sudoarea, ai zice că e un pământ african sub ploaia grea a unui cer de foc. Subiectul pe care îl trată fu un colţ din piaţa Carrousel, la ora unu, când razele soarelui cad vertical. Se vedea trecând agale o trăsură; vizitiul moţăia, calul ud leoarcă înainta cu capul în jos, domol, în căldura vibrantă; trecătorii păreau beţi, în timp ce numai o femeie, trandafirie şi vajnică sub umbreluţa de soare, călca tihnit cu un mers de regină, părând a fi în elementul ei, în flacăra în care trebuia să trăiască. Dar ceea ce mai ales făcea ca tabloul să fie teribil era studiul nou al luminii, acea descompunere foarte exactă ca observaţie şi care şoca toate deprinderile ochiului, accentuând tonuri de albastru, de galben şi de roşu, acolo unde nimeni nu era obişnuit să le vadă. În fund grădina Tuileries dispărea într-un nimb de aur; pavajul sângera, trecătorii nu mai erau decât nişte indicaţii, pete întunecoase înghiţite de lumina prea puternică. De rândul acesta, prietenii, deşi scoţând exclamaţii, rămaseră jenaţi, cuprinşi de o aceeaşi nelinişte: realizarea unei asemenea picturi presupunea o

suferinţă de martir. Iar el, cu toate elogiile lor, înţelese foarte bine ruptura care se petrecea; şi, când juriul din nou îi închise Salonul, el strigă cu durere, într-o clipă de luciditate:

— Vasăzică, am înţeles... Am să crăp.

Încetul cu încetul, deşi curajul obstinaţiei părea să-l crească, se întorcea la îndoielile lui de altădată, bântuit de lupta pe care o ducea contra naturii. Orice pânză care i se întorcea îi părea proastă, incompletă mai ales, şi nu pe măsura efortului făcut. Mai mult decât refuzurile juriului, îl exaspera această neputinţă. Fără discuţie că nu ierta juriul: operele lui, fie şi embrionare, tot valorau de o sută de ori mai mult decât mediocrităţile acceptate; dar ce suferinţă să nu te poţi niciodată dărui întreg într-o capodoperă în care să-ţi împlineşti geniul! Realiza şi acum unele bucăţi splendide, era mulţumit de cutare sau cutare din ele. Atunci de ce aceste căderi bruşte? De ce aceste părţi execrabile, neobservate în timpul lucrului, care ucideau apoi pânza ca un stigmat de neşters? Şi se simţea incapabil de a corecta, parcă se ridica un zid la un moment dat, un obstacol de netrecut, dincolo de care se întindea o zonă interzisă. Dacă relua pânza de douăzeci de ori, tot de atâtea ori agrava răul, totul se încurca şi iar se strica. Se enerva, nu mai vedea, nu mai executa, ajungea la o adevărată paralizie a voinţei. Ce anume oare, ochii sau mâinile, încetaseră să-i mai aparţină? Se adânceau leziunile vechi care îl mai îngrijoraseră şi altădată? Crizele se înmulţeau, trăia iar săptămâni înfiorătoare, chinuindu-se, trecând mereu de la incertitudine la speranţă; şi unicul lui sprijin, în clipele grele în care se îndârjea asupra operei rebele, era visul consolator la opera viitoare, cea de care, în sfârşit, va fi mulţumit, cea pentru care mâinile lui se vor dezlega pentru a crea. Printr-un fenomen constant, nevoia de a crea mergea astfel mai repede decât degetele, şi niciodată nu lucra la o pânză fără a o avea în minte pe

următoarea. Îl mâna o singură grabă; să scape de pânza la care lucra şi din pricina căreia se perpelea de durere; fără îndoială că nici asta nu făcea doi bani, ajunsese la fatalele concesii, la artificii, la toate tranzacţiile pe care un artist le face cu conştiinţa, lui; dar ceea ce va face după aceea, ah, ceea ce va face, i se părea superb şi eroic, inatacabil, indestructibil. Miraj perpetuu care biciuieşte curajul celor blestemaţi întru artă, minciună plămădită din dragoste şi milă, fără de care creaţia ar deveni imposibilă, pentru toţi acei care mor pentru că n-au putut realiza viaţa!

Şi dincolo de această luptă, mereu reluată, cu el însuşi, dificultăţile materiale se acumulau. Oare nu era de ajuns că nu reuşea să dea tot ceea ce avea în el? Mai trebuia să se bată şi cu obiectele! Deşi refuza s-o mărturisească, pictura după natură, în aer liber, devenea de nerealizat, de îndată ce pânza depăşea anumite dimensiuni. Cum să te instalezi pe străzi în mijlocul mulţimii? Cum să obţii, pentru fiecare personaj, suficiente şedinţe de pozat? Evident, aceasta presupunea subiecte precise, peisaje, colţuri restrânse din oraş, în care figurile nu sunt decât siluete, schiţate după ce le-ai văzut. Mai erau apoi miile de inconveniente ale vremii, vântul care răsturna şevaletul, ploaia care întrerupea şedinţele. În asemenea zile, se întorcea acasă scos din fire, ameninţând cerul cu pumnul, acuzând natura că se apără pentru a nu se lăsa prinsă şi învinsă. Se plângea amarnic că nu e bogat, pentru că visa să aibă ateliere mobile, o trăsură la Paris şi o barcă pe Sena; ar fi trăit în ele ca un artist nomad. Dar nimic nu-l ajuta, totul conspira împotriva muncii lui.

Acum Christine suferea alături de Claude. Ea îi împărtăşise speranţele; fusese foarte curajoasă, înveselind atelierul cu activitatea ei de gospodină; acum însă, când îl vedea fără putere, se oprea, descurajată. Cu fiecare tablou respins, manifesta o durere tot mai vie, jignită în amorul ei propriu de femeie, având acel orgoliu

al succesului pe care-l au cu toatele. Amărăciunea pictorului o acrea şi pe ea, căci îi îmbrăţişase pasiunile, identificându-se cu gusturile lui, apărându-i pictura care devenise o părticică din ea însăşi, problema vitală a existenţei lor, singura importantă, cea de pe urma căreia spera să-i vină fericirea. Zi de zi ghicea că pictura îi acapara iubitul tot mai mult; dar nu ajunsese încă la luptă, ceda, se lăsa purtată odată cu el, pentru a fi trup şi suflet împreună, în adâncul aceluiaşi efort. Dar din acest început de abdicare se ridica o tristeţe, o spaimă în faţa a ceea ce o aştepta acolo. Uneori un fior, o repulsie, îi îngheţa inima. Se simţea îmbătrânind, în timp ce o milă imensă o răscolea, o nevoie de a plânge fără motiv, pe care şi-o satisfăcea în atelierul lugubru, în ceasurile când era singură.

Cam în vremea asta, inima i se deschise, mai largă şi din amantă se desprinse mama. Sentimentele ei materne pentru artistul-copil constau dintr-o milă vagă şi nesfârşită, din înduioşarea stârnită de slăbiciunea fără sens care U cuprindea la tot pasul, din iertarea pe care trebuia mereu să i-o acorde. Claude începuse s-o facă nefericită, nu-i mai dăruia decât acele mângâieri maşinale, primite ca o pomană de femeile care nu mai sunt iubite; şi cum să-l mai poată iubi, când se desprindea din braţele ei cu un aer de plictiseală faţă de mângâierile arzătoare cu care ea continua să-l înăbuşe? Cum să-l mai poată iubi, dacă n-ar fi avut pentru el această altă afecţiune de fiecare clipă, adorându-l şi sacrificându-se mereu? în adâncul ei, dragostea nesăţioasă fremăta. Christine rămăsese aceeaşi senzuală, pasionată, cu buzele pline, cu obstinaţia maxilarelor proeminente. Şi atunci, după durerile tăinuite din timpul nopţii, găsea un fel de dulceaţă tristă în a nu mai fi până seara decât mamă, în a gusta o ultimă şi palidă satisfacţie în bunătatea, în fericirea pe care încerca să le aducă în viaţa lor acum stricată.

Singur micul Jacques avu de suferit de pe urma acestei deplasări de afecţiune. Îl neglija tot mai mult, fiinţa ei, rămasă mută pentru el, nu se trezise la maternitate decât prin dragoste. Acum bărbatul adorat şi dorit era cel care devenea copilul ei; iar celălalt, o biată fiinţă, rămânea simplă mărturie a marei lor pasiuni de altădată. Pe măsură ce-l văzuse crescând şi nemaiavând nevoie de atâtea îngrijiri, ea începuse să-l sacrifice, fără asprime în fond, pur şi simplu pentru că aşa simţea. La masă nu-i dădea bucăţelele cele mai gustoase; locul cel mai bun de lângă sobă nu era pentru scăunelul lui; dacă o apuca teama de vreun accident, primul strigăt, primul gest de protecţie nu se îndrepta niciodată spre slăbiciunea lui. Fără încetare, îl dădea deoparte, îl suprima: „Jacques, taci, îl oboseşti pe tata! Jacques, nu te mai mişca atâta, vezi bine că tata lucrează!”

Copilului nu-i pria la Paris. El, care avusese spaţiile întinse de la ţară, unde se putea zbengui cât poftea, se înăbuşea acum în camera strâmtă în care trebuia să stea cuminte. Frumoasele lui culori trandafirii păleau, devenea plăpând, serios ca un omuleţ, cu ochii mari deschişi asupra vieţii. Împlinise cinci ani, capul i se mărise peste măsură, printr-un fenomen ciudat, care-l făcea pe tatăl lui să spună: „Puştiul ăsta are capul unui om de geniu!”. Dar, dimpotrivă, pe măsură ce craniul devenea mai mare, s-ar fi zis că inteligenţa îi scădea. Foarte blând, temător, copilul rămânea absorbit ore în şir, cu mintea aiurea, fără a şti să răspundă; iar când ieşea din această nemişcare, îl apucau nişte crize nebune, făcea tumbe şi chiuia, ca un animal tânăr şi jucăuş, mânat de instinct. Atunci ploua cu „potoleşte-te!”, căci mamă-sa nu putea înţelege acest vacarm subit; înnebunită că-l vedea pe tată enervându-se la şevalet, se supăra şi ea, alerga să-l aşeze repede pe micuţ în colţişorul lui. Potolit dintr-odată, cu tremurul spăimat al unei treziri prea bruşte, copilul adormea iar de-a-mpicioarelea, atât de leneş şi de moale, că jucăriile,

dopurile, pozele, tuburile goale de vopsele îi cădeau din mâini. Mamă-sa încercase să-l înveţe literele, dar el se zbătuse, plânsese, aşa că se gândeau să mai aştepte un an sau doi pentru a-l da la şcoală, unde profesorii vor şti cu siguranţă să-l pună la treabă.

Pe lângă toate acestea, Christine începuse să se sperie de mizeria care-i ameninţa. La Paris, cu copilul care creştea, viaţa era mai scumpă şi sfârşitul de lună adesea îngrozitor, în ciuda economiilor de tot felul. În afară de cei o mie de franci rentă, ei nu aveau alt venit sigur; şi cum să trăieşti cu cincizeci de franci pe lună, după ce scădeai cei patru sute pentru chirie? Un timp, o scoseseră la capăt mulţumită câtorva pânze vândute, căci Claude îl regăsise pe vechiul amator al lui Gagnière, unul dintre acei burghezi odioşi, cu suflet arzător de artist, în ciuda maniilor care-i încorsetează; acest domn Hue, fost şef de birou, nu era, din nefericire, de ajuns de bogat pentru a cumpăra mereu, şi nu putea decât să se vaiete de orbirea publicului care, odată în plus, lăsa un geniu să moară de foame; căci el, cucerit, luminat de har de la prima privire, alesese operele cele mai aspre, pe care le atârna alături de cele ale lui Delacroix, prezicându-le o celebritate identică. Mai rău era că moş Malgras făcuse avere şi se retrăsese din afaceri: o bunăstare foarte modestă de altfel, o rentă de vreo zece mii de franci pe care se hotărâse s-o mănânce cumpătat, într-o căsuţă mică din Bois-Colombes. Şi să-l fi auzit vorbind de faimosul Naudet, cu tot dispreţul faţă de milioanele pe care le învârtea acest jucător de bursă, milioane care o să-i iasă pe nas, spunea el. Claude îl întâlni, dar nu reuşi să-i vândă decât o singură pânză, un nud din atelierul Boutin, schiţa splendidă de pântece, pe care fostul negustor n-o putuse vedea fără o recrudescentă pasiune în inimă şi o cumpărase pentru el. Deci mizeria îi pândea; în loc să se deschidă, debuşeurile se închideau, o legendă îngrijorătoare se făurea, încetul cu încetul, în jurul acestei

picturi mereu respinse de Salon; unde mai pui şi că ar fi fost de ajuns, pentru a goni banul, această artă atât de incompletă şi de revoluţionară, în care ochiul speriat nu regăsea niciuna dintre convenţiile admise. Într-o seară, nemaiştiind cum să achite o notă de culori, pictorul strigă că mai bine va trăi din capitalul rentei sale, decât să se coboare până la producţia josnică a unor tablouri de comerţ. Dar, cu violenţă, Christine refuzase această soluţie extremă: va mai reduce încă din cheltuieli; prefera orice acestei nebunii, care-i va azvârli apoi în stradă, muritori de foame.

În anul în care i se refuză cel de-al treilea tablou, vara fu atât de excepţională, încât Claude păru că regăseşte în ea o nouă forţă. Niciun nor, zile senine peste uriaşa activitate a Parisului. Începuse iar să colinde oraşul, în dorinţa de a da o lovitură, cum zicea el: ceva enorm, ceva decisiv, nu prea ştia exact ce. Şi, până în septembrie, nu găsi nimic; se pasiona timp de o săptămână asupra unui subiect, apoi declara că nu e ce-i trebuie. Trăia într-un neastâmpăr permanent, mereu la pândă, mereu gata să pună mâna pe această realizare a visului, care fugea mereu de el. În fond, intransigenţa lui de realist ascundea superstiţii de femeie nevricoasă, credea în nişte influenţe complicate şi secrete, totul avea să depindă de orizontul ales, nefast sau fericit.

Într-o după amiază, într-una dintre ultimele zile frumoase de vară, Claude ieşise cu Christine, lăsându-l pe micul Jacques în grija portăresei – o femeie bătrână şi de treabă – aşa cum făceau întotdeauna când ieşeau împreună. Era o dorinţă bruscă de plimbare, o nevoie de a revedea cu ea locurile dragi de altădată, îndărătul cărora se ascundea speranţa vagă că ea îi va purta noroc. Merseră astfel până pe podul Louis-Philippe şi rămaseră tăcuţi, un sfert de oră, pe cheiul Ormes, în picioare, lipiţi de parapet, privind în faţa lor, de partea cealaltă a Senei bătrâna casă Martoy, în care se iubiseră. Apoi, tot fără să

scoată o vorbă, o luară iar pe drumul de altădată, pe care-l străbătuseră de atâtea ori; merseră pe sub platani, de-a lungul cheiurilor, privind la fiecare pas cum se stârnea amintirea trecutului, cum se desfăşurau podurile cu arcadele care se decupau pe luciul satinat al apei, apoi insula Cité în umbră, dominată de turnurile de la Notre-Dame, ce luau tonuri gălbui, curba imensa a malului drept, inundată de soare şi sfârşindu-se cu silueta vagă a pavilionului Florei, apoi bulevardele largi, monumentele de pe cele două maluri, viaţa fluviului, spălătoriile, băile, şlepurile. Şi, ca odinioară, astrul ce scăpăta îi întovărăşea, rostogolindu-se pe acoperişurile caselor îndepărtate, ştirbindu-se apoi îndărătul cupolei Institutului; un apus uluitor, cum nu văzuseră nicicând altul mai frumos, o coborâre lentă printre norişorii care se transformă apoi într-o urzeală de purpură, prin ochiurile căreia curg valuri de aur. Dar din tot acest trecut pe care-l evocau, nu le mai rămânea decât o melancolie de neînvins, senzaţia veşnicei curgeri, imposibilitatea de a te reîntoarce şi de a retrăi. Aceste pietre vechi rămâneau reci, această apă ce curgea sub poduri, această apă ce cursese părea că luase cu sine puţin din ei înşişi, farmecul primei dorinţe, fericirea speranţei. Acum că îşi aparţineau, nu mai gustau fericirea simplă de a simţi apăsarea caldă a braţului celuilalt, în timp ce înaintau încet, învăluiţi parcă în viaţa enormă a Parisului.

Ajuns pe podul Saints-Pères, Claude, disperat, se opri. Lăsase braţul Christinei şi se reîntorsese spre insula Cité. Ea simţea detaşarea care se producea şi se întristase; văzându-l pironit, uitând de toate, încercă să-l smulgă de acolo.

— Dragul meu, să ne întoarcem, e târziu... Ştii că Jacques ne aşteaptă.

Dar el înaintă până la mijlocul podului şi Christine trebui să-l urmeze. Stătea şi acum nemişcat, cu ochii mereu aţintiţi într-acolo, pe insula veşnic ancorată, pe

acest leagăn, această inimă a Parisului, în care, de secole palpită sângele arterelor sale, în veşnica sporire a cartierelor ce invadează câmpia. O flacără îi urcase în obraji, ochii i se aprindeau, avu în sfârşit un gest larg.

— Priveşte! Priveşte!

Mai întâi, în prim plan, dedesubtul lor, se afla portul Saint-Nicolas, cabinele joase ale birourilor de navigaţie, apoi malul pavat care cobora, plin cu moviliţe de nisip, cu butoaie şi saci, mărginit de un şir de şlepuri încă pline, în care mişuna o mulţime de docheri, deasupra cărora se ridica braţul uriaş al unei macarale de fontă; în timp ce, de partea cealaltă a apei, o plajă, înveselită de strălucirea ultimilor oameni veniţi la scăldat în acel sezon, lăsa să fâlfâie în vânt drapelele de pânză cenuşie care-i serveau drept acoperământ. Apoi, în mijloc, Sena goală urca, verzuie, cu mici valuri săltăreţe, biciuită de alb, de albastru şi de trandafiriu. Iar Ponts des Arts stabilea un al doilea plan, cocoţat pe schelăriile lui de fier de-o delicateţe de dantelă neagră, însufleţit de permanentul du-te-vino al pietonilor, o cavalcadă de furnici sub linia îngustă a tablierului său. Dedesubt, Sena îşi urma drumul; se vedeau Pont-Neuf cu arcadele-i vechi, înnegrite de rugina pietrelor; o spărtură se deschidea la stânga, până la insula Saint-Louis, ca fuga unei oglinzi într-un racursiu orbitor; iar celălalt braţ se întorcea brusc, ecluza de la Monetărie părea să astupe vederea, cu o dungă de spumă. În lungul lui Pont-Neuf, omnibuze mari, galbene, camioane pestriţe defilau cu regularitatea mecanică a jucăriilor de copii. Întregul fundal se încadra acolo, în perspectivele celor două maluri: pe cel drept casele de pe cheiuri, pe jumătate ascunse de un pâlc de copaci mari, din care răsăreau la orizont un colţ din Hôtel de Ville şi clopotniţa pătrată de la Saint-Gervais, pierdute într-un vălmăşag de case; pe malul stâng o aripă a Institutului, faţada plată a Monetăriei, şi iar copaci la şir. Dar ceea ce ocupa centrul imensului tablou, ceea ce se ridica din

fluviu, se înălţa, ocupa cerul, era insula Cité, această probă de corabie antică, veşnic aurită de soarele în amurg. Jos, plopii din parc înverzeau într-o izbucnire viguroasă ce ascundea statuia. Mai sus, soarele aşeza faţă-n faţă cele două părţi, stingând în umbră casele cenuşii de pe cheiul Horloge, luminând într-o văpaie cele trandafirii de pe cheiul Orfèvres, şiruri neregulate de case ce se vedeau atât de limpede, încât ochiul distingea până şi cele mai mici detalii – dughenele, firmele şi chiar perdelele de la ferestre. Mai sus, în dantelăria coşurilor, în spatele micilor acoperişuri ce formau ca o tablă de şah, oblică, gheretele de pază de la Palat şi acoperişurile Prefecturii întindeau ca nişte feţe de masă de ardezie, tăiate de un colosal afiş albastru, pictat pe un perete, ale cărui litere uriaşe, văzute de întreg Parisul, erau ca o eflorescenţă a febrei moderne pe fruntea oraşului. Iar mai sus şi încă mai sus, pe deasupra turnurilor gemene de la Notre-Dame, de un auriu stins, se ridicau două fleşe, în spate cea a catedralei, iar în stânga cea de la Sainte-Chapelle, de o eleganţă atât de fină, încât păreau că freamătă sub briză, trufaşă arboradă a unei corăbii seculare, cufundându-se în adâncul cerului luminos.

— Vii, dragul meu? repetă Christine cu blândeţe.

Dar Claude tot n-o auzea, acest miez al Parisului îl cucerise. Seara frumoasă adâncea orizontul. Luminile erau puternice, umbrele nete, domnea o veselie în precizia detaliilor, o transparenţă a aerului vibrând de bucurie. Iar viaţa fluviului, agitaţia de pe cheiuri, mulţimea al cărei şuvoi se scurgea dinspre străzi, se rostogolea pe poduri, venea din toate marginile acestui uriaş recipient, fumega acolo într-o undă vizibilă, într-un freamăt care tremura în soare. Un vânt uşor sufla, un stol de mici norişori trandafirii străbătea foarte sus azurul pălit, în timp ce se auzea palpitând enorm şi lent, acest suflet al Parisului răspândit în jurul leagănului său.

Atunci Christine. Îngrijorată de a-l vedea pe Claude atât

de absorbit, îl luă de braţ, cuprinsă de un fel de spaimă religioasă şi îl trase înapoi, ca şi cum l-ar fi simţit în mare primejdie.

— Să ne întoarcem. Îţi face rău... Vreau să mă întorc.

El, la acest contact, avu tresărirea unui om trezit din somn. Apoi, întorcându-şi capul, într-o ultimă privire:

— Ah, Dumnezeule, murmură el, Doamne cât e de frumos!...

Se lăsă luat de acolo. Dar tot restul serii la masă, iar după aceea lângă sobă şi chiar şi la culcare rămase buimac, atât de preocupat, încât abia dacă rosti câteva vorbe, iar soţia lui, neputând obţine niciun răspuns de la el, sfârşi prin a tăcea şi ea. Îl privea îngrijorată: oare îl apucase vreo boală gravă, respirase vreun aer spurcat, acolo pe podul acela? Privirile pierdute se pironeau în vid, chipul i se împurpura de un efort interior, ai fi zis plămădirea surdă a unei, încolţiri, o fiinţă care se năştea în el, acea exaltare şi acele greţuri pe care le ştiu femeile. Mai întâi i se păru anevoios, confuz, obstruat de mii de legături; apoi, totul se limpezi, încetă să se mai zvârcolească în pat şi căzu în somnul greu de după o mare oboseală.

A doua zi, imediat după dejun, o şterse. Iar Christine petrecu o zi dureroasă, căci, deşi se mai liniştise puţin, auzindu-l fredonând când se trezise nişte melodii din sud, avea o altă preocupare, pe care lui i-o ascundea, de teamă să nu-l vadă iar abătut. În ziua aceea, pentru prima oară, nu mai aveau absolut nimic: mai era o săptămână încheiată până la ziua când urmau să-şi primească mica rentă; şi ea cheltuise ultima centimă chiar în acea dimineaţă; nu-i mai rămăsese nimic pentru seară, nici măcar o pâine s-o pună pe masă. La ce uşă să bată? Şi cum să-l mai mintă când se va întoarce înfometat? Se hotărî să se ducă să amaneteze rochia de mătase neagră, pe care odinioară i-o făcuse cadou doamna Vanzade; dar gestul o costă enorm, tremura de

teamă şi de ruşine la ideea Muntelui de pietate, această casă publică a celor săraci, în care nu intrase niciodată. Acum o frământa o asemenea spaimă în faţa viitorului, încât din cei zece franci pe care îi primi, se mulţumi să facă o ciorbă de măcriş şi o tocană de cartofi. La ieşire, se mai şi întâlnise cu cineva cunoscut şi asta pusese capac la toate.

Tocmai în ziua aceea, Claude se întoarse foarte târziu, cu gesturi vesele, privirea limpede şi o stare de excitaţie, de tainică bucurie: îi era foarte foame, se enervă pentru că masa nu era pusă. Apoi, după ce se aşeză între Christine şi micul Jacques, înghiţi supa şi dădu gata o farfurie de tocană.

— Cum, asta-i tot? întrebă el apoi. Puteai să ne dai şi puţină carne. Sau a trebuit iar să iei pantofi?

Ea se bâlbâi, nu îndrăzni să mărturisească adevărul, rănită până în adâncul inimii de această nedreptate. El însă continua să facă glume în legătură cu banii pe care ea îi dosea, ca să-şi cumpere tot felul de lucruri; şi, din ce în ce mai surescitat, în acest egoism al unor senzaţii puternice pe care părea că vrea să le păstreze pentru el, se înfurie deodată împotriva lui Jacques:

— Ia mai taci, ţânc afurisit! Dar enervant mai eşti!

Jacques, uitând de mâncare, lovea cu lingura de marginea farfuriei şi ochii îi râdeau, încântat de această muzică.

— Jacques, taci! îl certă şi mama la rândul ei. Lasă-l pe tata să mănânce liniştit!

Şi micuţul speriat, redevenit imediat foarte cuminte, recăzu în amorţeala lui posacă, privind cu ochi inexpresivi cartofii pe care tot nu-i mâncase.

Claude se îndopă ostentativ cu nişte brânză, în timp ce Christine, dezolată, îi propunea să se ducă să cumpere o bucată de friptură rece de la mezelărie; el însă refuza, reţinând-o cu nişte vorbe care o necăjeau încă şi mai tare. Apoi, după ce strânse masa şi se aşezară toţi trei în jurul

lămpii, urmând a-şi petrece acolo seara, ea cosind şi micuţul tăcut în faţa unei cărţi cu poze, el bătu multă vreme toba cu degetele pe masă, cu mintea aiurea; parcă plecase iar într-acolo de unde venise. Brusc, se ridică, se aşează iar cu o foaie de hârtie şi cu un creion şi începu să deseneze grăbit, în lumina rotundă şi puternică de sub abajur. În curând nici acest crochiu, făcut din amintire, din nevoia de a exterioriza, tumultul de idei care-i frământa capul, nu mai ajunse pentru a-l linişti. Dimpotrivă, îl biciuia, toată rumoarea pe care n-o mai putea stăvili i se ridica pe buze şi sfârşi prin a-şi descărca gândurile într-un val de cuvinte. Ar fi vorbit până şi cu pereţii, aşa că se adresa soţiei sale, pentru că era acolo.

— Uite! asta e ce am văzut noi ieri... E superb! Azi am petrecut trei ceasuri acolo, am pus mâna pe ce-mi trebuie, este uluitor, ceva care va face totul praf... Uită-te! Mă aşed sub pod, am drept prim plan portul Saint-Nicolas, cu macaraua, cu şalupele care se descarcă, cu lumea lui de docheri. Vasăzică înţelegi, ăsta-i Parisul care munceşte, nişte băieţi zdraveni care-şi arată piepturile şi braţele goale. Apoi, de cealaltă parte, am plaja, Parisul care se distrează şi, fără îndoială, o barcă, pentru a ocupa centrul compoziţiei; dar asta încă n-o ştiu prea bine, trebuie să mai caut... Şi, bineînţeles, în mijloc Sena, vastă, imensă...

Pe măsură ce vorbea, el îngroşa cu creionul contururile, reluând de zeci de ori schiţa şi apăsând atât de tare, încât sfâşia hârtia. Ea, pentru a-i face pe plac, se apleca, prefăcându-se că o interesează foarte tare explicaţiile lui. Dar crochiul se învălmăşea într-o asemenea încurcătură de linii şi o atât de mare harababură a detaliilor sumare, încât nu distingea nimic.

— Mă urmăreşti, da?

— Da, da, e foarte frumos.

— Vasăzică am fondul, cele două deschideri ale fluviului, cheiurile, şi insula Cité triumfătoare la mijloc,

profilându-se pe cer... Fundalul ăsta e o adevărată minune! Îl vezi zi de zi şi treci fără să te opreşti în faţa lui; dar te pătrunde, admiraţia se acumulează, şi într-o frumoasă după amiază, apare. Nimic pe lume nu e mai măreţ, e Parisul însuşi, glorios, în soare... Ce zici? Prost am fost să nu mă gândesc la asta! De câte ori am privit fără să văd! A trebuit să nimeresc acolo, după plimbarea aia de-a lungul cheiurilor... Şi, îţi aminteşti, aici, de partea asta, e o porţiune de umbră, aici soarele cade perpendicular, dincolo ai turnurile, fleşa de la Sainte-Chapelle devine mai subţire, diafană, ca un ac profilat pe cer... Nu, e mai la dreapta, stai să-ţi arăt...

O luă de la început, neobosit, refăcând fără încetare desenul, precizând mii de mici note caracteristice, pe care ochiul lui de pictor le reţinuse: în locul acela scânteia firma roşie a unei dughene îndepărtate; ceva mai aproape un colţ verzui din Sena, pe care păreau să plutească plăci de ulei; apoi nuanţa delicată a unui copac, gama de cenuşiu pentru faţade, luminozitatea cerului. Ea, complezentă, îl aproba mereu, se străduia să se arate încântată.

Iată însă că, o dată în plus, Jacques îşi dădu în petec. După ce stătuse mult timp tăcut cu cartea în faţă, privind absorbit o poză ce reprezenta o pisică neagră, începuse acum să îngâne încetişor nişte cuvinte compuse de el: „O, pisicuţă drăguţă! O, pisicuţă urâtă! O, pisicuţă urâtă şi drăguţă!” Şi asta la nesfârşit, pe acelaşi ton jalnic.

Claude, enervat de acest bâzâit, nu realizase mai întâi ce anume îl sâcâia astfel pe când vorbea. Apoi, fraza obsedantă a copilului i se înfipse în urechi.

— Ai de gând să ne mai plictiseşti mult cu pisica aia a ta? strigă el furios.

— Jacques, taci când vorbeşte tata! repetă Christine.

— Copilul ăsta se tâmpeşte, pe onoarea mea! Uită-te puţin la mutra lui, dacă n-are un aer idiot. Să înnebuneşti, nu alta... Răspunde, ce tot vrei să spui cu pisica aia care

e drăguţă şi urâtă?

Copilaşul, palid, legănându-şi capul prea mare, răspunse cu un aer de stupoare:

— Nu ştiu.

Şi cum tatăl şi mama se priveau, descurajaţi, el îşi rezemă unul dintre obraji de cartea deschisă şi nu se mai mişcă, nu mai vorbi, cu ochii mari.

Se făcea târziu, Christine voi să-l culce, dar Claude începuse iar cu explicaţiile. Acum îi spunea că se va duce, chiar de a doua zi, să facă un crochiu după natură, pur şi simplu ca să-şi fixeze ideile. Apoi, dintr-una în alta, spuse că-şi va cumpăra un mic şevalet, o achiziţie la care visa de luni de zile. Insistă şi-i ceru bani. Ea îşi pierdu cumpătul şi sfârşi prin a mărturisi totul, ultima centimă cheltuită chiar în dimineaţa aceea, rochia de mătase amanetată pentru cină. Claude avu atunci un acces de remuşcare şi de dragoste, o îmbrăţişă, cerându-i iertare pentru reproşurile de la masă. O ruga să-l ierte, căci ar fi fost în stare să-şi omoare tatăl şi mama, cum singur o spunea, când afurisita asta de pictură punea stăpânire pe el. Dar îi venea să râdă de Muntele de pietate şi sfida mizeria.

— Îţi spun eu că acum am dat lovitura! exclamă el. Tabloul ăsta, vezi tu, înseamnă succesul.

Ea tăcea, se gândea la întâlnirea pe care o avusese şi pe care voia să i-o ascundă, dar, involuntar, vorbele i se iviră pe buze neiscate de vreo cauză aparentă şi fără tranziţie, în starea de buimăceală care pusese stăpânire pe ea.

— A murit doamna Vanzade.

El se miră. Nu mai spune! Şi cum aflase?

— L-am întâlnit pe fostul ei valet... O, e un domn acum, şi se ţine foarte bine, cu toţi cei şaptezeci de ani ai lui. Nici nu l-aş fi recunoscut, el m-a oprit... Da, a murit acum şase săptămâni. Toţi banii ei i-a luat sanatoriul, în afară de o rentă, pe care cei doi bătrâni servitori o mănâncă

azi, ca nişte mici burghezi ce se află.

El o privea şi murmură în cele din urmă, cu o voce tristă:

— Draga mea Christine, îţi pare rău, aşa-i? Ţi-ar fi dat o zestre, te-ar fi măritat, ţi-am spus-o şi eu odinioară. Azi ai fi poate moştenitoarea ei şi n-ai crăpa de foame alături de un ţicnit ca mine.

Atunci ea păru să se trezească. Îşi trase cu violenţă scaunul, îl cuprinse cu un braţ şi se lipi de el, protestând cu toată fiinţa ei.

— Ce tot spui?... Nu, zău că nu... Ar fi o ruşine dacă m-aş fi gândit la banii ei. Ţi-aş spune-o, ştii că nu sunt o mincinoasă, dar uite, nici eu nu ştiu ce m-a apucat, o răscolire, o tristeţe, vezi tu, o tristeţe la gândul că pentru mine totul s-a sfârşit... Fără îndoială remuşcarea, da, remuşcarea de a o fi părăsit fără milă pe biata infirmă, femeia aceea atât de bătrână care îmi zicea fiica ei. M-am purtat urât şi asta n-o să-mi aducă noroc. Lasă, nu-mi spune nimic, ştiu eu bine că de acum încolo totul s-a isprăvit pentru mine.

Şi plânse, frământată de regrete confuze pe care nu le putea descifra, cu acea senzaţie unică de a-şi fi stricat existenţa, de a nu mai avea de aşteptat de la viaţă decât nefericire.

— Hai, şterge-ţi ochii, reluă el, devenit drăgăstos. E cu putinţă să-ţi faci asemenea himere şi să te frământi astfel tu care erai o fire echilibrată?... Ce dracu, o să ne descurcăm noi! De altfel, să ştii că mulţumită ţie mi-am găsit subiectul pentru tabloul... Ce zici? Poate că nu eşti atât de blestemată, din moment ce porţi noroc!

Râdea, iar ea clătina din cap, înţelegând bine că el voia s-o facă să zâmbească. De pe acum suferea din pricina acestui tablou; căci acolo, pe pod, el o uitase, ca şi cum ar fi încetat să-i aparţină; şi, încă din ajun, îl simţea din ce în ce mai departe de ea, într-o lume în care ea nu avea acces. Totuşi se lăsă consolată, şi înainte de a se ridica de

la masă, pentru a se culca, se sărutară iarăşi ca altădată.

Micul Jacques nu auzise însă nimic. Amorţit de nemişcare, adormise, cu nasul în cartea cu poze; şi capul lui prea mare, de copil nereuşit al unui om de geniu, capul atât de greu câteodată, încât îi încovoia gâtul, pălea sub lampă. Când mama sa îl culcă, el nici măcar nu deschise ochii.

Cam pe atunci, Claude se gândi, în sfârşit, să se însoare cu Christine. Cedând îndemnurilor lui Sandoz, care se mira de această situaţie inutil neoficializată, el se supuse mai ales unui sentiment de milă, nevoii de a fi bun cu ea şi de a i se ierta astfel greşelile. De câtăva vreme o vedea atât de tristă, atât de îngrijorată de viitor, încât nu mai ştia cu ce bucurie s-o înveselească. De altfel şi el se acrea, îl apucau mâniile de altădată şi o trata uneori ca pe o servitoare căreia îi dai preavizul. Ca soţie legitimă s-ar fi simţit, fără îndoială, mai la ea acasă şi ar fi suferit mai puţin din pricina purtării lui. De altfel, ea nu-i mai vorbise de căsătorie, desprinsă parcă de lume şi de o mare discreţie, lăsând totul în voia lui; dar el înţelegea suferinţa ei de a nu fi primită la Sandoz; şi, pe de altă parte, nu se mai aflau în libertatea şi singurătatea de la ţară, se aflau la Paris, cu miile de clevetiri ale vecinilor, cu obligativitatea anumitor relaţii, cu tot ceea ce poate jigni o femeie care trăieşte cu un bărbat şi stă la el. Claude n-avea, în fond, împotriva căsătoriei decât vechile lui prejudecăţi de artist puţin boem într-ale vieţii. Pentru că tot n-avea de gând s-o părăsească, de ce să nu-i facă această plăcere? Şi, într-adevăr, când îi vorbi despre asta, ea scoase un strigăt şi se aruncă de gâtul lui, mirată şi ea că era atât de emoţionată. Timp de o săptămână, fu profund fericită. Apoi, totul se potoli, cu mult înaintea ceremoniei.

De altfel Claude nu grăbi niciuna dintre formalităţi şi aşteptarea actelor necesare fu lungă. El continua să adune studii pentru tabloul lui, iar ea, ca şi el, nu părea

nerăbdătoare. La ce bun? Doar faptul n-avea să aducă nimic nou în existenţa lor. Hotărâseră să se căsătorească numai la primărie, nu dintr-un dispreţ afişat faţă de religie, ci pentru ca totul să meargă simplu şi repede. Problema martorilor îi încurcă niţel. Cum ea nu cunoştea pe nimeni, el îi indică, pe Sandoz şi pe Mahoudeau; de altfel, în loc de acesta din urmă, se gândise de fapt la Dubuche, dar nu-l mai văzuse de mult şi se temea să nu-l compromită. Cât despre el, se mulţumi cu Jory şi cu Gagnière. Astfel totul va rămâne între prieteni şi nimeni nu va avea de trăncănit.

Trecuseră mai multe săptămâni, era în decembrie, pe un frig năprasnic. În ajunul căsătoriei, deşi n-aveau decât vreo treizeci şi cinci de franci în casă, îşi spuseră că nu puteau să-şi expedieze martorii cu o simplă strângere de mână; şi voind să evite un balamuc prea mare la ei acasă, hotărâră să-i invite la masă într-un mic restaurant de pe bulevardul Clichy. Apoi fiecare urma să se întoarcă acasă.

Dimineaţa, pe când Christine îşi punea un guler la o rochie de lână cenuşie, pe care avusese cochetăria să şi-o confecţioneze pentru această împrejurare, Claude era gata îmbrăcat, cu redingota pusă, şi se plictisea de moarte; îi veni atunci ideea să se ducă să-l ia pe Mahoudeau de acasă, pretextând că tipul era în stare să uite de întâlnire. În toamna aceea sculptorul se mutase în Montmartre, într-un mic atelier de pe strada Tilleuls, în urma unei serii de drame care îi zdruncinaseră existenţa: mai întâi, din lipsă de bani, fusese dat afară din fosta fructărie în care stătea, pe strada Cherche-Midi; apoi, o ruptură definitivă cu Chaîne, pe care desperarea de a nu putea trăi din penelul său îl azvârlise într-o aventură comercială – cutreiera bâlciurile din suburbiile pariziene, cu un joc de noroc, pe contul unei văduve; în sfârşit dispariţia subită a Mathildei: magazinul de plante medicinale fusese vândut, iar patroana, răpită fără

îndoială, ascunsă în fundul unei locuinţe discrete de vreun domn care făcuse o pasiune pentru ea. Astfel că acum locuia singur, într-o mizerie încă şi mai mare, prânzind numai când avea de aranjat ornamente pentru faţade sau de pus la punct bustul vreunui confrate mai fericit.

— Înţelegi, mă duc să-l iau, e mai sigur, îi repetă Claude Christinei. Mai avem încă două ore... Iar dacă vin ceilalţi, spune-le să aştepte. Mergem cu toţii împreună la primărie.

Afară, Claude grăbi pasul, în gerul care-i anina sloiuri de gheaţă în mustăţi. Atelierul lui Mahoudeau se găsea în fundul unei cetăţi: trebui să străbată o serie de grădini mici, albe de chiciură, de o tristeţe nudă şi ţeapănă, ca de cimitir. Recunoscu de departe uşa, după statuia colosală a *Culegătoarei de struguri,* fostul succes de la Salon, care nu încăpuse în parterul strimt: aici ea se degrada treptat, asemeni unei grămezi de moloz descărcat dintr-un tumbărău, jalnică, jupuită, cu chipul brăzdat de lacrimile mari şi negre ale ploii. Cheia era în uşă; Claude intră.

— Ia te uită! Ai venit să mă iei? zise Mahoudeau surprins. Numai să-mi pun pălăria... Dar stai, tocmai mă întrebam dacă n-ar fi cazul să fac puţin foc. Mă tem pentru muierea asta a mea.

Apa din ciubăr îngheţase, în atelier era la fel de frig ca afară; fiind fără un ban de opt zile, el economisea un rest de cărbune, neaprinzând soba decât o oră sau două dimineaţa. Atelierul era un fel de cavou tragic, în comparaţie cu care dugheana de altădată trezea amintiri de molcom confort, până într-atât zidurile goale şi plafonul jupuit îţi aşterneau pe umeri o gheaţă de linţoliu. Prin colţuri, alte statui, care ocupau mai puţin spaţiu, ipsosuri făcute cu pasiune, expuse şi apoi returnate din lipsă de cumpărători, dârdâiau cu faţa întoarsă la perete, formând un şir lugubru de infirmi, multe din ele gata sparte, arătându-şi cioturile, toate îmbâcsite de praf şi stropite cu argilă; şi aceste jalnice nudităţi îşi târau astfel

ani în şir agonia, sub ochii artistului care le dăduse propriul său sânge; păstrate mai întâi cu o aprigă pasiune, în ciuda spaţiului restrâns, ele cădeau apoi în oroarea grotescă a lucrurilor moarte, până în ziua când, luând un ciocan, chiar sculptorul le distrugea şi le prefăcea în moloz, pentru a se descotorosi de ele.

— Vasăzică avem două ore, reluă Mahoudeau. Ei bine, am să aprind puţin focul, e mai prudent.

Pe când aprindea soba, începu să se vaite cu mânie în glas. Ah, ce porcărie de meserie şi sculptura asta! Cel din urmă zidar era mai fericit. O statuie pe care administraţia o cumpăra cu trei mii de franci costase aproape două mii: modelul, pământul, marmura sau bronzul, tot felul de cheltuieli; şi asta pentru a sta depozitată în vreo pivniţă oficială, sub cuvânt că n-aveau loc: nişele monumentelor erau goale, soclurile aşteptau în grădinile publice; degeaba, niciodată nu era loc! Niciun fel de lucrări acceptabile la particulari, de abia câteva busturi, arareori câte o statuie rasolită la preţ redus, pentru vreo subscripţie. Arta cea mai nobilă, cea mai virilă dintre toate, da! dar şi cea cu care crăpai cel mai garantat de foame.

— Lucrarea aia a ta înaintează? întrebă Claude.

— Dacă nu era frigul ăsta blestemat, eram gata, răspunse el. Stai că ţi-o arăt acum.

Se ridică, după ce ascultase duduitul sobei. În mijlocul atelierului, pe un suport făcut dintr-o ladă de ambalaj consolidată cu traverse, se ridica o statuie înfăşurată în cârpe vechi; foarte îngheţate şi de o duritate casantă în cutele lor, ele o desenau ca albeaţa unui linţoliu. Era în sfârşit vechiul lui vis, nerealizat până atunci, din lipsă de bani: o statuie în picioare, *Femeia care se scaldă;* mai bine de zece asemenea machete zăceau acolo, de ani de zile. Într-o clipă de revoltă nerăbdătoare el îşi fabricase singur armăturile, din cozi de mătură, dispensându-se de fierul necesar, sperând că lemnul va fi de-ajuns de solid.

Din când în când o scutura s-o încerce; dar statuia nu se clintise.

— Pe naiba, murmură el, puţin foc o să-i facă bine... S-a lipit totul de ea, o adevărată cuirasă.

Cârpele îi trosneau între degete şi se frângeau în bucăţi de gheaţă. Trebui să mai aştepte să se dezmorţească puţin la căldură; şi, cu mii de precauţii începu să desfeşe statuia, mai întâi capul, apoi gâtul, pieptul, şoldurile, fericit de a o revedea intactă, zâmbind ca un amant goliciunii ei de femeie adorată.

— Ei, ce zici?

Claude, care n-o văzuse decât ca schiţă, clătină din cap, pentru a nu fi obligat să răspundă deîndată. Ce mai, bunul Mahoudeau trăda şi, fără voia lui, ajungea la graţie, prin acele floricele care ţâşneau de sub degetele sale groase de fost cioplitor de piatră. De când cu imensa lui *Culegătoare,* îşi reducea mereu operele, fără să pară a-şi da seama; lansa mereu cuvântul feroce „temperament”, dar ceda acelei blândeţi care îi îneca ochii. Sinii giganţi deveneau copilăreşti, coapsele se alungeau în fuse elegante, într-un cu vânt natura cea adevărată răzbea din ambiţia lui dezumflată. Exagerată şi ea, femeia lui avea de pe acum un farmec remarcabil, cu umerii care fremătau, cu braţele strânse care ridicau sânii de îndrăgostită, plămădiţi de sculptor în acea dorinţă de femeie, pe care mizeria i-o exasperase; obligat la castitate, crease o carne senzuală care îl tulbura.

— Vasăzică nu-ţi place, reluă el supărat.

— O, ba da, ba da!... Şi chiar cred că ai dreptate să îndulceşti puţin toată treaba, din moment ce astfel simţi. Şi ai să ai succes cu asta. E evident, o să placă mult.

Mahoudeau, pe care asemenea elogii altădată l-ar fi consternat, părea încântat. Îl lămuri pe Claude că vrea să cucerească publicul, fără să renunţe la niciuna dintre convingerile lui.

— Ei, fir-ar să fie! Vasăzică îţi place! îmi iei o piatră de

pe inimă; dacă-mi spuneai s-o fac bucăţi, îţi jur că o făceam bucăţi... Mai am cincisprezece; zile de muncă şi mi-aş vinde şi pielea cui o vrea, ca să pot să plătesc turnătorul. Ce zici, o să meargă grozav la Salon, aşa-i? Poate mă aleg cu o medalie!

Râdea, agitat; apoi întrerupându-se:

— Dacă tot nu ne grăbim, hai să ne aşezăm niţel... Aştept să se dezgheţe bine cârpele.

Soba începu să se înroşească, dogorea. Iar femeia, aşezată foarte aproape de sobă, părea că prinde viaţă, sub suflul călduţ care se ridica de-a lungul spinării, de la încheietura gleznei până la ceafă. Şi, amândoi aşezaţi acum, continuau s-o detalieze, insistând la fiecare parte a corpului.. Sculptorul mai ales, aprins de bucurie, o mângâia de departe cu gesturi rotunde. Ce zici, pântecele ca o cochilie, şi ce cută frumoasă la talie, subliniată de unduirea şoldului stâng!

În clipa aceea, Claude, cu ochii aţintiţi asupra pântecului, crezu că are o halucinaţie. Femeia se mişca, pântecele ei fremătase într-o undă uşoară, şoldul stâng se încordase mai tare, de parcă piciorul drept avea să se pună în mişcare.

— Şi toate acele mici planuri care curg către şolduri, continuă Mahoudeau, fără să vadă nimic. Ce-am mai muncit la ele! Auzi, bătrâne, acolo pielea e satin curat!

Puţin câte puţin, statuia întreagă se însufleţea. Şoldurile se mişcau, pieptul i se umfla într-un suspin uriaş, între braţele care se descleştau. Brusc, capul se înclină, coapsele slăbiră: cădea ca o fiinţă vie, cu o spaimă mirată, cu elanul dureros al unei femei care se aruncă.

Claude începu să înţeleagă, când Mahoudeau scoase un strigăt înfiorător:

— Dumnezeule! Se sparge, cade pe jos!

Dezgheţându-se, statuia spărsese lemnul prea puţin rezistent al armăturii. Se auzi un zgomot, de parcă ar fi

trosnit nişte oase. Iar el, cu acelaşi gest de iubire cu care se înfierbânta, mângâind-o de departe, deschise amândouă braţele, cu riscul chiar de a fi strivit sub dânsa. O clipă statuia oscilă, apoi se prăbuşi deodată, tăiată parcă de la glezne, lăsându-şi picioarele lipite de scândură.

Claude se repezise să-l oprească.

— Ce dracu? Vrei să te strivească?

Dar, înnebunit la gândul că statuia se va zdrobi de pământ, Mahoudeau rămase cu mâinile întinse. Şi ea păru că i se aruncă de gât, sculptorul o primi în îmbrăţişarea lui, cuprinse această mare goliciune feciorelnică, ce se însufleţea ca la primul freamăt al simţurilor. Intră în ea, sinii de îndrăgostită se turtiră de umărul lui, coapsele veniră să se lipească de ale lui, în timp ce capul, desprins, se rostogolea pe jos. Izbitura fu atât de puternică, încât îl împinse şi pe el până la perete; şi, fără a da drumul acestei femei frânte, rămase buimac, zăcând alături de ea.

— Fir-ar al dracului să fie! mârâia furios Claude, care îl credea mort.

Cu greu, Mahoudeau se ridică în genunchi şi începu să plângă cu hohote. În cădere îşi învineţise doar obrazul şi sângele curgea pe el, amestecat cu lacrimi.

— Mizeria asta îngrozitoare! Dacă nu-ţi vine să-ţi pui capăt zilelor pentru că nu eşti în stare să-ţi cumperi două bare! Şi acum poftim, priveşte-o!

Hohotele sporeau, ca o tânguire de agonie, ca durerea năpraznică a îndrăgostitului în faţa cadavrului mutilat al iubirii sale. Cu mâini rătăcite îi pipăia membrele, risipite în jurul lui, capul, torsul, braţele care se spărseseră; dar mai ales pieptul deformat, sânul aplatizat, deformat ca de vreo operaţie îngrozitoare, îl înnebunea, îl îndemna să se întoarcă mereu într-acolo, examinând rana, căutând spărtura prin care se scursese viaţa; şi lacrimile însângerate şiroiau pătând rănile cu roşu.

— Ajută-mă, bâigui el. Nu se poate s-o lăsăm aşa.

Emoţia îl cuprinse pe Claude, ai cărui ochi se umeziseră şi ei, în fraternitatea artistului faţă de artist. Se repezi să-l ajute, dar sculptorul, după ce-i ceruse sprijinul, voia să fie singur la strânsul bucăţelelor, de parcă s-ar fi temut de brutalitatea altcuiva. Încet, târându-se pe genunchi, aduna bucăţelele una după alta, le aşeza pe jos, le alătura pe o scândură. Curând statuia fu din nou întreagă, aidoma uneia din acele sinucigaşe din dragoste care s-a făcut praf aruncându-se din înălţimea vreunui monument şi pe care o lipeşti la loc, comică şi lamentabilă, pentru a o transporta la morgă. El, aşezat pe jos în faţa ei, n-o slăbea din ochi, pierdut într-o contemplare dureroasă. Totuşi, hohotele se potoleau şi spuse în cele din urmă, oftând din greu:

— N-am încotro, o s-o fac culcată... Ah, biata mea femeie, ce greu îmi fusese s-o pun pe picioare şi ce mare mi se părea!

Deodată însă, Claude fu cuprins de îngrijorare. Dar căsătoria lui? Mahoudeau trebui să-şi pună alte haine. Cum însă n-avea altă redingotă, fu nevoit să se mulţumească cu haina obişnuită. Apoi, după ce acoperiră statuia cu cârpe, precum se trage cearşaful peste o moartă, plecară amândoi în grabă. Soba duduia, dezgheţul umplea de apă atelierul, în care ipsosuri vechi şi prăfuite şiroiau de noroi.

Pe strada Douai nu mai rămăsese decât micul Jacques, lăsat în grija portăresei. Christine, sătulă de atâta aşteptare, plecase cu ceilalţi trei martori, crezând că era la mijloc o neînţelegere: poate Claude îi spusese că vine direct acolo, împreună cu Mahoudeau. Porniră grăbiţi după ei şi nu-i ajunseră din urmă decât pe strada Drouot, în faţa primăriei. Urcară toţi împreună şi fură foarte prost primiţi de uşierul de serviciu, pentru că întârziaseră. De altfel, căsătoria fu celebrată la repezeală, în câteva minute, într-o sală complet goală. Primarul bolborosi

ceva, cei doi soţi rostiră scurt solemnul „da”, în timp ce martorii erau uluiţi de prostul gust al sălii. Afară, Claude o luă din nou pe Christine de braţ şi asta fu totul.

Era plăcut de mers în gerul acela luminos. Grupul se întoarse calm pe jos, o luă pe strada Martyrs, pentru a ajunge la restaurantul din bulevardul Clichy, unde aveau reţinut un salon mic. Fu o masă foarte amicală; dar nimeni nu spuse o vorbă despre simpla formalitate care avusese loc, se vorbi de altceva tot timpul, ca la una dintre reuniunile lor obişnuite între prieteni.

Astfel Christine, foarte emoţionată de fapt, cu toată indiferenţa ei prefăcută, îi auzi timp de trei ceasuri, pe soţul ei şi pe martori, agitându-se în legătură cu statuia lui Mahoudeau. Acum că aflaseră de întâmplare şi ceilalţi, rumegau cele mai mărunte detalii. Sandoz găsea că e o chestie nemaipomenită, Jory şi Gagnière discutau despre soliditatea armăturilor, primul sensibila pierderea bănească, cel de-al doilea demonstrând, cu un scaun că statuia ar fi putut fi menţinută în echilibru. Cât despre Mahoudeau, încă zguduit, cuprins de stupoare, se plângea de nişte dureri pe care la început nu le resimţise: membrele îi erau ca zdrobite, muşchii îl dureau, avea pielea învineţită, de parcă ar fi ieşit din braţele unei amante de piatră. Iar Christine îi spălă zgârietura de pe obraz, care sângera din nou şi i se părea că statuia mutilată a femeii se aşeza la masă cu ei, că ea singură conta în ziua aceea, că numai ea îl pasiona pe Claude, care nu contenea, povestind de zeci de ori emoţia sa în faţa acelor sâni şi a acelor şolduri de argilă zdrobite la picioarele sale.

Totuşi, la desert avu loc o diversiune. Gagnière îl întrebă deodată pe Jory:

— Ascultă, te-am văzut duminică cu Mathilde... Da, da, pe strada Dauphiné.

Jory se înroşi şi încercă să mintă, dar nasul i se mişca, gura i se strângea şi începu să râdă prosteşte.

— Ei, o simplă întâlnire... pe onoarea mea! Nu ştiu unde locuieşte, v-aş fi spus-o.

— Cum, tu o ţii ascunsă? strigă Mahoudeau. Păstreaz-o liniştit, nu ţi-o cere nimeni înapoi.

Adevărul era că Jory, rupând cu toate obiceiurile lui de prudenţă şi de zgârcenie, o ţinea acum pe Mathilde închisă într-o cămăruţă. Vicioasa îl stăpânea, acum aluneca încetul cu încetul spre o căsătorie cu scârba asta, el care, pentru a nu plăti femeile, trăia altădată din ce agăţa pe stradă.

— Ei, îţi iei plăcerea unde o găseşti, zise Sandoz plin de indulgenţă filosofică.

— E foarte adevărat, răspunse Jory cu simplitate, aprinzându-şi o ţigară de foi.

Mai zăboviră, se făcuse întuneric când îl conduseră acasă pe Mahoudeau, care voia neapărat să se bage în pat. La întoarcere, Claude şi Christine, după ce-l luară pe Jacques de la portăreasă, găsiră atelierul rece, înecat de un întuneric atât de dens, încât bâjbâiră îndelung înainte de a putea aprinde lumina. Apoi trebui aprins focul în sobă; bătea de ora şapte când, în sfârşit, putură respira liniştiţi. Dar nu le era foame, terminară un rest de carne fiartă, mai mult pentru a îndemna copilul să-şi mănânce supa; şi după ce-l culcară, se aşezară sub lampă, la fel ca în toate serile.

Christine nu-şi luase însă ca de obicei lucrul, prea impresionată pentru a putea face ceva. Stătea aşa, cu mâinile nemişcate pe masă, privindu-l pe Claude care, imediat, se cufundase într-un desen, un colţ din tabloul lui, muncitorii din portul Saint-Nicolas descărcând moloz. O reverie de neînvins, amintiri, regrete o străbăteau şi privirea îi era vagă; puţin câte puţin se înfiripă o tristeţe care creştea mereu, o mare durere mută care păru s-o cuprindă în întregime, în mijlocul acestei indiferenţe, acestei nemărginite singurătăţi în care cădea, atât de aproape de el. E drept că el era lângă ea, de partea

cealaltă a mesei; dar cât îl simţea de departe, acolo în faţa vârfului insulei Cité şi încă şi mai departe, în infinitul inaccesibil al artei, atât de departe acum, încât ea niciodată nu va mai putea fi alături de el! Încercase de mai multe ori să vorbească, fără a-l hotărî să răspundă. Orele treceau, imobilitatea o toropea; în cele din urmă, îşi scoase portmoneul şi numără banii.

— Ştii câţi bani avem azi, de ziua nunţii?

Claude nici nu ridică capul.

— Avem nouă centime... Dumnezeule, ce mizerie!

El ridică din umeri şi bombăni în cele din urmă:

— O să fim bogaţi, lasă asta!

Se lăsă iar tăcerea, pe care ea nici nu mai încercă s-o întrerupă, contemplând cele nouă centime aliniate pe masă. Bătu miezul nopţii şi o trecu un fior, bolnavă de aşteptare şi de frig.

— Hai să ne culcăm, ce zici? şopti ea. Nu mai pot.

Dar el lucra cu atâta înverşunare, că nici n-o auzi.

— Auzi? Focul s-a stins, o să ne îmbolnăvim... Hai să ne culcăm.

Vocea ei imploratoare îl pătrunse şi tresări, brusc, exasperat.

— Ei bine, n-ai decât să te culci!... Vezi doar că vreau să isprăvesc ceva.

Ea mai zăbovi o clipă, cu chipul îndurerat, împietrită în faţa acestei mânii. Apoi simţindu-se inoportună, înţelegând că prin simpla ei prezenţă, de femeie care nu făcea nimic îl scotea din sărite, se ridică de la masă şi se duse să se culce, lăsând uşa larg deschisă. Trecu o jumătate de oră, apoi trei sferturi; niciun zgomot, nici măcar un suflu nu ieşea din cameră; dar ea nu dormea, întinsă pe spate, cu ochii deschişi în întuneric; şi îndrăzni, timid, să arunce un ultim apel din fundul alcovului întunecat.

— Iubitul meu, te aştept... Te implor, iubitule vino să te culci.

O înjurătură fu răspunsul. Nimic nu se mişca, poate că ea adormise. În atelier, frigul de gheaţă sporea; lampa strălucea cu o flacără roşie din pricina cărbunelui; în timp ce el, aplecat pe desenul lui, nu părea să fie conştient de scurgerea lentă a minutelor.

Totuşi, la ora două, Claude se ridică, furios că lampa se stingea, din lipsă de ulei. Apucă numai s-o aducă în cameră, ca să nu se dezbrace pe bâjbâite. Şi nemulţumirea lui spori, când o zări pe Christine întinsă pe spate, cu ochii deschişi.

— Cum, nu dormi?

— Nu mi-e somn.

— Sigur, ăsta e un reproş… Ţi-am spus de zeci de ori că mă enervează să mă aştepţi.

Şi, după ce lampa se stinse, se întinse lângă ea, pe întuneric. Ea tot nu se mişca, el căscă de două ori, mort de oboseală. Stăteau trezi amândoi, dar nu găseau nimic să-şi spună, nimic. El îngheţat, cu picioarele înţepenite, răcea şi mai rău cearşafurile. În cele din urmă, după câteva reflecţii vagi, simţind că adoarme, exclamă tresărind:

— Ceea ce e uluitor, e că nu şi-a stricat pântecele, o frumuseţe de pântece!

— Cum? Cine? întrebă Christine buimacă.

— Păi, femeia lui Mahoudeau.

Atunci ea avu o tresărire nervoasă, se întoarse, îşi îngropă faţa în pernă şi el rămase încremenit auzind-o plângând.

— Ce faci? Plângi?

Ea se sufoca şi hohotea atât de tare, încât până şi salteaua se zguduia.

— Hai, spune ce te-a apucat? Doar n-am zis nimic… Hai, draga mea!

Dar pe măsură ce vorbea, el desluşea pricina acestei adânci amărăciuni. Bineînţeles, într-o asemenea zi, ar fi trebuit să meargă la culcare odată cu ea; dar era

nevinovat, nici măcar nu se gândise la chestiile astea. Doar ea îl cunoştea, când lucra devenea o adevărată brută.

— Hai, iubita mea, doar nu de ieri suntem împreună... Sigur, tu te gândiseşi aşa, în căpşorul tău, să fii azi mireasa, nu?... Te rog, nu mai plânge, ştii bine că nu sunt rău.

O cuprinse şi ea se abandonă. Dar în zadar se strângeau în braţe, pasiunea murise. Înţeleseră acest lucru când, desprinzându-se din îmbrăţişare, se regăsiră întinşi unul lângă celălalt, străini de acum încolo, cu senzaţia unui obstacol între ei, a unui alt trup, a cărui răceală o mai simţiseră în anumite zile, chiar la începuturile arzătoare ale legăturii lor. Nicicând de acum încolo n-aveau să se mai pătrundă. Se produsese ceva ireparabil, se spărsese ceva, rămăsese un gol. Soţia o diminua pe amantă, această formalitate a căsătoriei părea să fi ucis dragostea.

CAPITOLUL IX

CLAUDE, CARE NU-ŞI PUTEA realiza tabloul cel mare în micul atelier de pe strada Douai, se hotărî să închirieze în altă parte vreo hală de-ajuns de mare; şi găsi exact ce-i trebuia, într-una dintre plimbările lui prin Montmartre, cam pe la jumătatea străzii Tourlaque, o stradă care coboară în spatele cimitirului şi de unde se vede tot cartierul Clichy, până spre mlaştinile de la Gennevilliers. Era fosta uscătorie a unui vopsitor, o baracă lungă de cincisprezece metri şi lată de zece, prin scândurile şi zidăria căreia sufla vântul în toate direcţiile. Proprietarul o închiria cu trei sute de franci. De altfel vara se apropia, Claude se gândi că-şi va termina repede tabloul şi că pe urmă va pleca de acolo.

Din clipa aceea, în febra de muncă şi de speranţă care-l stăpânea, se hotărî să facă toate cheltuielile necesare. Din moment ce triumful era sigur, de ce să-l împiedice prin acte inutile de prudenţă? Uzând de dreptul său, el începu să ia din capitalul rentei de o mie de franci, şi se obişnui să ia din bani fără a mai număra. Mai întâi se ascunsese de Christine, căci ea îl împiedicase în două rânduri s-o facă; iar când trebui să-i spună, după opt zile de reproşuri alarmate, se împăcă şi ea cu gândul, fericită de bunăstarea în care trăia, cedând ispitei de a avea mereu bani în buzunar. Câţiva ani de tihnă şi acalmie se scurseră astfel.

În curând Claude nu mai trăi decât pentru tabloul lui.

Mobilase sumar acest atelier mare: nişte scaune, divanul vechi de pe cheiul Bourbon, o masă de brad, cumpărată cu cinci franci de la o negustorească de vechituri. Nu avea, pentru arta lui, vanitatea unei instalaţii luxoase. Singura cheltuială fu o scară pe roate, cu platformă şi nişte trepte mobile. Apoi se ocupă de pânză, pe care o voia lungă de opt metri şi înaltă de cinci. Se îndârji să şi-o pregătească singur; comandă cadrul, cumpără o pânză neînnădită, pe care doi prieteni şi cu el se străduiră îndelung s-o întindă cu nişte cleşti; apoi se mulţumi s-o acopere cu un strat de ceruză pus cu cuţitul, refuzând s-o lipească, pentru ca pânza să rămână absorbantă, ceea ce, spunea el, făcea pictura luminoasă şi solidă. Nu se putea folosi de un şevalet, nici n-ar fi putut aşeza pe el o pânză de asemenea dimensiuni. Aşa că imaginã un sistem de bârne şi de frânghii care o ţineau lipită de perete, puţin aplecată, într-o lumină foarte slabă. Scara se plimba de-a lungul acestei vaste întinderi albe: era o construcţie întreagă, un schelet de catedrală, în faţa operei ce se făurea.

Dar când totul fu gata, îl apucară scrupulele. Gândul că poate nu alesese acolo, după natură lumina cea mai bună, îl frământa. N-ar fi fost mai indicat un peisaj de dimineaţă? N-ar fi trebuit oare să aleagă o vreme noroasă? Se reîntoarse pe podul Saint-Pères şi mai petrecu trei luni acolo.

La orice oră, pe orice vreme, insula Cité se ridica în faţa lui între cele două deschideri ale fluviului. Sub zăpada târzie ce cădea, el o zări, căptuşită cu hermină, deasupra apei de culoarea nămolului, detaşându-se pe un cer de ardezie cenuşie. O văzu în primele zile însorite, curăţindu-se de iarnă, regăsindu-şi copilăria odată cu mlădiţele verzi ale copacilor mari de pe mal! O văzu pe o zi de ceaţă fină, îndepărtându-se, evaporându-se, uşoară şi tremurătoare ca un palat de vis. Urmară ploile torenţiale care o inundau, o ascundeau îndărătul unei perdele

imense, trase între cer şi pământ; furtuni, ale căror fulgere o scăldau într-o lumină roşcată de tavernă, dezvăluind-o pe jumătate distrusă de prăbuşirea norilor mari de aramă; vânturi de furtună care o izbeau, subliniind unghiurile, decupând-o brusc, goală şi biciuită, în albastrul pălit al cerului. Iar în alte rânduri, când soarele se fărâma în pulberi printre aburii Senei, ea se scălda în adâncul acestei lumini difuze, fără o umbră, în mod egal luminată pretutindeni, fermecătoare şi delicată, ca o bijuterie cioplită în aur curat. Voi s-o vadă sub primele raze ale soarelui desprinzându-se din brumele dimineţii, când cheiul Horloge scânteie roşu şi cheiul Orfèvre este cufundat încă în întuneric, sau plină de viaţă sub cerul trandafiriu, la trezirea strălucitoare a turnurilor şi a fleşelor sale, în timp ce, încet, noaptea coboară de pe case, precum o mantie care se lasă. Voi s-o vadă la amiază, sub razele verticale ale soarelui, devorată de lumina crudă, decolorată şi mută, ca un oraş mort, nemaipăstrând decât viaţa căldurii, freamătul care clatină acoperişurile îndepărtate. Voi s-o vadă sub soarele scăpătând, lăsându-se recucerită de noaptea, puţin câte puţin ivită din fluviu, păstrând încă pe crestele monumentelor fragmente de jeratic, ca un cărbune gata să se stingă, cu ultime incendii oglindite în ferestre, cu bruşte scânteieri ale geamurilor care azvârlă flăcărui şi găuresc faţadele. Dar, dintre aceste zeci de imagini diferite, la orice oră, pe orice vreme, el tot la cea pe care o văzuse pentru prima oară se întorcea: insula Cité, către ora patru, într-o după-amiază frumoasă de septembrie, insulă senină sub adierea vântului, inimă a Parisului zvâcnind în transparenţa aerului, parcă mărită de cerul imens pe care-l străbătea un stol de norişori.

Claude îşi petrecea zilele acolo, în umbra podului Saints-Pères. Se adăpostea aici, asta devenise locuinţa, acoperişul lui. Vuietul continuu al vehiculelor, asemănător bubuitului îndepărtat al trăsnetului, nu-l mai jena. Lipit de

cea dintâi culee, sub imensele bolţi de fontă, el făcea crochiuri şi picta studii. Niciodată nu se socotea de-ajuns de informat, desena de zeci de ori acelaşi detaliu. Funcţionarii de la navigaţie, ale căror birouri erau acolo, sfârşiseră prin a-l cunoaşte; ba chiar soţia unui supraveghetor, care locuia împreună cu bărbatul ei, doi copii şi o pisică, într-un fel de cabină dată cu smoală, îi păstra pânzele proaspăt pictate, pentru ca el să nu se mai ostenească să le poarte zi de zi pe străzi. Pentru el acest refugiu, sub Parisul care vuia şi a cărui viaţă arzătoare o simţea curgându-i deasupra capului, era o adevărată bucurie. Un timp îl pasionă portul Saint-Nicolas, prin continua sa activitate de port îndepărtat al mării, în plin cartier al Institutului: macaraua cu aburi, *Sophie* făcea manevre, sălta blocuri de piatră; tumbăraie se umpleau de nisip; oameni şi animale trăgeau, gâfâind pe pietrele mari de pavaj, care coborau în pantă până la apă, la malul de granit unde se afla acostat un şir dublu de şlepuri şi de şalupe; săptămâni în şir se îndârjise asupra unei schiţe; muncitori descărcând o barcă de moloz şi purtând pe umeri saci albi, lăsând în urma lor o dâră albă, pudraţi ei înşişi cu alb, în timp ce, foarte aproape, o altă barcă, goală de încărcătura ei de cărbuni, mânjise malul cu o pată mare de cerneală. Luă apoi profilul plajei de pe malul stâng, precum şi o corabie – spălătorie pe celălalt plan, cu cercevelele geamurilor deschise, cu spălătorese înşirate la mal, aplecate deasupra apei şi bătându-şi rufele. În mijloc, studie o barcă condusă cu vâsla de un marinar, apoi ceva mai în spate un remorcher, un vapor tras la edec pe lanţ de-a lungul unui tren de butoaie şi de scânduri. Fundalul îl avea de mult, totuşi reluă unele părţi, cele două deschideri ale Senei un cer măre şi singuratic în care nu se adânceau decât fleşele şi turnurile aurite de soare. Şi, sub podul ospitalier, în acest colţ la fel de pierdut ca o depărtată scobitură în stâncă, nu-l deranja decât arareori vreun curios, pescarii cu

undiţe treceau cu dispreţul indiferenţei lor, n-avea alt tovarăş decât pisica supraveghetorului, care-şi făcea toaleta în soare, paşnică în tumultul lumii de deasupra.

În sfârşit Claude îşi adună desenele. Apoi, în câteva zile făcu o schiţă a ansamblului, şi marea operă fu începută. Dar, în tot cursul verii se dădu pe strada Tourlaque, între el şi imensul tablou, o primă bătălie; căci se încăpăţânase să-şi mărească singur compoziţia şi nu se descurca, împiedicat de erori continue, pentru cea mai măruntă deviaţie a acestui traseu matematic cu care nu era obişnuit. Era indignat, dar trecu şi peste asta, cu intenţia să corecteze mai târziu, şi umplu cu violenţă pânza, cuprins de o asemenea febră, încât trăia cocoţat pe scară zile în şir, mânuind pensule enorme, cheltuind o forţă musculară cu care ar fi putut urni şi munţii. Seara se clătina ca beat, adormea la ultima înghiţitură, doborât, şi nevastă-sa trebuia să-l culce ca pe un copil. Din această muncă eroică ieşi o schiţă magistrală, una dintre acelea în care geniul scânteie prin haosul încă învălmăşit al tonurilor. Bongrand, care veni să-l vadă, îl cuprinse pe pictor cu braţele lui mari şi-l sărută, mai să-l înăbuşe, cu ochii orbiţi de lacrimi. Sandoz, entuziast, dădu o masă;ceilalţi, Jory, Mahoudeau, Gagnière vânturară din nou ştirea că e o capodoperă; cât despre Fagerolles, el rămase o clipa nemişcat, apoi izbucni în felicitări găsind că e prea frumos.

Şi într-adevăr, după aceea, ca şi cum această ironie a unui om abil i-ar fi adus ghinion, Claude nu făcu decât să-şi strice schiţa. Asta era veşnica lui poveste, se irosea de la început într-un elan magnific, apoi nu mai reuşea să scoată şi restul, nu ştia cum să termine. Neputinţa îl cuprinse iar, trăi doi ani aplecat asupra acestei pânze, neavând ochi şi suflet decât pentru ea, când în culmea bucuriei, când recăzând pe pământ, atât de nefericit şi de ros de îndoieli, încât muribunzii ce horcăiau pe paturi de spital erau mai fericiţi ca el. În două rânduri nu putuse să

fie gata pentru Salon; căci, totdeauna, în ultima clipă, când spera să termine în câteva şedinţe, deodată se iveau nişte goluri, simţea compoziţia prăbuşindu-se şi scăpându-i dintre degete. În preajma celui de al treilea Salon avu o criză teribilă, vreme de două săptămâni nici nu mai călcă în atelierul de pe strada Tourlaque, iar când o făcu, se simţi ca omul întors într-o casă golită de moarte: aşeză pânza cea mare cu faţa la perete şi împinse seara într-un colţ; ar fi fost în stare să distrugă, să ardă totul, dacă mâinile lui vlăguite ar mai fi avut atâta putere. Totul se prăbuşise, un vânt de mânie măturase podeaua şi pictorul spunea că se va apuca de lucruri mici, de vreme ce era nevrednic de lucrări mari.

Fără să vrea, primul său proiect de tablou mic îl readuse tot acolo, în faţa insulei Cité. De ce n-ar face pur şi simplu o privelişte pe o pânză de dimensiuni medii? Atâta numai că un fel de pudoare, amestecată cu o stranie gelozie îl împiedicară să meargă să se plaseze sub podul Saints-Pères: acum i se părea că locul acesta era sfânt şi că nu putea răpi fecioria marei sale opere fie ea şi moartă. Şi se instală la capătul malului, în amonte faţă de portul Saint-Nicolas. De data aceasta măcar, lucra direct după natură, era bucuros că nu trebuie să trişeze, aşa cum era fatal pentru pânzele de dimensiuni exagerate. Micul tablou, foarte îngrijit, mai finisat ca de obicei, avu totuşi soarta celorlalte în faţa juriului, indignat de această pictură cu mătura beată, după vorba de spirit care se răspândi atunci prin ateliere. Fu o palmă, cu atât mai usturătoare cu cât se vorbise de unele concesii, de avansuri făcute Şcolii, pentru a fi primit; şi pictorul, otrăvit, plângând de furie, sfâşie pânza în bucăţele mici şi o arse în sobă, când îi fu restituită. O pânză ca asta nu era de-ajuns s-o ucizi cu o lovitură de cuţit, ea se cerea distrusă.

Mai trecu un an, în care Claude se ocupă cu treburi vagi. Lucra din obişnuinţă, nu sfârşea nimic, şi spunea

singur, cu un râs dureros, că se pierduse şi că acum se căuta. În fond, conştiinţa tenace a geniului său îi lăsa o speranţă indestructibilă, chiar şi în timpul celor mai lungi crize de amărăciune. Suferea precum cel blestemat să rostogolească eterna stâncă ce recade şi-l striveşte; totuşi, îi rămânea viitorul, certitudinea de a o sălta într-o zi cu amândouă mâinile şi de a zvârli cu ea în stele. Ochii i se reaprinseră, în sfârşit, de pasiune şi lumea află că iar se închisese pe strada Tourlaque. El care altădată era mereu purtat, dincolo de opera prezentă, de visul amplificat al operei viitoare, se izbea acum cu capul de un subiect: Insula Cité, ideea lui fixă, bariera care îi închidea viaţa. Curând vorbi iar nestingherit despre ea, într-un nou val de entuziasm, strigând cu o bucurie de copil că, în sfârşit, găsise ce căuta şi că era sigur de triumf.

Într-o dimineaţă, Claude, care până atunci nu primise pe nimeni, binevoi să-l lase pe Sandoz să intre. Acesta dădu peste o schiţă foarte inspirată, făcută din imaginaţie, fără model şi de un colorit admirabil. De altfel subiectul rămânea acelaşi: la stânga portul Saint-Nicolas, la dreapta şcoala de natatie, iar în fund, Sena şi insula Cité. Rămase însă încremenit, zărind în locul bărcii conduse de un marinar, o altă barcă, foarte mare, ocupând tot centrul compoziţiei şi în care se aflau trei femei: una vâslind, în costum de baie; alta, aşezată pe margine şi cu picioarele în apă, cu corsajul pe jumătate smuls, arătându-şi umărul; iar a treia, dreaptă şi complet goală la prova, de o goliciune atât de strălucitoare, încât scânteia ca un soare.

— Ia te uită, ce idee! murmură Sandoz. Ce fac acolo femeile alea?

— Păi, se scaldă, răspunse liniştit Claude. Vezi doar că au ieşit din apă, asta-mi dă un motiv pentru un nud, o idee grozavă, nu?... Te şochează cumva?

Vechiul lui prieten, care îl cunoştea, tremură la gândul că-l vor apuca iar îndoielile.

— Pe mine, nu! Dar mă tem că publicul, o dată în plus, nu te va înţelege. Ştii, nu e deloc verosimil, femeia asta goală în plin Paris.

El se miră, cu naivitate.

— Zău, aşa crezi! Ei bine, n-au decât! Cui ce-i pasă, dacă femeia mea e bine pictată? Vezi, am nevoie de ea ca să mă inspire.

În zilele ce urmară, Sandoz reveni cu blândeţe asupra acestei bizare compoziţii, pledând, dintr-o nevoie a firii lui, cauza logicei călcate în picioare. Cum putea un pictor modern, care pretindea că se inspiră numai după realitate, să înjosească o operă, băgând în ea asemenea năzăriri! Era atât de simplu să alegi alte subiecte care să justifice prezenţa nudului! Dar Claude se îndărătnicea, dădea explicaţii violente şi care nu stăteau în picioare, căci nu voia să mărturisească adevăratul motiv, o idee de-a lui, atât de confuză, că el însuşi n-ar fi putut-o exprima în mod limpede, frământarea unui simbolism ascuns, o veche recrudescenţă de romantism, care îl făcea să întrupeze în această goliciune însăşi carnea Parisului, oraşul gol şi pasionat, strălucind cu frumuseţea unei femei. Şi mai punea în ea şi propria lui pasiune, dragostea pentru pântecele frumoase, pentru coapsele şi sânii fecunzi, aşa cum ardea el să creeze, cu amândouă mâinile, pentru zămislirea permanentă a artei sale.

În faţa argumentelor presante ale prietenului său, se prefăcu totuşi că cedează.

— Bine, am să văd, am s-o îmbrac mai târziu pe muierea mea, dacă te deranjează... Dar tot aşa am s-o fac. Mă amuză, înţelegi?

Nu mai vorbi niciodată despre asta, de o încăpăţânare profundă, mulţumindu-se să facă pe surdul şi să surâdă cu un aer încurcat, când vreo aluzie exprima mirarea tuturor la vederea acestei Venus născând din spuma Senei, triumfătoare printre omnibuzele de pe cheiuri şi printre docherii din portul Saint-Nicolas.

Era primăvară şi Claude urma să se apuce iar de tabloul cel mare când, o hotărâre, luată într-o zi de prudenţă, le schimbă viaţa de familie. Uneori Christine se îngrijora de toţi aceşti bani cheltuiţi atât de repede, de sumele care fără încetare ştirbeau capitalul. Nu mai numărau banii, de când izvorul părea să nu mai sece. Apoi, după patru ani, când într-o dimineaţă ceruseră să li se facă socotelile, aflară că din cei douăzeci de mii de franci, abia dacă mai rămăseseră trei mii şi se înspăimântară. Căzură de îndată într-o reacţie de economie excesivă, neîndurându-se nici de pâine, proiectând să taie până şi din strictul necesar; şi astfel, în acest prim elan de sacrificiu, părăsiră imobilul de pe strada Douai. La ce bun două chirii? Era loc de ajuns în fosta uscătorie de pe strada Tourlaque, încă mânjită de culori, pentru ca să se poată adăposti acolo trei persoane. Instalarea fu totuşi dificilă, căci această hardughie de cincisprezece metri pe zece nu reprezenta, în fond, decât o singură cameră, un fel de locuinţă de ţigani, unde toată familia trăieşte claie peste grămadă. A trebuit ca pictorul însuşi, văzând lipsa de bunăvoinţă a proprietarului, s-o despartă la un capăt printr-un perete subţire de scânduri, îndărătul căruia amenajă o bucătărie şi un dormitor. Asta îi încântă, în ciuda spărturilor din acoperiş, pe unde sufla vântul; în zilele de furtună mare erau nevoiţi să aşeze castroane sub spărturile prea mari. Locuinţa era goală şi lugubră, cele câteva mobile ale lor se pierdeau de-a lungul zidurilor goale. Dar ei păreau foarte mândri să dispună de atâta spaţiu şi spuneau prietenilor că micul Jacques va avea măcar loc să se zbenguiască niţel. Sărmanul Jacques, cu toate că împlinise nouă ani nu prea creştea; doar capul continua să i se mărească şi nu-l puteau trimite mai mult de opt zile în şir la şcoală; că se întorcea de acolo năuc, efortul de a învăţa îl îmbolnăvea; aşa că, cel mai adesea, îl lăsau să trăiască în patru labe, pe lângă ei, târându-se prin colţuri.

Atunci, Christine, care de multă vreme nu mai participase la munca de zi cu zi a lui Claude, trăi din nou alături de el, fiecare din orele lungilor şedinţe, îl ajută să răzuie pânza veche şi să aştearnă din nou contururile pe ea, îi dădu sfaturi cum s-o fixeze mai solid de perete. Dar constatară un dezastru: scara mobilă se stricase din cauza umidităţii acoperişului; şi de teamă să nu cadă, el trebui s-o consolideze cu o traversă de stejar, în timp ce, unul câte unul, ea îi întindea cuiele. Din nou, pentru a doua oară, totul era gata. În picioare, în spatele lui, leşinată de oboseală, ea îl privea mărind noua schiţă, apoi se lăsa să alunece pe jos, unde rămânea ghemuită, pentru a mai privi încă.

Ah, cum ar mai fi vrut să-l smulgă acestei picturi care i-l luase! De aceea şi devenise slujnica lui, fericită de a se înjosi, până la treburi de salahor. De când muncea cot la cot cu el, amândoi în faţa acelei pânze, o speranţă părea s-o reînsufleţească. Dacă-i scăpase, atunci când ea plângea, singură, pe strada Douai şi el întârzia pe strada Tourlaque, înhăitat şi epuizat, ca la o amantă, poate că avea să-l recucerească acum, când era prezentă şi ea, cu pasiunea ei. Ah! cu câtă ură geloasă îi detesta pictura! Nu mai era vechea ei revoltă de mică burgheză ce pictează acuarele, împotriva artei libere, trufaşe şi brutale. Nu, ea îl înţelesese puţin câte puţin, apropiindu-se mai întâi prin dragostea ei pentru pictor, câştigată apoi de răsfăţul de lumină, de farmecul original al nuanţelor însorite. Acum acceptase totul, terenurile liliachii şi copacii albaştri. Ba chiar un fel de respect începea s-o facă să tremure în faţa acestor opere care odinioară i se păruseră înfiorătoare. Le vedea puternice, le trata ca pe nişte rivale de care nu se mai poate râde. Şi ranchiuna ei creştea odată cu admiraţia, se indigna că asistă la această diminuare a ei înseşi, la această altă dragoste care o pălmuia în propria ei căsnicie.

Mai întâi fu o luptă surdă, de fiecare clipă. Ea se

impunea, strecura fără încetare ce putea din trupul ei: un umăr, o mână, între pictor şi tablou. Stătea mereu acolo, învăluindu-l cu răsuflarea ei, amintindu-i că era al ei. Apoi îi veni vechea idee de a picta şi ea, pentru a-l regăsi chiar în adâncul febrei sale creatoare: timp de o lună purtă un halat şi lucră precum elevul alături de maestru, executând docil o copie după un studiu, şi nu renunţă decât văzând că tentativa se întoarce împotriva scopului, căci, furat de munca în comun, el sfârşea prin a uita în ea femeia, şi între ei se stabileau relaţii de simplă camaraderie, ca de la bărbat la bărbat. De aceea Christine se întoarse la unicul ei atu.

De multe ori, pentru a desena figurile mici din ultimele sale tablouri, Claude se inspirase, pentru unele detalii, după ea: un cap, un gest al braţelor, o mişcare a trupului. Îi azvârlea o haină pe umeri, o prindea într-o atitudine oarecare şi îi striga să nu se mişte. Erau nişte servicii pe care era fericită să i le facă, având totuşi oroare să se dezbrace, jignită de această meserie de model, acum că era nevasta lui. Într-o zi, când Claude avusese nevoie de încheietura unei coapse, ea refuză, apoi consimţi să-şi ridice rochia, ruşinată, după ce încuiase uşa de două ori, de teamă ca nu cumva, aflând la ce se preta, lumea să n-o caute goală în tablourile soţului ei. Îi mai răsunau încă în urechi râsetele insultătoare ale prietenilor şi ale lui Claude însuşi, glumele lor triviale când vorbeau de pânzele unui pictor care se servea astfel, în exclusivitate, de soţia lui, făcând nişte nuduri plăcute şi minuţios executate, după gustul burghez; o regăseai în ele sub toate unghiurile, cu nişte particularităţi bine cunoscute 1 curbura şoldurilor puţin cam lungă, abdomenul prea sus; ai fi zis că se plimba fără cămaşă prin tot Parisul batjocoritor, deşi ea trecea îmbrăcată, „cuirasată” până la bărbie în nişte rochii de culoare închisă, pe care le mai purta şi foarte montante.

Dar, de când Claude stabilise, în mare, cu cărbunele

femeia în picioare, care urma să ocupe centrul tabloului, Christine privea visătoare această siluetă vagă, cuprinsă de ideea obsedantă în faţa căreia, unul după altul, i se spulberau toate scrupulele. Şi când pictorul spuse că va lua un model, se oferi ea.

— Tu, cum asta? Păi tu te superi de îndată ce-ţi cer vârful nasului!

Ea zâmbea foarte încurcată.

— Ei, vârful nasului! Parcă nu ţi-am pozat altădată pentru personajul din *„în aer liber”* şi nici măcar nu fusese încă ceva între noi! Un model o să te coste şapte franci şedinţa. Nu prea suntem bogaţi, aşa că am face mai bine să economisim banii ăştia.

Gândul la economie îl hotărî pe loc.

— Sigur că vreau, ba chiar e foarte drăguţ din partea ta să te încumeţi, pentru că ştii, nu-i o distracţie de trântoriţă să-mi pozezi mie... Mă rog! Recunoaşte însă prostuţo! Ţi-e frică să nu vină altă femeie aici; eşti geloasă!

Geloasă! Da, era geloasă; suferinţa ei devenea o adevărată agonie. Dar puţin îi păsa de celelalte femei, toate modelele din Paris n-aveau decât să vină să se dezbrace acolo! Ea n-avea decât o rivală: favorita care îi fura iubitul era pictura. Ah! şi-ar fi aruncat rochia, şi-ar fi aruncat tot ce avea pe ea şi i s-ar fi dăruit goală, zile şi săptămâni în şir, ar fi trăit goală sub privirile lui, l-ar fi recucerit astfel, l-ar fi luat cu ea, când el i s-ar fi aruncat iar în braţe! Putea să-i ofere altceva decât pe ea însăşi?

Nu era legitimă această ultimă luptă în care-şi punea la bătaie propriul trup, cu riscul de a nu mai fi nimic, nimic decât o femeie fără niciun farmec, dacă se lăsa învinsă?

Claude, încântat, făcu mai întâi după ea un studiu, un simplu nud pentru tablou, în atitudinea cerută. Aşteptau ca Jacques să plece la şcoală, apoi închideau uşa şi şedinţa dura ore în şir. În primele zile, Christine suferi mult din pricina poziţiei imobile; apoi se obişnui,

neîndrăznind să se plângă, de teamă să nu-l supere, înghiţindu-şi lacrimile când el o brusca. Curând obiceiul se înstăpâni, pictorul o trata ca pe un simplu model, însă şi mai exigent decât dacă ar fi plătit-o, neavând niciun scrupul în a abuza de trupul ei, din moment ce-i era nevastă. O folosea la toate, o punea să se dezbrace tot timpul pentru un braţ, un picior, pentru cel mai mărunt detaliu de care avea nevoie. Era o meserie în care el o înjosea, o slujbă de manechin viu, pe care-l pironea într-un loc şi apoi îl copia, cum ai copia o cană sau un ceaun pentru o natură moartă.

De data aceasta, Claude lucră pe îndelete; înainte de a schiţa femeia cea mare, o şi obosise pe Christine luni de zile, utilizând-o în zeci de moduri, voind, zicea el, să se pătrundă bine de calitatea pielii ei. În sfârşit, într-o zi se apucă de schiţă. Era o dimineaţă de toamnă şi vântul începuse să înţepe; nu era prea cald în atelierul mare, în ciuda sobei care duduia. Cum micuţul Jacques, bolnav de una dintre crizele lui de stupoare dureroasă, nu putuse să meargă la şcoală, se hotărâseră să-l închidă în cameră, spunându-i să fie cuminte. Şi, tremurând, mama se dezbrăcă, se aşeză nemişcată lângă sobă, în atitudinea cerută.

Timp de o oră, pictorul, cocoţat pe scara lui, îi aruncă priviri care o brăzdau de la umeri la genunchi, fără a-i adresa o vorbă. Ea stătea, cuprinsă de o tristeţe lentă, temându-se că va leşina, nemaiştiind dacă suferea de frig sau de o desperare venită de departe, şi a cărei amărăciune-o simţea urcând în ea. Era atât de ostenită, încât se poticni, călcând anevoie cu picioarele amorţite.

— Cum, ai şi obosit? strigă Claude. Păi, nu pozezi de mai mult de un sfert de oră! Vasăzică nu vrei să-ţi câştigi cei şapte franci?

Glumea, cu un aer morocănos, încântat de munca lui. Dar nu apucase bine să se dezmorţească sub capotul cu care se acoperise, că el îi şi spuse, apăsat:

— Haide, haide, fără lene! Azi e o zi mare. Trebuie să am geniu sau să crăp!

Apoi, după ce ea reluă poza, goală sub lumina palidă şi după ce el reîncepu să picteze, continuă să rostească în răstimpuri unele fraze, din nevoia pe care o simţea de a face zgomot când era mulţumit de lucrul lui.

— Curios ce piele ciudată ai! Pur şi simplu absoarbe lumina... E de necrezut, în dimineaţa asta eşti cenuşie! Şi mai deunăzi erai trandafirie, aveai o culoare aproape ireală... Pe mine asta mă plictiseşte, nu pot să ştiu niciodată.

Se opri şi clipi.

— Foarte frumos, totuşi, nudul. Şi se detaşează pe fond... Şi vibrează, capătă o viaţă a naibii, de parcă ai vedea curgând sângele prin muşchi... Ah, când un muşchi e frumos desenat şi un membru bine pictat, în plină lumină, nu există nimic mai frumos, nimic mai bun, e Dumnezeu adevărat... Eu n-am altă religie, m-aş prosterna în faţa unei asemenea picturi pentru tot restul zilelor.

Şi, trebuind să coboare pentru a căuta un tub de vopsea, se apropie de ea, o examină amănunţit cu o pasiune crescândă, atingând cu vârful degetelor fiecare din părţile de care vorbea.

— Uite, aici, sub sânul stâng, ei bine, e o frumuseţe! Sunt nişte vinişoare care se albăstresc şi dau pielii o minunată delicateţe de ton... Şi aici, unde se arcuieşte şoldul, o gropiţă în care umbra devine aurie, ce splendoare!... Şi aici, sub conturul atât de plin al pântecului, linia pură a încheieturii vintrelor, parcă e o undă de carmin în aur palid... Pântecele m-a fascinat pe mine întotdeauna. Când văd unul, îmi vine să sorb lumea toată. E atât de frumos să-l pictezi, un adevărat soare de carne!

Apoi, urcând din nou pe scară, strigă cuprins de agitaţia creaţiei:

— Dumnezeule, dacă nu fac din tine o capodoperă, înseamnă că sunt un dobitoc!

Christine tăcea şi spaima ei sporea, pe măsură ce o certitudine punea stăpânire pe ea. Încremenită parcă de brutalitatea acestor vorbe, se ruşina de goliciunea ei. În fiecare loc unde degetul lui Claude o atinsese, îi rămăsese o impresie de gheaţă, ca şi cum frigul care o făcea să tremure intra acum pe acolo. Făcuse experienţa, la ce bun să mai spere? Acest trup, pretutindeni acoperit de sărutările lui de amant, el nu-l mai privea şi nu-l mai adora acum decât ca artist. O nuanţă a sânilor îl entuziasma, o linie a pântecului îl făcea să îngenunche cu evlavie, pe când, odinioară, orbit de dorinţă, o strivea toată la pieptul lui, fără s-o vadă, în îmbrăţişări în care şi unul şi altul ar fi voit să se topească. Da, cu adevărat acesta era sfârşitul, ea nu mai exista, el nu mai iubea în ea decât arta lui, natura, viaţa. Şi cu ochii pierduţi, Christine îşi păstra rigiditatea de marmură, stăpânindu-şi lacrimile care-i umflau pieptul, ajunsă în situaţia jalnică de a nu mai putea nici să plângă.

O voce se auzi din cameră, în timp ce pumnişorii băteau în uşă.

— Mămico, mămico, nu dorm, mă plictisesc... Hai mămico, deschide-mi!

Era Jacques care-şi pierduse răbdarea. Claude se supără, bombăni că na putea avea o clipă de linişte.

— Imediat! strigă Christine. Dormi, lasă-l pe tata să lucreze.

Dar altă îngrijorare păru să pună stăpânire pe ea. Aruncă priviri spre uşă, întrerupse o clipă pozatul, pentru a se duce să-şi agaţe fusta de cheie, în aşa fel încât să astupe gaura cheii Apoi, fără a spune nimic, veni din nou să se aşeze lângă sobă, cu capul drept, cu talia puţin aplecată, umflându-şi pieptul.

Şedinţa se eterniză, trecură ore după ora Ea stătea mereu acolo, oferindu-se cu gestul unei femei care vine la

scăldat; în timp ce el, pe scara lui, la o imensă depărtare, ardea de dragoste pentru cealaltă femeie, cea pe care o picta. Încetase până şi să-i vorbească soţiei sale, ea recădea în rolul de obiect frumos colorat. N-o privea decât pe ea, încă de dimineaţă, dar ea nu se mai oglindea în ochii lui, străină de acum încolo, alungată din el.

În sfârşit, oboseala îl făcu să se oprească, şi atunci o văzu că tremură.

— Ce-i? Ţi-e frig?

— Da, puţin.

— Ce ciudat, eu ard... Dar nu vreau să răceşti. Pe mâine.

Cum el cobora, ea crezu că vine s-o sărute. De obicei, printr-o ultimă galanterie de soţ, plătea cu un sărut grăbit plictiseala şedinţei. Dar, cufundat în munca lui uită, îşi spălă imediat pensulele, pe care le muia, îngenunchiat într-un vas cu săpun de rufe. Şi ea, care aştepta, stătea goală, în picioare, sperând încă. Mai trecu o clipă, el fu mirat de această umbră nemişcată, o privi cu un aer surprins, apoi reîncepu să frece cu putere. Atunci, cu mâini tremurând de grabă, ea se îmbrăcă la loc, cu ruşinea teribilă a unei femei dispreţuite. Îşi puse cămaşa, se încurcă în fuste, îşi prinse prost corsajul, de parcă ar fi vrut să scape de ruşinea acestei goliciuni neputincioase, bună de acum încolo să îmbătrânească sub haine. Şi o cuprinse un dispreţ faţă de ea însăşi, un dezgust de a se fi coborât până la acest procedeu de cocotă, a cărui josnicie carnală, acum că era învinsă, o simţea profund.

Dar, chiar de a doua zi, Christine trebui să se dezbrace iar până la piele, în aerul îngheţat, sub lumina brutală. Nu aceasta era meseria ei de aci înainte? Cum să se refuze acum, când obişnuinţa se crease? Niciodată nu i-ar fi pricinuit lui Claude vreo supărare; şi reîncepea zilnic această înfrângere a trupului ei. El nici măcar nu mai vorbea de acest trup fierbinte şi umilit. Pasiunea cărnii o repurtase asupra operei sale, asupra amantelor pictate

pe care şi le dăruia. Numai cele ale căror membre se năşteau din strădania lui făceau să-i fiarbă sângele. Acolo, la ţară, în perioada marii lui iubiri, crezuse că a găsit fericirea, ţinând, în sfârşit, în braţe o femeie vie; dar totul nu fusese decât veşnică iluzie, din moment ce, oricum rămăseseră străini; de aceea prefera iluzia artei sale, goana după frumuseţea nicicând atinsă, dorinţa nebună pe care nimic n-o mulţumeşte. Ah! să le doreşti pe toate, să le creezi după visul tău, cu sânii de satin, cu şoldurile de culoarea ambrei, cu pântece gingaşe de fecioare, şi să nu le iubeşti decât pentru nuanţele frumoase şi să le simţi cum fug fără să le poţi cuprinde! Christine era realitatea, ţinta pe care mâna o putea atinge, iar Claude se plictisise de ea în răstimpul cel mai scurt, el ostaş al celor neplăsmuite, aşa cum îi spunea uneori Sandoz în glumă.

Astfel, luni în şir, pozatul fu pentru ea o tortură. Plăcuta viaţă în doi încetase, un menaj în trei părea să se organizeze, de parcă el ar fi introdus în casă o metresă, femeia pe care o picta având-o pe dânsa ca model. Imensul tablou se ridica între ei şi îi separa cu un zid de netrecut, dincolo de care el trăia cu cealaltă. Iar Christine simţea că înnebuneşte, geloasă de această dedublare a fiinţei ei, înţelegând mizeria unei asemenea suferinţe, neîndrăznind să-i mărturisească o durere de care el ar fi râs. Şi totuşi nu se înşela, simţea bine că el preferă copia realităţii, că această copie era femeia iubită, preocuparea unică, dragostea lui de fiece clipă. O extenua punând-o să-i pozeze, pentru a o înfrumuseţa pe cealaltă, bucuria sau tristeţea lui nu mai depindeau decât de cealaltă, după cum o vedea trăind sau lâncezind sub penelul lui. Oare asta nu însemna iubire? Şi ce suferinţă, să-ţi dărui trupul pentru zămislirea celeilalte, pentru ca să-i bântuie coşmarul acestei rivale, să dăinuie mereu între ei, mai puternic decât realitatea, în atelier, la masă, în pat, pretutindeni! Un praf, un nimic, nişte vopsea pe o bucată

de pânză, o simplă aparenţă care le distrugea fericirea: el tăcut, indiferent, brutal uneori, ea torturată de a fi părăsită, desperată de a nu putea goni din căminul ei această concubină atât de atotstăpânitoare şi de teribilă, în nemişcarea ei de imagine!

Începând de atunci, Christine, categoric învinsă, simţi toată apăsarea artei suverane. Proslăvi această pictură, pe care apucase s-o accepte fără restricţie, aşezând-o într-un tabernacol trufaş, în faţa căreia ea rămânea zdrobită ca în faţa acelor puternici zei ai mâniei care sunt cinstiţi pentru excesul de ură şi de groază pe care-l inspiră. Era o teamă sacră, certitudinea că nu se putea măsura, că ar fi fost strivită ca un pai dacă s-ar fi îndârjit mai tare. Pânzele creşteau, puternice ca nişte stânci, până şi cele mai mici îi păreau triumfătoare, cele mai puţin reuşite o copleşeau cu victoria lor; în timp ce ea, nici nu le mai judeca, doborâtă, copleşită, găsindu-le pe toate formidabile, răspunzând mereu întrebărilor soţului ei:

— O, e foarte bine!... O, e superb!... O, asta este extraordinară, extraordinară!

Totuşi nu era mânioasă pe el, îl adora cu o dragoste înlăcrimată, văzându-l cum se consumă. După câteva săptămâni de muncă fericită, totul se strică, nu mai putu să se descurce cu femeia aceea mare. Aşa încât îşi istovea modelul, îndârjindu-se într-unele zile, apoi lăsând totul baltă pentru câte o lună. De zeci de ori femeia fu începută, abandonată, apoi refăcută în întregime. Trecu un an, trecură doi, fără ca tabloul să fie isprăvit; uneori era aproape gata, pentru ca în ziua următoare pictorul să-l râcâie şi să-l ia de la început.

Ah, acest efort de creaţie în opera de artă, acest efort de sânge şi de lacrimi – adevărată agonie – de a crea trupul şi de a-i insufla viaţa! Veşnic în luptă cu realul şi veşnic învins, lupta împotriva îngerului! Se frângea în truda imposibilă de a face să încapă natura întreagă pe o

pânză, epuizat în cele din urmă de durerile permanente care-i încordau muşchii, fără ca vreodată miracolul să se producă. Ceea ce pe alţii îi mulţumea, aproximaţia redării, inevitabilele trucuri, îl urmăreau cu remuşcări, îl indignau ca o slăbiciune laşă; şi iar o lua de la început, şi iar strica binele pentru mai bine, părându-i-se mereu că nu-i destul de „grăitor”, nemulţumit de muierile lui, aşa cum spuneau în glumă băieţii, cât timp nu coborau să se culce cu el. Ce-i lipsea oare pentru a crea opere vii? O nimica toată, probabil. Nimerea când puţin prea încoace, când puţin prea încolo. Într-o zi, expresia „geniu incomplet auzită în spatele lui, îl flatase şi îngrozise. Da, asta trebuia să fie, saltul prea scurt sau prea lung, dezechilibrul nervos de care suferea, ţicneala ereditară care, pentru câteva grame de substanţă în plus sau în minus, în loc să producă un om mare, avea să producă un nebun. Când desperarea îl gonea din atelier şi când fugea de opera lui, lua acum cu sine ideea unei neputinţe fatale, o auzea clocotindu-i în creieri, ca dangătul obsedant al unui clopot.

Existenţa îi deveni mizerabilă. Nicicând îndoiala de el însuşi nu-l hărţuise astfel. Zile în şir dispărea, ba chiar într-o noapte nu dormi acasă şi se întoarse buimac a doua zi, fără să poată spune de unde venea: se gândiră toţi că preferase să cutreiere periferia, decât să se regăsească în faţa operei ratate. Singura lui uşurare era să fugă, de îndată ce ea îl umplea de ruşine şi de ură, să nu reapară decât atunci când regăsea curajul de a o înfrunta. Şi, când se întorcea, nici măcar nevastă-sa nu îndrăznea să pună întrebări, fericită să-l revadă, după anxietatea aşteptării. Cutreiera cu frenezie Parisul, şi mai ales cartierele mărginaşe, dintr-o nevoie de a se înjosi, trăind laolaltă cu salahorii, amintindu-şi la fiecare criză de vechea lui dorinţă de a fi ucenicul unui zidar. Oare fericirea nu consta în a avea mâini zdravene şi a face repede şi bine treaba pentru care ai fost croit? îşi ratase

existenţa, ar fi trebuit să se bage muncitor altădată, pe vremea când prânzea la Gomard la *Câinele din Montargis,* unde avusese un prieten din Limousin, un flăcău voinic şi foarte vesel, ale cărui braţe vânjoase le invidia. Apoi, când se întorcea pe strada Tourlaque cu picioarele ostenite, cu capul golit, arunca picturii sale privirea speriată şi îndurerată pe care te încumeţi s-o arunci asupra unei moarte, într-o cameră îndoliată; până când o nouă speranţă de a o învia, de a o crea, vie în sfârşit, făcea să-i urce o flacără în obraji.

Într-o zi Christine poza, şi odată în plus, chipul femeii, avea să fie isprăvit. Dar de vreo oră Claude se întuneca, pierdea bucuria copilăroasă pe care o manifestase la începutul şedinţei. De aceea ea nu îndrăznea să sufle o vorbă, simţind după propria ei îngrijorare că iar se strica totul, temându-se că va precipita catastrofa dacă va mişca un deget. Şi într-adevăr, pictorul scoase deodată un strigăt de durere, înjurând cu voce tunătoare:

— Ah, fir-ar al dracului să fie!

— Îşi aruncase grămada de pensule din vârful scării. Apoi, orbit de mânie, dintr-o lovitură teribilă, rupse pânza.

Christine îşi întindea mâinile tremurătoare.

— Dragul meu, dragul meu…

Dar, după ce-şi acoperi umerii cu un capot şi se apropie, simţi în inimă o bucurie ascuţită, o mare izbucnire de ranchiună satisfăcută. Pumnul lovise în plin pieptul celeilalte şi o gaură căscată se lăţea acolo. În sfârşit, o ucisese!

Încremenit, impresionat de acest omor, Claude privea pieptul ce se deschidea asupra vidului. O durere imensă îi venea din rana, prin care sângele operei sale părea să curgă. Era oare cu putinţă? Fusese el în stare să ucidă astfel ceea ce iubea mai mult pe lume? Mânia lui devenea stupoare, începu să-şi plimbe degetele pe pânză, trăgând de marginile rupturii, de parcă ar fi vrut să reunească buzele unei răni. Se sufoca, bâlbâia, înnebunit, de o

durere domoală, nesfârşită:

— A plesnit... a plesnit...

Atunci, în dragostea ei maternă pentru acest copil-artist, Christine fu impresionată până în adâncul sufletului. Îl iertă, ca întotdeauna, vedea bine că el nu are decât un gând: cum să repare pe loc ruptura, cum să vindece răul; aşa că-l ajută, ţinu marginile rupte, în timp ce, pe la spate, el lipea o bucată de pânză. Când ea se îmbrăcă, cealaltă era din nou acolo, nemuritoare, nemaipăstrând în dreptul inimii decât o uşoară cicatrice, care sfârşi prin a-l pasiona pe pictor.

În acest dezechilibru care se agrava, Claude ajunsese la un fel de superstiţie, la o credinţă cucernică în procedee. Proscrisese uleiul, vorbind de el ca de un duşman personal. Dimpotrivă, benzina dădea un efect de mai şi de solid; şi avea tot felul de secrete ale lui, pe care le ţinea ascunse, soluţii de ambră, copal lichid şi alte răşini care se uscau repede şi împiedicau pictura să crape. Doar că pe urmă trebuia să se războiască cu nişte nuanţe îngrozitor de mohorâte, căci pânzele lui absorbante înghiţeau dintr-odată puţinul ulei din vopsele. Pensulele fi preocupaseră dintotdeauna: le voia cu un mâner special, dispreţuind jderul, pretinzând păr de cal uscat în cuptor. Apoi problema cea mai serioasă era cuţitul cu paletă, căci asemeni lui Courbet îl folosea pentru fonduri, poseda o colecţie întreagă, unele lungi şi flexibile, altele groase şi scurte şi unul mai ales, triunghiular, asemănător celui al geamgiilor, comandat anume de el, identic cu cel al lui Delacroix. De altfel nu se folosea niciodată de răzuitor, nici de brici, pe care le considera dezonorante. Dar îşi permitea tot soiul de practici misterioase în aplicarea nuanţelor, îşi făurea reţete, le schimba în fiecare lună, apoi credea dintr-odată că a descoperit adevărata pictură, pentru că, repudiind valul de ulei, curgerea de altădată, proceda prin aplicări succesive de culori, până ce obţinea valoarea exactă. Una

dintre maniile lui fusese, vreme îndelungată, să picteze de la dreapta la stânga; fără a o spune, era convins că aceasta îi aducea noroc. Şi faptul cel mai teribil, aventura care îl dezechilibrase şi mai tare, fusese că se lăsase fermecat de teoria culorilor complementare. Cel dintâi îi vorbise despre asta Gagnière, foarte atras şi el de speculaţiile tehnice. După care, el însuşi, dintr-o exacerbare continuă a pasiunii, începuse să exagereze acest principiu ştiinţific, care face să decurgă din cele trei culori primare – galbenul, roşul şi albastrul – cele trei culori secundare portocaliul, verdele şi violetul – apoi o serie întreagă de culori complementare şi similare, ai căror compuşi se obţin în mod matematic unii dintre alţii. Astfel ştiinţa intra în pictură, se crease o metodă pentru observaţia logică, n-aveai decât să iei dominanta unui tablou, să-i stabileşti complementara sau similara, pentru a ajunge, în mod experimental, la variaţiile care se produc, un roşu transformându-se în galben în vecinătatea albastrului de exemplu, sau un peisaj întreg schimbându-şi tonul, şi prin reflexe şi prin descompunerea însăşi a luminii, în funcţie de norii care trec. De aici el trăgea concluzia, adevărată, că obiectele n-au o culoare fixă, că ele se colorează după circumstanţele ambiante: dar răul cel mai mare era că, reîntorcându-se apoi la observaţia directă, cu capul vuind de această ştiinţă, ochiul său prevenit forţa nuanţele delicate, afirmând în note prea vii exactitatea teoriei; astfel încât, originalitatea sa de notaţie, atât de clară, vibrantă de soare, devenea acum un fel de tentativă aberantă de răsturnare a tuturor obiceiurilor ochiului: cărnuri violacee sub ceruri tricolore. Nebunia părea ajunsă la culme.

Mizeria îl dădu gata pe Claude. Ea sporise puţin câte puţin, pe măsură ce soţii luau din bani fără să numere; şi când nu le mai rămase o centimă din cei douăzeci de mii de franci, se abătu groaznică, iremediabilă. Christine,

care voi să caute de lucru, nu ştia să facă nimic, nici măcar să coasă: se simţea deprimată, cu mâinile neputincioase, se enerva pe educaţia stupidă de domnişoară pe care o primise şi care îi oferea ca unică resursă posibilitatea de a intra servitoare într-o bună zi, dacă avea să le meargă tot mai rău. El ajunsese batjocura parizienilor şi nu mai vindea absolut nimic. O expoziţie independentă, în care expusese câteva pânze cu nişte prieteni, sfârşise prin a-l desfiinţa în ochii amatorilor, într-atât se amuzase publicul de aceste tablouri împestriţate cu toate culorile curcubeului. Negustorii o luau la goană, singur domnul Hue mai venea până în strada Tourlaque, rămânea acolo extaziat în faţa pânzelor excesive, care izbucneau în jeturi neprevăzute, desperat că nu-l putea acoperi cu aur pe pictor; şi în zadar îi spunea acesta că i le dăruie, că-l imploră să le accepte, micul burghez era de o corectitudine extraordinară, economisea cât putea, pentru a strânge din timp în timp câte un ban şi lua apoi cu sfinţenie pânza delirantă pe care o atârna alături de tablouri renumite. Dar pleaşca asta era foarte rară şi Claude trebuise să se resemneze la lucrări comerciale, atât de scârbit, atât de desperat de a cădea în ocna în care jurase să nu se coboare niciodată, încât ar fi preferat să moară de foame, de n-ar fi fost cele două biete fiinţe care se chinuiau odată cu el. Cunoscu astfel golitele făcute de mântuială pe preţuri reduse, copii după poze de sfinţi şi sfinte, storuri desenate după şabloane, toate treburile josnice care degradează pictura cu ilustraţii stupide şi lipsite de farmecul naivităţii. Suferi chiar umilinţa să vadă refuzându-i-se portrete făcute pe douăzeci şi cinci de franci, pentru că nu erau asemănătoare: şi ajunse astfel la ultima treaptă a mizeriei, lucrând „pe măsură”: mici negustori prăpădiţi, care vând pe poduri şi care fac comerţ cu sălbaticii, îi cumpărau pânzele pe câte doi sau trei franci, conform dimensiunii reglementare. Pentru el era o decădere fizică,

simţea că piere, se îmbolnăvea până le isprăvea, incapabil de o şedinţă serioasă, privindu-şi cu ochi de condamnat tabloul cel mare rămas neterminat, nelucrând la el câteodată, vreme de o săptămână, de parcă şi-ar fi simţit mâinile murdare sau degradate. Abia aveau bani de pâine, hardughia de care Christine se arăta atât de mândră când se mutase acolo, devenea iarna de nelocuit, iar stăpâna casei, altădată gospodină atât de activă, se târa prin casă şi n-o mai trăgea inima nici să mătură; şi totul se ducea de râpă în acest dezastru: micul Jacques era tot mai debil din pricina hranei proaste, prânzurile lor constau dintr-o coajă de pâine mâncată în picioare, întreaga lor viaţă prost organizată, prost îngrijită, aluneca spre existenţa sordidă a săracilor care-şi pierd până şi sentimentul demnităţii.

Mai trecu un an; într-una dintre zilele de prăbuşire, când fugea de tabloul lui neizbutit, Claude se întâlni cu cineva. De data aceasta jurase că nu se va mai întoarce acasă, cutreiera de la amiază Parisul, de parcă ar fi auzit galopând în urma lui spectrul livid al marei figuri goale, devastată de retuşuri continue, lăsată mereu informă, urmărindu-l cu dorinţa ei dureroasă de a se naşte. Ceaţa se topea într-o ploaie fină şi gălbuie care mânjea străzile noroioase. Către ora cinci, traversa strada Royale cu un pas de somnambul, riscând să fie strivit de vehicule, cu veşmintele în zdrenţe, stropit din cap până în picioare, când un cupeu se opri brusc.

— Claude, ei Claude!... Nu-ţi mai recunoşti prietenele?

Era Irma Bécot, încântătoare într-o toaletă de mătase gri, acoperită cu dantelă de Chantilly. Coborâse geamul cu un gest impetuos şi zâmbea; părea că radiază în cadrul portierei.

— Unde mergi?

El uluit, îi răspunse că nicăieri. Ea se înveseli cu voce tare, privindu-l cu ochi vicioşi, ţuguindu-şi buzele ca o doamnă pe care o chinuie pofta subită după vreun fruct

crud zărit la o zarzavagioaică prăpădită.

— Atunci urcă, e atâta vreme de când nu ne-am văzut! ... Urcă, o să te răstoarne vreo trăsură!

Într-adevăr, vizitiii îşi pierdeau răbdarea, îşi îndemnau caii în acel vacarm; şi el urcă, buimăcit, ţepos şi posomorât ca omul sărac; ea îl luă cu sine, aşa şiroind de ploaie, în micul cupeu de satin albastru, în care Claude era pe jumătate aşezat în dantelele fustei ei; în timp ce lumea din trăsuri se distra de această răpire, şi stătea la coadă aşteptând să se restabilească circulaţia.

Irma Bécot îşi realizase. În sfârşit, visul unei locuinţe luxoase, pe bulevardul Villiers. Dar îi trebuiseră nişte ani: mai întâi un amant îi cumpărase terenul, apoi cei cinci sute de mii de franci pentru construcţie şi cei trei sute de mii pentru mobilier fuseseră furnizaţi de alţii, la întâmplare, care cum făcea o pasiune pentru ea. Era o locuinţă princiară, de un lux magnific, mai ales de un extrem rafinament, de comoditate voluptoasă, un alcov mare de femeie senzuală, un pat mare pentru dragoste care începea de la covoarele din vestibul, apoi urca şi se întindea până la zidurile capitonate ale camerelor. Iar, după ce costase foarte mult, „hanul” producea încă şi mai mult acum, căci plăteai aici faima saltelelor de purpură şi nopţile erau foarte scumpe.

Întorcându-se acasă cu Claude, Irma porunci să nu fie deranjată. Ar fi fost în stare să dea foc întregii ei averi pentru a-şi satisface un capriciu. Pe când treceau împreună în sufragerie, domnul, amantul care plătea atunci, încercă totuşi să intre; dar ea îl expedie cu voce tare, fără să se teamă că el o putea auzi. Apoi la masă râse ca un copil şi mâncă din toate ea, căreia niciodată nu-i era foame; şi îl sorbea pe pictor cu o privire încântată, părea amuzată de barba lui mare, prost îngrijită, de haina lui de lucru cu nasturii rupţi. El, ca prin vis, se lăsa în voia ei, mânca cu pofta vorace din zilele de mare criză. Masa fu tăcută, valetul servea cu o demnitate

sfidătoare.

— Louis, duci cafeaua şi lichiorurile în camera mea...

Abia trecuse de opt, dar Irma voi să se retragă imediat cu Claude. Trase zăvorul şi glumi:

— Bună seara, doamna s-a culcat. Fă-te comod, rămâi la mine... Ce zici? De atâta vreme tot vorbim de asta! N-are niciun rost să n-o facem!

Atunci el, calm, îşi scoase haina în camera somptuoasă, cu pereţii tapetaţi în mătase viorie şi împodobiţi cu dantelă de argint, cu un pat colosal drapat cu broderii vechi, asemănător unui tron. Avea obiceiul să stea în cămaşă, aşa că se crezu la el acasă. Mai bine să doarmă acolo decât sub un pod, din moment ce-şi jurase să nu se mai întoarcă niciodată. Aventura nici măcar nu-l mira, în existenţa lui dată peste cap. Iar ea, neputând înţelege cum dintr-odată el nu mai rezista, îl găsea colosal de caraghios şi se distra ca o fată care face năzbâtii, pe jumătate dezbrăcată şi ea, ciupindu-l, muşcându-l, jucându-se cu mâinile, ca o mică haimana de stradă.

— Ştii, mutra mea pentru nătărăi, Tiţianul meu, cum spun ei, nu e şi pentru tine... Ah! Tu nu eşti ca ei, cu tine mă simt altfel!

Şi îl îmbrăţişa, îi spunea ce poftă îi fusese de el, pentru că era aşa zburlit. Hohote de râs îi opreau vorbele în gât. Îl găsea atât de urât şi de comic, încât îl săruta peste tot cu furie.

Spre ora trei dimineaţa, printre cearceafurile mototolite şi sfâşiate, Irma se întinse goală, cu carnea umflată de dezmăţ, bâiguind de oboseală.

— Şi legătura aia a ta, te-ai însurat cu ea?

Claude, care adormea, deschise buimac ochii.

— Da.

— Şi te mai culci cu ea?

— Sigur că da.

Ea reîncepu să râdă şi adăugă simplu:

— Vai, prostuţule, prostuţule, rău trebuie să vă mai

plictisiţi!

A doua zi, când Irma îl lăsă pe Claude să plece, era trandafirie ca după o noapte lungă şi odihnitoare, foarte corect îmbrăcată într-un capot şi gata pieptănată; se potolise; îi ţinu o clipă mâinile într-ale ei, apoi, foarte afectuoasă, îl privi cu un aer înduioşat şi glumeţ în acelaşi timp.

— Prostuţule, nu ţi-a făcut plăcere. Nu, nu te jura, noi femeile simţim asta... Dar mie mi-a făcut multă, să ştii, foarte multă... îţi mulţumesc tare, tare!

Şi se isprăvise, acum ar fi trebuit s-o plătească foarte scump, dacă ar mai fi vrut s-o aibă.

Înviorat de această aventură, Claude se duse direct în strada Tourlaque. Încerca un curios sentiment de remuşcare şi vanitate care, vreme de vreo două zile, îl ţinu indiferent faţă de pictură, tot gândindu-se că poate îşi ratase existenţa. De altfel, la întoarcere era atât de bizar, atât de impresionat de noaptea pe care o trăise, încât Christine îl luă la întrebări; el se bâlbâi mai întâi, apoi mărturisi totul. Urmă o scenă, ea plânse mult, apoi iar îl iertă, plină de o nesfârşită indulgenţă pentru greşelile lui, îngrijorată acum de parcă s-ar fi temut ca o asemenea noapte să nu-l fi obosit prea tare. Şi din adâncul amărăciunii ei se ridica o bucurie inconştientă, orgoliul că el putea fi iubit, bucuria pasionată de a-l vedea capabil de o escapadă şi, de asemenea, speranţa că el se va întoarce la ea, din moment ce fusese la alta. Fremăta în parfumul de dorinţă cu care el se întorsese, în inima ei nu exista decât o gelozie – pictura pe care o detesta în asemenea măsură, încât ea însăşi l-ar fi zvârlit în braţele altei femei.

Dar, către mijlocul iernii, Claude avu o revenire de curaj. Într-o zi, făcând ordine prin nişte rame vechi, regăsi, căzută în spatele lor, o bucată de pânză veche. Era un trup gol, femeia culcată din *în aer liber* pe care o păstrase, decupând-o din tablou când acesta se întorsese

de la Salonul celor Refuzaţi. Şi în timp ce o desfăşura, lăsă să-i scape un strigăt de admiraţie.

— Doamne, ce frumoasă e!

Imediat o prinse pe perete cu patru cuie şi de atunci petrecu ceasuri în şir contemplând-o. Mâinile îi tremurau, un val de sânge i se ridica în obraji. Era posibil să fi pictat el această piesă, demnă de un maestru? Deci pe vremea aceea avea geniu! înseamnă că i se schimbaseră capul, şi ochii, şi degetele! îl exalta o asemenea febră, o asemenea nevoie de a spune ce avea pe suflet, încât o chemă pe nevastă-sa.

— Ia vino să vezi!... Ce zici! Aşa-i că-i reuşită? Ce zici de muşchii ăştia frumos îmbinaţi? Uită-te la coapsa asta scăldată în soare. Dar umărul aici, până unde începe sânul... Dumnezeule! asta e viaţă adevărată, o simt că e vie, ca şi cum aş atinge-o, cu pielea suplă şi călduţă, cu mirosul ei.

În picioare în faţa lui, Christine privea şi răspundea în cuvinte puţine. Această reînviere a ei, după ani şi ani aşa cum era la optsprezece ani, o flatase şi surprinsese mai întâi. Dar, când îl vedea pasionându-se astfel, simţea o jenă mereu sporită, o iritaţie vagă, fără vreo cauză mărturisită.

— Cum! N-o găseşti atât de frumoasă încât să-ţi vină să îngenunchezi în faţa ei?

— Ba da, ba da... Doar că s-a înnegrit.

Claude protesta violent. S-a înnegrit? Da de unde! Niciodată nu se va înnegri, avea o tinereţe nemuritoare. Îl cuprinsese o adevărată dragoste, vorbea de ea ca de o fiinţă vie, simţea o nevoie bruscă s-o vadă, ceea ce-l făcea să lase totul, ca şi cum ar fi alergat la o întâlnire.

Apoi, într-o dimineaţă, setea de lucru îl apucă iar.

— Ei, fir-ar să fie! dacă am fost în stare s-o fac, pot s-o mai fac odată... Ei, de rândul ăsta, dacă nu sunt un dobitoc, o să vedem noi!

Şi, pe loc, Christine trebui să-i pozeze, căci se şi

instalase pe scară, arzând de nevoia de a se reapuca de pânza lui cea mare. O ţinu astfel, vreme de o lună, câte opt ore pe zi, goală, cu picioarele bolnave de nemişcare, fără milă pentru epuizarea pe care i-o bănuia, după cum se arăta de o asprime feroce pentru propria lui oboseală. Se încăpăţâna să scoată o capodoperă, pretindea ca femeia reprezentată în picioare să fie pe măsura celei culcate, pe care o vedea pe perete, strălucind de viaţă. O consulta în permanenţă, o compara, desperat şi biciuit la gândul că nu o va egala niciodată. Se uita când la ea, când la Christine, când la pânză, izbucnind în înjurături când nu era mulţumit. În cele din urmă, tot nevastă-sa fu de vină.

— Ce să-i faci, dragă, nici tu nu mai eşti ca atunci pe cheiul Bourbon. Dar absolut deloc!... Foarte ciudat, ai avut de timpuriu sânii formaţi. Îmi amintesc de surpriza mea când te-am văzut cu nişte sâni de femeie, în timp ce restul trupului păstra delicateţea firavă a copilăriei... Şi atât de suplu, atât de proaspăt, ca un boboc ce înfloreşte, ca o fascinaţie a tinereţii... Ce mai, poţi să fii mândră de asta, ai avut un corp al naibii de frumos!

Nu spunea lucrurile astea ca s-o jignească, vorbea pur şi simplu ca un observator, cu ochii închişi pe jumătate, discutând despre corpul ei ca despre o piesă de studiu care se strica.

— Tonul este şi acum splendid, dar desenul, nu, nu mai e ce-a fost... Picioarele, da, picioarele sunt încă foarte bine; astea se strică ultimele la o femeie. Numai că burta şi sânii, de! Poftim, uită-te şi tu în oglindă: vezi acolo, la subţiori, nişte pungi care se umflă şi numai frumoase nu sunt. Poţi să cauţi mult şi bine, pe trupul ei n-ai să găseşti pungile astea!

Cu o privire drăgăstoasă, el îi arăta figura culcată; apoi conchise.

— Nu-i vina ta, dar evident asta strică totul... Ah, n-am noroc şi pace!

Ea asculta şi se clătina de durere. Aceste şedinţe de pozat, de pe urma cărora suferise atâta până acum, deveneau un supliciu intolerabil. Ce i se mai năzărise? O umilea cu propria ei tinereţe, îi stârnea gelozia, lăsând-o cu regretul otrăvit al frumuseţii apuse? Iată că devenea propria ei rivală, nu-şi mai putea privi imaginea de altădată, fără a simţi în inimă o invidie răutăcioasă. Ah! tare-i mai stricase viaţa această imagine, acest studiu făcut după ea! Toată nenorocirea i se trăgea de acolo: sânii dezveliţi, mai întâi în somn; apoi trupul de fecioară, dezgolit de bună voie, într-un moment de iubire caritabilă; apoi propria ei dăruire, după ce râsetele mulţimii îi huiduiseră goliciunea; apoi, viaţa ei întreagă, înjosirea la meseria de model, în care pierduse până şi dragostea soţului ei. Şi iată că această imagine renăştea, mai vie decât ea însăşi, pentru a-şi desăvârşi distrugerea; de fapt acum nu exista decât o singură operă: femeia culcată de pe pânza veche devenea femeia în picioare din tabloul nou.

Atunci, cu fiecare şedinţă, Christine se simţi îmbătrânind. Se examina cu priviri tulburi, credea că vede săpându-se riduri, deformându-se liniile pure. Niciodată până atunci nu se studiase astfel, îi era ruşine şi scârbă de trupul ei, o cuprindea desperarea adâncă a femeilor arzătoare, când dragostea le părăseşte laolaltă cu frumuseţea. Oare de aceea n-o mai iubea, de aceea îşi petrecea nopţile la alte femei şi se refugia în pasiunea anormală pentru opera lui? Christine nu mai avea o înţelegere limpede a lucrurilor, decădea, umbla într-un camizol şi o fustă murdare, pierzându-şi cochetăria graţiei, descurajată de ideea că lupta devenea inutilă, din moment ce îmbătrânise.

Într-o zi, Claude, turbat de mânie din cauza unei şedinţe proaste, rosti o vorbă îngrozitoare, de pe urma căreia ea nu avea să-şi mai revină. Fusese iarăşi gata să-şi sfâşie pânza, scos din fire, cuprins de una dintre acele

furii în care părea iresponsabil. Şi, vărsându-şi focul pe ea, cu pumnul încordat:

— Nu, categoric, nu-mi iese nimic!... Asta e, cine vrea să pozeze, nu trebuie să facă copii!

Revoltată de această ocară, plângând, ea alergă să se îmbrace. Dar mâinile îi tremurau, nu-şi găsea hainele pentru ca să se îmbrace de ajuns de repede. El, cuprins de remuşcări, coborâse imediat s-o consoleze.

— Hai, iartă-mă, sunt un mizerabil... Te implor, mai pozează, pozează încă un pic, pentru a-mi dovedi că nu eşti supărată pe mine.

O prinsese, goală în braţele lui, se certau pentru cămaşa pe care ea o şi îmbrăcase pe jumătate. Şi ea îl iertă, o dată în plus, reluă poza, atât de zbuciumată, încât spasme dureroase îi străbăteau trupul; în timp ce, în imobilitatea ei de statuie, lacrimi mari şi mute continuau să-i cadă de pe obraz pe piept. Copilul ei, da, ce-i drept, ar fi făcut mai bine să nu se nască! Poate că el era pricina tuturor relelor. Se opri din plâns, acum îl iertase pe tată, încercând o mânie surdă împotriva bietei făpturi, pentru care instinctul ei de mamă nu se trezise nicicând şi pe care îl ura la gândul că ar fi putut să distrugă în ea amanta.

Totuşi, Claude se îndârji de data aceasta şi isprăvi tabloul, jură că îl va trimite în orice caz la Salon. Acum nu se mai clintea de pe scară, finisând fondurile până la căderea nopţii. În sfârşit, epuizat, declară că nu se va mai atinge de el; şi chiar în după-amiaza aceea, către ora patru, când Sandoz veni să-l vadă, nu-l găsi. Christine îi spuse că ieşise puţin prin Montmartre să ia aer.

Ruptura lentă dintre Claude şi prietenii din grupul de altădată se agravase. Fiecare dintre băieţi îşi scurtase şi rărise vizitele, jenat în faţa acestei picturi tulburătoare, din ce în ce mai impresionat de felul în care se scrântise cel pe care-l admirase în tinereţe; fugeau de el cu toţii, niciunul nu-i mai călca pragul. Gagnière părăsise chiar

Parisul şi se dusese să locuiască într-una dintre casele lui de la Melun, unde trăia meschin din închirierea celeilalte, după ce se însurase, spre uimirea prietenilor, cu profesoara lui de pian, o domnişoară bătrână care-i cânta seara din Wagner. Cât despre Mahoudeau, el pretexta că e ocupat, căci începuse să câştige ceva bani, gratie unui fabricant de obiecte de artă din bronz, care-l punea să-i retuşeze modelele. Cu Jory era altceva: nu-l mai zărea nimeni de când, în mod despotic, Mathilde îl ţinea claustrat: îl îndopa cu tot felul de mâncăruri, îl îndobitocea cu unele practici amoroase, îl îmbuiba cu tot ceea ce îi plăcea, în asemenea măsură, încât el, licheaua de altădată, zgârcitul care-şi culegea plăcerea pe la colţ de stradă ca să nu trebuiască să plătească, ajunsese la o domesticitate de câine credincios; îi dădea Mathildei toţi banii pe mână, păstrând în buzunar doar atât cât să-şi cumpere o ţigară de foi, şi asta doar în zilele când binevoia ea să-i lase douăzeci de centime; se povestea chiar că, aşa cum se şi cuvine unei fete odinioară evlavioase, pentru a-şi consolida cucerirea, ea îl împingea spre religie şi-i vorbea despre moarte; de care lui îi era o teamă cumplită. Singur Fagerolles manifesta o vie cordialitate faţă de vechiul său prieten când îl întâlnea, promiţându-i mereu să treacă pe la el, ceea ce de altfel nu făcea niciodată: era atât de ocupat de când obţinuse acel mare succes! Era celebru, popularizat, sărbătorit, norocul îi surâdea din plin. Iar Claude nu-l regreta decât pe Dubuche, dintr-o laşitate duioasă a vechilor amintiri din copilărie, în ciuda ciocnirilor pe care diferenţa de fire le adusese mai târziu. Dar se părea că nici Dubuche nu era fericit: avea milioane, fără îndoială şi totuşi era în permanent conflict cu socrul său, care se plângea că fusese înşelat asupra calităţilor lui de arhitect; acum era obligat să trăiască printre medicamentele nevestei lui bolnave şi ale celor doi copii, nişte foetuşi, veniţi pe lume înainte de termen şi crescuţi în vată.

Dintre toate aceste prietenii, singur Sandoz părea să mai cunoască drumul ce ducea spre strada Tourlaque. Venea şi pentru micul Jacques, finul lui, şi pentru amărâta de Christine, al cărui chip pasionat, în mijlocul acelei mizerii, îl impresiona profund, ca una dintre acele figuri de mare îndrăgostită pe care ar fi vrut să le descrie în cărţile lui. Şi, mai ales, fraternitatea sa de artist sporea, de când îl vedea pe Claude descumpănit, cufundându-se în nebunia eroică a artei. Mai întâi rămăsese plin de uimire, căci crezuse în prietenul lui mai mult decât în sine însuşi; încă din liceu el se situase pe planul al doilea, aşezându-l pe el foarte sus, printre maeştrii care revoluţionează o epocă. Apoi o înduioşare dureroasă îl cuprinsese faţă de falimentul acestui geniu, o milă amară şi sângerândă pentru înfiorătoarea frământare a neputinţei. Parcă puteai vreodată să ştii în artă care e nebunul? Toţi rataţii îl impresionau până la lacrimi, şi cu cât tabloul sau cartea deveneau mai aberante, rod al unor jalnice strădanii groteşti, cu atât el fremăta de milă, dorind cu evlavie să adoarmă în extravaganţa viselor lor pe aceşti fulgeraţi ai operei.

În ziua în care nu-l găsise pe pictor acasă, el nu plecă, ci, văzând ochii Christinei, roşii de lacrimi, insistă:

— Dacă crezi că se întoarce curând, îl aştept.

— O, n-are să întârzie.

— Atunci rămân, dacă nu te deranjez.

Nicicând nu-l emoţionase în asemenea măsură prăbuşirea ei de femeie părăsită, cu gesturile ostenite, cu glasul lent, cu nepăsarea pentru tot ceea ce nu avea legătură cu pasiunea care o ardea. De vreo săptămână nu mai aşeza un scaun la locul lui, nu mai ştergea o mobilă de praf, lăsând să se împlinească prăbuşirea gospodăriei lor, având de-abia puterea să se mişte ea însăşi. Şi ţi se strângea inima, văzând în lumina crudă ce pătrundea prin fereastra mare, această mizerie care se împletea cu murdăria, această hardughie prost tencuită, de a cărei

goliciune şi dezordine te cutremuri întristat, în ciuda frumoasei după-amiezi de februarie.

Christine se întoarse greoaie să se aşeze lângă un pat de fier, pe care Sandoz nu-l zărise la intrare.

— Ce-i? întrebă el, Jacques e cumva bolnav?

Ea acoperea copilul, ale cărui mâini, fără încetare, aruncau cearceaful.

— Da, nu se mai dă jos din pat de trei zile. I-am adus aici patul, ca să stea cu noi. Niciodată n-a fost el voinic. Dar acum e din ce în ce mai rău, sunt disperată.

Privea fix şi vorbea cu o voce monotonă. Când se apropie, Sandoz se îngrozi. Palid, capul părea că se mărise încă, şi craniul era atât de greu, încât copilul nu-l mai putea duce. Se odihnea inert şi l-ar fi crezut mort de pe acum, dacă n-ar fi fost suflul puternic care ieşea de pe buzele albite.

— Jacques, micuţule, sunt eu, naşul tău... Nu vrei să-mi zici bună ziua?

Anevoie, capul făcu un efort zadarnic pentru a se ridica, pleoapele se întredeschiseră, se văzu albul ochilor, apoi se închiseră.

— Dar aţi chemat un doctor?

Ea ridică din umeri.

— Doctorii! Parcă ei ştiu? A venit unul şi a zis că nu e nimic de făcut... Să nădăjduim că e numai o sperietură. Are doisprezece ani. E în creştere.

Sandoz, îngheţat, tăcu, pentru a nu-i spori îngrijorarea, din moment ce ea părea să nu vadă gravitatea bolii. Se plimbă tăcut prin cameră şi se opri în faţa tabloului.

— Ei, merge, e pe calea cea bună de data asta.

— Păi, e gata.

— Cum, gata?

Şi după ce ea îi spuse că pânza urma să fie trimisă săptămână următoare la Salon, el rămase jenat şi se aşează pe divan, ca unul ce voia s-o judece tihnit. Fondul, cheiurile, Sena, din care se ridica vârful triumfător al

insulei Cité, rămăseseră în stadiul de schiţă, dar de schiţă magistrală, de parcă pictorului i-ar fi fost teamă să nu strice Parisul din visul său finisându-l mai mult. La stânga se afla de asemenea, un grup excelent, nişte docheri care descărcau saci de moloz – părţi foarte îngrijit executate într-o factură frumoasă şi solidă. Doar barca cu femei la mijloc străbătea tabloul cu o scânteiere de cărnuri nelalocul lor; şi mai ales marea figură goală, pictată cu febră, avea o strălucire, o dimensiune halucinantă, de o stranie şi deconcertantă falsitate în mijlocul realităţilor vecine.

Sandoz, tăcut, se simţea disperat în faţa acestui avort superb. Dar întâlnind ochii Christinei aţintiţi asupra lui, avu puterea să şoptească:

— Uluitoare femeia, uluitoare!

De altfel, Claude pică drept atunci. Avu o exclamaţie de bucurie, zărindu-şi vechiul prieten şi-i strânse cu putere mâna. Apoi se apropie de Christine şi-l sărută pe micuţul Jacques, care-şi azvârlise din nou plapuma.

— Cum îi este?

— Mereu la fel.

— Bine, bine! creşte prea repede, odihna o să-l refacă. Când îţi spuneam eu să nu te îngrijorezi!

Şi Claude se duse să se aşeze pe divan, lângă Sandoz. Amândoi se aşezară comod, tolăniţi, pe jumătate culcaţi, cu privirile în sus, examinând tabloul, în timp ce Christine, lângă pat, nu privea nimic, nu părea că se gândeşte la nimic, în dezolarea permanentă a inimii ei. Puţin câte puţin se lăsa noaptea şi lumina puternică ce intra pe fereastră pălea şi se decolora la căderea uniformă şi lentă a înserării.

— Vasăzică, te-ai hotărât? nevastă-ta mi-a spus că o trimiţi.

— Da.

— Ai dreptate, trebuie să termini cu pânza asta... O, sunt nişte lucruri în ea! Această linie a cheiului pe stânga,

şi omul care saltă sacul, acolo jos... numai că...

Ezita, dar îndrăzni în cele din urmă.

— Numai că, vezi, e ciudat că te-ai încăpăţânat să laşi femeile astea goale... E o chestie care nu merge, te asigur, şi tu-mi promiseseşi să le îmbraci, îţi aminteşti?... Ţii aşa de mult la ele?

— Da.

Claude răspundea sec, cu obstinaţia ideii fixe, nebinevoind măcar să-şi explice motivele. Îşi încrucişase braţele sub ceafă şi începu să vorbească de altceva, fără a slăbi din ochi tabloul, pe care crepusculul începea să-l întunece cu o umbră fina.

— Ştii de unde vin? De la Courajod... Da, marele peisagist, cel care a pictat *Mlaştina de la Gagny,* care e la Luxembourg! Îţi aminteşti, îl credeam mort şi am aflat că locuieşte într-o casă aproape de aici, de cealaltă parte a colinei, pe strada Abreuvoir... Ei bine, bătrâne, mă obseda Courajod! Cum ies eu uneori să iau aer, i-am descoperit cocioaba şi nu mai puteam trece prin faţa ei fără să-mi vină să intru. Gândeşte-te doar! Un maestru, omul care a inventat peisajul nostru de azi şi care trăieşte acolo necunoscut, sfârşit, ascuns ca o cârtiţă!... Şi nu-ţi închipui cum arată nici strada, nici cocioaba: o uliţă de ţară, plină cu orătănii, mărginită de taluzuri cu iarbă; o căsuţă semănând cu o jucărie de copil, cu ferestre mici, cu o portiţă şi o grădiniţă, dar ştii cum, o bucăţică de pământ în pantă abruptă, plantată cu patru peri, şi în rest, o ogradă întreagă din scânduri mucegăite, moloz vechi, grilaj de fier consolidat cu sfori...

Vorbea tot mai încet, clipind., de parcă preocuparea pentru tabloul său se întorsese invincibilă în el, învăluindu-l puţin câte puţin, până într-atât încât îi îngreuia şirul cuvintelor.

— Şi azi, uite că îl zăresc pe Courajod în prag; un bătrânel de peste optzeci de ani, gârbov şi pipernicit, de înălţimea unei puşti. Nu-ţi poţi imagina tabloul dacă nu l-

ai văzut, în saboţi, cu o jachetă ţărănească tricotată şi cu un soi de batic de babă... Iar eu, fără ezitare, mă apropii de el şi-i spun: „Domnule Courajod, vă cunosc bine, aveţi la Luxembourg un tablou care este o capodoperă, permiteţi unui pictor să vă strângă mâna ca unui maestru”. Ah, dacă l-ai fi văzut atunci speriindu-se, bâlbâindu-se, ferindu-se de parcă aş fi vrut să-l bat. A fugit... M-am luat după el; când s-a mai liniştit, mi-a arătat găinile, raţele, iepurii, câinii, o menajerie nemaipomenită, până şi un corb! Trăieşte în mijlocul lor, nu mai vorbeşte decât cu animalele. Cât despre privelişte, splendidă! Toată câmpia Saint-Denis, întinderi întregi, cu râuri, oraşe, fabrici care fumegă, trenuri care pufăie. Ce mai, cu adevărat refugiul unui pustnic în munte, cu spatele la Paris şi cu ochii pe câmpia fără margini... Bineînţeles am revenit la ceea ce mă interesa: „Vai, domnule Courajod, ce talent! Dacă aţi şti ce admiraţie avem pentru dumneavoastră! Sunteţi una dintre gloriile noastre, veţi rămâne părintele nostru, al tuturor”. Buzele începuseră iar să-i tremure, mă privea cu aerul lui de groază prostită, nu m-ar fi respins cu un gest mai implorator dacă aş fi dezgropat în faţa lui vreun cadavru al tinereţii; şi mormăia printre gingii cuvinte fără şir, o bâlbâială ininteligibilă de bătrân căzut în copilărie: „Nu ştiu... aşa departe... prea bătrân... nu-mi pasă...” pe scurt, m-a dat afară, l-am auzit răsucind furios cheia în broască, baricadându-se laolaltă cu animalele lui împotriva tentativelor de admiraţie ale străzii... Ah, acest om mare sfârşind ca un băcan retras, această întoarcere voluntară la neant, înainte de moarte! Ah, gloria, gloria pentru care murim noi ceilalţi!

Din ce în ce mai înăbuşită, vocea lui se stinse într-un suspin adânc şi dureros. Noaptea continua să se lase, o noapte al cărei val, puţin câte puţin adunat prin unghere, urca într-o creştere lentă, inexorabilă, înecând picioarele mesei şi ale scaunelor, toată harababura de obiecte care

zăceau pe ciment. Partea de jos a pânzei era înecată de întuneric; şi el, cu ochii ţintuiţi asupra ei, părea că studiază înaintarea tenebrelor, ca şi cum, în sfârşit, şi-ar fi judecat opera în această agonie a zilei; în timp ce, în profunda tăcere ce se lăsase, nu se auzea decât horcăitul micului bolnav, alături de care se mai zărea silueta întunecată şi nemişcată a mamei.

Atunci, la rândul lui, vorbi şi Sandoz; şi el stătea cu braţele prinse după ceafă, tolănit pe una dintre pernele divanului.

— Cine ştie? Oare nu merită mai degrabă să trăieşti şi să mori necunoscut? Ce înşelătorie dacă această glorie a artistului n-ar exista, nici ea, aşa cum nu există acele paradisuri de catehism, de care azi până şi copiii îşi bat joc! Noi, care nu mai credem în Dumnezeu, credem în nemurirea noastră... Ah, ce mizerie!...

Şi, pătruns de melancolia crepusculului, se spovedi, vorbi de propriile sale chinuri, stârnite de toată suferinţa umană pe care o vedea acolo.

— Ascultă-mă, eu care încep să mă învârtesc, cum zic burghezii – şi tu poate că mă invidiezi bătrâne – eu care public cărţi şi câştig ceva bani, ei bine eu simt că mă sfârşesc... Ţi-am mai spus-o adesea, dar tu nu mă crezi, pentru că fericirea, pentru tine care produci cu atâta trudă şi care nu poţi ajunge până la public, ar fi evident să produci mult, să fii văzut, lăudat sau criticat... Ah, fii primit la următorul Salon, intră în iureşul ăsta, fă şi alte tablouri, şi ai să-mi spui apoi dacă asta îţi ajunge, dacă în sfârşit eşti fericit!... Ascultă-mă, munca mi-a înghiţit toată existenţa. Puţin câte puţin mi-a furat mama, soţia, tot ce iubesc. Germenele din capul meu îmi mănâncă creierii, invadează trunchiul, membrele, roade trupul întreg. De cum sar din pat dimineaţa, munca mă înşfacă, mă ţintuieşte la birou, fără să mă lase să respir şi eu puţin aer proaspăt; mă urmăreşte apoi la masă, îmi rumeg pe tăcute frazele odată cu pâinea; mă însoţeşte apoi când

ies, se întoarce să cineze din farfuria mea, se culcă seara pe perna mea, atât de necruţătoare, încât niciodată n-am puterea să opresc opera în curs, iar germinaţia continuă până şi în adâncul somnului... Şi nicio fiinţă nu există în afară de ea, urc s-o sărut pe mama şi sunt atât de distrat, încât la zece minute după ce am ieşit de la ea mă întreb dacă am fost cu adevărat să-i dau bună ziua. Biata mea nevastă n-are bărbat, nu mai sunt împreună cu ea nici când mâinile noastre se ating. Câteodată mă cuprinde senzaţia ascuţită că le fac viaţa tristă şi mă apucă o mare remuşcare, pentru că fericirea unei familii este în exclusivitate făcută din bunătate, sinceritate şi veselie; dar parcă pot să scap din ghearele monstrului? Imediat recad în somnambulismul ceasurilor de creaţie, în indiferenţele şi posomorelile ideii mele fixe. Cu atât mai bine dacă lucrul la paginile din cursul dimineţii a mers bine şi cu atât mai rău dacă una dintre ele a rămas baltă. Casa va râde sau va plânge, după bunul plac al muncii devoratoare... Nu, nu, absolut nimic nu-mi aparţine, am visat şi eu, pe când eram sărac, să mă odihnesc la ţară, să fac călătorii îndepărtate; iar acum, când mi-aş putea împlini visul, opera începută vine şi mă claustrează: nicio plimbare sub soarele matinal, nicio escapadă la vreun prieten, nicio nebunie, nicio lene! Până şi voinţa mi-e absorbită, obiceiul s-a format, am închis uşa către lume în spatele meu şi am aruncat cheia pe fereastră... Nimic, nimic altceva în vizuina mea decât munca şi cu mine, până când o să mă înghită şi atunci nu va mai rămâne nimic, nimic!

Tăcu, şi iarăşi liniştea se aşternu peste domnia întunericului. Apoi reluă, anevoie.

— Dacă măcar ai fi mulţumit, dacă măcar ai găsi vreo bucurie în viaţa asta de câine!... Ah, nu ştiu cum fac cei care fumează ţigări şi-şi gâdilă cu voluptate barba în timp ce lucrează! Da, se pare că există unii pentru care a produce e o plăcere uşoară; uşor se apucă, uşor se lasă,

fără nicio fierbinţeală. Sunt. Încântaţi, se admiră, nu pot scrie două rânduri pe care să nu le socotească de o mare calitate, distinse şi rarisime... Ei bine, eu nasc cu forcepsul şi totuşi copilul mi se pare o oroare. E posibil ca cineva să fie atât de categoric în credinţa sa încât să nu se îndoiască de sine? Sunt uluit când văd tipi care-i neagă cu furie pe alţii, pierzând orice simţ critic, orice bun simţ când e vorba de copiii lor bastarzi. Şi o carte e întotdeauna ceva foarte urât! Numai cine nu s-a ocupat de bucătăria asta murdară o poate iubi... Nu vorbesc de droaia de ocări cu care te alegi. Alea în loc să mă deranjeze, mai mult mă aţâţă. Văd oameni pe care atacurile îi întorc pe dos, care simt nevoia umilă de a-şi câştiga simpatii. Este o simplă fatalitate a naturii; unele femei ar muri dacă n-ar avea succes. Dar insulta e sănătoasă, impopularitatea este o şcoală a bărbăţiei, nimic nu contribuie mai mult pentru a-ţi menţine forţa şi supleţea, cât huiduielile imbecililor. E de ajuns să-ţi spui că ţi-ai consacrat existenţa unei opere, că nu aştepţi nici justiţie imediată, nici măcar o analiză serioasă, că de fapt trudeşti fără vreo speranţă, numai pentru că-ţi pulsează munca în vene, ca inima, în afara voinţei tale; şi ţi se întâmplă să şi mori din această pricină, cu iluzia consolatoare că într-o zi vei fi iubit... Ah, dacă ceilalţi ar şti cu câtă veselie le rabd maniile! Din nefericire exist şi eu, şi mă zdrobesc, mă nefericesc în asemenea hal, că nu mai am o clipă senină. Dumnezeule! câte ceasuri îngrozitoare din clipa când încep un roman! Primele capitole treacă meargă, mai am timp să am geniu; dar apoi încep să desper, niciodată mulţumit de truda zilnică, osândind de pe acum cartea la care lucrez, considerând-o inferioară precedentelor, făurindu-mi chinuri din pagini, din fraze, din cuvinte, până într-atât, încât chiar şi virgulele se înveşmântează cu o urâţenie din pricina căreia sufăr. Şi când sfârşesc, ah, când e gata, ce uşurare! Dar nu e desfătarea boierului care se exaltă în

adoraţia rodului său, ci înjurătura hamalului care zvârle povara ce i-a frânt spinarea Pe urma, o iau de la început; pe urmă o s-o iau mereu de la început; pe urmă o să crăp, furios pe mine însumi, exasperat că n-am avut mai mult talent, turbat de a nu fi lăsat o operă mai vastă, mai înaltă, cărţi peste cărţi, îngrămădite cât un munte; iar, murind, voi avea groaznica îndoială asupra trebii pe care am făcut-o, întrebându-mă dacă a fost bine, dacă n-ar fi trebuit s-o iau la stânga când am luat-o la dreapta; şi ultimele mele vorbe, ultimul meu horcăit, vor fi că vreau să refac totul...

Emoţia îl cuprinsese, cuvintele i se învălmăşeau şi trebui să respire o clipă, înainte de a arunca acest strigăt pasionat, în care-şi lua zborul tot lirismul lui impenitent:

— Ah, încă o viaţă, cine-mi va mai da o viaţă, pentru ca munca să mi-o fure din nou şi pentru ca să mă mai ucidă o dată!

Se lăsase noaptea, nu se mai zărea silueta ţeapănă a mamei, se părea că suflul răguşit al copilului vine din întunecimi, o jale adâncă şi depărtată se ridica de pe străzi. Din tot atelierul, căzut într-un întuneric lugubru, singură pânza cea mare mai păstra un licăr, ultima scânteie din ziua care se ducea. Se vedea plutind, aidoma unei vizuini în agonie, figura goală, dar fără vreo formă precisă, fără picioare, cu un braţ lipsă, nemaipăstrând limpede decât rotunjimea pântecului a cărui carne, de un argintiu selenar, strălucea.

După o lungă tăcere, Sandoz, îl întrebă:

— Vrei să vin cu tine când ai să-ţi duci tabloul?

Claude nu-i răspunse; Sandoz crezu că-l aude plângând.

Să fi fost tristeţea nesfârşită, desperarea care îl cuprinsese şi pe el? Mai aşteptă, apoi repetă întrebarea; atunci pictorul, după ce-şi stăpâni un hohot de plâns, bolborosi:

— Îţi mulţumesc bătrâne, dar tabloul rămâne aici, nu-l

trimit.

— Cum aşa, doar te hotărâseşi?

— Da, eram hotărât... Dar nu-l văzusem, şi acum l-am văzut, pe măsură ce se însera... Ah, am dat greş, iar am dat greş, mi-a lovit privirea ca un pumn, m-a usturat în inimă!

Acum îi curgeau lacrimi încete şi călduţe, în întunericul ocrotitor. Se stăpânea, dar drama, a cărei spaimă tăcută îl bântuia, izbucnea în ciuda lui.

— Dragul meu, murmură Sandoz adânc impresionat, e foarte dureros să recunoşti, dar poate că ai totuşi dreptate să mai aştepţi, să mai desăvârşeşti unele părţi... Atâta doar că sunt furios, am să cred că eu te-am descurajat, cu veşnica şi stupida mea nemulţumire.

Claude îi răspunse cu simplitate:

— Tu, ce idee! nici nu te ascultam... Nu, priveam la tot ce se ducea dracului în pânza asta afurisită. Lumina scădea şi a fost o clipă când, în licărirea cenuşie şi foarte discretă „am văzut deodată limpede: ce mai, nimic nu ţine, numai fondurile sunt frumoase, femeia goală e ca nuca în perete şi nici măcar nu e dreaptă, picioarele nu-s reuşite... Ah! atunci mi-a venit să crăp, am simţit cum se dezlipea viaţa de trupul nevolnic... Apoi a curs întunecimea, iarăşi şi iarăşi şi o ameţeală, o prăbuşire, pământul rostogolit în neantul vidului, sfârşitul lumii. Curând nu i-am mai văzut decât pântecul, descrescând ca o lună bolnavă. Şi poftim, poftim acum n-a mai rămas nimic din ea, nicio licărire, e moartă, neagră!

Într-adevăr, tabloul, la rândul lui, dispăruse complet. Dar pictorul se ridicase şi îl auziră înjurând în întunericul adânc.

— Fir-ar să fie... nu-i nimic! Am să mă apuc iar de el.

Christine, care şi ea se ridicase de pe scaun şi de care Claude se ciocni, îl întrerupse.

— Ai grijă, aprind lampa.

O aprinse şi reapăru foarte palidă, aruncând tabloului o

privire de teamă şi de ură. Cum, nu scăpase de el? Iar va începe grozăvia?

— Am să mă apuc iar de el, repetă Claude şi o să mă omoare, o să-mi omoare nevasta, copilul, toată şandramaua, dar o să fie o capodoperă, fir-ar să fie!

Christine se aşeză iar şi se apropiară cu toţii de Jacques care se dezvelise din nou, cu bâjbâiala rătăcită a mâinilor lui mici. Respira mereu, inert, iar capul, cufundat în pernă, semăna cu o greutate care făcea să trăsnească patul. La plecare, Sandoz îşi mărturisi îngrijorarea. Dar mama părea buimăcită, iar tatăl se şi întorsese la pânza lui, la opera pe care voia s-o creeze şi a cărei iluzie pasionată combătea în el realitatea dureroasă a copilului, această carne vie din carnea lui.

A doua zi de dimineaţă, Claude tocmai sfârşea să se îmbrace, când auzi vocea înspăimântată a Christinei. Şi ea se trezise brusc, din somnul greu care o pironise pe scaun, în timp ce veghea bolnavul.

— Claude, Claude, vino să vezi... A murit.

El alergă cu ochii umflaţi, împiedicându-se fără să înţeleagă, repetând cu un aer de profundă surpriză:

— Cum, a murit?

O clipă rămaseră încremeniţi, aplecaţi deasupra patului. Cu capul prea mare, cu acea bosă exagerată a cretinilor, biata fiinţă întinsă pe spate, copil degenerat al unui geniu, nu părea să se fi mişcat din ajun; doar gura mărită, decolorată, nu mai sufla şi ochii goi se deschiseseră. Tatăl îl atinse şi-l găsi rece ca gheaţa.

— E adevărat, a murit.

Stupoarea lor era atât de mare, încât vreme de o clipă rămaseră cu ochii uscaţi, pur şi simplu loviţi de brutalitatea întâmplării, pe care o socoteau de necrezut.

Apoi, Christinei i se muiară picioarele şi căzu lângă pat; plângea cu hohote mari, care o scuturau toată, cu braţele crispate, cu fruntea pe marginea saltelei. În această primă clipă îngrozitoare desperarea sa se agrava, mai

ales cu o remuşcare aprigă, aceea de a nu-l fi iubit de-ajuns pe bietul copil. O viziune rapidă desfăşura zilele, fiecare îi aducea un regret, ocări, mângâieri lăsate pe mai târziu, ba chiar violenţe. Acum se sfârşise, niciodată nu-l va putea despăgubi de iubirea pe care i-o furase. Copilul, pe care îl găsea atât de neascultător, o ascultase acum prea mult, îi spusese de atâtea ori, când se juca: „Stai liniştit, lasă-l pe tata să lucreze”, încât acum, în sfârşit, se cuminţise pentru totdeauna. Acest gând o înnebunea, fiecare hohot îi smulgea un strigăt.

Claude începuse să umble prin cameră, din nevoia nervoasă de a nu sta locului. Cu chipul convulsionat, nu vărsa decât lacrimi mari şi rare, pe care le ştergea mereu cu dosul palmei. Şi când trecea prin faţa micului cadavru, nu se putea împiedica să-i arunce o privire. Ochii ficşi, larg deschişi, păreau să exercite o ciudată atracţie asupra lui. Mai întâi rezistă, ideea confuză se preciza, sfârşea prin a deveni obsesie. Apoi cedă, se duse să ia o pânză mică şi începu un studiu după copilul mort. În primele minute, lacrimile îl împiedicau să vadă şi totul era înecat în ceaţă: continua să le şteargă, se încăpăţâna cu o pensulă tremurătoare. Apoi munca îi uscă pleoapele şi mâna îi redeveni sigură; curând nu mai văzu acolo pe fiul lui ţeapăn, ci un model, un subiect al cărui straniu interes îl pasiona. Conturul exagerat al capului, tonul de ceară al cărnii, ochii asemeni unor deschideri în vid, totul îl excita, îl încălzea ca o flacără. Se trăgea îndărăt, se complăcea, surâzând vag operei sale.

Când Christine se ridică, îl găsi lucrând. Atunci, cuprinsă de un nou acces de lacrimi, îi spuse doar:

— Poţi să-l pictezi, acum n-o să se mai mişte!

Claude lucră astfel vreme de cinci ceasuri. Şi după două zile, când Sandoz îl aduse acasă de la cimitir după înmormântare, se cutremură de milă şi de admiraţie în faţa micii pânze. Era una dintre bucăţile reuşite de altădată, o capodoperă de limpezime şi de putere şi, în

plus, o imensă tristeţe, sfârşitul a toate, viaţa murind de moartea acestui copil.

Dar Sandoz care admira, plin de elogii, rămase încremenit, când îl auzi pe Claude spunându-i:

— Zău, îţi place?... Să ştii că m-am hotărât. Din moment ce chestia ailaltă nu e gata, am să trimit asta la Salon.

CAPITOLUL X

CLAUDE DUSESE *COPILUL MORT* la Palatul Industriei; în dimineaţa următoare, pe când rătăcea fără ţintă în direcţia parcului Monceau, se întâlni cu Fagerolles.

— Cum, tu eşti, bătrâne? strigă cordial acesta din urmă. Ce faci, ce se mai aude cu tine? Aşa de rar ne vedem!

Iar când celălalt îi pomeni de tabloul pe care-l trimisese la Salon şi care-l preocupa atât, el adăugă:

— A, dacă ai trimis-o, aranjez eu să ţi-o primească. Ştii că anul ăsta candidez la juriu.

Într-adevăr, în tumultul şi în veşnica nemulţumire a artiştilor, după nişte tentative de reformă, de zeci de ori reluate şi abandonate, administraţia încredinţase celor ce expuneau dreptul de a alege ei înşişi pe membrii juriului de admitere; aceasta pusese pe foc lumea picturii şi a sculpturii, o adevărată febră electorală se stârnise: ambiţii, coterii, intrigi, toată josnica bucătărie ce dezonorează politica.

— Hai cu mine, continuă Fagerolles. Trebuie să vezi cum m-am instalat, să-mi vezi casa, unde n-ai pus piciorul până acum, deşi îmi promiseseşi... E aci foarte aproape, colţ cu bulevardul Villiers.

Şi Claude, căruia îi luase braţul cu veselie, trebui să-l urmeze. Se simţea devenind laş, ideea că prietenul său putea să-i aranjeze primirea îl umplea în acelaşi timp de ruşine şi de dorinţă. Pe bulevard, în faţa casei boiereşti,

se opri să-i vadă faţada, un decupaj cochet şi preţios de arhitect, reproducerea exactă a unei case stil renaştere de Bourges, având ferestre cu cercevele, un turnuleţ cu scară, iar acoperişul împodobit cu ornamente din plumb. Arăta ca o bijuterie de fetiţă, şi Claude rămase surprins când, întorcându-se, zări la celălalt capăt al aleii, hotelul regal al Irmei Bécot, unde petrecuse o noapte a cărei amintire îi rămăsese ca un vis. Vast, solid, aproape sever, acesta din urmă avea prestanţa unui palat, în comparaţie cu locuinţa vecinului; artistul nu-şi putuse îngădui mai mult decât o fantezie, un bibelou.

— Ei, ce zici de Irma, zise Fagerolles cu o nuanţă de respect, are o catedrală, nu altceva!... Ce să-i faci, eu nu vând decât pictură!... Hai! intră!

Interiorul era de un lux magnific şi bizar: tapiserii vechi, arme vechi, o îngrămădire de mobile vechi, de curiozităţi aduse din China şi din Japonia, de cum intrai în vestibul; la stânga – o sufragerie, toată în panouri de lac, tapetată în plafon cu un dragon roşu; o scară de lemn sculptat, pe care fluturau drapele, şi urcau tufe bogate de plante verzi. Iar sus, atelierul mai ales era o minunăţie; destul de strâmt, fără niciun tablou, acoperit în întregime de portiere orientale, având la un capăt un şemineu enorm cu hota susţinută de himere iar la celălalt un divan mare, aşezat sub un cort, coşcogea monumentul cu lăncii susţinând baldachinul somptuos al tapetelor, deasupra unei îngrămădiri de covoare, de blănuri şi de perne, aproape la nivelul parchetului.

Claude privea şi o întrebare îi stătea pe buze, dar se abţinu. Toate astea erau plătite? Decorat cu un an în urmă, Fagerolles pretindea – aşa se afirma – zece mii de franci pe un portret. Naudet care după ce-l lansase îşi exploata acum succesul prin jecmăneli sistematice, nu dădea niciun tablou al pictorului sub douăzeci, treizeci, patruzeci de mii de franci. Ar fi plouat cu comenzi la el, dacă pictorul n-ar fi afişat dispreţul, oboseala omului pe

ale cărui lucrări, fie şi cele mai neînsemnate, lumea se bate. Şi totuşi, această etalare de lux mirosea a datorii; nu dăduse decât aconturi furnizorilor, iar toţi banii, pe care-i câştiga ca la Bursă, în momentele de hosă, i se scurgeau printre degete, se cheltuiau şi piereau fără urmă. De altfel, Fagerolles, în euforia norocului care dăduse peste el, nu sta să socotească şi nu-şi făcea griji, sigur pe el, sperând că va vinde mereu şi mereu mai scump, mândru de poziţia remarcabilă pe care o ocupa în arta contemporană.

În sfârşit, Claude remarcă o mică pânză pe un şevalet de lemn negru, drapat cu pluş roşu. Era tot ce se vedea din meseria lui, laolaltă cu un bufet din lemn de palisandru cu multe sertăraşe şi o cutie cu pasteluri, uitată pe o mobilă.

— Foarte reuşită, spuse Claude pentru a se arăta amabil, privind micul tablou. Şi lucrarea ta pentru Salon, ai trimis-o?

— Da, slavă Domnului! Vai ce de lume am mai avut! O adevărată defilare, care m-a ţinut, timp de opt zile în picioare de dimineaţa până seara... Eu n-am vrut să expun, asta îţi ştirbeşte prestigiul. Nici Naudet n-a fost de acord. Dar, ce vrei? Am fost atât de solicitat, şi toţi tinerii doresc să mă bage în juriu, ca să le iau apărarea... O, tabloul meu e foarte simplu. Îi zice *Un dejun:* doi domni şi trei doamne invitaţi la un castel, şi-au luat cu ei o gustare şi mănâncă într-un luminiş sub nişte copaci... Ai să-l vezi, e destul de original.

Vocea îi şovăia, şi când întâlni ochii lui Claude, care îl priveau ţintă, se tulbură de tot şi glumi pe seama pânzei mici de pe şevalet.

— Asta e o porcărie pe care mi-a comandat-o Naudet. Lasă bătrâne, să nu crezi că nu ştiu ce-mi lipseşte: acel ceva din care tu ai prea mult... Să ştii că eu ţin tot aşa de mult la tine, nu mai departe de ieri ţi-am luat apărarea în faţa unor pictori.

Îl bătea pe umeri, simţise dispreţul ascuns al fostului său maestru şi acum voia să-l recucerească cu mângâierile de altădată, cu maimuţăreli de stricată care zice: „Sunt o stricată” pentru a se face iubită. Şi foarte sincer, cu un soi de deferenţă îngrijorată, îi promise iar să se folosească de toată influenţa lui pentru ca tabloul să fie primit.

Dar sosea lume, peste cincisprezece persoane intrară şi ieşiră în mai puţin de o oră: taţi care aduceau tineri elevi, pictori care expuneau, veniţi să se recomande, prieteni pentru schimb de influenţă, până şi femei care-şi plasau talentul sub protecţia propriului lor farmec. Şi să-l fi văzut pe pictor făcându-şi meseria de candidat, dând mâna cu toată lumea, spunând unuia: „Ce frumos e tabloul dumitale din acest an, îmi place grozav!”, mirându-se în faţa altuia: „Cum, încă n-ai obţinut o medalie?” şi repetând tuturor: „Le-aş arăta eu lor, dacă aş face parte din juriu!” Oamenii plecau încântaţi, el împingea uşa după fiecare vizită cu un aer de maximă amabilitate, de sub care răzbătea batjocura ascunsă a fostului vagabond.

— Ei? Ce zici! îi spuse el lui Claude într-un moment când rămaseră singuri, mult timp îmi mai pierd cu cretinii ăştia!

Apropiindu-se de fereastra cea mare, deschise brusc unul dintre panouri şi atunci văzură, de cealaltă parte a aleii, la unul dintre balcoanele casei din faţă, o femeie îmbrăcată într-un capot de dantelă, făcând semn cu batista. Făcu şi el semn cu mâna de trei ori. Apoi cele două ferestre se închiseră la loc.

Claude o recunoscuse pe Irma; şi în tăcerea care urmă, Fagerolles îi explică foarte calm:

— Vezi, e foarte comod, putem să comunicăm. Avem o telegrafie completă. Mă cheamă, Trebuie să mă duc... Ei bătrâne, uite una care ar putea să ne dea lecţii!

— Ce fel de lecţii?

— Păi, de orice fel. Ce viciu, ce artă, ce inteligenţă!

Când ţi-oi spune că ea mă pune să pictez! Da, pe onoarea mea, are un extraordinar fler al succesului! Dar în fondul ei tot putoare a rămas şi are un haz, un vino-încoace nemaipomenit când vrea ea!

Două pete roşii îi îmbujoraseră Obrajii, în timp ce un fel de mâl răscolit îi tulbură pentru o clipă ochii. Se încurcase iar cu ea, de când locuiau aici; se spunea chiar că el, atât de dibaci, atât de uns cu toate alifiile vieţii pariziene, o lăsa să-l toace de bani; niciuna nici două ea îşi trimetea camerista după vreo sumă frumuşică, ba pentru un furnizor, ba pentru un capriciu, ba uneori pentru nimic, din simpla plăcere de a-i goli buzunarele; şi aceasta explica, în parte, strâmtorarea în care se afla Fagerolles, datoriile care-i creşteau mereu, în ciuda unui curent care făcea să i se ridice continuu cota pânzelor. De fapt, el îşi dădea seama că reprezenta pentru ea luxul inutil, divertismentul pe care această femeie iubitoare de pictură şi-l permitea fără ştiinţa acelor domni serioşi, care plăteau ca nişte soţi. Amândoi făceau mare haz din asta, legaţi ca printr-o crimă de perversitatea şi josnicia lor, de care lui îi venea să râdă, mândru de rolul amantului de inimă, uitând de toţi banii pe care-i dădea.

Claude îşi pusese pălăria. Fagerolles fremăta de nerăbdare, aruncând priviri îngrijorate către casa de vizavi.

— Mă, să ştii că nu te expediez, dar vezi şi tu că mă aşteaptă... Vasăzică ne-am înţeles, treaba aia e aranjată, afară doar de cazul că nu voi fi numit... Ia vino tu la Palatul Industriei în seara despuierii scrutinului. O să fie o îmbulzeală şi un zgomot! dar măcar ai să afli imediat dacă poţi să contezi pe mine.

La început, Claude îşi spuse că nu se deranjează el până acolo. Îl apăsa protecţia lui Fagerolles; de fapt nu avea decât o singură temere, aceea că afurisitul nu-şi va ţine promisiunea, din laşitate în faţa insuccesului. Totuşi, în ziua votului, nu putu sta locului, şi merse să dea

târcoale pe Champs Elysées, pretextând că vrea să facă o plimbare lungă; putea tot atât de bine să se plimbe acolo sau altundeva; nu mai lucra nimic aşteptând, deşi nu voia să recunoască, deschiderea Salonului şi îşi reîncepuse interminabilele curse prin Paris; El n-avea dreptul să voteze, pentru că se cerea să fi fost primit măcar o dată. Dar trecu în mai multe rânduri prin faţa Palatului Industriei, căci îl interesa trotuarul, cu agitaţia lui, cu artiştii alegători, ce se perindau pe acolo, cu oamenii în halate murdare care se îmbrânceau strigând nişte liste, vreo treizeci, din toate coteriile şi toate opiniile: lista atelierelor şcolii, lista liberală, intransigentă, de conciliere, a tinerilor, a doamnelor. Ai fi zis că eşti a doua zi după o răscoală şi începe nebunia scrutinului la uşa unei secţii.

După masă, încă de la ora patru, când votarea se terminase, Claude nu putu rezista curiozităţii de a urca şi el să vadă. Acum scara era liberă, intra cine voia. Su*s,* nimeri în marea sală a juriului, ale cărei ferestre dădeau spre Champs Elysées. În mijloc era o masă de doisprezece metri, în timp ce, în căminul monumental, la unul dintre capete, ardeau copaci întregi. Erau acolo vreo patru sau cinci sute de alegători, rămaşi pentru despuierea scrutinului, amestecaţi cu prieteni, cu simpli gură-cască, vorbind tare, râzând, dezlănţuind, sub plafonul înalt, un vuiet de furtună. În jurul mesei începuseră să se instaleze şi să funcţioneze birouri, vreo cincisprezece cu totul, compuse fiecare dintr-un preşedinte şi doi responsabili cu socotirea voturilor. Dar mai trebuiau organizate încă trei sau patru, şi nimeni nu se mai prezenta, fugeau toţi, de teama muncii zdrobitoare, care-i pironea acolo pe oamenii zeloşi până noaptea târziu.

Tocmai atunci, Fagerolles, pe baricade încă din cursul dimineţii, se agita şi striga, pentru a domina vacarmul...

— Ei, domnilor, ne mai lipseşte un om! Vă rugăm, încă

un voluntar!

Şi zărindu-l pe Claude în clipa aceea, se repezi şi-l luă cu forţa.

— Ştii ce, ia fă-mi tu plăcerea şi stai aici să ne ajuţi! E pentru o cauză nobilă, ce naiba!

Astfel Claude se pomeni preşedinte al unui birou. Îşi îndeplini funcţia cu gravitatea unui timid, emoţionat în fond, părând să creadă că acceptarea tabloului avea să depindă de râvna lui la această treabă. Striga cu glas tare numele trecute pe liste, care îi erau înmânate în mici pachete de dimensiuni egale, iar cei doi responsabili le notau. Şi asta într-o hărmălaie îngrozitoare, în răpăitul ca de grindină produs de cele douăzeci-treizeci de nume strigate în acelaşi timp de voci diferite, în vuietul neîncetat al mulţimii. Cum el nu ştia să facă nimic fără pasiune, se însufleţea, desperat când pe liste nu figura numele lui Fagerolles, fericit de îndată ce-l mai putea striga odată. De altfel, gusta adesea această bucurie, căci prietenul lui se făcuse popular, ducându-se pretutindeni, frecventând cafenelele unde se întrunesc grupurile influente, riscând chiar profesiuni de credinţă, angajându-se faţă de cei tineri, fără a neglija să salute până la pământ pe membrii Institutului. O simpatie generală urca, Fagerolles era ca un copil răsfăţat al tuturor.

Către ora şase, noaptea coborî peste ploioasa zi de martie. Servitorii aduseră lămpi; iar artiştii bănuitori, profiluri mute şi sumbre care supravegheau despuierea cu o privire piezişă, se apropiară. Alţii începeau să facă farse, scoteau strigăte de animale, încercau să cânte melodii tiroleze. Dar de abia la ora opt, când se servi cina, friptură rece şi vin, veselia fu în toi. Sticlele se goleau repede, oamenii se îndopau la nimereală, cu ce găseau, era un fel de chermesă veselă, în sala uriaşă pe care butucii focului o luminau ca pe o forjă. Apoi toţi începură să fumeze, şi fumul întunecă lumina galbenă a lămpilor; în timp ce, pe parchet zăceau buletine aruncate în timpul

votului, un strat gros de hârtie peste care dopuri, firimituri de pâine, cioburi de farfurie, formau un fel de gunoi în care intrau tocurile ghetelor. Cheful începea să se spargă, un sculptor mărunţel şi palid urcă pe un scaun pentru a vorbi mulţimii; un pictor cu mustaţă ţeapănă sub nasul coroiat se aşează călare pe un scaun şi galopă în jurul mesei, salutând şi făcând pe împăratul.

Totuşi, puţin câte puţin, mulţi osteneau şi plecau. Spre ora unsprezece, nu mai erau decât vreo două sute. Dar, după miezul nopţii, lumea începu iar să vină, bărbaţi în haină neagră şi cravată albă care ieşeau de la teatru sau de la vreo petrecere, împinşi de dorinţa de a fi primii care să afle rezultatele scrutinului. Sosiră, de asemenea, şi reporterii; îi vedeai ieşind din sală, unul câte unul, deîndată ce aflau vreo cifră parţială.

Claude, răguşit, striga mereu. Fumul şi căldura deveneau de nesuportat, un miros de staul se ridica din grămezile noroioase de pe jos. Bătu ora unu noaptea, apoi ora două. El despuia, despuia şi conştiinciozitatea cu care o făcea îl întârzia atât de tare, încât celelalte birouri îşi terminaseră de mult lucrul, în timp ce al său se tot războia cu coloanele de cifre. În cele din urmă toate calculele fură centralizate, se anunţară rezultatele definitive. Fagerolles era al cincisprezecelea din patruzeci, cu cinci locuri înaintea lui Bongrand, care figura pe aceeaşi listă, dar al cărui nume fusese de multe ori şters. Şi se iveau zorii când Claude se întoarse acasă, în strada Tourlaque, zdrobit de oboseală, dar fericit.

Apoi, vreme de două săptămâni, fu îngrijorat. De zeci de ori îi veni să se ducă după veşti la Fagerolles; dar ruşinea îl reţinea. De altfel, întrucât juriul proceda în ordinea alfabetică, poate că nimic nu era încă hotărât. Şi într-o seară, simţi că-i zvâcneşte inima în piept, pe bulevardul Clichy, când văzu înaintând spre el doi umeri laţi, a căror legănare îi era bine cunoscută.

Era Bongrand, care păru jenat. Îl abordă el cel dintâi:

— Să ştii că nu merge deloc cu ăia... Dar totul nu e încă pierdut, veghem, Fagerolles şi cu mine. Şi contează pe Fagerolles, dragul meu, căci mie mi-e o teamă grozavă să nu te compromit.

Adevărul era că Bongrand se afla în permanentă ostilitate cu Mazel, preşedintele juriului, ultim reazem al artei convenţionale, elegante şi onctuoase. Deşi îşi vorbeau cu „dragă colega” şi-şi strângeau cu putere mână, ostilitatea dintre ei izbucnise încă din prima zi, când unul nu putea să ceară admiterea unui tablou, fără ca celălalt să voteze refuzul. Dimpotrivă, Fagerolles, ales secretar, devenise cel care-l amuza, viciul lui Mazel; acesta ierta trădarea fostului elev, într-atât renegatul îl adula acum. De altfel, tânărul maestru, foarte al dracului, cum ziceau colegii, se arăta faţă de debutanţi şi de temerari mai dur decât membrii Institutului; şi nu se umaniza decât când voia el să fie primit un tablou, abundând atunci în născociri caraghioase, intrigând şi obţinând votul cu abilitatea unui scamator.

Aceste lucrări ale juriului erau o corvoadă afurisită în care până şi rezistenţa lui Bongrand se tocea. În fiecare dimineaţă munca era pregătită de paznici, un şir nesfârşit de tablouri mari aşezate pe jos, rezemate de galerie, pierzându-se prin sălile de la etajul întâi, făcând tot ocolul Palatului; iar, în fiecare după-amiază, începând de la ora unu, cei patruzeci, având în fruntea lor pe preşedinte, înarmat cu un clopoţel, reîncepeau aceeaşi plimbare, până la epuizarea tuturor literelor din alfabet. Aprecierile se făceau în picioare, se rasolea pe cât posibil treaba, pânzele mai proaste erau respinse fără vot; totuşi, unele discuţii opreau uneori grupul, se certau vreo zece minute, apoi păstrau lucrarea în cauză pentru revizia de seară; în timp ce doi oameni, ţineau bine întinsă o frânghie de zece metri la patru paşi de şirul tablourilor, pentru a menţine la distanţa cuvenită valul de juraţi care se îngrămădeau în focul disputei, şi ale căror pântece împingeau totuşi

sfoara, în spatele juriului mergeau cei şaptezeci de paznici în halate albe, înaintând sub ordinele unui brigadier, făcând trierea la fiecare decizie comunicată de secretari, separând pe cele primite de cele refuzate, care erau apoi scoase de acolo ca nişte cadavre după bătălie. Şi turul dura două ceasuri bune, tot timpul în picioare, amorţiţi toţi de oboseală, în curentul de aer îngheţat care obliga şi pe cei mai puţin friguroşi să se înfofolească în paltoanele de blană.

De aceea, masa de la ora trei era binevenită: o odihnă de o jumătate de oră la un bufet unde aveau vin de Bordeaux, ciocolată, sandviciuri. Aici se deschidea târgul concesiilor reciproce, traficul de influenţă şi de voturi. Cei mai mulţi aveau carneţele, ca să nu uite pe nimeni în ploaia de recomandaţii care se abătea asupra lor, şi îl consultau, se angajau să voteze pentru protejaţii unui coleg, dacă acesta vota pentru ai lor. Alţii, dimpotrivă, detaşaţi de aceste intrigi, austeri sau nepăsători, îşi fumau ţigara cu privirea în gol.

Apoi treaba reîncepea, dar ceva mai uşoară, într-o singură sală, unde erau scaune şi chiar mese, peniţe, hârtie, cerneală. Aici erau apreciate toate tablourile care nu depăşeau un metru cincizeci; ele „treceau pe şevalet”, rânduite câte zece sau douăsprezece de-a lungul unui fel de estradă, acoperită cu serj verde. Mulţi juraţi stăteau comod în jilţuri, cu gândul aiurea, alţii îşi făceau corespondenţa, trebuia ca preşedintele să se supere, să intervină pentru a obţine majorităţi acceptabile. Uneori un suflu de pasiune îi cuprindea, se vota cu mâna ridicată, într-o asemenea agitaţie, încât pălării şi bastoane se ridicau deasupra valului tumultuos al capetelor.

Pe acest şevalet apăru în cele din urmă şi *Copilul mort.* De opt zile Fagerolles, al cărui caiet era plin ochi de note, făcea tot felul de târguri complicate pentru a capta voturi în favoarea lui Claude dar era o treabă grea, nu izbutea să şi-o combine cu celelalte angajamente, şi de îndată ce

pronunţa numele prietenului său nu se alegea decât cu refuzuri; se plângea că nu are niciun ajutor din partea lui Bongrand, care nici măcar nu ţinea un carnet şi era atât de neîndemânatic, încât compromitea cele mai bune cauze prin izbucniri inoportune de sinceritate. De zeci de ori până acum Fagerolles ar fi renunţat la Claude, fără încăpăţânarea lui de a voi să-şi verifice influenţa în legătură cu o admitere socotită ca imposibilă. Voia să arate că e în măsură să-şi impună voinţa în faţa membrilor juriului. Poate, pe lângă astea, mai era în adâncul conştiinţei lui şi un strigăt de dreptate, respectul surd faţă de omul căruia îi fura talentul.

În ziua aceea însă Mazel era într-o dispoziţie crâncenă. Chiar de la începutul şedinţei brigadierul venise în goană.

— Domnule Mazel, a fost o eroare ieri. S-a refuzat un hors-concours... Ştiţi, numărul 2530, o femeie goală sub un pom.

Într-adevăr, în ajun aruncaseră acest tablou la groapa comună, într-un dispreţ unanim, fără a observa că era de un bătrân pictor clasic, respectat de Institut; iar tinerii din juriu făceau mare haz şi de fâstâceala brigadierului şi de această execuţie involuntară. Colosală chestie! începură să rânjească, provocători.

Mazel avea oroare de asemenea întâmplări, pe care le simţea dezastruoase pentru autoritatea Şcolii. Avu un gest de mânie şi spuse sec:

— Bine, ia-l de unde e şi trece-l la admişi. De altfel ieri era o gălăgie insuportabilă. Cum vreţi să putem aprecia, aşa în viteză, când nu pot nici măcar să obţin să fie linişte.

Apăsă furios pe butonul soneriei.

— Haideţi, domnilor, începem... Puţină bunăvoinţă, vă rog.

Din nefericire, chiar de la primele tablouri puse pe şevalet, mai făcu o gafă. Unul dintre ele îi atrase atenţia, atât i se părea de nereuşit, de strident; parcă îţi

strepezea dinţii; şi, cum nu prea mai vedea bine, se aplecă pentru a vedea semnătura, murmurând:

— Cine o fi porcul...?

Dar se ridică brusc, ca electrizat, pentru că citise numele unuia din prietenii lui, un artist care reprezenta şi el un bastion al doctrinelor sănătoase. Sperând că nu fusese auzit, strigă:

— Superb!... Numărul unu, nu-i aşa, domnilor?

Se acordă numărul unu, admisiune care-ţi dădea dreptul de galerie. Dar lumea râdea, îşi dădea coate. El se simţi: foarte jignit şi deveni feroce.

De fapt toţi păţeau la fel, mulţi îşi spuneau părerea de la prima privire, apoi îşi luau vorbele îndărăt, de îndată ce descifrau semnătura; ceea ce sfârşise prin a-i face prudenţi; aparent imperturbabili se asigurau în privinţa numelui înainte de a se pronunţa. De altfel, când apărea lucrarea vreunui coleg sau vreo pânză dubioasă a unui membru al juriului, aveau toţi precauţia să se avertizeze printr-un semn, în spatele pictorului.

— Aveţi grijă, e de el, nu faceţi vreo gafă!

În ciuda stării de enervare ce domnea, Fagerolles obţinu o primă victorie. Era un portret înfiorător, pictat de unul dintre elevii lui, de a cărui familie, foarte bogată, era primit. Trebuise să-l ia deoparte pe Mazel pentru a-l înduioşa, povestindu-i o istorie sentimentală – tatăl nefericit a trei fete, muritor de foame; preşedintele se lăsase rugat multă vreme: Ce dracu! Mai laşi pictura când ţi-e foame! Nu abuzezi în halul ăsta de buna credinţă a trei fete! Fu totuşi singurul care ridică mâna împreună cu Fagerolles. Ceilalţi protestau, se supărau, doi membri ai Institutului se revoltau şi ei, când Fagerolles le şopti foarte încet:

— E pentru Mazel, Mazel m-a implorat să votez... Cred că e o rudă de-a lui. Oricum, ţine mult la asta.

Cei doi academicieni ridicară prompt mâna şi o puternică majoritate se declară.

Acum însă râsete şi bancuri, strigăte indignate izbucniră: pe şevalet fusese adus *Copilul mort.* Aveau oare de gând să le trimită toată morga? Cei tineri râdeau de capul acela mare: ce mai, o maimuţă care a plesnit pentru că a înghiţit un dovleac; cei bătrâni, buimăciţi, dădeau îndărăt.

Fagerolles, simţi imediat că partida e pierdută. Mai întâi încercă să escamoteze votul glumind, după manevra lui abilă.

— Haideţi, domnilor, zău aşa, e un vechi combatant...

Fu întrerupt de voci mânioase. Ia mai dă-l încolo! Se ştia bine cine-i vechiul combatant! Un nebun care se îndărătnicea de cincisprezece ani, un orgolios, care făcea pe genialul şi care ameninţa să facă praf Salonul, fără să fi trimis o singură dată vreo pânză acceptabilă! Toată ura faţă de originalitatea trăsnită, de redutabila concurenţă a vecinului, de forţa invincibilă care triumfă, chiar dacă e învinsă, răzbătea în vocile lor. Nu, nu afară cu ei!

Atunci Fagerolles comise greşeala de a se enerva şi el, cedând mâniei de a constata puţina lui influenţă efectivă.

— Sunteţi nedrepţi, fiţi drepţi măcar! În acel moment tumultul ajunse la culme. Îl înconjurară, îl împinseră, braţe ameninţătoare se agitau, iar vorbele ţâşneau ca nişte gloanţe.

— Domnule, dezonoraţi juriul.

— Dacă apăraţi pânza asta, e pentru că vreţi să vă apară numele în ziare.

— Nu vă pricepeţi.

Atunci Fagerolles, scos din fire, pierzându-şi până şi vioiciunea replicii, răspunse apăsat:

— Mă pricep tot atât cât şi dumneavoastră!

— Ia mai taci, reluă un confrate, un pictor blond, mărunţel şi foarte ţâfnos, doar nu vrei să ne faci să înghiţim un asemenea spanac!

Da, da, un spanac! Repetau toţi cu convingere, cuvântul pe care-l aruncau de obicei tablourilor celor mai

nereuşite, pânzelor palide, reci şi plate ale pictorilor lipsiţi de talent.

— Bine, spuse în cele din urmă Fagerolles scrâşnind din dinţi, cer votul.

De când discuţia se înveninase, Mazel îşi agita clopoţelul fără încetare, enervat că nu i se respectă autoritatea.

— Domnilor, vă rog domnilor... E nemaipomenit! Nu mă pot face auzit decât dacă ţip!... Domnilor, vă rog...

În sfârşit, obţinu un pic de tăcere. În fond nu era un om rău. De ce nu s-ar primi acest tablou, deşi el îl considera execrabil? Aşa cum se primeau atâtea altele!

— Haideţi, domnilor, s-a cerut votul!

El însuşi avea oarecum de gând să ridice mâna când, Bongrand, care tăcuse până atunci, roşu la faţă de mânia pe care şi-o stăpânea, izbucni în mod cu totul deplasat:

— Ei, fir-ar să fie! Păi nu sunt printre noi patru inşi în stare să facă un tablou ca ăsta!

Era strigătul conştiinţei lui indignate. Ceilalţi mârâiră, lovitura de măciucă era atât de puternică, încât nimeni nu răspunse. Mazel păli.

— Domnilor, s-a cerut votul, repetă el pe un ton sec.

Şi tonul acesta fu suficient pentru a dezlănţui ura latentă, rivalităţile aprige dăinuind dincolo de strângerile cordiale de mână. Rareori se ajungea la asemenea certuri. Aproape întotdeauna cădeau la înţelegere. Dar, în adâncul vanităţilor stăruiau răni veşnic sângerânde, înfruntări sfâşietoare, ascunse sub zâmbete.

Numai Bongrand şi Fagerolles ridicară mâna, iar pentru *Copilul mort,* odată refuzat, nu mai exista decât şansa de a fi reluat la revizia generală.

Această revizie generală era o corvoadă îngrozitoare. Deşi după cele douăzeci de zile neîntrerupte de şedinţe, juriul îşi acorda două zile de odihnă, în care timp paznicii pregăteau tablourile, tot se cutremura în după-amiaza în care, din grămada de trei mii de tablouri refuzate, trebuia

să pescuiască un anume număr pentru a completa cifra reglementară de două mii cinci sute de lucrări primite. Ah, cele trei mii de tablouri atârnate unul lângă altul de galeriile tuturor sălilor, în jurul galeriei exterioare, pretutindeni în sfârşit, până şi pe parchet, unde arătau ca nişte bălţi între care se înfiripau poteci mici lunecând de-a lungul ramelor; era o inundaţie, o revărsare care urca, invada Palatul Industriei, îl îneca în valul tulbure a tot ceea ce arta poate să care cu sine ca mediocritate şi nebunie. Iar membrii juriului nu dispuneau pentru a le aprecia, decât de *o* singură şedinţă, de la ora unu la şapte, şase ore de galop desperat prin acest labirint! Mai întâi rezistau oboselii, cu privirile limpezi; curând abia-şi mai simţeau picioarele în acest marş forţat, ochii li se iritau de culorile săltăreţe; şi trebuiau să meargă mereu, să vadă şi să aprecieze mereu, până când le venea, să leşine de oboseală. La ora patru deruta începea, o învălmăşeală de armată învinsă. În urmă, foarte departe, se târau juraţii, gâfâind de oboseală. Alţii, unul câte unul pierduţi printre râme, urmau potecile strimte, renunţând să mai iasă din ele, tot învârtindu-se fără speranţa de a mai găsi vreodată capătul. Cum să fii drept, Dumnezeule mare! – Era de groază! Ce să mai scoţi dintr-o asemenea grămadă? Completau numărul la nimereală, fără a mai deosebi prea bine un peisaj de un portret. Două sute, două sute patruzeci, încă opt, mai lipsesc opt. Ăsta? Nu, ăstălalt! Cum vreţi! Şapte, opt şi gata! În sfârşit ajunseseră la capăt, plecau acum şontâc, şontâc, salvaţi, liberi!

Un nou incident îi făcuse să zăbovească într-o sală, în jurul *Copilului mort* întins pe jos, printre alte epave. Dar de data aceasta se glumea, un caraghios se prefăcea că se împiedică şi că nimereşte cu piciorul drept în mijlocul pânzei, alţii alergau de-a lungul micilor poteci, ca pentru a căuta adevăratul sens al tabloului, declarând că pus de-a-ndoaselea arăta mult mai bine.

Fagerolles începu să glumească şi el.

— Înarmaţi-vă cu puţin curaj, domnilor. Vedeţi stilul, examinaţi, veţi vedea câte parale face... Vă rog mult domnilor, fiţi buni şi acceptaţi-l, faceţi această faptă bună.

Se înveseleau toţi, ascultându-l, dar refuzau şi mai ferm, cu râsul lor crud. Nu, nu, niciodată.

— Îl iei tu de milă? se auzi vocea unui coleg.

Era un obicei, juraţii aveau dreptul la câte „o milă”, fiecare din ei putând alege din grămadă o pânză, fie ea oricât de proastă, şi care din clipa aceea era primită fără a mai fi supusă votului. De obicei se făcea pentru săraci favoarea unei asemenea admiteri. Cei patruzeci, pescuiţi astfel în ultima clipă, erau cerşetorii de la uşă, cei care erau lăsaţi să intre, la coada mesei, cu burta goală.

— Să vedeţi, răspunse Fagerolles jenat, am eu altă „milă”. Nişte flori, pictate de o cucoană...

Îl întrerupseră chicotind. Era frumoasă? în faţa picturii feminine aceşti domni se arătau batjocoritori, lipsiţi de orice galanterie. Iar el rămăsese pe gânduri, căci doamna cu pricina era o protejată de-a Irmei şi Fagerolles se temea că aceasta din urmă îi va face o scenă îngrozitoare dacă nu-şi ţinea cuvântul. Atunci, recurse la un expedient.

— Ia stai! Dar dumneata, Bongrand? Nu poţi dumneata să iei de milă caraghiosul ăsta de copil mort?

Bongrand, cu inima frântă, indignat de acest negoţ, îşi agita braţele mari.

— Eu? Să aduc eu asemenea ocară unui pictor adevărat? N-are decât să fie mai mândru, fir-ar a dracului de treabă şi să nu mai trimită niciodată nimic la Salon!

Atunci, pentru că ceilalţi tot râmjeau, Fagerolles, voind ca victoria să fie de partea lui, se hotărî cu aerul trufaş al unui tip tare, care nu se teme că se va compromite.

— Foarte bine, îl iau eu de milă.

Lumea strigă bravo, i se făcu o ovaţie batjocoritoare, cu saluturi mari şi strângeri de mână. Onoare viteazului care

avea curajul opiniei sale! Şi un paznic luă în braţe biata pânză târâtă, huiduită, pângărită; în felul acesta fu în sfârşit admis de juriu un tablou de autorul pânzei *În aer liber*.

Chiar de a doua zi de dimineaţă un bileţel de la Fagerolles îl anunţă foarte scurt pe Claude că reuşise să-i facă admisă pânza, dar că nu mersese deloc uşor. În ciuda bucuriei pe care i-o pricinui această veste, lui Claude i se strânse inima. Stilul telegrafic, oarecum binevoitor, jalnic, toată umilinţa acestei întâmplări erau vizibile în fiecare cuvânt. Timp de o clipă fu nenorocit de această victorie, în asemenea măsură, încât ar fi voit să-şi ia pânza şi s-o ascundă. Apoi aceste scrupule se risipiră, recăzu în slăbiciunile mândriei sale de artist, într-atât de mare fusese durerea lui omenească; în lunga aşteptare a succesului. Ah! să fie văzut, să ajungă în sfârşit şi el! Fiind deci în faţa capitulării necondiţionate, reîncepu să dorească deschiderea Salonului cu nerăbdarea febrilă a unui debutant, trăind cu iluzia unei mulţimi – val mişcător de capete – care-i aclama pânza.

De la un timp, ziua vernisajului, această zi altădată rezervată numai pictorilor, ca să vină să facă tablourilor lor toaleta finală, era la modă în Paris. Acum devenise o trufanda, una dintre acele solemnităţi care pun pe foc tot oraşul, făcându-l să se năpustească în îmbulzeala strivitoare... De o săptămână presa, strada, publicul aparţineau artiştilor. Ei stăpâneau Parisul, nu era vorba decât de ei, de ceea ce trimiseseră, de faptele şi gesturile lor; de tot ceea ce avea legătură cu persoana lor: un entuziasm fulgerător, o energie în stare să clintească munţii; grupuri de soldaţi, de ţărani, de guvernante, cutreierând sălile în zilele cu intrare liberă; se ajungea până la cifra înspăimântătoare de cincizeci de mii de vizitatori, în duminicile frumoase, o adevărată armată, batalioane întregi de oameni simpli şi inculţi, luându-se şi ei după ceilalţi, perindându-se cu gura căscată în acest

mare magazin cu poze.

Mai întâi Claude se temu de această faimoasă zi a vernisajului, intimidat de avalanşa de lume despre care se vorbea, hotărât să aştepte ziua mai democratică a adevăratei inaugurări. Nu-l lăsă nici pe Sandoz să-l însoţească. Apoi îl cuprinse o asemenea agitaţie, încât plecă brusc, de la ora opt, având de-abia timpul să înghită o bucată de pâine cu brânză. Christine, care nu avusese curajul să-l însoţească, îl opri să-l mai îmbrăţişeze o dată, emoţionată, îngrijorată.,

— Şi mai ales iubitule, să nu te necăjeşti, orice s-ar întâmpla.

Claude simţi o clipă că se înăbuşe când intră în salonul de onoare, gâfâind de repede ce urcase scara cea mare. Afară era un cer limpede de mai: un văl mare de pânză, aşezat sub geamurile din plafon, cernea strălucirea soarelui într-o puternică lumină albă; şi, prin uşile vecine, deschise spre galeria grădinii, veneau nişte adieri umede, de o prospeţime răcoroasă. Se opri o clipă să-şi tragă sufletul în aerul care devenea greu, amestecat cu un vag miros de lac şi cu parfumul discret de mosc al femeilor. Parcurse dintr-o privire tablourile de pe ziduri, o imensă scenă de masacru drept în faţa lui, şiroind de roşu, apoi o lucrare de inspiraţie religioasă, imensă şi searbădă, o comandă de stat, ilustraţia banală a unei festivităţi oficiale la dreapta, apoi portrete, peisaje, interioare, toate de o strălucire stridentă, în auriul ramelor prea noi. Dar teama pe care continua s-o aibă faţă de publicul şic al acestei solemnităţi îl făcu să-şi concentreze din nou privirile asupra mulţimii, care, puţin câte puţin, sporise. Taburetul mare circular, plasat în centru, şi din care ţâşnea o jerbă de plante verzi, nu era ocupat decât de trei doamne hidoase, oribil îmbrăcate, instalate acolo şi puse pe bârfă pentru toată ziua. În spatele lui auzi o voce guturală, sfărâmând silabe dure; era un englez în veston cu carouri; explica scena masacrului unei femei galbene,

pierdută în adâncurile unei haine de călătorie. Mai rămâneau spaţii goale, grupuri se formau şi se împrăştiau, pentru a se forma iar, mai departe; toate capetele erau ridicate, bărbaţii aveau bastoane şi-şi ţineau hainele pe braţ, femeile înaintau încet, apoi se opreau, pe trei sferturi întoarse spre tablouri; ochiul lui de pictor era mai ales atras de florile de la pălăriile lor, în tonuri foarte stridente, printre valurile sumbre ale jobenelor de mătase neagră. Zări trei preoţi, doi simpli soldaţi picaţi acolo nu se ştia de unde, şiruri nesfârşite de domni decoraţi, cortegii de tinere fete şi de mame stingherind circulaţia. Totuşi, mulţi se cunoşteau, îşi zâmbeau de departe, se salutau în treacăt cu câte o strângere grăbită de mână. Vocile rămâneau discrete, acoperite de ropotul continuu al picioarelor.

Atunci, Claude începu să-şi caute tabloul. Încercă să se orienteze după litere, dar se înşelă şi o luă prin sălile din stânga. Toate uşile se deschideau în linie dreaptă, formând o perspectivă adâncă de portiere din tapiserie veche, cu colţuri abia întrezărite de tablouri. Se duse până la sala mare din aripa de vest, apoi se întoarse prin celălalt şir de săli, fără a da de litera lui. Când ajunse iar în salonul de onoare, îmbulzeala devenise foarte mare; n-aveau unde pune piciorul. De data aceasta, neputând înainta, recunoscu nişte pictori, o mulţime de pictori ce făceau onorurile, mai ales unul, un vechi prieten din atelierul Boutin, tânăr şi înnebunit să-şi facă reclamă pentru a obţine o medalie; înhăţa pe toţi vizitatorii cu ceva influenţă, aducându-i cu sila să-i vadă tablourile; apoi un pictor, celebru, bogat, care primea în faţa tabloului său, cu un zâmbet triumfător pe buze, de o galanterie ostentativă cu femeile, care alcătuiau în jurul lui o curte fără încetare reînnoită; apoi ceilalţi, rivalii care se detestă adresându-şi elogii în gura mare, agresivii pândind din uşă succesele colegilor, timizii pe care nu-i poţi face, pentru tot aurul, din lume, să treacă prin sălile

lor; glumeţii, ascunzându-şi sub o vorbă de duh rana sângerândă a înfrângerii, cei sinceri şi preocupaţi, care încearcă să înţeleagă, împărţind de pe acum medaliile. Şi mai erau şi familiile pictorilor: o femeie tânără, încântătoare însoţită de un copilaş foarte drăguţ îmbrăcat, o burgheză acră, slabă, între două pocitanii de fete îmbrăcate în negru, o mamă grasă, instalată pe o banchetă în mijlocul unui cârd de mucoşi, o doamnă coaptă, încă frumoasă, care împreună cu fata ei priveau cum trece o scârnăvie, amanta soţului, ambele la curent, foarte calme, zâmbindu-şi; mai erau şi modelele, femei care se trăgeau de braţ, care-şi arătau una alteia trupurile în goliciunile din tablouri, vorbind tare, îmbrăcate fără gust, urâţindu-şi formele superbe sub nişte rochii ce le arătau cocoşate în comparaţie cu păpuşile bine îmbrăcate, cu parizienele din care, dacă le dezbrăcai, nu mai rămânea nimic.

Când se desprinse din îmbulzeală, Claude o luă pe uşile din dreapta. Pe partea asta venea litera lui. Cercetă toate sălile însemnate cu L şi nu găsi nimic. Poate că-i zăpăciseră pânza, i-o rătăciseră şi astupaseră cu ea un gol în altă parte. Atunci, pentru că ajunsese în sala mare din aripa de est, o porni în sens invers, prin celelalte săli mici, această periferie, mai puţin frecventată, în care tablourile par să se întunece de plictiseală şi de care pictorilor le e groază. Dar nici acolo nu găsi nimic. Buimăcit, desperat mai umblă, ieşi în galeria dinspre grădină, continuă să caute prin surplusul de tablouri, care ajunseseră şi afară, livide şi tremurătoare în lumina crudă; apoi, după alte curse îndepărtate, ajunse pentru a treia oară în Salonul de Onoare. Acum nu mai aveai unde să pui un ac. Parisul celebru, bogat, răsfăţat, tot ceea ce stârneşte vâlvă, talentul, banul, graţia, personalităţi din viaţa literară, teatrală sau ziaristică, membri ai diverselor cercuri, jucători de bursă sau de curse, femei de toate categoriile, târfe, actriţe, mondene, afişându-se

împreună, urcau formând un val ce creştea fără încetare; cuprins de mânie din pricina atâtor căutări zadarnice, el se mira de vulgaritatea chipurilor, văzute astfel în masă, de toaletele disparate, de cât de puţine erau elegante şi cât de multe vulgare, de lipsa de măreţie a acestei lumi, în asemenea măsură încât spaima care-l făcuse să tremure se schimba acum în dispreţ. Deci ăştia erau oamenii care aveau iar să-i huiduiască tabloul, dacă vor da de el? Doi reporteraşi blonzi completau lista persoanelor pe care aveau să le menţioneze. Un critic se prefăcea că ia note pe marginile catalogului; un altul dădea doctoral lecţii în mijlocul unui grup de debutanţi; un altul, cu mâinile la spate, singuratic, stătea pironit acolo, pălmuind fiecare lucrare cu impasibilitatea lui augustă. Şi ceea ce mai ales îl frapa era această îmbulzeală de turmă, această curiozitate colectivă fără tinereţe sau pasiune, vocile stridente, oboseala de pe chipuri, un aer de suferinţă duşmănoasă. De pe acum invidia începea să-i macine: domnul care rosteşte vorbe de spirit în faţa doamnelor; altul care, fără o vorbă, priveşte, ridică superior din umeri şi pleacă; alţi doi, care stau un sfert de oră unul lângă altul, rezemaţi de scândura galeriei, cu ochii pe câte o pânză mică, şuşotind, cu priviri chiorâşe de conspiratori.

Dar iată că apăru Fagerolles; şi, în mijlocul fluxului continuu de grupuri nu se mai vedea decât el, cu mâna întinsă, prezent pretutindeni, desfăşurându-se în rolul lui dublu de tânăr maestru şi de membru influent al juriului. Copleşit de elogii, de mulţumiri, de reclamaţii, el găsea un cuvânt pentru fiecare, fără a-şi pierde nimic din amabilitate. Încă de dimineaţă suporta asaltul micilor pictori din clientela sa, ale căror tablouri erau prost plasate. Asista la galopul obişnuit de la prima oră; toţi se căutau, alergau să se vadă, izbucneau în recriminări, în furii zgomotoase, interminabile: tabloid era prea sus, lumina cădea prost, vecinătatea îi strica tot efectul, unii

chiar voiau să-şi scoată tabloul şi să-l ia de acolo. Printre ei, un tip lung şi slab se ţinea scai, din sală în sală, de Fagerolles, care îi explica în zadar nevinovăţia lui: n-avea ce face, se respecta ordinea numerelor de clasificare, panourile de pe fiecare perete erau mai întâi aşezate pe jos, apoi agăţate, fără ca nimeni să fie favorizat. Şi împinse amabilitatea până la a-i promite intervenţia lui când sălile vor fi din nou aşezate, după medaliere, dar nu reuşi să-l potolească pe slăbănogul cel înalt, care continuă să se ţină după el.

O clipă, Claude vru să străbată mulţimea şi să-l întrebe unde-i puseseră tabloul. Se opri însă din mândrie, văzându-l atât de adulat. Nu era imbecilă şi dureroasă această permanentă nevoie de ajutorul altuia? De altfel se gândi deodată că probabil sărise un şir întreg de saloane, pe dreapta; şi într-adevăr, descoperi acolo alţi kilometri de pictură. Sfârşi prin a ajunge într-o sală, în care mulţimea se îngrămădea în faţa unui tablou mare, care ocupa în mijloc panoul de onoare. Mai întâi nu-l putu vedea, din pricina valului mişcător de umeri, a zidului des de capete şi a meterezului de pălării. Lumea da năvală, acolo într-o admiraţie uluită. În cele din urmă, tot înălţându-se pe vârful picioarelor, Claude zări minunea, recunoscu subiectul după ceea ce i se spusese despre el.

Era tabloul lui Fagerolles. Regăsea în acest *Dejun* tabloul lui, *În aer liber;* aceeaşi strălucire aurie, aceeaşi formulă artistică, dar atât de îndulcită, trucată stricată, o epidermă elegantă, ticluită cu o nemaipomenită abilitate, spre josnica satisfacere a publicului. Fagerolles nu comisese greşeala de a-şi lăsa goale cele trei femei; pur şi simplu în toaletele lor cam decoltate, de mondene, el le dezbrăcase; una îşi arăta sânii sub dantela transparentă a corsajului, cealaltă îşi dezvelea piciorul drept până la genunchi, lăsându-se pe spate ca să ia o farfurie, iar a treia nu arăta nicio bucăţică de piele, dar purta o rochie atât de strâmtă încât era tulburătoare prin indecenţa ei,

cu crupa încordată ca o juncă. Cât despre cei doi domni, galanţi, în haine potrivite pentru ţară, ei realizau visul distincţiei; în timp ce în depărtare un valet scotea încă un coş din trăsura oprită îndărătul copacilor. Toate astea, figurile, stofele, natura moartă a dejunului se înălţau vesel în plin soare, sub verdele întunecat al fondului; şi suprema abilitate era în această înşelătorie îndrăzneaţă, în această forţă mincinoasă care şoca suficient mulţimea pentru a o înnebuni. O furtună într-un pahar cu apă.

Neputându-se apropia, Claude asculta vorbele celor din jurul lui. Iată în sfârşit pe unul care realiza adevărul adevărat! Nu accentua aşa ca bădăranii din şcoala nouă, ştia să pună tot, fără să pună nimic. Ah! nuanţele, arta subînţelesurilor, respectul pentru public, sufragiile oamenilor distinşi! Şi pe deasupra ce fineţe, ce farmec, ce spirit! Nu era el omul care se dezlănţuie orgiastic, în tablouri pasionate de o inspiraţie debordantă; nu, atunci când lua trei elemente din natură, trei elemente îţi şi reda, niciunul în plus. Un cronicar, care tocmai sosea, se extazie şi lansă expresia: o pictură foarte parizianã. Toţi repetară asta, nu mai trecu pe acolo nimeni fără să declare pânza foarte parizianã.

Aceste spinări încovoiate, aceste admiraţii formând o maree de spinări, sfârşeau prin a-l exaspera pe Claude; şi, cuprins de nevoia de a vedea mutrele care alcătuiesc un succes, ocoli grămada şi manevră astfel, încât să se rezeme de galerie. Acolo putea vedea publicul din faţă, în lumina cenuşie pe care o filtra pânza din plafon întunecând mijlocul sălii, în timp ce lumina puternică ce se strecura dincolo de marginile ecranului revărsa asupra tablourilor de pe pereţi o întindere albă, în care bronzul lamelor împrumuta reflexele calde ale soarelui. Recunoscu imediat pe oamenii care-l huiduiseră odinioară; dacă nu erau chiar ei, erau desigur fraţii lor; dar serioşi, extaziaţi, înfrumuseţaţi de o atenţie respectuoasă. Figuri ce exprimau răutatea sau oboseala

de a mai lupta, sau acea fiere a invidiei care întinde şi îngălbeneşte pielea, figuri pe care le remarcase la început, se înduioşau aici, în desfătarea unanimă pricinuită de o minciună agreabilă: două doamne grase, cu gura deschisă, căscând de mulţumire; domni bătrâni holbându-se cu aere de cunoscători; un soţ explicând, cu voce scăzută, subiectul, tinerei sale soţii, care clătina din cap cu o drăgălaşă mişcare a gâtului. Vedeai admiraţii pline de beatitudine, altele uimite, profunde, vesele, austere, surâsuri inconştiente, mutre leşinate. Pălăriile negre se strâmbau, florile femeilor cădeau pe ceafă. Şi toate aceste chipuri se imobilizau o clipă, apoi erau împinse. Înlocuite de altele asemănătoare şi asta fără încetare.

Iar Claude rămase locului prostit în faţa acestui triumf. Sala devenea prea mică, mereu alte grupuri se înghesuiau. Acum nu mai existau golurile din primele ore, adierile reci iscate din grădină, sau mirosul încă persistent, de lac; acum aerul se încălzea, se asprea de parfumul toaletelor. Curând, ceea ce domină fu un miros de câine ud. Ploua probabil, o aversă bruscă de primăvară, căci ultimii veniţi aduceau cu ei umezeala şi haine grele care păreau să fumege, de îndată ce intrau în căldura sălii. Într-adevăr, pe ecranul plafonului treceau, de la un timp, valuri de întuneric. Claude, care ridică ochii, ghici un galop de nori mari, biciuiţi de vântul puternic şi trombe de apă bătând ferestrele uriaşe. Un pâlc de umbre dansa de-a lungul zidurilor, toate tablourile se întunecau, publicul se îneca în întuneric; apoi după ce negura se risipi, pictorul văzu cum se desluşeau iar din umbră aceleaşi capete, cu aceleaşi guri căscate, aceiaşi ochi holbaţi de încântare imbecilă.

Dar o altă amărăciune îi era rezervată lui Claude. Zări, pe panoul din stânga, tabloul lui Bongrand aşezat simetric cu cel al lui Fagerolles. În faţa acestuia, nimeni nu se îmbulzea, vizitatorii treceau cu indiferenţă. Şi totuşi

acesta era efortul suprem, lovitura pe care marele pictor încerca s-o dea de un număr de ani, o ultimă operă zămislită în dorinţa de a-şi dovedi vigoarea declinului. Ura pe care o purta tabloului *Nunta la ţară,* această primă capodoperă cu care îi zdrobiseră mai apoi toată existenţa de om truditor, îl împinsese să aleagă un subiect contrar şi simetric*. Înmormântare la ţară:* convoiul de înmormântare al unei fete tinere, risipit prin lanurile de secară şi de ovăz. Lupta cu sine însuşi, vrând să arate că nu e un om terminat, că experienţa celor şaizeci de ani ai săi făcea cât entuziasmul inspirat al tinereţii; dar experienţa nu reuşise, opera avea să fie un insucces tern, una dintre acele căderi surde de om bătrân, care nici măcar nu-i opreşte pe trecători. Se vedeau în acest tablou unele părţi magistrale: copilul de cor ce purta crucea, grupul de copile ale maicii Domnului purtând sicriul şi ale căror rochii albe, puse, pe cărnuri roşcovane, alcătuiau un frumos contrast cu eleganţa ţeapănă şi sumbră a cortegiului prin verdeaţă; dar preotul în stihar alb, fata cu flamura, familia toată în urma sicriului, toată pânza de altfel era de o factură seacă, dezagreabilă prin prea mult meşteşug, împietrită în obstinaţie. Regăseai acolo o reîntoarcere inconştientă şi fatală la romantismul tumultuos de la care altădată artistul pornise. Aici era buba; indiferenţa publicului îşi avea justificarea în această artă dintr-o altă epocă, în această pictură coaptă şi puţin ternă care nu-l mai oprea din mers, de când erau la moda marile copleşiri de lumină.

Chiar atunci, Bongrand intră în sală cu ezitarea unui debutant timid, şi lui Claude i se strânse inima, văzându-l cum aruncă o privire spre tabloul lui singuratic şi apoi o alta spre cel al lui Fagerolles care făcea senzaţie. În clipa aceea pictorul avu desigur conştiinţa ascuţită a sfârşitului. Dacă până atunci teama de lenta sa decădere îl chinuise, ea nu era încă decât o îndoială; şi acum avea certitudinea bruscă, îşi supravieţuia, talentul său murise,

niciodată nu va mai naşte opere vii. Deveni foarte palid şi vru să fugă de acolo, când sculptorul Chambouvard, care intra pe uşa cealaltă, cu obişnuita lui cohortă de discipoli, îl interpelă cu vocea lui puternică, fără a se sinchisi de persoanele prezente.

— Ah! şmecherule, te-am prins! Te admiri!

El, în anul acela produsese o secerătoare execrabilă, o figură ratată în mod stupid, o trăsnaie ieşită din mâinile lui puternice; asta nu-l împiedica să fie radios, sigur de a mai fi produs o capodoperă, plimbându-şi divina infailibilitate în mijlocul mulţimii pe care n-o auzea râzând.

Fără să-i răspundă, Bongrand îl privi cu ochii arşi de febră.

— Dar drăcia aia a mea, continuă celălalt, ai văzut-o?... N-au decât să vină puştii de azi! Nu există nimeni în afară de noi, vechea Franţă!

Şi plecă, urmat de curtea lui, salutând publicul uimit.

— Dobitocul, şopti Bongrand, sugrumat de amărăciune, revoltat ca de izbucnirea unui mitocan în camera unui mort.

Îl zărise pe Claude şi se apropie. În fond era o laşitate să vrei să fugi din această sală. Şi voi să-şi arate curajul, sufletul lui ales, în care nicicând invidia nu-şi făcuse loc.

— Ce zici de succesul prietenului nostru Fagerolles? Aş minţi dacă m-aş extazia de tabloul lui, care nu-mi place deloc; dar el e un om foarte drăguţ, cu adevărat...

Şi să ştii că a fost cum nu se poate mai elegant în ceea ce te priveşte.

Claude se străduia să găsească vorbe de admiraţie pentru *Înmormântare.*

— Cimitirul ăla mic, în, fund, e tare frumos!... Cum e cu putinţă ca publicul...

Cu vocea aspră, Bongrand îl opri.

— Ia ascultă băiete, fără condoleanţe... Am înţeles cum stau lucrurile.

În clipa aceea cineva îi salută cu un gest familiar, şi Claude îl recunoscu pe Naudet, un Naudet măreţ, umflat, aurit de succesul afacerilor colosale pe care le manipula. Ambiţia i se urcase la cap, acum spunea că va desfiinţa pe toţi ceilalţi negustori de tablouri, îşi construise o locuinţă luxoasă, în care poza drept rege al pieţii, centralizând capodoperele, deschizând mari magazine moderne de artă. Zornăitul milioanelor se auzea încă din vestibul, organiza la el acasă expoziţii, monta galerii în afară, aştepta în luna mai sosirea amatorilor americani, cărora le vindea pe cincizeci de mii de franci ceea ce el cumpărase cu zece mii; şi ducea o trenă princiară: soţie, copii, metresă, cai, domenii în Picardia, partide de vânătoare. Primele sale câştiguri proveneau de la creşterea prestigiului unor morţi iluştri, negaţi în timpul vieţii: Courbet, Millet, Rousseau; ceea ce sfârşise prin a-i inspira dispreţul pentru orice operă semnată cu numele unui pictor încă neconsacrat. Totuşi, începuseră să circule unele zvonuri destul de neplăcute. Numărul tablourilor renumite fiind limitat şi cel al amatorilor neputând spori, se apropia momentul când lucrurile aveau să se încurce. Se vorbea de un sindicat, de o înţelegere cu bancherii, pentru a menţine preţurile ridicate; în sala Drouot se recursese la expedientul vânzărilor fictive: tablouri răscumpărate la un preţ foarte ridicat de însuşi negustorul; dincolo de aceste operaţii de bursă, de căderea în abuzurile şi în minciunile speculaţiilor nu putea să fie decât falimentul.

— Bună ziua, dragă maestre, zise Naudet care se apropiase. Ei, aţi venit şi dumneavoastră ca toată lumea să mi-l admiraţi pe Fagerolles?

În atitudinea lui faţă de Bongrand nu mai întâlneai umilinţa calină şi respectuoasă de altădată. Şi vorbi de Fagerolles ca de un pictor al lui, un fel de muncitor pe care-l plătea şi certa adesea. El îl instalase în bulevardul Villiers, obligându-l să aibă o casă arătoasă, mobilându-l

ca pe o femeie uşoară, umplându-l de datorii pentru covoare şi bibelouri, ca să-l aibă apoi la cheremul lui; acum începea să-l acuze că e neserios, uşuratic şi că se compromite. De exemplu, niciodată un pictor serios n-ar fi trimis la Salon un asemenea tablou; fără îndoială se stârnise vâlvă, se vorbea chiar de medalia de onoare; dar nimic nu putea fi mai dăunător preţurilor mari. Cine voia să-i cucerească pe americani, trebuia să ştie să stea la el acasă, ca bunul Dumnezeu în fundul tabernacolului.

— Dragul meu, poţi să nu mă crezi, dar aş fi dat douăzeci de mii de franci din buzunar pentru ca imbecilii ăştia de la presă să nu facă atâta larmă în jurul tabloului lui Fagerolles din acest an.

Bongrand, care-l asculta vitejeşte, în ciuda suferinţei sale, avu un zâmbet.

— Într-adevăr, au mers poate cam departe cu indiscreţia. Ieri am citit un articol din care am aflat că Fagerolles mănâncă în fiecare dimineaţă două ouă fierte.

Râdea de aceste intervenţii deplasate ale publicităţii care, de vreo săptămână încoace, întreţinea Parisul despre tânărul maestru, în urma unui prim articol asupra tabloului său, pe care nimeni încă nu-l văzuse. Toată banda reportericească desfăşura o adevărată campanie, prezentându-l: copilăria, tatăl, fabricant de statuete de zinc, studiile, unde locuia, cum trăia, până şi culoarea ciorapilor, până şi un tic pe care-l avea de a-şi ciupi vârful nasului. El era acum pasiunea momentului, tânărul maestru pe gustul zilei; avusese norocul să rateze premiul Romei şi s-o rupă cu Şcoala, ale cărei procedee le păstra; celebritate de o clipă, adusă de vânt şi dusă de vânt; capriciu bizar al acestei trăsnite, – cetatea pariziană, – succes al aproximativului, al îndrăznelii de culoare gri-perle, al accidentului – care dimineaţa zdruncină mulţimea, iar seara se pierde în indiferenţa generală.

Dar Naudet remarcă *Înmormântarea la ţară.*

— Ia te uită! Asta e tabloul dumitale? Va sa zică ai vrut să-i dai o replică *Nunţii?* Eu unul nu te-aş fi sfătuit... Ah, *Nunta*, *Nunta!*

Bongrand îl asculta mereu, fără a înceta să zâmbească; şi numai o cută dureroasă îi brăzda buzele tremurătoare. Uitase şi de capodopere, şi de nemurirea asigurată numelui lui, nu vedea decât celebritatea rapidă şi netrudită revenind acelui insolent, nedemn să-i curele paleta şi împingându-l acum în uitare pe el, care luptase zece ani înainte de a se face cunoscut. Generaţiile astea noi te îngroapă şi habar n-au ce lacrimi de sânge te fac să verşi când mori.

Apoi pentru că tăcea, îl prinse groaza că va lăsa să i se ghicească durerea. Oare va decade până la josnicia invidiei? Mânia împotriva lui însuşi îi dădu puterea să reziste, omul trebuie să moară în picioare. Şi în locul răspunsului violent care-i venea pe buze, zise familiar:

— Ai dreptate, Naudet, mai bine mă duceam să mă culc în ziua când mi-a venit ideea să fac acest tablou.

— Vai, uite-l, iartă-mă! strigă negustorul şi o zbughi.

În uşă se ivi Fagerolles. Nu intră, discret şi surâzător, purtându-şi norocul cu naturaleţea unui băiat deştept. De altfel căuta pe cineva, făcu un semn unui tânăr căruia îi dădu un răspuns, afirmativ fără îndoială, căci acesta din urmă îşi exprimă recunoştinţa cea mai vie. Alţi doi se repeziră să-l felicite; o femeie îl opri, arătându-i cu gesturi de martiră o natură moartă, aşezată în umbra unui ungher. Apoi dispăru, mulţumindu-se să arunce o privire asupra mulţimii extaziate în faţa tabloului său.

Claude care privea şi asculta, simţi atunci tristeţea inundându-i inima. Îmbulzeala sporea mereu, nu vedea, decât chipuri holbate şi asudate în căldura devenită de nesuportat. Peste umerii mulţimii adunate, oamenii de lângă uşă, care nu puteau vedea nimic, îşi arătau tabloul cu vârful umbrelelor şiroinde de aversele de afară. Iar Bongrand rămăsese acolo, din mândrie, drept şi demn în

înfrângerea sa, neclintit pe bătrânele lui picioare de luptător, cu priviri limpezi aţintite asupra Parisului ingrat. Voia să piară ca un viteaz, a cărui bunătate este nesfârşită. Claude, care-i vorbea fără să primească vreun răspuns, văzu limpede că îndărătul acest chip calm şi vesel, sufletul era aiurea, învăluit în doliu, însângerat de o suferinţă adâncă şi, cuprins de un respect plin de sfială, nu insistă, plecă fără ca măcar Bongrand, cu privirile pierdute, să-l fi observat.

Claude se trezi din nou în mulţime. Îi venise o idee. Acum se mira că nu-şi putuse descoperi tabloul. Nimic mai simplu. Trebuia să fie şi o sală în care să se râdă, un ungher cu glume şi tumult, o îngrămădire de public batjocoritor care să înjure un tablou. Cu siguranţă că acela era al său. Îi mai răsunau şi acum în urechi râsetele de altădată, la Salonul celor Refuzaţi. Se oprea în dreptul fiecărei uşi, ca să vadă unde anume era huiduit.

Dar, ajuns din nou în sala din aripa de Est, acea hală în care marea artă trage să moară, lada de gunoi în care se îngrămădesc vaste compoziţii istorice sau religioase de un frig întunecos, avu un şoc şi rămase nemişcat cu ochii în sus. Totuşi trecuse pe acolo de două ori. Sus de tot era chiar pânza lui, atât de sus, încât ezita s-o recunoască; atât de mică încât părea o rândunică pe marginea ramei monumentale a unui imens tablou de zece metri reprezentând Potopul – un furnicar de oameni gălbui rostogolindu-se într-o apă de un roşu mohorât. La stânga se mai afla şi jalnicul portret în picioare al unui general cenuşiu; la dreapta o nimfă uriaşă într-un peisaj selenar părea cadavrul golit de sânge al unei femei ce putrezea în iarbă; şi de jur împrejur, pretutindeni, tot felul de lucruri roze, violacee, imagini triste, până şi o scenă comică cu călugări beţi, până şi o deschidere a Camerei, cu o pagină întreagă scrisă pe un cartuş aurit, în care capetele unor deputaţi cunoscuţi erau reproduse aidoma, însoţite de nume. Şi sus, sus de tot, în mijlocul acestor vecinătăţi

livide, mica pânză, prea dură, scânteia sălbatic cu strâmbătura dureroasă a unui monstru.

Ah! *Copilul mort*, bietul cadavru micuţ, care, acum, după atâta vreme, nu mai era decât o îngrămădire de cărnuri, carcasa putredă în care se adăpostea vreo vieţuitoare imundă! Un craniu să fi fost sau o burtă acest cap fenomenal, umflat şi albit? Dar bietele mâini crispate pe cearşaf, ca labele chircite ale unei păsări ucise de frig! Şi chiar şi patul, paloarea cearşafurilor sub cea a membrelor, tot albul ăsta atât de trist, o prăbuşire a tonurilor, un sfârşit al sfârşitului! Apoi se puteau distinge ochii limpezi şi ficşi, recunoaşte un cap de copil – un caz, o boală cerebrală – inspirând o milă adâncă şi înfricoşata.

Claude se apropie, apoi se trase îndărăt, ca să vadă mai bine. Lumina era atât de proastă, încât pe pânză jucau reflexe venite de pretutindeni. Sărmanul lui Jacques, cum îl mai aşezaseră! Fără îndoială din dispreţ sau mai ales din ruşine, spre a se descotorosi de urâţenia lui lugubră. Claude însă îl evoca, îl revedea acolo la ţară, fraged şi trandafiriu, rostogolindu-se în iarbă, apoi în strada Douai, pălind şi abrutizându-se încetul cu încetul, apoi în strada Tourlaque, nemaiputându-şi ţine capul şi murind astfel singur, într-o noapte, pe când maică-sa dormea; şi o revedea şi pe ea, biata mamă nefericită rămasă acasă, fără îndoială ca să plângă, aşa cum plângea acum zile în şir. Ce mai, bine făcuse că nu venise: era prea trist, micul lor Jacques pe patul lui de moarte, zvârlit cât colo ca un paria, atât de brutalizat de lumină, încât chipul lui părea să râdă cu un râs abominabil.

Acum Claude suferea încă şi mai mult de părăsirea în care era lăsată opera lui. O mirare, o decepţie îl făceau să caute din ochi mulţimea, ocara la care se aştepta. De ce nu-l huiduiau? Ah, insultele de odinioară, batjocura, indignarea, tot ceea ce îl sfâşiase, făcându-l să trăiască! Acum nimic, nici măcar un scuipat în treacăt: asta

însemna moartea. În sala imensă publicul trecea grăbit, cuprins de un fior de plictiseală. Nu era lume decât în faţa tabloului cu deschiderea Camerei unde, fără încetare se forma alt grup, care citea legenda şi arăta capetele deputaţilor. Izbucniră râsete în spatele lui şi el se întoarse; dar oamenii nu-şi băteau joc, se distrau pur şi simplu de petrecerea călugărilor, succesul comic al Salonului, pe care nişte domni îl explicau unor doamne, declarându-l uluitor de spiritual. Şi toţi aceşti oameni treceau pe sub micul Jacques şi niciunul nu ridica ochii spre el, niciunul nu ştia măcar că se află acolo!

Totuşi pictorul avu o speranţă. Pe canapeaua din mijloc, două personaje, unul gras şi altul subţire, ambii decoraţi, stăteau de vorbă, rezemaţi de spătarul de catifea, privind tablourile din faţa lor. Se apropie şi îi ascultă.

— Aşa că i-am urmărit, spunea cel gras. Au luat-o pe strada Saint-Honoré, pe Saint-Roch, apoi pe Chaussée d’Antin, pe strada La Fayette…

— Ei, şi le-ai vorbit? întrebă cel subţire cu un aer de profund interes.

— Nu, mi-a fost teamă să nu-mi ies din fire.

Claude se depărtă, apoi se întoarse, în trei rânduri, eu inima bătând, ori de câte ori vreun rar vizitator se oprea şi-şi plimba o privire lentă de la galerie spre plafon. O nevoie bolnavă îl înnebunea: să audă o vorbă; măcar una. De ce expune omul? Cum să ştii? Orice, decât această tortură a tăcerii! Simţea că se înăbuşă, când zări apropiindu-se o tânără pereche, el drăguţ, cu o mustăcioară blondă, ea fermecătoare, cu aerul delicat şi gingaş al unui porţelan de Saxa. Zărise tabloul şi încremenită că nu înţelegea nimic, întreba ce reprezintă; şi când soţul ei, răsfoind catalogul găsi titlul: *Copilul mort,* ea îl luă de acolo, înfiorată şi strigând cu spaimă:

— Vai, ce oroare! Cum de îngăduie poliţia asemenea lucruri îngrozitoare?

Atunci, Claude rămase ca ţintuit în picioare, năuc şi obsedat, cu privirile în gol, în mijlocul turmei care trecea mereu, indiferentă, fără să arunce o singură privire către acel ceva unic şi sacru, pe care doar el îl vedea; aici, în această îmbulzeală, îl găsi pe Sandoz în cele din urmă.

Hoinărea şi el, de unul singur, căci nevastă-sa rămăsese cu maică-sa care era bolnavă; în dreptul pânzei celei mici, pe care o zărise din întâmplare el se oprise cu inima zdrobită. Doamne, cât dezgust pentru această viaţă nefericită! Brusc, retrăi tinereţea lor, colegiul de la Plassans, lungile escapade de pe malul Viornei, plimbările fără griji sub soarele arzător, toată văpaia ambiţiilor care se năşteau atunci; mai târziu, în existenţa lor comună, îşi amintea de eforturile, de certitudinile de glorie, de mândră lor sete, pofta nemăsurată de a sorbi Parisul pe nerăsuflate. În vremea aceea, de câte ori nu întrezărise el în Claude marele talent, omul al cărui geniu dezlănţuit lasă în urmă, foarte departe, pe ceilalţi! îşi amintea, mai întâi în atelierul din fundătura Bourdonnais, mai târziu în cel de pe Cheiul Bourbon, de pânzele imense la care visau, de proiectele ce aveau să revoluţioneze Luvrul; era o luptă necurmată, o muncă de zece ore pe zi, o dăruire a întregii lor fiinţe. Şi pe urmă? După douăzeci de ani de asemenea pasiune să ajungi la ce? La fleacul ăsta sinistru, micuţ, neobservat, de o melancolie zdrobitoare în izolarea sa de pestiferat! Atâtea speranţe, chinuri, o întreagă viaţă irosită în truda surdă a zămislirii şi iată rezultatul, Dumnezeule!

Sandoz, alături de el, îl recunoscu pe Claude. O emoţie frăţească făcea să-i tremure glasul.

— Cum! ai venit?... De ce n-ai vrut să treci să mă iei?

Pictorul nici măcar nu se scuză. Părea foarte obosit, fără revoltă, lovit de o stupoare blândă, ca o toropeală.

— Nu mai sta aici. A trecut de amiază, hai să mănânci cu mine... Mă aşteptau nişte tipi la Ledoyen. Dar nu mă duc, hai la bufet, asta o să ne întinerească, ce zici,

bătrâne?

Şi Sandoz îl luă cu el, trecându-şi un braţ pe sub al lui, strângându-l încălzindu-l. Încercând să-l scoată din tăcerea lui posomorâtă.

— Hai, ce naiba! nu fi aşa de demontat! Chiar dacă l-au plasat prost, tabloul tău e superb, pânza unui mare pictor!... Da, da ştiu, tu visaseşi la altceva. Ce dracii! doar n-ai murit, asta o să fie pe mai târziu... De altfel, vezi şi tu! ar trebui să fii mândru, căci tu eşti adevăratul triumfător al Salonului din acest an. Nu numai Fagerolles te copiază, acum toţi te imită, i-ai revoluţionat de când cu tabloul tău *în aer liber* de care au râs atât... Priveşte numai! Uite şi acolo unul, uite şi aici, şi dincolo, toate, absolut toate!

Îi arăta cu mâna o serie de pânze din sală. Într-adevăr, valul de lumină, puţin câte puţin introdus în pictura contemporană, izbucnea în sfârşit. Vechiul Salon negru, făcut parcă din bitum, cedase locul unui Salon însorit, de o veselie primăvăratică. Erau zorii, ziua cea nouă, care altădată strălucise în Salonul celor Refuzaţi, şi care acum creştea, întinerea operele cu o lumină fină, difuză, descompusă în mii de nuanţe. Pretutindeni se întâlnea albăstrirea, până şi în portrete şi în scenele de gen, ridicate la dimensiunile şi la seriozitatea istoriei. Chiar şi vechile subiecte academice dispăruseră odată cu sosurile încălzite ale tradiţiei, ca şi cum doctrina condamnată îşi lua cu sine poporul de umbre; se împuţinau fantasmagoriile, goliciunile cadaverice ale mitologiei şi catolicismului, legendele fără credinţă, anecdotele fără viaţă, toate vechiturile şcolii, uzate de generaţii întregi de şmecheri sau de imbecili; şi, la întârziaţii reţetelor antice, chiar şi la maeştri îmbătrâniţi, influenţa era evidentă, lumina soarelui trecuse pe acolo. De departe, la tot, pasul vedeai tablouri care străpungeau peretele, deschizând o fereastră spre afară. Curând, zidurile vor cădea, marea natură va intra, căci spărtura era mare, asaltul învinsese

rutina în această veselă bătălie a temerităţii şi a tinereţii.

— Lasă, bătrâne, ce-i al tău e pus deoparte! continuă Sandoz. Arta de mâine va fi a, ta, tu i-ai făcut pe toţi.

Atunci Claude îşi descleştă dinţii şi rosti foarte încet, cu o brutalitate sumbră:

— Şi ce-mi pasă mie că i-am făcut pe ei, dacă nu m-am făcut pe mine?... Vezi tu, era ceva prea vast pentru mine şi asta mă înăbuşă.

Făcu un gest ca pentru a-şi striga neputinţa de a fi omul formulei pe care o aducea, chinul precursorului care seamănă ideea fără să recolteze gloria, durerea de a se vedea furat, sfâşiat de nişte superficiali nepricepuţi, un roi întreg de oameni cu conştiinţa suplă, risipindu-şi eforturile, înjosind arta nouă, mai înainte ca el sau un altul să fi avut forţa de a produce capodopera care să dateze acest sfârşit de secol.

Sandoz protestă, viitorul nu era încă al nimănui. Apoi, pentru a-l distrage, îl opri, pe când străbăteau salonul de onoare.

— Uită-te la doamna în albastru din faţa portretului ăla! Ce palmă dă natura picturii!... îţi aminteşti când priveam altădată publicul, toaletele, viaţa sălilor. Niciun tablou nu rezista. Dar acum găseşti unele din care se mai menţine câte ceva. Am observat chiar acolo un peisaj a cărui strălucire galbenă umbrea complet femeile care se apropiau de el.

Claude avu însă o tresărire negrăită de suferinţă.

— Te rog, hai să plecăm, ia-mă cu tine... Nu mai pot.

La bufet le fu extrem de greu să găsească o masă liberă. Era o îngrămădeală şi un aer înăbuşitor în văgăuna mare şi întunecoasă, adăpostită de nişte draperii cafenii de serj, sub traveele planşeului înalt de fier. În fund, pe jumătate cufundate în întuneric, trei bufete îşi etajau simetric compotierele de fructe; în timp ce, puţin mai în faţă, ocupând tejghelele din dreapta şi din stânga, două doamne, una blondă şi alta brună, supravegheau

îmbulzeala cu o privire militărească – iar din adâncurile obscure ale văgăunei se ridica un val de mese mici de marmură, o maree de scaune, strânse, încălecate, care creştea, se umfla, deborda şi ajungea până înspre grădină, sub lumina mare şi palidă care cădea din ferestre.

În sfârşit, Sandoz văzu câteva persoane care se ridicau. Se repezi, cuceri cu mare greutate o masă în mijloc.

— Ei, drace, am reuşit… Ce vrei să mănânci?

Claude avu un gest nepăsător. De altfel prânzul fu execrabil: nişte păstrăvi fleşcăiţi de fiert, un filé uscat în cuptor, sparanghel mirosind a rufe umede; şi pe lângă asta mai trebuiră să se şi lupte pentru a fi serviţi, căci chelnerii, îmbrânciţi, pierzându-şi capul, se încurcau în spaţiile prea strimte pe care fluxul scaunelor le diminua mereu, până la a le astupa de tot. Îndărătul draperiei din stânga, se auzea un zornăit de cratiţe şi de veselă, Venind de la bucătăria instalată acolo, pe nisip, precum şi de la acele cuptoare de chermesă aşezate în aer liber, pe drum.

Sandoz şi Claude trebuiră să mănânce stând pieziş, sugrumaţi între două grupuri, ale căror coate le intrau puţin câte puţin în farfurii; şi ori de câte ori trecea un ospătar, împingea scaunele cu o lovitură puternică de şold. Dar încurcătura asta, precum şi mâncarea mizerabilă înveseleau lumea. Se glumea pe seama mâncărurilor şi un fel de familiaritate se înstăpânea de la o masă la alta, în nefericirea comună care se preschimba în distracţie. Necunoscuţii sfârşeau prin a simpatiza, prietenii purtau conversaţii peste trei rânduri de mese, cu capul întors, gesticulând peste umerii vecinilor. Femeile în special se însufleţeau, mai întâi îngrijorate de această îmbulzeală, apoi scoţându-şi mănuşile, ridicându-şi voaletele, râzând de la primul păhărel de vin. Şi ceea ce constituia hazul acestei zile de vernisaj era tocmai promiscuitatea în care se aflau cot la cot toate

categoriile: femei uşoare, burgheze, mari artişti, dobitoci oarecare, o întâlnire a hazardului, un amestec al cărui caracter de un dubios neprevăzut făcea să scânteieze ochii celor mai cinstiţi.

Între timp, Sandoz, care renunţase să-şi mai termine friptura, ridică glasul, în mijlocul vacarmului teribil al conversaţiilor şi al serviciului.

— O bucată de brânză, ce zici? Şi să încercăm să facem rost de nişte cafea.

Cu ochii pierduţi, Claude nu auzea. Privea spre grădină. De la locul lui, vedea masivul din mijloc, palmierii mari care se profilau pe draperiile cafenii care încadrau uşile. Colo se rărea un grup de statui: spinarea unui faun, cu crupa umflată; frumosul profil al unui studiu de fată tânără, rotunjimea unui obraz, vârful rigid al unui sân mic, chipul de bronz al unui gal, o lucrare siropoasă, enervantă prin convenţionalismul ei stupid: pântecul lăptos al unei femei spânzurate de încheietura mâinilor, vreo Andromedă din cartierul Pigalle; şi altele, multe altele, şiruri de umeri şi de şolduri care urmau cotiturile aleilor, mult alb care se pierdea în verdeaţă, capete, sâni, picioare, braţe ce se învălmăşeau şi piereau în perspectiva îndepărtată. La stânga se estompa un şir întreg de busturi, o adevărată abundenţă, comicul extraordinar al unui şir de nasuri, un preot cu nas enorm şi ascuţit, o subretă cu nasul mic şi cârn, o italiancă din secolul al cincisprezecelea cu un frumos nas clasic, un matelot cu un nas fantezist, toate nasurile – nasul magistrat, nasul industrial, nasul decorat, nasuri nenumărate şi nemişcate.

Claude însă nu vedea nimic decât pete cenuşii în lumina confuză şi verzuie. Stupoarea lui creştea, nu remarcă decât marele lux al toaletelor, pe care le judecase greşit, în îmbulzeala din săli, şi care aici se desfăşurau în libertate, ca pe pietrişul vreunei sere de castel. Tot Parisul elegant se perinda, femei venite să se

arate, rochii savante, sortite să figureze în ziarele de a doua zi. Lumea se uita mult la o actriţă care mergea cu un pas de regină la braţul unui domn cu ifose binevoitoare de prinţ consort. Mondenele arătau ca nişte prostituate, se examinau toate cu acea privire lentă care dezbracă, apreciind mătasea, evaluând dantelele, scotocind de la vârful botinelor până la penele pălăriilor. Era ca un salon neutru, doamnele aşezate îşi apropiaseră scaunele ca în grădina Tuileries, preocupate în exclusivitate de cele care treceau. Două prietene grăbeau pasul, râzând; o alta, singuratică, se ducea şi se întorcea mută, cu o privire întunecată. Cele care se rătăciseră unele de altele se regăseau şi se mirau de întâmplare. Iar grămada mişcătoare şi întunecoasă a bărbaţilor staţiona, o pornea din nou, oprindu-se în faţa unei marmure, îngrămădindu-se în dreptul unui bronz; în timp ce, printre rarii burghezi pripăşiţi acolo, circulau nume celebre, tot ceea ce număra Parisul ca persoane reprezentative: un nume de o reputaţie răsunătoare la trecerea unui domn gras, prost îmbrăcat, numele înaripat al unui poet, la apropierea unui bărbat palid cu un chip inexpresiv, de portar. O undă vie se ridica din această mulţime în lumina egală şi decolorată, când, brusc, îndărătul norilor unei ultime averse, soarele strălucitor incendie geamurile înalte, făcu să strălucească vitraliul apusului, plouă cu picături de aur prin aerul nemişcat; şi totul se încălzi, zăpada statuilor în verdeaţa strălucitoare, peluzele calde decupate de nisipul galben al aleilor, toaletele bogate în tonuri vii de satin şi de perle, până şi vocile al căror intens murmur nervos şi răzător părea să scânteieze ca un foc brusc de cârcei de viţă. Grădinarii, care tocmai terminau de plantat rondurile de flori, întorceau robinetele cişmelelor şi plimbau stropitori a căror ploaie se ridica din gazonul ud asemeni unui fum călduţ. O vrabie foarte îndrăzneaţă, coborâtă de pe schelele de fier în ciuda vizitatorilor, ciugulea nisipul în faţa bufetului,

mânca firimituri de pâine pe care o femeie tânăra se distra să i le arunce.

Atunci, Claude, din tot acest tumult, nu auzi în depărtare decât, asemeni zgomotului mării, vuietul publicului care sus străbătea sălile. Şi o amintire îi reveni, zgomotul care suflase ca un uragan în faţa tabloului lui. Dar, acum, nu mai râdea nimeni – acolo sus era Fagerolles, pe care respiraţia uriaşă a Parisului îl aclama.

Chiar atunci, Sandoz se întoarse şi-i zise lui Claude:

— Uite-l pe Fagerolles!

Într-adevăr, fără să-i vadă, Fagerolles şi Jory se instalaseră la o masă vecină. Cel din urmă continua o conversaţie cu vocea lui puternică:

— Da, i-am văzut copilul mort! Vai, sărmanul de el, ce sfârşit!

Fagerolles îi făcu semn cu cotul; şi imediat, celălalt, zărindu-i pe cei doi prieteni adăugă:

— Ah, Claude!... Ce mai faci, bătrâne? Să ştii că încă nu ţi-am văzut tabloul. Dar mi s-a spus că e superb.

— Superb! întări şi Fagerolles.

Apoi se miră.

— Aţi mâncat aici, ce idee? E foarte incomod... Noi ăştia venim de la Ledoyen. O lume, o înghesuială, o veselie!... Hai să ne apropiem mesele să stăm puţin de vorbă.

Reuniră mesele. Dar imediat linguşitori şi solicitanţi veniră pe capul tânărului maestru triumfător. Trei prieteni se ridicară şi-l salutară zgomotos de departe. O doamnă căzu într-o contemplare zâmbitoare, când soţul ei îi spuse la ureche cine era. Şi slăbănogul cel mare, artistul prost plasat, care nu se potolea şi-l plictisea încă din cursul dimineţii, se ridică de la masa lui din fund şi alergă spre el din nou ca să se plângă, cerând să-i fie imediat aşezată lucrarea în galerie!

— Ei, ia mai lasă-mă în pace! sfârşi prin a striga Fagerolles, ajuns la capătul răbdării şi amabilităţii.

Apoi, după ce celălalt plecă, mormăind ameninţări surde:

— Asta e, degeaba vrei să fii amabil, ăştia te scot din fire. Toţi în galerie! Kilometri de galerie!... Doamne ce meserie e şi asta, să faci parte din juriu! Munceşti de-ţi ies ochii şi nu te alegi decât cu duşmani!

Cu aerul lui copleşit, Claude îl privea. Păru să se trezească pentru o clipă şi murmură cu o voce nedesluşită.

— Ţi-am scris, am vrut să trec să-ţi mulţumesc... Bongrand mi-a spus cât de greu ţi-a fost... Îţi mulţumesc – încă o dată.

Dar Fagerolles îl întrerupse brusc.

— Ce naiba, datoram asta vechii noastre prietenii! Mă bucur mult că ţi-am făcut o plăcere.

Era din nou jenat, jena îl cuprindea întotdeauna în faţa maestrului nemărturisit al tinereţii lui, un fel de umilinţă pe care nu şi-o putea înfrânge în faţa omului al cărui dispreţ mut era de-ajuns în clipa aceea pentru a-i strica triumful.

— Tabloul tău e foarte reuşit, adăugă Claude încet, pentru a se arăta bun şi curajos.

Acest simplu elogiu umplu inima lui Fagerolles de o emoţie exagerată, irezistibilă şi neştiută, care se ridica, nici el nu ştia de unde; şi iată că, omul fără nicio credinţă, uns cu toate alifiile, răspunse cu o voce tremurătoare:

— Ah, dragul meu, eşti tare drăguţ că-mi spui asta!

În sfârşit, Sandoz reuşi să pună mâna pe două ceşti de cafea, şi cum chelnerul uitase de zahăr, trebui să se mulţumească cu bucăţelele lăsate de o familie la masa vecină. Se goliseră câteva mese, dar acum oamenii se simţeau mai în voia lor, un râs de femeie răsună atât de tare, încât toate capetele se întoarseră. Se fuma, aburi albăstrui se ridicau încet deasupra debandadei de pe feţele de masă pătate cu vin, plin de farfurii pătate de grăsime. După ce Fagerolles reuşi şi el să obţină două

pahare de chartreuse, începu să stea de vorbă cu Sandoz pe care-l menaja, ghicind în el o forţă. Atunci Jory începu să-i vorbească lui Claude, redevenit posac şi tăcut.

— Ştii bătrâne, nu te-am poftit la căsătoria mea pentru că, din cauza situaţiei noastre n-am chemat pe nimeni, am fost numai între noi... Dar aş fi vrut măcar să te anunţ... Mă ierţi, da?

Se arătă exuberant, îi dădu detalii, fericit de viaţa lui, cu bucuria egoistă de a se simţi voinic şi victorios în faţa acestui prăpădit învins. Zicea că totul îi reuşeşte se lăsase de cronici, simţind nevoia să-şi organizeze în mod serios existenţa; apoi se ridicase până la direcţia unei mari reviste de artă; lumea afirma că asta îi aducea treizeci de mii de franci pe an, fără a mai pune la socoteală un întreg trafic obscur realizat din vânzarea colecţiilor. Rapacitatea burgheză, pe care o moştenise de la tatăl lui, această ereditate a câştigului, care în mod secret îl împinsese spre speculaţii infime încă de la primii bani puşi deoparte, totul ieşea acum la iveală, făcând din el un tip periculos, care jefuia la sânge pe artiştii şi pe amatorii care-i picau în gheare.

Şi în toiul acestei ascensiuni, atotputernica Mathilde îl adusese până într-acolo încât Jory s-o implore, plângând, să se mărite cu el, iar ea să-l mai respingă cu mândrie vreme de şase luni.

— Când ai apucat să te încurci cu cineva, continuă el, cel mai bine este să legalizezi o asemenea situaţie. Nu? Şi tu ai trecut pe acolo, dragul meu, ştii ce înseamnă... Când ţi-aş spune că ea nu voia, da, de teama că lumea o va condamna, iar eu mă voi compromite. O, un suflet de o măreţie şi de o delicateţa!... Zău, cu adevărat nu-şi poate cineva închipui ce calităţi are femeia asta. Devotată, mereu grijulie, econoamă, fină şi gata totdeauna să-ţi dea un sfat bun... Ah, am avut un noroc nemaipomenit că am întâlnit-o! Nu mai întreprind nimic fără ea, o las să acţioneze şi pe onoarea mea că dirijează totul!

Adevărul era că Mathilde sfârşise prin a-l reduce la o supunere sperioasă de băieţel, pe care simpla ameninţare că nu i se va da dulceaţă îl face cuminte. O soţie autoritară, însetată de respect, roasă de ambiţie şi de poftă de câştig se ridica din stricata neruşinată de altădată. Nici măcar nu-l înşela, de o virtute acră, de femeie cinstită, în afara practicilor de altădată pe care le păstrase numai pentru el, pentru a face din ele instrumentul conjugal al puterii sale. Fuseseră văzuţi amândoi împărtăşindu-se la Notre-Dame de Lorette. Se îmbrăţişau în faţa oamenilor, chemându-se cu diminutive afectuoase. Dar seara el era obligat să povestească cum şi-a petrecut ziua, şi dacă folosirea vreunui ceas părea îndoielnică, dacă nu-i aducea până şi centimele de la sumele pe care le încasa, îl făcea să petreacă o asemenea noapte, ameninţându-l cu boli grave şi răcindu-i patul cu refuzuri evlavioase, încât, de fiecare dată îşi obţinea şi mai scump iertarea.

— Aşa că, repetă Jory, căruia istorisirea îi făcea plăcere, am aşteptat moartea tatei şi m-am însurat cu ea.

Claude, cu mintea aiurea până în clipa aceea, dând numai din cap fără să asculte, nu fu frapat decât de cea din urmă frază.

— Cum, te-ai însurat cu ea?... Cu Mathilde?

În exclamaţia aceasta răzbătea toată uimirea lui în faţa acestei întâmplări, toate amintirile din magazinul lui Mahoudeau. I se părea şi acum că-l mai aude pe Jory vorbind despre ea în nişte termeni îngrozitori; îşi mai amintea de confidenţele făcute pe stradă, într-o dimineaţă: orgii romantice, adevărate grozăvii, în fundul magazinului cu ierburi, otrăvit de mirosul puternic al plantelor aromatice. Toţi prietenii lui trecuseră pe acolo, el se arătase mai batjocoritor ca ceilalţi şi acum se însurase cu ea! într-adevăr, rău face un bărbat când îşi vorbeşte de rău o amantă, fie ea şi cea mai decăzută, pentru că niciodată nu ştie dacă nu se va însura cu ea

într-o bună zi.

— Ei, da, Mathilde, răspunse celălalt zâmbind. Ascultă-mă pe mine, din amantele astea vechi ies cele mai bune neveste.

Era plin de seninătate, memoria îl părăsise, nu făcu nicio aluzie, nu manifestă nicio jenă sub privirile prietenilor, de parcă le descria o necunoscută, de parcă prietenii n-ar fi ştiut la fel de bine ca el ce îi poate pielea.

Când tăcură, Sandoz, care le urmărea cu o ureche conversaţia, foarte interesat de acest frumos caz, strigă:

— Ei, hai s-o ştergem... Mi-au amorţit picioarele.

Dar, în clipa aceea apăru Irma Bécot şi se opri în faţa bufetului. Arăta bine, cu părul proaspăt aurit, în falsa ei strălucire de curtezană roşcată, coborâtă dintr-un vechi portret din Renaştere; purta o tunică de brocart de un albastru deschis, pe o fustă de satin acoperită cu dantele de Alençon, de o asemenea bogăţie, încât o escortă întreagă de domni o însoţea. O clipă, zărindu-l pe Claude printre ceilalţi, ezită, cuprinsă de o ruşine laşă în faţa acestui nefericit prost îmbrăcat, urât şi dispreţuit. Apoi avu curajul vechiului ei capriciu, şi lui se duse să-i strângă mâna mai întâi, în mijlocul tuturor acelor bărbaţi îngrijiţi, care holbau ochi miraţi. Îi zâmbea afectuos cu o ironie amicală care îi strângea puţin colţurile gurii.

— Ei, ce-a fost, a fost! îi spuse ea, veselă.

Şi aceste vorbe, pe care numai ei doi le înţeleseră, îi sporiră râsul. Ele rezumau toată aventura lor. Bietul băiat pe care ea îl luase cu forţa şi care nu găsise nicio plăcere din asta!

Fagerolles plăti cele două pahare de Chartreuse şi se pregătea să plece cu Irma, când Jory se hotărî să-i urmeze şi el. Claude îi privi cum se îndepărtează, ea între cei doi bărbaţi, călcând ca o regină prin mulţime, foarte admiraţi şi salutaţi toţi trei de multă lume.

— Se vede bine că Mathilde nu-i aici, zise simplu Sandoz. Ei băieţi, ce pereche de palme îl aşteaptă la

întoarcere!

Ceru şi el nota. Toate mesele se goleau, nu mai rămăsese decât o harababură de oase şi de coji. Doi băieţi spălau marmura cu buretele, în timp ce un altul, înarmat cu o greblă, aranja nisipul plin de scuipat şi murdar de firimituri. Acum, îndărătul draperiei de serj cafeniu mânca personalul şi se auzea zgomot de fălci, râsete grosolane, mestecatul puternic al unei şatre ce-şi deşartă oalele.

Claude şi Sandoz făcură ocolul grădinii şi descoperiră o statuie a lui Mahoudeau, foarte prost aşezată într-un colţ în faţa vestibulului dinspre Est. Era, în sfârşit, *Femeia care se scaldă,* în picioare, dar ceva mai micşorată, de dimensiunile unei fetiţe de zece ani, de o eleganţă fermecătoare, cu coapsele fine, sânii abia înmuguriţi, cu toată fermecătoarea ezitare a unui boboc ce se deschide. Un parfum se ridica din ea, acea graţie pe care nimic nu ţi-o dă şi care înfloreşte acolo unde vrea ea, graţia spontană, obstinată şi vivace care ţâşnea involuntar din degetele lui groase de muncitor, degete care îşi cunoşteau atât de puţin posibilităţile, încât multă vreme o dispreţuiseră.

Sandoz nu se putu împiedica să surâdă.

— Şi când te gândeşti că prostul ăsta a făcut tot ce a putut ca să-şi strice talentul... Dacă ar fi mai bine plasată, statuia lui ar avea un succes grozav.

— Da, un succes grozav, repetă Claude. E foarte frumoasă.

Chiar atunci îl zăriră pe Mahoudeau, care era în vestibul şi se îndrepta spre scară. Îl chemară, alergară spre el şi rămaseră toţi trei de vorbă, câteva minute. Galeria de la parter se desfăşura, goală, acoperită cu nisip, inundată de o lumină palidă prin terestrele ei mari, rotunde; te-ai fi putut crede sub un pod de cale ferată: stâlpi puternici susţineau carcasa metalică, un frig de gheaţă sufla de sus, udând solul în care picioarele se afundau. Departe,

îndărătul unei perdele sfâşiate, se aliniau statui, cele refuzate, ipsosuri pe care sculptorii săraci nici măcar nu le mai luau înapoi, o întreagă morgă lividă, într-o lamentabilă părăsire. Dar ceea ce surprindea şi te făcea să ridici capul era zgomotul continuu, tropăitul puternic al publicului pe podelele sălilor. Te asurzea, totul se rostogolea fără măsură, ca şi cum trenuri interminabile, lansate cu toată viteza, zdruncinau la nesfârşit pilonii de fier.

După ce-l felicitară, Mahoudeau îi spuse lui Claude că-i căutase tabloul în zadar: în ce ungher îl ascunseseră? Apoi se interesă de Gagnière şi de Dubuche, într-un elan de înduioşare faţă de trecut. Unde erau Saloanele de altădată, când debarcau acolo în grup şi începeau cursele mânioase prin săli, ca printr-o ţară vrăjmaşă, cu dispreţurile violente de la ieşire, cu discuţiile care le umflau limbile şi le goleau minţile! Nimeni nu-l mai vedea pe Dubuche. De două sau trei ori pe lună, Gagnière venea de la Melun, înnebunit să asiste la vreun concert; şi, în asemenea măsură se dezinteresa de pictură, că nici măcar nu venise la Salon unde îşi expusese totuşi obişnuitul peisaj, pe care-l tot trimitea de cincisprezece ani, un mal al Senei, într-o dulce tonalitate cenuşie, pictat atât de conştiincios şi de discret, că publicul nu-l remarcase niciodată.

— Mă pregăteam să urc, reluă Mahoudeau. Veniţi şi voi cu mine?

Claude, palid şi nefericit, ridica ochii în fiecare clipă. Ah, bubuitul acesta teribil, galopul devorator al monstrului, al cărui zdruncin îl simţea până în rărunchi!

Întinse mâna, fără a vorbi.

— Pleci? întrebă Sandoz. Mai fă un tur cu noi şi plecăm împreună.

Apoi, i se strânse inima de milă, văzându-l atât de istovit. Îl simţea la capătul curajului, dornic de singurătate, cuprins de nevoia de a fugi de unul singur,

spre a-şi ascunde rana.

— Bine, bătrâne, la revedere... Trec mâine pe la tine.

Clătinându-se şi parcă urmărit de furtuna de sus, Claude dispăru îndărătul tufişurilor din grădină.

Dar, când, după două ore, ajunse din nou în sala de Est, Sandoz, care se pierduse de Mahoudeau şi apoi îl regăsise stând cu Jory şi Fagerolles, îl zări pe Claude, în picioare în faţa tabloului său, exact pe locul în care îl întâlnise prima dată. Când să plece, nefericitul se mai întorsese odată acolo, urcase iar, atras şi obsedat fără voia lui.

Era în înăbuşeala fierbinte de la ora cinci, când mulţimea, epuizată de a se tot învârti prin săli, cuprinsă de ameţeala turmelor intrate într-un ţarc, se sperie şi se îmbulzeşte fără a găsi ieşirea. Răcoarea dimineţii pierise, căldura trupurilor, mirosul respiraţiei, îngreunaseră aerul cu aburi roşietici, iar praful din parchete se ridica, urca într-o ceaţă fină, în aceste mirosuri de staul uman. Oamenii mai zăboveau numai în faţa tablourilor ale căror subiecte frapau şi reţineau publicul. Plecau, se întorceau, tropăiau fără sfârşit. Femeile mai ales se încăpăţânau să nu renunţe, să stea acolo până la ora şase, când paznicii le vor da afară. Nişte doamne grase se împotmoliseră acolo. Altele, care nu descoperiseră niciun colţişor în care să se poată aşeza, se rezemau cu putere în umbreluţele lor; deşi leşinate de oboseală, nu renunţau. Toţi ochii, îngrijoraţi şi imploratori, pândeau banchetele încărcate de lume. Şi nu mai rămăsese, biciuind miile de capete, decât oboseala ere prăpădea picioarele, trăgea chipurile, bântuia frunţile cu migrenă, acea migrenă specială a Saloanelor, produsă de încordarea permanentă a cefii şi de dansul orbitor al culorilor.

Pe canapeaua rotundă, unde de la amiază îşi istoriseau nişte întâmplări, se aflau şi acum cei doi domni decoraţi, care discutau tihnit, neavând habar de ceea ce se petrecea. Se înapoiaseră sau poate nici nu se clintiseră de

acolo?

— Şi vasăzică aşa, zicea grasul, ai intrat prefăcându-te că nu pricepi?

— Chiar aşa, răspunse cel subţire, i-am privit şi mi-am scos pălăria... Ai înţeles? Era limpede.

— Uluitor, eşti uluitor, dragă prietene!

Claude însă nu-şi auzea decât bătăile surde ale inimii, nu vedea decât *Copilul mort*, acolo sus, lângă plafon. Nu-l slăbea din ochi, pradă unei fascinaţii care-l pironea acolo, mai presus de voinţa lui. Mulţimea, ameţită de oboseală, se învârtea în jurul lui; îl călca pe picioare, îl strivea îl îmbrâncea, şi, precum un obiect inert, el se lăsa în voia ei, plutind, apoi se regăsea în acelaşi loc, fără a coborî capul, neştiind ce se petrecea dedesubt, nemaitrăind decât acolo sus, cu opera lui, cu micul Jacques mort şi tumefiat. Două lacrimi mari, nemişcate între pleoape îl împiedicau să vadă bine. I se părea că niciodată nu va avea vreme să vadă de-ajuns.

Atunci, Sandoz, cuprins de-o adâncă milă, se prefăcu a nu-şi fi zărit vechiul prieten, de parcă ar fi vrut să-l lase singur pe mormântul vieţii lui ratate. Din nou, prietenii treceau în grup, Fagerolles şi Jory mergeau grăbiţi înainte; iar când Mahoudeau îl întrebă unde e tabloul lui Claude, Sandoz minţi, îl luă de acolo şi plecară cu toţii.

Seara Christine nu scoase de la Claude mai mult de câteva cuvinte: mergea bine, publicul nu făcea mutre, tabloul producea o impresie bună, puţin cam sus aşezat, poate. Şi în ciuda acestui calm, era atât de ciudat, încât pe ea o cuprinse spaima.

După cină, când se întoarse din bucătărie unde se dusese cu farfuriile, nu-l mai găsi în faţa mesei. Deschisese o fereastră care dădea spre un teren viran şi stătea acolo, atât de aplecat în afară, că ea nici nu-l zări. Apoi îngrozită se repezi. Îl apucă de haină cu violenţă.

— Claude! Claude! Ce faci?

El se întoarse, alb ca varul, cu o privire de nebun.

— Mă uit.

Christine închise fereastra cu mâini tremurătoare şi rămase atât de îngrozită, încât de atunci nu mai putea dormi.

CAPITOLUL XI

CHIAR DE A DOUA ZI CLAUDE SE apucă iar de lucru; zilele trecură, trecu şi vara într-o linişte apăsătoare. Găsise de lucru, nişte tablouaşe cu flori pentru Anglia, şi banii pe care-i încasa ajungeau pentru traiul zilnic. Toate ceasurile disponibile erau din nou consacrate tabloului cel mare, dar nu-l mai apucau aceleaşi explozii de mânie, părea calm, resemnat să facă această muncă perpetuă, dovedind o râvnă fără preget şi fără speranţă. Dar privirile îi erau rătăcite, ochii i se goleau parcă de lumină când şi-i aţintea spre opera nereuşită a vieţii lui.

Cam în acelaşi timp, Sandoz avu şi el un mare necaz. Muri maică-sa şi toată existenţa îi fu zdruncinată, această existenţă în trei, atât de intimă, în care nu pătrundeau decât câţiva prieteni. Începu să deteste căsuţa din strada Nollet. De altfel, un brusc succes se remarcă în vânzarea până atunci anevoioasă a cărţilor sale; şi cei doi soţi copleşiţi de această bogăţie, închiriară pe strada Londra un vast apartament, a cărui instalare îi ocupă luni în şir. Doliul îl apropiase şi mai mult pe Sandoz de Claude, într-un dezgust comun de toate. După lovitura teribilă de la Salon, se îngrijorase pentru vechiul lui prieten, ghicind în el o frângere ireparabilă, o rană prin care, imperceptibil, viaţa se scurgea. Apoi, văzându-l atât de rece, de înţelept, sfârşise prin a se mai linişti.

Adesea Sandoz urca până în strada Tourlaque, şi când i se întâmpla să n-o găsească decât pe Christine, îi tot

punea întrebări, înţelegând că şi ea trăia cu spaima unei nenorociri de care nu vorbea niciodată. Avea chipul chinuit şi tresăririle nervoase ale unei mame care-şi veghează copilul şi tremură la cea mai mică mişcare, să nu vadă intrând moartea.

Într-o dimineaţă de iulie, el o întrebă:

— Ei, eşti mulţumită? Claude e liniştit, lucrează bine.

Ea aruncă spre tablou privirea ei obişnuită, o privire piezişă, plină de groază şi de ură.

— Da, da, lucrează... Vrea să sfârşească totul înainte de a se apuca iar de femeia asta...

Şi fără a mărturisi teama care o obseda, adăugă mai încet:

— Dar ochii, i-ai remarcat ochii? Are mereu privirea aceea care nu prevesteşte nimic bun. Eu ştiu foarte bine că minte, când se preface că nu se enervează. Te rog, vino să-l mai scoţi, ia-l, distrează-l. Nu te mai are decât pe dumneata, ajută-mă, ajută-mă!

De atunci, Sandoz tot născocea motive de plimbare; venea dis-de-dimineaţă la Claude şi-l lua cu de-a sila de la lucru. Aproape totdeauna trebuia smuls de pe scara unde stătea aşezat, chiar şi când nu picta. Se mai oprea din pricina oboselii, cuprins, de o toropeală care-l ţinea amorţit multe minute în şir, fără să mişte penelul. În acele clipe de contemplare mută, privirea i se întorcea cu o ardoare religioasă către femeia de care nu se mai atingea; era ca dorinţa şovăielnică a unei voluptăţi ucigătoare, dragostea nesfârşită şi spaima sacră faţă de o iubire pe care nu şi-o îngăduia, convins fiind că ea îl va costa viaţa. Apoi se apuca de alte personaje, de fondul tabloului, dar o ştia mereu acolo şi privirea îi fremăta când o întâlnea, rezistând fascinaţiei doar atâta timp cât nu se reîntorcea la trupul ei şi ea nu-l cuprindea în braţe.

Într-o seară, Christine, care acum era primită la Sandoz şi nu lipsea în nicio joi, de acolo, în speranţa că-l va vedea pe artist – copilul ei bolnav – înveselindu-se, îl luă

deoparte pe stăpânul casei, implorându-l să vină a doua zi la ei. Iar a doua zi, Sandoz, care tocmai avea de adunat nişte note pentru un roman, de partea cealaltă a colinei Montmartre, se duse şi-l luă pe sus pe Claude, îl ţinu până noaptea târziu.

În ziua aceea, tocmai coborâseră la poarta Clignancourt, unde totdeauna era bâlci, cu căluşei, tir şi cârciumioare, când spre stupoarea lor, dădură nas în nas cu Chaîne, care trona în mijlocul unei barăci vaste şi bogate. Era ca un fel de capelă foarte împodobită: vedeai înşiruite patru jocuri de noroc, ronduri încărcate de porţelanuri şi sticlărie, bibelouri, al căror lac şi poleială aruncau lumini strălucitoare, cu clinchet de muzicuţă, când mâna unui jucător arunca talerul care scârţâia, frecându-se de pene; ba chiar şi un iepure viu, lozul cel mare, legat cu funde roz, valsa, se învârtea la nesfârşit, beat de groază, şi aceste bogăţii, erau încadrate de tapeturi roşii, de lambrechinuri şi perdele, printre care, în fundul dughenii se vedeau atârnate, precum la sfânta sfintelor într-un tabernacol, trei tablouri, cele trei capodopere ale lui Chaîne, care-l urmau din bâlci în bâlci, de la un cap la altul al Parisului: *Femeia adulteră* în centru, copia după Mantegna la stânga şi soba lui Mahoudeau la dreapta. Seara, când lămpile cu gaz se aprindeau şi toate jocurile zumzăiau şi străluceau ca nişte aştri, nimic nu era mai frumos ca aceste picturi în purpura sângerândă a stofelor; şi mulţimea de gură cască se aduna acolo.

O asemenea privelişte îi smulse lui Claude o exclamaţie:

— Ei, Doamne... Dar ce efect frumos fac aceste pânze! Aici era locul lor!

Copia după Mantegna în special, de o uscăciune atât de naivă, avea aerul unei poze pentru copii, decolorată şi aşezată acolo spre desfătarea oamenilor simpli; în timp ce soba, minuţios executată şi piezişă, aşezată simetric

cu Cristul de turtă dulce, devenea de o veselie neaşteptată.

Dar Chaîne, care îi zărise chiar atunci pe cei doi prieteni, le întinse mâna de parcă se despărţiseră în ajun. Era calm, fără orgoliu şi fără ruşine pentru dugheana lui; nu îmbătrânise, tot cu pielea tăbăcită, cu nasul înfundat între obraji, iar gura amorţită de tăcere, pierdută în barbă.

— Ce mică e lumea! zise vesel Sandoz. Să ştii că tablourile dumitale fac un efect grozav.

— Şmecherul ăsta, adăugă Claude, are micul lui Salon personal. Foarte ingenios, zău aşa!

Chipul lui Chaîne deveni strălucitor şi îşi rosti obişnuitul:

— Bineînţeles!

Apoi orgoliul de artist fiindu-i stârnit, el, de la care nu scoteai altceva decât mormăieli, rosti o frază întreagă:

— Ah, bineînţeles că dacă aş fi avut bani ca voi, ajungeam şi eu ca voi, oricum!

Asta era convingerea lui. Niciodată nu-şi pusese la îndoială talentul, abandonase partida numai pentru că n-avea din ce trăi. La Luvru, privind capodoperele, era convins că nu era nevoie decât de timp.

— Lasă, reluă Claude, redevenind sumbru, să nu regreţi, numai dumneata ai reuşit... Merge bine cu comerţul, nu-i aşa?

Dar Chaîne scoase bolboroseli întristate. Nu, nu mergea deloc, nici măcar jocurile de noroc. Oamenii nu mai jucau, toţi banii se duceau la cârciumă. Degeaba cumpărau numai rebuturi şi dădeau cu palma în masă, pentru ca pana să nu se oprească la lozurile cele mari: de-abia dacă aveau după ce bea apă. Apoi se întrerupse, pentru că venise lume şi strigă cu o voce puternică, pe care ceilalţi doi nu i-o ştiau, şi care-i încremeni:

— Veniţi, veniţi la joc!... Toate numerele sunt câştigătoare!

Un muncitor care ţinea în braţe o a fetiţă bolnăvicioasă, cu ochii mari şi strălucitori, o puse să joace de două ori. Platanele scânteiau, bibelourile dansau ameţitor, iepurele viu se învârtea mereu, cu urechile lăsate în jos, atât de iute că se estompa, nu mai era decât un cerc alburiu. Urmă un moment de mare emoţie, fetiţa fusese cât pe ce să-l câştige.

Atunci, după ce-i strânseseră mâna lui Chaîne, care încă tremura, cei doi prieteni se depărtară.

— El e fericit, zise Claude după ce merseră un timp în tăcere.

— Fugi de aici! strigă Sandoz, e convins că a ratat Institutul şi asta-l mănâncă de viu.

La câtăva vreme după întâlnirea cu Chaîne, pe la jumătatea lui august, Sandoz avu ideea unei adevărate călătorii, o escapadă care avea să le ia o zi întreagă. Îl întâlnise pe Dubuche, un Dubuche răvăşit, posac, care se arătase plângăreţ şi afectuos, se înduioşase evocând trecutul, invitându-i la dejun pe cei doi vechi prieteni ai săi la conacul *La Richaudière*, unde se afla singur pentru încă două săptămâni, cu cei doi copii ai săi. De ce să nu se ducă pe neanunţate, din moment ce el părea atât de dornic să-şi reia relaţiile cu ei? Dar degeaba îi tot spunea Sandoz că Dubuche îl pusese să jure că îl va aduce şi pe Claude, acesta refuza cu îndârjire, ca şi cum s-ar fi temut să revadă Bennecourt, Sena, insulele, tot ţinutul în care zăceau îngropaţi anii fericiţi de altădată. Trebui să intervină Christine pentru ca el în sfârşit să accepte, dar în silă. Se întâmplă ca în ajunul zilei stabilite să fi lucrat până târziu la tabloul lui, cuprins iar de febră, astfel încât, dimineaţa – era o duminică – înnebunit de dorinţa de a picta, îi fu greu să plece de acasă, resimţi un fel de sfâşiere dureroasă. La ce bun să te mai întorci acolo? Era un loc mort, care nu mai exista. Nu mai exista decât Parisul, şi de altfel nici din el nu rămăsese altceva decât un peisaj cu silueta insulei Cité, viziune care îl obseda

mereu şi pretutindeni, ungher unic în care-şi lăsase inima.

În vagon, văzându-l nervos şi cu ochii pe fereastră, de parcă ar fi părăsit pentru ani şi ani oraşul care se pierdea încet în depărtare şi în fum, Sandoz se strădui să-l distreze în vreun fel; de aceea îi povesti ce ştia despre situaţia reală a lui Dubuche. Mai întâi taica Margaillan, foarte mândru de medalia ginerelui său, îl purtase peste tot şi-l prezentase la toată lumea ca asociat şi ca succesor: „Uite un băiat care s-a omorât cu învăţătura şi care o să ştie să vadă de afaceri, să construiască mai ieftin şi mai frumos!” Prima idee a lui Dubuche fu însă deplorabilă: inventă un cuptor de cărămizi, şi îl instală în Bourgogne, pe nişte terenuri de-ale socrului său, dar în nişte condiţii atât de dezastruoase şi după un plan atât de defectuos, că tentativa se soldă cu o pierdere netă de două sute de mii de franci. Atunci el se apucase de construcţii, unde pretindea să-şi aplice nişte puncte de vedere personale: un ansamblu la care cugetase mult şi care va reînnoi arta de a construi. Erau nişte teorii vechi, pe care le luase de la prietenii revoluţionari din tinereţea lui, tot ceea ce el făgăduise că va realiza când va fi independent, dar totul prost asimilat, aplicat de-andoaselea, cu mintea greoaie a elevului studios, dar lipsit de scânteie creatoare: decoraţiuni din teracotă şi din faianţă, degajamente mari acoperite cu sticlă, şi mai ales folosirea fierului – bârne de fier, scări de fier, acoperişuri de fier; dar, cum toate aceste materiale sporesc preţul, Dubuche ajunsese iar la o catastrofă financiară, cu atât mai mult cu cât şi ca administrator era total nepriceput, şi-şi pierduse capul de când cu norocul care dăduse peste el, prostit şi mai mult din pricina banilor, răsfăţat, dezorientat, pierzându-şi până şi râvna la lucru. De data asta taica Margaillan se supărase, el, care de treizeci de ani cumpăra terenuri, construia şi revindea, stabilind dintr-o ochire devizul caselor şi venitul pe care aveau să-l aducă: atâţia metri de construcţie, cu

atâta metrul, trebuiau să dea atâtea apartamente, cu atâta chirie. Cine-l potcovise cu caraghiosul ăsta care se înşela în ce priveşte varul, cărămida, piatra de moară, care punea stejar acolo unde era de-ajuns şi bradul, care nu se resemna să împartă un etaj, precum anafura, în atâtea cubuleţe câte trebuiau! Nu, nu! asta nu! Acum se revolta împotriva artei, după ce avusese ambiţia s-o introducă puţin în rutina lui, pentru a-şi satisface o veche frământare de om neştiutor. Şi din clipa aceea totul mersese din rău în mai rău, scandaluri îngrozitoare izbucniră între ginere şi socru, unul dispreţuitor luându-şi ca pavăză ştiinţa, celălalt urlând că cel din urmă salahor era categoric mai priceput decât un arhitect. Milioanele erau în primejdie. Într-o bună zi, Margaillan îl zvârli afară pe Dubuche din birourile lui, interzicându-i să mai calce pe acolo, din moment ce nu eia în stare nici să conducă un şantier cu patru oameni. Un adevărat dezastru, un faliment lamentabil, prăbuşirea Şcolii în faţa unui zidar!

Claude, care începuse să-l asculte, întrebă:

— Dacă-i aşa, el acum ce face?

— Habar n-am, cred că nimic, răspunse Sandoz. Mi-a spus că sănătatea copiilor lui îl îngrijorează şi că vede de ei.

Doamna Margaillan, femeia aceea palidă, cu faţa atât de prelungă, murise tuberculoasă; erau toţi nişte degeneraţi, iar tuberculoza era boala lor ereditară, căci şi Régine, fiica ei, tuşea de când se măritase. Acum era tocmai la băi în Mont-Dore, unde nu îndrăznise să-şi ia copiii, care se simţiseră foarte prost cu un an înainte când fuseseră acolo, pentru că aerul era prea tare şi ei prea debili. De aceea, familia se împrăştiase: mama plecase, însoţită de o cameristă; bunicul, la Paris, îşi reluase importantele lucrări, chinuindu-se cu cei patru sute de muncitori ai săi, copleşind cu dispreţ pe leneşi şi pe incapabili; iar tatăl refugiat pe domeniul *Richaudière,* pus să-şi îngrijească fiica şi fiul. Închis acolo, încă de la prima

luptă, ca un invalid al vieţii. Într-un moment de expansiune, Dubuche dăduse chiar a înţelege că soţia sa fusese cât pe ce să moară la a doua naştere, şi cum în general leşina la orice atingere mai bărbătească, el îşi făcuse o datorie din a înceta orice raporturi conjugale cu ea. Nici măcar atâta nu-i rămăsese.

— Halal căsătorie, încheie Sandoz.

Era ora zece când cei doi prieteni sunară la poarta de la *Richaudière.* Proprietatea, pe care nu o cunoşteau, îi fermecă: o pădure superbă, apoi o grădină franceză cu rampe şi trepte care se desfăşurau somptuos, trei sere imense şi mai ales o cascadă colosală, o mulţime de stânci aduse acolo, ciment şi conducte de apă, în care proprietarul investise o avere, dintr-o vanitate de fost zidar. Şi, ceea ce-i frapă şi mai mult, fu pustietatea melancolică a domeniului, aleile greblate fără vreo urmă de pas, depărtările goale pe care le străbăteau siluetele câtorva grădinari, casa moartă, ale cărei ferestre erau toate închise, în afară de două, puţin întredeschise.

Un fecior, care se hotărâse totuşi să apară, îi interogă; şi când află că-l căutau pe domnul, se arătă insolent şi răspunse că domnul era în spatele casei, în sala de gimnastică. Apoi intră în casă.

Sandoz şi Claude o luară pe o alee, ajunseră în faţa unei peluze, şi ceea ce văzură îi imobiliză pentru o clipă. Dubuche, în picioare, în faţa unui trapez, stătea cu mâinile ridicate pentru a-l sprijini pe fiul său Gaston, o biată creatură slăbănoagă, care la zece ani avea membrele moi ca în primii ani de viaţă; în timp ce, aşezată într-un cărucior, îşi aştepta rândul fetiţa, Alice; aceasta din urmă, născută înainte de termen, era atât de nereuşită, încât la vârsta de şase ani încă nu mergea. Tatăl, absorbit, continua să exerseze membrele plăpânde ale băieţelului, îl legăna, încerca în zadar să-l facă să se ridice în braţe; apoi, cum acest efort minim fusese de ajuns pentru a-l face lac de apă, îl luă în braţe şi-l înveli

într-un pled; totul în tăcere, într-o deplină singurătate, sub cerul, vast, într-o profundă dezolare, în mijlocul acelui parc frumos. Când se ridică, îşi zări prietenii.

— Cum, voi eraţi!... Într-o duminică şi fără să mă anunţaţi!

Avu un gest dezolat şi le explică imediat că, duminica, singura servitoare căreia îndrăznea să-i încredinţeze copiii se ducea la Paris şi că în aceste zile îi era cu neputinţă să-i lase pe Alice şi pe Gaston o singură clipă.

— Pot să jur că aţi venit la masă!

La o privire imploratoare de a lui Claude, Sandoz, se grăbi să răspundă:

— Nu, nu. Tocmai că nu putem nici noi să stăm... Claude a avut nişte treburi pe aici. Ştii că el a locuit la Bennecourt. Şi, pentru că ne-am nimerit împreună, am avut ideea să trecem şi pe la tine. Dar nu te deranja, pentru că suntem aşteptaţi.

Atunci, Dubuche, uşurat, se prefăcu că-i reţine. Ce naiba, o oră puteau oricum să stea! Aşa că începură să vorbească. Claude îl privea, uluit de a-l regăsi atât de bătrân: chipul buhăit se ridase, devenise galben, cu vinişoare roşii, de parcă bila îi împroşcase pielea; în timp ce părul şi mustăţile îi încărunţiseră de timpuriu. Parcă şi trupul i se micşorase, o sfârşeală tristă îi îngreuna fiecare gest. Oare înfrângerile băneşti erau la fel de grele ca cele din artă? Vocea, privirea, totul la acest învins arăta dependenţa ruşinoasă în care trebuia să trăiască, falimentul viitorului său, care i se arunca în obraz, continua acuzaţie de a fi trecut în contract un talent pe care nu-l avea, banii familiei pe care azi îi fura: ceea ce mânca, hainele pe care le purta, banii de buzunar de care avea nevoie, pe scurt continua pomană care i se făcea ca unui pungaş oarecare de care nu te poţi descotorosi.

— Aşteptaţi-mă, reluă Dubuche, mai am încă cinci minute treabă cu unul dintre bieţii mei puişori şi pe urmă ne întoarcem.

Încet, cu nişte precauţii nesfârşite de mamă, el o scoase pe mica Alice din cărucior şi o ridică până la trapez; şi acolo, şoptindu-i cuvinte drăgăstoase şi zâmbindu-i, o încurajă, o lăsă suspendată două minute, pentru ca să-şi dezvolte muşchii; dar el stătea cu braţele deschise, urmărindu-i orice mişcare, cu teama de a o vedea că se sfarmă, dacă mâinile ei firave, ca de ceară, n-ar mai fi avut puterea s-o ţie. Ea nu spunea nimic, avea ochii mari şi decoloraţi şi se arăta foarte ascultătoare, în ciuda groazei pe care i-o inspira acest exerciţiu; era atât de uşoară, sărmana, încât nici măcar nu întindea frânghiile, asemeni păsărelelor plăpânde ce cad de pe crengi fără să le îndoaie.

În clipa aceea, Dubuche aruncă o privire asupra lui Gaston şi se îngrozi, observând că pătura alunecase şi picioarele copilului erau dezvelite.

— Vai de mine! Vai de mine! O să răcească acolo, în iarbă! Şi eu care nu pot să mă mişc! Gaston, puiule, în fiecare zi faci la fel: aştepţi să fiu ocupat cu sora ta... Sandoz, te implor, acoperă-l!... Ah, îţi mulţumesc, mai trage cuvertura puţin, nu te teme!

Iată ce făcuse această ilustră căsătorie din urmaşii lui: două fiinţe neisprăvite, firave, pe care le sufla vântul, pe care orice adiere ameninţa să le ucidă ca pe nişte muşte. Din toată averea cu care se căsătorise nu se alesese decât cu amărăciunea continuă de a-şi vedea sângele alterându-se şi stricându-se, în aceşti copii jalnici, fiica şi fiul care aveau să-i prăpădească neamul, ajuns la cea din urmă decădere, ros de scrofule şi de ftizie. Şi, din acest băiat greoi şi egoist, se desprinsese un tată admirabil, o inimă înflăcărată de o singură pasiune. Nu mai avea decât voinţa de a-şi face copiii să trăiască, lupta ceas după ceas, îi salva în fiecare dimineaţă, cu groaza de a-i pierde în fiecare seară. În existenţa lui zdrobită, în amărăciunea reproşurilor insultătoare ale socrului său, a zilelor amărâte şi a nopţilor îngheţate pe care i le dăruia

jalnica lui soţie, nu-i mai avea decât pe ei, şi se îndârjea, desăvârşea aducerea lor pe lume printr-un perpetuu miracol al iubirii.

— Aşa, păpuşo, e destul, nu? Să vezi ce mare şi frumoasă o să te faci!

O puse iar pe Alice în cărucior şi îl luă pe Gaston, tot încotoşmănat, în braţe, ţinându-l numai cu o mână; şi, cum prietenii săi voiau să-l ajute, el refuză şi începu să o împingă pe fetiţă cu mâna rămasă liberă.

— Vă mulţumesc, dar sunt obişnuit. De altfel, dragii de ei, nici nu prea cântăresc cine ştie cât... Iar cu servitorii nu eşti niciodată sigur...

Intrând în casă, Sandoz şi Claude îl văzură iar pe feciorul insolent; şi înţeleseră că Dubuche tremura în faţa lui. Întreg personalul adoptase dispreţul socrului, pentru că el era cu banii şi-l trata pe soţul doamnei ca pe un cerşetor tolerat din milă. Cu fiecare cămaşă care i se întindea, cu fiecare bucată de pâine pe care îndrăznea s-o ceară, el simţea din grosolănia servitorilor că i se dă de pomană.

— Ei hai, la revedere, te lăsăm, zise Sandoz care suferea.

— Nu, nu, mai staţi puţin... Copiii vor mânca şi pe urmă vă conducem cu toţii. Trebuie să-şi facă plimbarea.

Astfel, fiecare zi era organizată oră după oră. Dimineaţa: duşul, baia, ora de gimnastică; apoi prânzul, care era o întreagă istorie, căci le trebuia o hrană specială, discutată, cântărită. Se mergea până la a li se încălzi apa uşor colorată cu vin, de teamă ca o picătură prea rece să nu le pricinuiască vreo răceală. În ziua aceea li se dădu câte un gălbenuş de ou bătut în supă şi un cotlet fără os, pe care tatăl lor îl tăie în bucăţele foarte mici. Apoi, venea, înainte de siestă, plimbarea.

Sandoz şi Claude ieşiră împreună cu Dubuche, care împingea din nou căruciorul Alicei, pe aleile cele mari, în timp ce Gaston mergea acum alături de el. Vorbiră despre

proprietate, îndreptându-se spre poartă. Stăpânul arunca asupra parcului vast priviri timide şi îngrijorate, de parcă nu s-ar fi simţit la el acasă. De altfel, nu ştia nimic, nu se ocupa de nimic. Părea că-şi uitase până şi meseria de arhitect, pe care era acuzat că n-o cunoştea, rătăcit, buimac de inactivitate.

— Şi părinţii tăi ce mai fac? întrebă Sandoz.

O flacără aprinse ochii stinşi ai lui Dubuche.

— O, părinţii mei sunt fericiţi. Le-am cumpărat o căsuţă şi trăiesc din renta pe care eu am cerut s-o treacă în contract... Ce vreţi? mama cheltuise destui bani cu învăţătura mea, trebuia să le restitui totul, aşa după cum le promisesem... Ce pot să spun, e că părinţii mei n-au de ce să-mi facă reproşuri.

Sosiră la poartă, mai stătură acolo câteva minute. În cele din urmă, el strânse cu un aer trist mâinile vechilor săi prieteni, apoi ţinând-o o clipă pe cea a lui Claude conchise, – simplă constatare în care nu intra nici măcar mânia:

— La revedere, încearcă s-o scoţi la capăt... Eu unul mi-am ratat viaţa.

Şi îl priviră cum se întorcea, împingând-o pe Alice, sprijinindu-l pe Gaston, care începuse să se clatine, el însuşi înaintând cu spatele încovoiat şi cu mersul greoi al unui bătrân.

Bătea ora unu, amândoi se grăbiră să coboare spre Bennecourt, întristaţi şi înfometaţi. Dar şi aici îi aşteptau alte tristeţi, vântul morţii trecuse pe acolo. Cei doi Faucheur, soţul şi soţia muriseră, murise şi moş Poirette, iar hanul, încăput pe mâna gâştei de Mélie, devenise respingător din pricina murdăriei şi a grobianităţii. Li se servi o masă înfiorătoare; omleta avea fire de păr în ea, cotletele miroseau a seu de oaie, iar sala cea mare a gunoi. Prin uşa larg deschisă intrau roiuri de muşte, care se aşezau pe mese, înnegrindu-le. Căldura după-amiezii fierbinţi de august intra, odată cu duhoarea, şi neavând

curajul de a-şi bea acolo cafeaua, cei doi o şterseră.

— Poftim, şi tu care lăudai omletele, de la bătrâna Faucheur, remarcă Sandoz. S-a zis cu hanul ăsta… Facem o plimbare, da?

Claude voi să refuze. Încă de dimineaţă nu manifestase decât o singură grabă: să meargă cât putea de iute, de parcă fiecare pas scurta corvoada şi-l aducea mai aproape de Paris. Inima, capul, fiinţa lui întreagă rămăseseră acolo. Nu privea nici în dreapta, nici în stingă, mergând fără să remarce nimic, nici câmpiile, nici copacii, neavând în minte decât ideea lui fixă, într-o asemenea halucinaţie, încât, uneori, vârful de la Cité se părea că se desprinde şi-l cheamă din mijlocul întinselor mirişti.

Totuşi, propunerea lui Sandoz trezi în el nişte amintiri; şi cuprins de moleşeală, îi răspunse:

— Da, hai să mergem.

Dar, pe măsură ce înainta de-a lungul malului, se revolta de durere. De-abia mai recunoştea ţinutul. Se construise un pod care lega Bonnières de Bennecourt: un pod, auzi idee! în locul bătrânului bac, care scârţâia pe lanţurile lui, şi a cărui culoare neagră, tăind curentul, era atât de interesantă! în plus, barajul aşezat în aval, la Port-Villez, ridicase nivelul râului, şi majoritatea insulelor erau acoperite de apă, braţele înguste se lărgeau. Se isprăvise cu ungherele pitoreşti, cu străduţele mişcătoare prin care te rătăceai. Era un asemenea dezastru, încât îţi venea să-i strângi de gât pe toţi inginerii hidrotehnicieni.

— Uite, pâlcul de sălcii care se mai văd încă la stânga, aici era Barreux, insula în care veneam să stăm de vorbă în iarbă, îţi mai aminteşti? Ah, mizerabilii!

Sandoz, care nu putea vedea cum se taie un copac fără să ameninţe cu pumnul pe tăietor, pălea de aceeaşi mânie, exasperat că cineva îşi permisese să mutileze natura.

Apoi, Claude, când se apropiară de casa lor de altădată, amuţi, cu dinţii strânşi. Casa fusese vândută

unor burghezi, şi acum avea un gard. Claude îşi lipi obrajii de el. Trandafirii muriseră, caişii de asemenea, grădina, foarte curată cu aleile ei mici, cu straturile de flori şi de legume înconjurate de merişori, se oglindea într-un glob mare de sticlă cositorită, aşezat drept în mijloc, pe un piedestal; iar casa, proaspăt tencuită, vopsită în culori ţipătoare pe la colţuri şi pe la ancadramentele din imitaţie de blocuri de piatră, avea aerul sărbătoresc al unui mitocan parvenit, ceea ce-l scoase din fire pe pictor. Nu, nu, nimic nu rămăsese acolo nici din el, nici din Christine, nici din marea lor dragoste din tinereţe! Voi să se mai uite, urcă în spatele locuinţei, căută păduricea de stejar, acel colţişor de verdeaţă în care lăsaseră freamătul viu al primelor lor îmbrăţişări; dar păduricea murise şi ea, împreună cu restul, tăiată, vândută, arsă. Avu atunci un gest care chema blestemul, îşi azvârli durerea acestui ţinut atât de schimbat, în care nu regăsea niciun vestigiu din existenţa lor. Erau de-ajuns oare câţiva ani pentru a face să dispară locul în care cineva muncise, fusese fericit şi suferise? La ce bun toată această zadarnică zbatere, dacă vântul, îndărătul omului care merge, mătură şi ia cu sine urma paşilor lui? Simţise el bine că n-ar fi trebuit să se întoarcă aici, căci trecutul nu e decât cimitirul iluziilor noastre, la tot pasul îţi loveşti picioarele de morminte.

— Să plecăm, strigă el, să plecăm repede! E o prostie să ne frângem astfel inima!

Ajuns pe podul cel nou, Sandoz încercă să-l calmeze, indicându-i un motiv care altădată nu exista: curgerea Senei, acum amplă, rostogolindu-se între malurile ei cu o lentoare superbă. Dar apa nu-l mai interesa pe Claude. Se gândi numai: e aceeaşi apă, care, străbătând Parisul, a curs între bătrânele cheiuri ale insulei Cité; din clipa aceea fluviul îl emoţionă, se aplecă o clipă, crezu că zăreşte reflexele trufaşe, ale turnurilor de la Notre-Dame şi vârful de la Sainte-Chapèlle, pe care curentul le ducea spre mare.

Cei doi prieteni pierdură trenul de ora trei. Fu pentru ei un supliciu să mai petreacă încă două ceasuri lungi în ţinutul acesta care le apăsa atât de greu umerii. Din fericire, anunţaseră acasă că se vor întoarce cu un tren de noapte, dacă erau reţinuţi acolo. Aşa că se hotărâră să cineze numai ei doi într-un restaurant din piaţa Havre, pentru a încerca să-şi revină, discutând la desert, ca odinioară. Era aproape ora opt când se aşezară la masă.

Deîndată ce ieşi din gară şi se regăsi pe caldarâmul Parisului, Claude se linişti brusc, ca omul care în sfârşit ajunge la el acasă. Şi ascultă, cu aerul, în acelaşi timp nepăsător şi preocupat, care nu-l mai părăsea acum, trăncănelile cu care Sandoz încerca să-l înveselească. Acesta îl trata ca pe o amantă pe care vrei s-o zăpăceşti: mâncăruri fine şi piperate, vinuri care îmbată. Dar nu reuşeau să se înveselească, chiar şi lui Sandoz îi pierise orice chef. Acest Bennecourt ingrat, pe care ei îl îndrăgiseră, dar care uitase de ei şi în care nu mai găsiseră nici măcar o piatră care să le fi păstrat amintirea, zdruncina în el toate speranţele de nemurire. Dacă obiectele care posedă eternitatea uită atât de repede, oare se putea conta măcar o clipă pe memoria oamenilor?

— Vezi tu, bătrâne, de aia mă trec pe mine uneori sudori reci... Te-ai gândit vreodată la faptul că posteritatea nu este poate acea impecabilă făcătoare de dreptate la care noi visăm? Te mângâi că ai fost înjurat şi negat, contând pe echitatea secolelor viitoare, eşti precum credinciosul care suportă chinurile de pe această lume, cu credinţa fermă într-o altă viaţă. În care fiecare va fi tratat conform meritelor lui. Dar dacă cumva nu există paradis pentru artist, aşa cum nu există pentru drept-credincios, dacă generaţiile viitoare s-ar înşela şi ele, precum se înşală contemporanii, prelungind neînţelegerea, preferind creaţiilor viguroase prostioarele drăguţe! Ah, ce înşelăciune, să duci o existenţă de ocnaş,

ţintuit la lucru şi totul pentru o himeră! Şi gândeşte-te că, în definitiv, e foarte posibil. Există unele admiraţii consacrate, pe care eu n-aş da doi bani. De exemplu, şcoala clasică a deformat totul, ne-a impus ca genii nişte tipi corecţi şi facili, cărora e firesc să le preferi temperamentele libere, producătorii inegali, pe care numai literaţii îi cunosc. Imortalitatea n-ar aparţine decât mediei burgheze, celor cu care ni se împuie capul la vârsta când nu avem încă puterea să ne apărăm... Nu, e mai bine să nu ne gândim la aceste lucruri, pe mine mă trec fiori! Oare mi-aş păstra curajul trudei mele şi aş rămâne în picioare sub ploaia de huiduieli, dacă n-aş avea iluzia consolatoare că într-o zi voi fi iubit?

Claude îl ascultase, cu aerul lui copleşit. Apoi avu un gest de amară indiferenţă.

— Ei, şi ce-mi pasă mie? Nu există nimic... Suntem încă mai nebuni decât imbecilii care se omoară pentru o femeie. Când pământul va plesni în spaţiu, ca o nucă uscată, operele noastre nu-i vor spori cu nicio fărâmă praful.

— Asta e foarte adevărat! zise Sandoz extrem de palid. La ce bun să vrei să umpli neantul? Şi când te gândeşti că o ştim, şi totuşi orgoliul nostru se înverşunează!

Ieşiră din restaurant şi colindară străzile, până ce din nou nimeriră în fundul unei cafenele. Acum filosofau, ajunseseră la amintirile din copilărie, ultima picătură în cupa tristeţii lor. Era ora unu noaptea când se hotărâră să se întoarcă acasă.

Atunci Sandoz îi propuse lui Claude să-l însoţească până în strada Tourlaque. Noaptea de august era splendidă, caldă, presărată cu stele. Şi, făcând un ocol prin cartierul Europa, trecură prin faţa fostei cafenele Baudequin, pe bulevardul Batignolles. Proprietarul se schimbase de trei ori; sala nu mai era aceeaşi, zugrăvită din nou, aranjată diferit, cu două jocuri de biliard la dreapta; şiruri de consumatori se perindaseră, unele

acoperindu-le pe celelalte, astfel încât cele vechi dispăruseră ca nişte popoare apuse. Totuşi curiozitatea, emoţia stârnită de toate lucrurile moarte pe care le evocaseră împreună, îi împinse să traverseze bulevardul, pentru a arunca o privire în cafenea prin uşa larg deschisă. Voiau să-şi revadă masa de altădată, în fund, pe stânga.

— Ia priveşte! zise Sandoz, încremenit.

— Gagnière!

Era într-adevăr el, singur la această masă, în fundul sălii goale. Venise probabil de la Melun pentru unul dintre acele concerte de duminica, cu care îi plăcea să se desfete; apoi, seara, pierdut în Paris, urcase la cafeneaua Baudequin, dintr-un vechi obicei al picioarelor. Niciunul dintre băieţi nu mai călca pe aici, numai el, martor al unei alte epoci, se îndărătnicea s-o facă, de unul singur. Nu se atinsese încă de halba lui şi o privea atât de absorbit, încât chelnerii începuseră să aşeze scaunele pe masă pentru măturatul de a doua zi dimineaţa, fără ca el să se mişte.

Cei doi prieteni zoriră pasul, speriaţi de chipul acela răvăşit, cuprinşi de teroarea copilărească a stafiilor. Se despărţiră pe strada Tourlaque.

— Ah, amărâtul ăsta de Dubuche! zise Sandoz, strângând mâna lui Claude, el ne-a stricat ziua.

Cum veni luna noiembrie, şi prietenii se întoarseră la Paris, Sandoz se gândi să-i strângă iar pe toţi la masă într-o joi, conform vechiului său obicei. Asta rămânea cea mai deplină din bucuriile lui: cărţile i se vindeau tot mai bine, începea să se îmbogăţească, apartamentul din strada Londra părea foarte luxos în comparaţie cu modesta căsuţă burgheză din Batignolles; iar el rămăsese neschimbat. În plus, de data aceasta Sandoz uneltea, în bonomia lui, să-i ofere lui Claude o distracţie sigură: una dintre frumoasele lor serate din tinereţe. De aceea se ocupă de invitaţii: Claude şi Christine bineînţeles; Jory şi

nevastă-sa, pe care trebuiau s-o primească de când se căsătoriseră; apoi Dubuche, care venea totdeauna singur; la urmă Fagerolles, Mahoudeau şi Gagnière. Aveau să fie zece, şi numai prietenii din vechiul lor grup, niciunul care să-i stingherească, pentru ca buna înţelegere şi veselia să fie complete.

Henriette, mai bănuitoare, ezită când stabiliră această listă de invitaţi.

— Ei, Fagerolles? Crezi tu că merge Fagerolles cu ceilalţi? Nimeni nu-l iubeşte... Şi nici Claude de altfel, mi s-a părut că remarc o răceală...

Dar el o întrerupse, nevrând să recunoască.

— Cum, o răceală?... Ce ciudat, femeile nu pot înţelege că prietenii se mai şi tachinează. Ceea ce nu împiedică de fapt ca afecţiunea să fie la fel de solidă.

În ziua aceea, Henriette voi să ofere o masă mai deosebită. Acum avea un întreg personal de dirijat: o bucătăreasă, un fecior; felurile de mâncare, deşi nu le mai pregătea ea singură, erau tot atât de rafinate, de dragul soţului ei care avea un singur viciu: mâncarea. Se duse cu bucătăreasa în hală, trecu personal pe la furnizori. Le plăceau mult curiozităţile gastronomice din toate colţurile lumii. De data aceasta se hotărâseră pentru o din carne de vacă, roşioare de mare prăjite file cu mânătărci, colţunaşi cu carne, pregătiţi după moda italienească, găinuşe ruseşti şi o salată de trufe, fără a mai pune la socoteală gusturile – caviar şi chilcă, apoi îngheţată cu praline, brânză ungurească de culoarea smaraldului, fructe şi prăjituri. În carafe – vin vechi de Bordeaux, apoi un Chambertin la friptură şi un vin spumos de Mosella la desert, în locul şampaniei considerată banală.

La ora şapte, Sandoz şi Henriette începură să-şi aştepte oaspeţii, el într-o haină simplă, ea foarte elegantă, într-o rochie de satin negru uni. Lumea venea la ei în redingotă, fără să se jeneze. Salonul, a cărui instalare o terminau

atunci, era plin de mobile vechi, tapiserii vechi, bibelouri din toate ţările şi din toate secolele, un val mereu crescând, care începea să se reverse, şi totul pornise în cartierul Batignolles, când ea îi dăruise o oală veche de Rouen într-o zi de sărbătoare. Acum cutreierau amândoi magazinele de antichităţi, înnebuniţi de plăcerea de a cumpăra; iar el îşi satisfăcea acolo vechi dorinţe din tinereţe, ambiţii romantice, iscate odinioară de primele lui lecturi; astfel încât acest scriitor, teribil de modern, trăia în acel Ev mediu prăfuit pe care visa să-l locuiască la cincisprezece ani. Ca scuză, el spunea râzând că mobilele frumoase din ziua de azi costă prea scump, în timp ce obţii imediat alură şi culoare locală cu nişte vechituri, chiar ordinare. De fapt, Sandoz nu avea nimic din vocaţia unui colecţionar; pentru el conta decorul, marile efecte de ansamblu, iar salonul, într-adevăr, luminat de două lămpi de porţelan vechi de Delft, avea nişte tonuri puţin stinse şi foarte calde, auriul stins al mătasei aplicate pe jilţuri, incrustaţiile îngălbenite ale cabinetelor italiene şi ale vitrinelor olandeze, tonurile amestecate ale portierelor orientale şi sutele de nuanţe de ivoriu ale faianţelor, ale smalţurilor pălite de vreme şi profilându-se pe tapetul neutru al camerei, de un roşu închis.

Claude şi Christine sosiră cei dintâi, ea îmbrăcată cu singura ei rochie de mătase neagră, o rochie uzată, demodată, pe care o păstra cu cea mai mare grijă pentru asemenea ocazii. Imediat Henriette îi luă afectuos mâinile şi o pofti pe canapea. Ţinea mult la ea, îi puse tot felul de întrebări, o găsea ciudată, cu ochii îngrijoraţi, înduioşător de palidă. Ce avea? Era bolnavă? Nu, deloc; ea răspunse că era foarte veselă şi foarte mulţumită că venise; iar privirile i se îndreptau, în fiecare clipă spre Claude, ca pentru a-l examina şi apoi se depărtau. El părea agitat, într-o febră de vorbe şi de gesturi pe care n-o mai manifestase de luni de zile. Doar că uneori, această agitaţie pierea şi artistul rămânea tăcut, cu ochi mari şi

privirea pierdută, aţintită undeva, departe, în gol, către ceva care părea că-l cheamă.

— Ei, bătrâne, îi spuse el lui Sandoz, ţi-am terminat cartea azi noapte. E foarte tare, de data asta le-ai închis gura.

Stătură amândoi de vorbă în faţa focului în care lemnele ardeau. Scriitorul tocmai publicase un nou roman; şi, deşi critica nu se da bătută, se produsese, în sfârşit, în jurul acestui roman, acea rumoare a succesului care consacră un om, în ciuda atacurilor persistente ale adversarilor. De altfel nu-şi făcea nicio iluzie, ştia bine că bătălia, chiar câştigată, va reîncepe la fiecare nouă carte. Marea operă a vieţii lui, progresa, acea serie de romane, acele volume pe care le producea unul după altul, cu o mână obstinată şi persistentă. Înaintând spre scopul pe care şi-l propusese, fără a se lăsa învins de nimic – obstacole, injurii, oboseală.

— E adevărat, răspunse el vesel, acum au lăsat-o mai moale. Printre ei chiar se află unul care face supărătoarea concesie de a recunoaşte că sunt un om de onoare. Iată cum degenerează totul!... Dar lasă, că-şi scot ei pârleala! Ştiu eu pe unii a căror minte e mult prea diferită de a mea, pentru ca să accepte vreodată formula mea literară, îndrăznelile mele de limbaj, omuleţii mei fiziologici care evoluează sub influenţa mediului; şi-ţi vorbesc doar de confraţii care se respectă, lăsând deoparte pe imbecili şi pe ticăloşi... Vezi tu, cel mai bine, pentru a munci zdravăn, este să nu te aştepţi nici la bună credinţă, nici la dreptate. Ca să ai dreptate trebuie mai întâi să mori.

Ochii lui Claude se îndreptaseră brusc spre un colţ al salonului, pătrunzând parcă prin perete şi pornind departe, către ceva care-l chemase. Apoi expresia li se tulbură şi reveniră, în timp ce pictorul răspundea:

— Aş! Asta e valabil pentru tine. Eu şi dacă aş crăpa aş continua să fiu considerat vinovat... Ce mai, cartea ta mi-a pricinuit o mare emoţie. Azi am vrut să pictez şi n-am

putut! Ce bine că nu pot să fiu gelos pe tine, altfel m-ai face foarte nefericit.

Dar uşa se deschisese şi intră Mathilde, urmată de Jory. Purta o toaletă bogată, o tunică de catifea viorie pe o fustă de satin galben pai, cu briliante în urechi şi un buchet mare de trandafiri la corsaj. Şi ceea ce-l uluia pe Claude era că n-o recunoştea; se îngrăşase, era rotundă şi blondă din slabă şi neagră cum fusese. Urâţenia ei îngrijorătoare de femeie uşoară dispărea acum într-o buhăire burgheză a chipului, gura cu găuri negre arăta nişte dinţi prea albi, când binevoia să surâdă, cu o mişcare dispreţuitoare a buzelor. O simţeai respectabilă cu exagerare, cei patruzeci şi cinci de ani ai săi îi dădeau oarecare greutate alături de acest soţ mai tânăr, care părea a-i fi nepot. Singurul lucru pe care-l păstrase era violenţa parfumurilor; îşi dădea din belşug cu esenţele cele mai puternice, de parcă ar fi încercat să smulgă din pielea ei mirosurile de plante aromatice cu care magazinul o impregnase; dar amărăciunea de revent, asprimea de soc şi iuţeala mentei piperate persistau; deîndată ce străbătu salonul, se răspândi un miros nedefinit de farmacie, combinat cu un iz ascuţit de mosc.

Henriette, care se ridicase, o pofti să şadă în faţa Christinei.

— Vă cunoaşteţi, nu? V-aţi mai întâlnit aici?

Mathilde privi cu răceală toaleta modestă a acestei femei care, aşa se spunea, trăise multă vreme cu un bărbat, înainte de a fi măritată. Era de o rigiditate excesivă asupra acestui punct, de când toleranţa lumii literare şi artistice făcuse ca ea însăşi să fie primită în unele saloane. De altfel Henriette, care o detesta, îşi reluă conversaţia cu Christine, după strictele cuvenite formule de politeţe.

Jory strânsese mâna lui Claude şi a lui Sandoz. Şi, în picioare alături de ei, în faţa căminului, se scuza către acesta din urmă pentru un articol apărut în revista lui, în

aceeaşi dimineaţă, şi care maltrata romanul scriitorului.

— Dragul meu, ştii cum e, nu eşti niciodată stăpân la tine... Ar trebui să fac eu singur totul, dar am atât de puţin timp! Închipuieşte-ţi că nici măcar nu citisem articolul, bizuindu-mă pe ceea ce mi se spusese despre el. Aşa că-mi înţelegi furia când l-am citit adineauri... Sunt dezolat, dezolat...

— Lasă frate, aşa se întâmplă, răspunse liniştit Sandoz. Acum că duşmanii încep să mă laude, e normal să mă atace prietenii.

Din nou, uşa se deschise şi Gagnière se strecură uşor, cu aerul lui vag de umbră şovăielnică. Venea direct de la Melun singur, căci nu-şi arăta soţia nimănui. Când venea, aşa la masă, păstra pe pantofi praful provincial, cu care se întorcea înapoi seara, când pleca cu un tren de noapte. În rest era neschimbat, părând chiar că întinereşte, căci cu vârsta, părul îi devenea blond.

— Ia uite, a venit Gagnière, strigă Sandoz.

În timp ce Gagnière se hotărâse să le salute pe doamne, intră Mahoudeau. Albise, chipul sălbatic, în care licăreau ochii de copil, era brăzdat. Purta tot nişte pantaloni prea scurţi şi o redingotă care-l strângea în spate, deşi acum câştiga bine, căci negustorul de bronzuri pentru care lucra lansase nişte statuete încântătoare, făcute de el, pe care începeai să le vezi pe şemineurile şi consolele burgheze.

Sandoz şi Claude se întorseseră, curioşi să asiste la întâlnirea lui Mahoudeau cu Mathilde şi Jory. Dar totul se petrecu foarte simplu. Sculptorul se înclina respectuos în faţa ei, când Jory, cu un aer de inconştienţă senină, se crezu obligat să i-o prezinte, poate pentru a douăzecea oară.

— Păi, e soţia mea, amice! Daţi-vă mâna!

Atunci, foarte gravi, ca nişte oameni de lume pe care-i obligi la o familiaritate puţin prea rapidă, Mathilde şi Mahoudeau îşi strânseră mâna. Dar când acesta se văzu

scăpat de corvoadă şi-l regăsi pe Gagnière într-un colţ al salonului, începură să rânjească amândoi, amintindu-şi, în cuvinte îngrozitoare, ororile de altădată. Ai văzut? are dinţi, ea care altădată nu putea să muşte, din fericire!

Îl aşteptau pe Dubuche care promisese solemn să vină.

— Da, explică Henriette cu voce tare, o să fim doar nouă. Fagerolles ne-a scris azi-dimineaţă ca să se scuze: un dineu oficial, la care a fost pe neaşteptate obligat să apară... Va veni către ora Îl, după ce scapă de acolo.

Dar, în clipa aceea sosi o telegramă de la Dubuche: „Imposibil să plec. Alice – tuse îngrijorătoare.”

— Ei, o să fim numai opt, reluă Henriette cu resemnarea amărâtă a unei gazde care-şi vede risipindu-se musafirii.

Atunci feciorul deschise uşa sufrageriei anunţând că masa era servită şi Henriette adăugă:

— Venim toţi... Dă-mi braţul, Claude.

Sandoz îl luase pe cel al Mathildei, Jory se ocupă de Christine, în timp ce Mahoudeau şi Gagnière îi urmau, continuând să facă glume decoltate pe seama a ceea ce ei numeau „umplutura” frumoasei patroane a magazinului cu ierburi.

Sufrageria în care intrară, foarte mare, era luminată puternic şi părea veselă când ieşeai din lumina discretă a salonului. Pereţii acoperiţi cu faianţă veche aveau tonurile amuzante ale pozelor pentru copii. Două bufete, unul cu sticlărie, celălalt cu argintărie sclipeau ca nişte vitrine cu giuvaieruri. Iar masa scânteia în mijloc asemeni unei capele luminate, sub lustra împodobită cu lumânări, cu faţa ei de masă sclipitoare care scotea în evidenţă frumoasa aşezare a tacâmurilor, farfuriile pictate, paharele de cristal, cănile albe şi roşii, aperitivele simetric înşiruite în jurul buchetului din mijloc, un coş de trandafiri roşii ca purpura.

Se aşezară, Henriette între. Claude şi Mahoudeau, Sandoz având pe Mathilde şi pe Christine lângă el, Jory şi

Gagnière la cele două capete. Servitorul tocmai sfârşea de servit supa, când doamna Jory făcu o gafă. Voind să fie amabilă, şi pentru că nu auzise scuzele soţului ei, îi spuse stăpânului casei:

— Ei, eşti mulţumit de articolul de azi-dimineaţă? Chiar Edouard a revăzut corecturile, cu mare grijă.

Atunci Jory se tulbură şi se bâlbâi:

— Nu, deloc, cum aşa! Articolul e foarte prost, ştii că a fost băgat seara trecută, când eu nu eram acolo.

După tăcerea jenată care se lăsase, ea îşi înţelese greşeala. Dar agravă situaţia, aruncându-i o privire ascuţită şi răspunzându-i foarte tare, ca să-l copleşească şi să se pună pe ea la adăpost:

— Iar una dintre minciunile tale! Nu fac decât să repet ce mi-ai spus... Ai înţeles? N-am chef să mă faci caraghioasă.

Asta îngheţă începutul mesei. Deşi Henriette tot îi îmbia să ia chilcă, numai Christine lăuda peştişorii. Iar Sandoz, pe care jena lui Jory îl distra, îi aminti cu veselie, când apărură roşioarele prăjite, o masă de demult, la Marsilia. Ah, Marsilia, singurul oraş de pe lume unde poţi să mănânci ca lumea!

Claude, absorbit de la un timp, păru că iese dintr-un vis şi întrebă fără nicio legătură:

— Ei, s-a hotărât? Au ales artiştii pentru decoraţiunile noi de la Hôtel de Ville?

— Nu, răspunse Mahoudeau, nu s-a hotărât încă... Eu n-am să capăt nimic, pentru că nu cunosc pe nimeni. Chiar şi Fagerolles e foarte îngrijorat. Dacă n-a venit aici în seara asta înseamnă că lucrurile merg greu. S-a dus cu zilele senine, acum se impute şi trosneşte din încheieturi pictura lor vândută pe milioane!

Avu un râs de ranchiună în sfârşit satisfăcută, iar la celălalt capăt al mesei Gagnière sedase acelaşi rânjet. Apoi se consolară cu tot felul de vorbe rele, bucurându-se de catastrofa care consterna lumea tinerilor maeştri. Era

inevitabil, vremurile prezise soseau, urcarea exagerată a preţurilor tablourilor ducea la o catastrofă. De când începuse panica printre amatorii cuprinşi de acea agitaţie a jucătorilor la bursă când acţiunile scad, preţurile se prăbuşeau din zi în zi şi nu se mai vindea nimic. Să-l fi văzut pe faimosul Naudet în toiul derutei! La început rezistase, ba chiar inventase trucul cu americanul: ţinea câte un singur tablou ascuns în fundul unei galerii, solitar ca un zeu, tablou căruia nici măcar nu voia să-i spună preţul, cu certitudinea dispreţuitoare că nu va găsi un om destul de bogat; în cele din urmă îl vindea cu două sau trei sute de mii de franci vreunui porcar din New York, mândru să ia cu sine pânza cea mai scumpă din anul acela. Dar, asemenea lovituri nu se puteau repeta, şi Naudet, ale cărui cheltuieli sporiseră odată cu câştigurile, antrenat şi înghiţit de acel curent smintit pe care singur îl crease, auzea acum prăbuşindu-se sub el locuinţa lui princiară, pe care trebuia s-o apere de asaltul portăreilor.

— Mahoudeau, nu mai vrei mânătărci? îl întrerupse cu amabilitate Henriette.

Servitorul adusese fileul, mâncau toţi, golind cănile de vin; dar atmosfera era atât de înveninată, încât nimeni nu savura delicatesele, ceea ce dezola pe stăpânul şi pe stăpâna casei.

— Ce spui? Mânătărci? sfârşi prin a repeta sculptorul. Nu, mulţumesc.

Şi continuă.

— Partea nostimă e că Naudet îl urmăreşte pe Fagerolles. Da, da! E pe punctul de a-i pune lucrurile sub sechestru... Ah, ce-o să mă mai distrez! Să vedeţi ce curăţenie mare o să fie pe bulevardul Villiers, la toţi pictoraşii ăştia cu case elegante. La primăvară imobilele au să se vândă pe nimica toată... Pe scurt, Naudet, care-l obligase pe Fagerolles să construiască şi care îi cumpărase mobilă ca unei întreţinute, a vrut să-şi ia îndărăt bibelourile şi tapetele. Dar celălalt le folosise ca

garanţie pentru a împrumuta bani, aşa se pare... Vă închipuiţi scena: negustorul îl acuză că i-a stricat afacerile, expunându-şi tablourile ca un vanitos fără minte; pictorul răspunde că nu mai admite să fie furat; aşa că acum se vor mânca între ei, aşa sper!

Se auzi vocea lui Gagnière, o voce inexorabilă şi blândă de om care doarme de-a-n-picioarelea.

— S-a zis cu Fagerolles!... De altfel, niciodată n-a avut succes.

Ceilalţi protestară. Dar cu vânzarea lui anuală de o sută de mii de franci, dar cu medaliile şi cu premiile, cum rămânea? El însă, obstinat, surâdea cu un aer misterios, ca şi cum faptele erau neputincioase împotriva convingerii lui superioare. Clătina dispreţuitor din cap.

— Ia mai lăsaţi-mă în pace! în viaţa lui n-a ştiut ce este o valoare.

Jory se pregătea să apere talentul lui Fagerolles pe care-l considera creaţia lui, când Henriette le ceru puţină linişte pentru colţunaşi. Urmă o scurtă destindere, în mijlocul zgomotului cristalin al paharelor şi al clinchetului uşor al furculiţelor. Masa, a cărei frumoasă simetrie începea să se strice, părea să se fi aprins mai mult în focul încins al disputei. Iar Sandoz, cuprins de nelinişte, se mira: ce-i apucase pe toţi să atace cu atâta asprime? Oare nu debutaseră împreună, nu urmau să obţină aceeaşi victorie? Pentru prima oară amărăciunea tulbura visul lui de stabilitate eternă, acea bucurie a joilor pe care le vedea succedându-se identice şi fericite, până la sfârşitul veacurilor. Dar pentru moment fiorul nu fu decât de suprafaţă. Şi zise râzând:

— Claude, rezervă-te pentru găinuşe... Ei, Claude, unde eşti?

De când se lăsase tăcerea, Claude se întorsese la visul lui, cu privirile pierdute, tot mâncând la colţunaşi, fără să-şi dea seama; iar Christine, care nu spunea nimic, tristă şi încântătoare, nu-l slăbea din ochi. Avu o tresărire, alese

un copan printre bucăţile de găinuşe care se serveau şi a căror mireasmă de vânat umplea camera cu un iz de răşină.

— Ei, simţiţi mirosul? strigă Sandoz încântat. Îţi vine să crezi că înghiţi toate pădurile Rusiei.

Claude reveni însă la preocuparea lui.

— Şi ziceţi că Fagerolles o să aibă sala Consiliului Municipal?

Atâta fu de ajuns pentru ca să le dea apă la moară lui Mahoudeau şi lui Gagnière. Ei, ce mânjeală cu apă chioară o să fie sala aia dacă i-o vor da; făcuse destule murdării ca s-o capete. El care altădată se prefăcea că i-e silă de comenzi, pozând în marele artist solicitat până la refuz de amatori, asalta administraţia cu linguşelile lui, de când nu i se mai vindeau pânzele. Un pictor înjosindu-se în faţa unui funcţionar! Şi câte ploconeli, câte concesii şi laşităţi! Această dependenţă a artei de bunul plac stupid al unui ministru era o ruşine, o şcoală a servilităţii! Desigur că la acest dineu oficial Fagerolles pupa conştiincios în fund pe vreun şef de birou, vreuna cretin bun de împăiat.

— Ce vreţi, zise Jory. Îşi vede şi el de interesele lui şi bine face... Doar n-o să-i plătiţi voi datoriile.

— Datorii! Dar eu, eu care am crăpat de foame, eu de ce n-am datorii? rosti Mahoudeau colţos. Cine l-a pus să-şi construiască un palat; sau s-o ia de amantă pe Irma aia care-l ruinează?

Din nou Gagnière îl întrerupse, cu vocea lui ciudată de oracol, dogită şi îndepărtată.

— Irma? Păi ea îl plăteşte!

Unii se supărau, alţii glumeau, numele Irmei zbura deasupra mesei, până când Mathilde, până atunci rezervată şi mută, făcând pe distinsa, se indignă violent, cu gesturi speriate şi înfăţişarea unei evlavioase ultragiate.

— Vai, domnilor, domnilor... În faţa noastră vorbiţi

despre fiinţa aceea?... Vai, vă implor, nu!

Din clipa aceea, Henriette şi Sandoz asistară, consternaţi, la deruta meniului lor. Salata de trufe, îngheţata, desertul, totul fu înghiţit fără bucurie, în mânia crescândă a disputei; vinurile de Chambertin şi de Moselle trecură ca apa chioară. În zadar ea zâmbea, iar el, cu bonomie, se străduia să-i potolească, vorbindu-le despre slăbiciunile omeneşti. Niciunul nu da îndărăt, fiecare vorbă îi arunca pe unul asupra altuia, îndârjiţi. Acum nu mai era plictiseala vagă, saţietatea somnolentă, care altădată le întrista întrunirile; acum era ferocitatea luptei, o nevoie de a se distruge. Lumânările lustrei ardeau cu o flacără puternică, vasele de faianţă de pe pereţi îşi scânteiau florile pictate, masa părea incendiată cu învălmăşeala ei de tacâmuri şi veselă, cu violenţa discuţiilor, cu acel prăpăd care-i ţinea înfierbântaţi acolo, de două ore.

Şi Claude, în toiul discuţiilor, rosti în cele din urmă, tocmai când Henriette se hotărâse să se ridice, pentru a-i obliga, să tacă.

— Ei, de mi-ar da mie să pictez l'Hôtel de Ville şi de-aş putea-o face!... Era visul meu, să acopăr zidurile Parisului!

Se întoarseră în salon, unde tocmai fuseseră aprinse lampa cea mică şi aplicele; în comparaţie cu etuva din care ieşeau, aici aproape că li se făcu frig; cafeaua îi potoli o vreme pe comeseni. De altfel, nu mai aşteptau pe nimeni, în afară de Fagerolles. Salonul lor era foarte închis, cei doi soţi nu umblau după clienţi din lumea literară, nici nu încercau să astupe gura presei prin invitaţii. Ea avea oroare de lume, iar el spunea râzând că-i trebuiau zece arii pentru a îndrăgi pe cineva şi a-l iubi mereu. În fond fericirea, – să fi fost oare realizabilă? – se reducea la câteva prietenii solide şi un colţ de afecţiune familială. La ei nu se făcea muzică niciodată şi niciodată nu se citise vreo pagină de literatură.

În joia aceea, din pricina iritaţiei surde care persista, seara păru lungă. Doamnele începură să converseze în faţa focului ce se stingea; după ce feciorul strânse masa, uşa de la sufragerie se deschise iar, şi domnii se duseră acolo să fumeze şi să bea bere; doamnele rămaseră singure.

Sandoz şi Claude, care nu fumau, se întoarseră curând să se aşeze unul lângă altul pe o canapea lângă uşă. Cel dintâi, fericit de a-şi vedea vechiul prieten vioi şi vorbăreţ, îi evoca amintiri de la Plassans, pornind de la o ştire aflată în ajun: da, Pouillaud, ăla cu farsele de altădată din dormitor, devenit mai apoi un avocat foarte serios, avea acum necazuri, pentru că-l prinseseră cu nişte desfrânate de vreo doisprezece ani. Ah, dobitocul ăla de Pouillaud! Claude însă nu-i mai răspundea, ciulind urechile, pentru că-şi auzise numele pronunţat în sufragerie şi încerca să înţeleagă.

Erau Jory, Mahoudeau şi Gagnière, care reîncepuseră masacrul, agresivi şi lacomi. Vocile lor, mai întâi şoptite, se ridicau încetul cu încetul. Acum începuseră să ţipe.

— Ca om, vă las să-l judecaţi cum vreţi, zicea Jory, vorbind de Fagerolles. Nu face prea multe parale... V-a tras pe sfoară, ah, cum v-a mai tras pe sfoară, rupând-o cu voi şi obţinând succesul pe spinarea voastră! Asta e, că nici voi n-aţi fost şmecheri niciun pic.

Mahoudeau, furios, răspunse:

— Pe dracu! Era de ajuns să fii cu Claude pentru ca să ţi se închidă toate uşile!

— De la el ni se trage, spuse pe şleau Gagnière.

Şi continuară, lăsându-l în pace pe Fagerolles, căruia îi reproşau servilitatea faţă de ziare, alianţa cu duşmanii lor şi cochetăriile cu baroane sexagenare şi începând să lovească în Claude. Acum el era marele vinovat. Cred şi eu! În definitiv celălalt era o puşlama oarecare, aşa după cum sunt atâtea printre artiştii care agaţă publicul la colţ de stradă, care-şi părăsesc şi sfâşie prietenii, pentru ca

burghezul să consimtă să vină până la ei. Dar Claude, acest mare pictor ratat, acest neputincios incapabil să picteze ca lumea un personaj, în ciuda orgoliului lui, tare-i mai compromisese şi-i vârâse în belea! Sigur, ca să ai succes trebuia să fii rupt cu el! Dacă ar mai fi putut s-o ia de la început, ei bine, n-ar mai fi făcut prostia să se încăpăţâneze în lucruri imposibile! Şi îl acuzau că îi paralizase, că-i exploatase, da, îi exploatase şi încă într-un fel atât de greoi, de neîndemânatic, încât nici chiar el nu se alesese cu nimic din asta.

— Când v-oi spune, reluă Mahoudeau, că şi pe mine mă tâmpise într-o vreme? Când mă gândesc la asta mă tot întreb şi nu mă dumiresc de ce trecusem de partea lui. Îi semănăm? Aveam oare ceva în comun cu el? Vedeţi, e îngrozitor să-ţi dai seama de unele lucruri aşa târziu!

— Las' că şi mie, continuă Gagnière, mie mi-a furat originalitatea! Credeţi că îmi face plăcere să aud, de cincisprezece ani, repetându-se în spatele meu la fiecare tablou: „Asta e un Claude!" Ei bine, nu, m-am săturat, prefer să nu mai fac nimic... Dar dacă altădată aş fi avut mintea mai limpede, nu l-aş fi frecventat.

Era un fel de „scapă cine poate", acum se rupeau ultimele legături, în stupoarea de a se vedea dintr-odată străini şi duşmani, după lunga fraternitate din tinereţe. Viaţa îi risipise pe drum şi profundele lor nepotriviri ieşeau acum la iveală, nu mai simţeau altceva decât amărăciunea de a-şi vedea spulberat visul entuziast de luptă şi de victorie cot la cot, ceea ce acum le sporea ranchiuna.

— Fapt este, rânji Jory, că Fagerolles nu s-a lăsat copiat ca un nătăfleţ.

Dar jignit, Mahoudeau se supără.

— Rău faci că râzi, pentru că şi tu eşti unul dintre ăia care întoarce spatele... Nu spuneai tu mereu că ai să ne dai o mână de ajutor când o să ai ziarul tău?

— A, te rog, dă-mi voie...

Gagnière i se alătură lui Mahoudeau.

— Asta e adevărat! Nu mai începe să ne spui că ţi se taie tot ce scrii despre noi, din moment ce tu eşti stăpânul... Şi niciodată nicio vorbă, nici măcar nu ne-ai pomenit în ultimul tău articol despre Salon.

Jenat şi bâlbâindu-se, Jory se înfurie la rândul lui.

— Ce să vă fac? De vină e caraghiosul ăla de Claude! Eu n-am chef să-mi pierd abonaţii, pentru ca să vă fiu vouă pe plac. Dar înţelegeţi că nu sunteţi „acceptabili”! Tu, Mahoudeau, degeaba te omori cu firea, făcând chestiile alea drăguţe; iar tu Gagnière, chiar dacă nu mai faci nimic, aveţi toţi o etichetă în spate, o să vă trebuiască zece ani de trudă înainte de a scăpa de ea; şi s-au văzut unele care nu se mai dezlipesc niciodată... Ştiţi, publicul se amuza, numai voi eraţi în stare să credeţi în geniul acestui trăsnit ridicol, care o să ajungă la balamuc într-una dintre zile.

Ceea ce urmă fu îngrozitor; îşi dădură drumul toţi deodată, ajungând la reproşuri oribile, la asemenea atacuri, încât păreau că se muşcă între ei.

Pe canapea, Sandoz, tot evoca amintiri vesele, dar sfârşise prin a trage şi el cu urechea la tumultul care răzbătea prin uşa deschisă şi care-l deranja...

— N-auzi, îi spuse Claude foarte încet, cu un zâmbet de suferinţă, cum mă mai judecă!... Nu, nu, stai aici, nu vreau să le spui să tacă. Aşa-mi trebuie, pentru că n-am reuşit.

Sandoz palid, continuă să asculte această înverşunare în lupta pentru existenţă, această ranchiună a personalităţilor dezlănţuite, care distrugea himera lui despre prietenia veşnică.

Din fericire, Henriette se îngrijorase de violenţa vocilor. Se ridică şi se duse să le facă morală fumătorilor care le părăseau astfel pe doamne, ca să se certe. Se întoarseră toţi în salon asudaţi, răsuflând greu, păstrând pornirea mâniei. Şi cum, privind pendula, ea le spuse că precis

Fagerolles nu mai vine în seara aceea, reîncepură să rânjească, schimbând priviri. Ei, avea nas bun băiatul! Ştia el unde să se ducă şi unde nu, doar nu era să vină la întâlnirea cu nişte vechi prieteni care-l stinghereau şi pe care-i detesta!

Într-adevăr, Fagerolles nu veni. Seara se sfârşi anevoie. Se reîntorseseră în sufrageria în care ceaiul era servit pe o faţă de masă rusească, brodată cu roşu, reprezentând o vânătoare de cerbi; iar sub lumânările, acum din nou aprinse, era un cozonac, farfurii cu dulciuri şi prăjituri şi un lux cu adevărat barbar de lichioruri, whisky, rachiu de ienupăr, lichior de chimen, mastică de Chio. Feciorul mai aduse şi punch, şi se tot învârtea în jurul mesei, în timp ce stăpâna casei umplea samovarul ce clocotea în faţa ei. Dar toată această bunăstare, această bucurie a ochilor, acest parfum fin de ceai, nu destindea inimile. Din nou începuseră să vorbească despre succesele unora şi ghinioanele altora. De exemplu, nu erau o ruşine toate aceste medalii şi premii, toate aceste recompense care dezonorau arta, atât erau de prost împărţite? Trebuiau oare să rămână veşnic ca nişte şcolari în clasă? Toate josniciile porneau de aici, de la docilitatea şi laşitatea faţă de pedagogi, pentru a obţine note bune!

Apoi, când fură din nou în salon şi când Sandoz, dezolat, ajunsese să dorească din inimă să-i vadă plecaţi, el îi zări pe Mathilde şi pe Gagnière, aşezaţi unul lângă altul pe o canapea, vorbind languros despre muzică, în mijlocul celorlalţi extenuaţi, fără salivă, cu fălcile ostenite. Gagnière, în extaz, filosofa şi poetiza. Mathilde, târfa bătrână şi grasă, care exala şi acum mirosul suspect de farmacie, dădea ochii peste cap şi se sclifosea, de parcă o gâdila o aripă nevăzută. Se zăriseră cu o duminică în urmă la concertele Circului şi-şi împărtăşeau delectarea în fraze alternate, înaripate, vagi.

— Ah, domnule, acel Meyerbeer, uvertura la *Struensée,* fraza aceea funebră, apoi dansul ţăranilor, atât de viu, de

colorat, apoi fraza morţii, care revine, şi acel duo de violoncele!... Ah, domnule, violoncelele, violoncelele!...

— Şi, doamnă, Berlioz, aria de sărbătoare din *Romeo!...* Acel solo de clarinete, femeile iubite, cu acompaniament de harpă! Ce încântare, ce lumină care urcă... începe serbarea, un Veronese, magnificenţa tumultuoasă a Nunţii de la Cana; şi apoi se reia cântecul de iubire, dar cât de dulce şi tot mai sus, tot mai sus!...

— Domnule, aţi auzit în simfonia în la de Beethoven, acel dangăt care revine mereu şi te izbeşte în inimă?... Da, înţeleg, simţiţi ca şi mine, muzica înseamnă comuniune... Dumnezeule, cât este de trist şi de plăcut să fii în doi pentru a-l înţelege pe Beethoven şi a te cutremura!

— Dar Schumann, doamnă, dar Wagner, doamnă... Reveria lui Schumann, numai instrumente cu coarde, o ploaie fină şi călduţă picurată peste frunze de salcâm, o rază care le şterge, o lacrimă în spaţiu... Wagner, oh! Wagner, uvertura la *Vasul fantomă*, trebuie să vă placă, spuneţi-mi că vă place! Pe mine mă striveşte. Nu mai rămâne nimic, nimic, totul moare.

Vocile li se stingeau, nici măcar nu se mai priveau, copleşiţi, unul lângă altul, cu feţele în sus, fascinate.

Surprins, Sandoz se întrebă de unde putea Mathilde să fi învăţat acest jargon. Poate dintr-un articol de-al lui Jory. Remarcase de altfel că femeile vorbeau foarte bine despre muzică, fără a avea habar de ea. Şi el, pe care acreala celorlalţi îl întristase atât de tare, fu exasperat de această atitudine languroasă. Nu, nu, era destul! Că se sfâşiau între ei, asta treacă meargă, dar ce sfârşit de petrecere, cu muierea asta bătrână făcând fiţe şi gungurind despre Beethoven şi Schumann!

Din fericire, Gagnière se ridică brusc. Din adâncul extazului său, el nu uitase de oră şi-i rămăsese exact timpul cât să prindă trenul de noapte. După strângerile de mână moi şi tăcute, plecă să se culce la Melun.

— Ce ratat! murmură Mahoudeau. Muzica a ucis pictura, niciodată n-o să realizeze nimic.

Plecă şi el apoi, şi uşa nu se închisese bine în urma lui, că Jory declară:

— I-aţi văzut ultimul presse-papier? O să ajungă să sculpteze butoni de manşetă... Uite unul care a ratat o creaţie viguroasă!

Mathilde se şi ridicase, salutând-o pe Christine scurt şi sec, afectând o familiaritate mondenă faţă de Henriette, luându-şi soţul, care o ajută să se îmbrace în vestibul, umil şi îngrozit din pricina privirilor ei severe, care arătau că-l aşteaptă o răfuială.

Atunci, în urma lor, Sandoz strigă, scos din fire:

— Ăsta-i sfârşitul, era fatal ca ziaristul să-i considere rataţi pe ceilalţi, el, cârpaciul de articole ajuns să exploateze prostia publică!.. Ah, tu Mathilde, răzbunătoareo!

Nu mai rămăseseră decât Christine şi Claude. Acesta din urmă, de când salonul începuse să se golească, nu mai vorbea, prăbuşit într-un fotoliu, cuprins iarăşi de acel somn magnetic care îl înţepenea cu privirile fixe, foarte departe, dincolo de pereţi. Chipul i se încorda, o atenţie convulsivă îl împingea înainte; negreşit el vedea invizibilul şi auzea apelul tăcerii.

Christine se ridicase la rândul ei, scuzându-se că pleacă aşa, de târziu. Henriette îi prinsese mâinile şi îi repetă cât de mult ţine la ea, rugând-o să vină des, să apeleze la ea ca la o soră; în timp ce sărmana femeie, atât de dureros de fermecătoare în rochia ei neagră, dădea din cap, cu un zâmbet stins.

— Haide, îi spuse la ureche Sandoz, după ce aruncase o privire asupra lui Claude, nu te mai amărî astfel... A vorbit mult, a fost mai vesel în seara asta. Totul merge foarte bine.

Dar ea, cu o voce îngrozită:

— Nu, deloc, uită-te la ochii lui... Cât timp va avea

privirea asta, am să tremur... voi aţi făcut ce aţi putut, vă mulţumesc. Unde n-aţi reuşit voi, nimeni altcineva nu va reuşi. Doamne cât sufăr că nu mai contez deloc, că nu mai am nicio putere!

Şi cu voce tare:

— Vii, Claude?

Fu nevoită să-l cheme de două ori. El n-auzea; în cele din urmă tresări şi se ridică, spunând de parcă ar fi răspuns apelului îndepărtat de dincolo de orizont:

— Da, viu, viu.

Când Sandoz şi soţia lui rămaseră, în sfârşit, singuri în salinul fierbinte, încălzit de lămpi, încărcat parcă de o tăcere melancolică, după neplăcuta izbucnire a certurilor, se priviră amândoi şi-şi lăsară braţele în jos, amărâţi de serata lor nereuşită. Totuşi, ea încercă să facă haz, şoptind:

— Vezi, îţi spusesem eu, înţelesesem cum stau lucrurile...

Dar el o întrerupse iar, cu un gest desperat. Vasăzică astfel se sfârşea îndelunga lui iluzie, acel vis de statornicie eternă, care-l făcuse să-şi plaseze fericirea în câteva prietenii, alese încă din copilărie, şi de care să se bucure până la adânci bătrâneţi. Ah, ce grup lamentabil formau acum, ce frângere supremă, ce bilanţ jalnic, după acest faliment al iubirii! Şi se mira de prietenii pe care-i neglijase de-a lungul timpului, de marile afecţiuni pierdute pe drum, de permanenta schimbare a celorlalţi în jurul fiinţei lui, pe care n-o vedea schimbându-se. Bietele sale zile de joi îl umpleau de milă, atâtea amintiri îndoliate, moartea lentă a ceea ce iubim! Trebuiau oare acum, soţia lui şi cu el să se resemneze a trăi într-un pustiu, claustraţi în ura universală? Oare vor deschide primitor uşa în faţa unui val de necunoscuţi şi de indiferenţi? Puţin câte puţin, o certitudine urca din adâncul amărăciunii lui: totul se sfârşeşte şi nimic nu reîncepe în viaţă. Păru să se resemneze şi spuse, oftând

din greu:

— Ai dreptate... N-o să-i mai poftim împreună la masă, ar fi în stare să se sfâşie între ei.

De îndată ce ajunseră în Place de la Trinité, Claude lăsă braţul Christinei şi, mormăind că are un drum de făcut, o rugă să se întoarcă fără el. Ea îl simţise tremurând ca frunza, şi rămase încremenită de surprindere şi de spaimă; un drum la ora asta, când e trecut de miezul nopţii! Unde să meargă şi ce să facă? Îi întorsese spatele şi se pregătea să plece, când ea îl prinse din urmă, implorându-l, pretextând că îi e urât, că nu poate s-o lase aşa de târziu să urce în Montmartre. Acesta fu singurul argument care păru să-l întoarcă din drum. O luă iar de braţ, urcară strada Blanche, apoi strada Lepic şi ajunseră, în sfârşit, pe strada Tourlaque. Dar în faţa uşii, după ce sunară, o părăsi iar.

— Uite, am ajuns... Eu mă duc unde am treabă.

Şi dispăru cu paşi uriaşi, gesticulând ca un nebun. Uşa se deschisese, dar ea nici măcar n-o închise şi o luă la goană după el. Îl ajunse din urmă pe strada Lepic, dar de teamă să nu-l tulbure şi mai tare, se mulţumi din clipa aceea să nu-l mai piardă din ochi, mergând în urma lui la vreo treizeci de paşi, fără ca el să ştie. Străbătu strada Lepic, apoi coborî strada Blanche şi o luă pe Chaussée d'Antin şi Quatre-Septembre, până pe strada Richelieu. Când îl văzu apucând-o pe acolo, un frig de moarte o cuprinse: se ducea spre Séha, asta era spaima îngrozitoare care o ţinea trează nopţile. Şi acum, Doamne, ce să facă? Să meargă cu el şi să se agaţe acolo de gâtul lui? Mergea clătinându-se, şi la fiecare pas care-i apropia de râu simţea cum viaţa se scurge din ea. Da, într-acolo se ducea: prin piaţa teatrului, pe la Carrousel, apoi pe podul Saints-Pères. Aici, se apropie de balustradă deasupra apei, şi ea crezu că se aruncă; un strigăt desperat i se înăbuşi în gât.

Dar nu, Claude rămăsese nemişcat. Oare insula Cité,

inima Parisului, a cărei obsesie îl urma pretutindeni, pe care o evoca cu ochii ficşi, printre ziduri, îi lansa această chemare permanentă, auzită numai de el de la distanţe atât de mari? Ea nu îndrăznea încă să spere, se oprise în urmă ca să-l supravegheze, nebună de îngrijorare; credea mereu că-l vede făcând îngrozitorul salt şi totuşi rezista nevoii de a se apropia, din teama că va precipita catastrofa dacă el o va vedea. Doamne! să fii acolo, cu toată pasiunea devastată, cu toată sfâşietoarea dragoste maternă, să fii acolo, să asişti la tot şi să nu poţi face măcar o mişcare pentru a-l reţine!

El, nemişcat, în picioare, se profila, înalt, pe cerul nopţii.

Era o noapte de iarnă, cu cer noros, negru ca funinginea, iar un vânt puternic bătea dinspre vest, aducând frig. Parisul luminat adormise, nu mai purta în el decât viaţa felinarelor, pete rotunde ce scânteiau şi se micşorau pentru a deveni în depărtare o pulbere de stele fixe. Mai întâi se desfăşurau cheiurile, cu şirul lor dublu de perle luminoase, a căror reverberaţie arunca o licărire pe faţadele din prim plan, la stânga casele de pe cheiul Louvre, la dreapta cele două aripi ale Institutului, grămezi învălmăşite de monumente şi de construcţii, pierdute apoi în întunericul ce sporea, străpuns de scântei îndepărtate. Apoi, între aceste şiruri care se pierdeau hăt departe, podurile aruncau dâre de lumină din ce în ce mai subţirele, făcute fiecare dintr-un şir de paiete, grupate şi parcă suspendate. Şi acolo, în Sena, izbucnea splendoarea nocturnă a apei vii a oraşelor, fiecare felinar îşi reflecta flacăra, un nucleu care se alungea într-o coadă de cometă. Cele mai apropiate se confundau, incendiau curentul cu vaste evantaie de jeratic, plasate regulat şi simetrice; cele mai îndepărtate nu se zăreau sub poduri decât ca nişte punctişoare nemişcate de foc. Dar cozile mari, incendiate, trăiau, mişcătoare pe măsură ce se desfăşurau, negre şi aurii, într-un permanent freamăt de

solzi, în care simţeai curgerea infinită a apei. Şi toată Sena era aprinsă ca la o serbare submarină, o feerie misterioasă şi profundă, făcând să treacă valsuri îndărătul geamurilor roşiatice ale fluviului. Sus, deasupra acestui incendiu, deasupra cheiurilor înstelate, plutea, în cerul fără aştri, un fel de abur roşu, respiraţia caldă şi fosforescentă care, noapte de noapte, aşază peste somnul oraşului o creastă vulcanică.

Vântul sufla şi Christine dârdâind, cu ochii plini de lacrimi, simţea cum podul se învârteşte cu ea, de parcă ar fi luat-o cu sine într-un prăpăd general. Nu cumva Claude se mişcase? Nu escaladase rampa? Nu totul redevenea fix, îl regăsea în acelaşi loc, ţeapăn şi îndârjit, cu ochii aţintiţi asupra insulei Cité, dar fără s-o vadă.

Venise, chemat de ea, şi n-o vedea în adâncul tenebrelor. Nu desluşea decât podurile, carcasele fine ale construcţiilor profilându-se în negru pe apa de jeratic. Apoi, dincolo de ele, totul se pierdea, insula recădea în neant, nu i-ar mai fi regăsit nici locul, dacă nişte birje târzii n-ar fi plimbat din când în când, de-a lungul lui Pont-Neuf, scântei de felul celor care mai aleargă prin cărbunii stinşi. O lanternă roşie, la nivelul barajului de la Monetărie, zvârlea în apă o şuviţă de sânge. Ceva enorm şi lugubru, ca un trup în derivă, o şalupă desprinsă probabil de la mal cobora lent, printre licăriri, vizibilă uneori şi alteori înghiţită de întuneric. Unde oare se prăbuşise insula triumfătoare? Poate în adâncul valurilor incendiate? El privea mereu, cuprins, puţin câte puţin, de marea curgere a fluviului în noapte. Se aplecă asupra acestui şanţ vast, de o prospeţime răcoroasă de abis, în care dansa misterul flăcărilor. Vuietul adânc şi trist al curentului îl atrăgea, îi asculta chemarea, cuprins de o desperare de moarte.

De data asta Christine simţi, după felul în care-i tresărise inima, că în el încolţise gândul cel îngrozitor, îşi întinse mâinile tremurătoare pe care vântul puternic le

biciuia. Dar Claude rămăsese drept, luptând cu ispita dulce a morţii; şi timp de un ceas încheiat nu se clinti de acolo nemaiavând conştiinţa timpului, cu privirile mereu aţintite spre Cité ca şi cum, printr-un efort miraculos, ochii lui aveau să aducă lumină şi s-o invoce pentru a o revedea.

Când, în cele din urmă, Claude se întoarse de pe pod, cu un pas şovăielnic, Christine trebui să-l depăşească şi să alerge pentru a ajunge în strada Tourlaque înaintea lui.

CAPITOLUL XII

ERA APROAPE DE ORA TREI CÂND se culcară în noaptea aceea; vântul aspru de noiembrie sufla prin camera lor şi prin atelierul vast. Christine, care mai gâfâia după drumul pe care-l făcuse, se vârâse repede sub plapumă, pentru a-i ascunde că-l urmărise; iar Claude, copleşit, îşi scosese hainele una câte una, fără o vorbă. De luni de zile, patul lor era de gheaţă; se întindeau unul lângă celălalt ca nişte străini, după o lungă ruptură a legăturilor trupeşti: abstinenţă voluntară, castitate teoretică la care trebuia să ajungă pentru a dărui picturii întreaga lui virilitate; Christine o acceptase cu durere mândră şi mută, în ciuda pasiunii care o chinuia. Dar niciodată încă, până în noaptea aceea, ea nu mai simţise între ei un asemenea obstacol, un asemenea frig, de parcă nimic de acum încolo nu-i mai putea încălzi şi aşeza unul în braţele celuilalt.

Timp de vreun sfert de oră ea se luptă cu somnul care o învăluia. Era profund ostenită, o toropeală o cuprindea; dar nu ceda, temându-se să-l lase treaz. În fiecare seară, pentru a putea dormi şi ea liniştită, aştepta să adoarmă el întâi. Dar Claude nu stinsese lumânarea şi rămăsese cu ochii deschişi, aţintiţi asupra flăcării care-l orbea. La ce se gândea oare? Rămăsese cu gândul acolo, în noaptea neagră, în respiraţia umedă a cheiurilor, faţă-n faţă cu Parisul străpuns de stele ca un cer de iarnă? Şi ce freamăt

lăuntric, ce hotărâre de luat îi încrâncenau astfel chipul? Apoi, fără să vrea, Christine cedă, căzu în neantul marilor oboseli. O oră mai târziu avu o tresărire bruscă: senzaţia dezagreabilă a unui gol şi un fel de spaimă o treziră. Imediat pipăi locul de lângă ea şi-l găsi rece: deci simţise ea bine prin somn, nu mai era acolo. Se sperie, cu capul greu şi ameţit; nici nu se dezmeticise încă bine, dar zărind prin uşa întredeschisă a camerei o dâră de lumină care venea din atelier se linişti, gândindu-se că poate avea insomnie şi se dusese să ia vreo carte. Cum însă nu se întorcea, ea sfârşi prin a se ridica încetişor, să vadă ce e. Ceea ce văzu însă o răscoli atât de tare, încât rămase pironită pe ciment cu picioarele goale, atât de surprinsă, încât mai întâi nici nu îndrăzni să intre.

Claude, cu mânecile suflecate, în ciuda frigului, nu-şi pusese în grabă decât pantalonii şi papucii şi stătea în picioare pe scara din faţa tabloului. Paleta era la picioare, cu o mână ţinea lumânarea, cu alta picta. Avea ochi mari de somnambul, gesturi sigure şi ţepene; se apleca mereu ca să-şi ia culori, apoi se ridica, proiectând pe perete o umbră mare şi fantastică, cu mişcări sacadate de automat. Şi nicio suflare, nimic altceva, în imensa cameră întunecată, decât o tăcere înfiorătoare.

Tremurând toată, Christine ghicea. Obsesia, clipele petrecute acolo pe podul Saints-Pères nu-l lăsau acum să doarmă şi-l minaseră în faţa pânzei, sfâşiat de nevoia de a o revedea, în ciuda nopţii. Fără îndoială nu se urcase pe scară decât pentru a-şi umple ochii cât mai de aproape de tabloul său. Apoi, torturat de vreo nuanţă falsă, bolnav de această tară în asemenea măsură încât nu putea să aştepte zorii, apucase o pensulă, mai întâi cu simpla dorinţă de a retuşa ceva, apoi furat, din corectură în corectură, sfârşise în cele din urmă prin a picta ca un halucinat, cu lumânarea în mână, în acea lumină pală pe care mişcările lui o tulburau. Furia neputincioasă de a crea îl cuprinsese iar, se epuiza, uitând de oră, uitând de

lume, vrând atunci, pe loc, să dea viaţă operei sale.

Ah! cu câtă milă şi cu ce ochi scăldaţi în lacrimi îl privi Christine! O clipă se gândi să-l lase la această treabă fără rost, aşa cum. Îi laşi maniacului plăcerea demenţei. Acum era limpede că nu va izbuti niciodată să sfârşească tabloul. Cu cât se îndârjea mai tare, cu atât incoerenţa sporea, se vădea o îngroşare greoaie în nuanţe, un efort îmbâcsit şi şovăielnic în desen. Până şi fondul, grupul de docheri mai ales, altădată foarte reuşit, începuse să se strice; şi pictorul se îndârjea, asupra lui, voia să termine totul, înainte de a se apuca iar de figura centrală: *Femeia goală*, spaima şi năzuinţa orelor lui de lucru, trupul ameţitor care avea să-l doboare în ziua în care se va strădui iar să-i dea viaţă. De luni de zile nu se mai atinsese de ea, ; şi asta o liniştea pe Christine, o făcea miloasă şi înţelegătoare, cu toată ura geloasă ce i-o purta: câtă vreme nu se întorcea la această amantă râvnită şi temută, ea se credea mai puţin trădată.

Picioarele goale îi îngheţaseră pe ciment, se pregătea să se întoarcă în pat, când o tresărire o readuse înapoi. Nu înţelesese de la început, dar acum vedea. Cu pensula muiată în culoare, el rotunjea cu mişcări ample nişte forme pline, cu gesturi de mângâiere pasionată; avea un râs împietrit pe buze şi nu simţea ceara fierbinte a lumânării careţi curgea pe degete; în timp ce dăinuia doar tăcută, pasionată mişcarea de du-te vino a braţului de-a lungul peretelui; o confuzie enormă şi neagră, o îmbrăţişare învălmăşită de membre, într-o împerechere brutală. Lucra la *Femeia goală*.

Atunci Christine deschise uşa şi intră. O revoltă nestăvilită o împingea, mânia soţiei batjocorite la ea acasă, înşelată în timp ce dormea în camera vecină. Da, era bineînţeles cu cealaltă, îi picta pântecele şi coapsele ca un vizionar nebun, pe care goana dureroasă după adevăr îl împingea la exaltarea irealului, iar coapsele se aureau precum coloanele unui tabernacol, pântecele

devenea un astru scânteind de galben şi de roşu aprins, superb şi în afara vieţii. O atât de stranie goliciune de chivot, în care nestematele păreau să scânteieze ca pentru o închinare religioasă; sfârşi prin a o scoate din fire. Suferise prea mult şi nu mai voia să tolereze o asemenea trădare.

Totuşi, la început, ea se arătă numai desperată şi rugătoare. Nu era decât o mamă care-şi dojeneşte copilul artist fără minte.

— Claude, ce faci acolo? Spune şi tu dacă are vreun rost ideea asta a ta? Te rog, vino şi te culcă, nu mai sta pe scară că ai să te îmbolnăveşti.

El nu răspunse, se aplecă iar pentru a-şi muia penelul şi făcu să scânteieze vintrele pe care le accentuă cu două trăsături de roşu aprins.

— Claude, ascultă-mă te implor, vino cu mine... Ştii că te iubesc, vezi în ce hal de îngrijorare m-ai adus... Întoarce-te, întoarce-te dacă nu vrei să mor şi eu de atâta frig şi de atâta aşteptare.

Buimac, el nici n-o privi, ci spuse numai cu o voce sugrumată. Înflorind cu carmin buricul.

— Ia mai lasă-mă în pace! Vezi că lucrez.

O clipă, Christine rămase fără glas. Se îndreptă, ochii i se aprinseră de un foc întunecat, o revoltă întreagă îi însufleţea fiinţa blândă şi dulce. Apoi izbucni, cu violenţa unei sclave scoase din minţi.

— Ei bine, nu, n-am să te las în pace! M-am săturat, am să-ţi spun tot ceea ce mă înăbuşă şi mă ucide de când te cunosc... Pictura asta, da! pictura ta este ucigaşa care mi-a otrăvit viaţa. Presimţisem asta din prima zi; mi-a fost teamă de ea ca de un monstru, mi se părea oribilă, fioroasă; dar ce să-i faci, omul e laş, te iubeam prea mult ca să n-o iubesc şi pe ea şi am sfârşit prin a mă obişnui cu această criminală... Dar, după aceea, cât am mai suferit din pricina ei, cum m-a mai torturat! în zece ani nu-mi amintesc de o zi măcar în care să nu fi plâns... Nu, te rog

să mă laşi să mă descarc, trebuie să vorbesc dacă am găsit puterea s-o fac. Zece ani de părăsire, de strivire zilnică; nu mai însemn nimic pentru tine, mă dai deoparte, am ajuns un fel de servitoare, în timp ce neruşinata s-a băgat între noi, a pus mâna pe tine, şi acum triumfă şi mă insultă... îndrăzneşte numai să spui că nu te-a înhăţat, bucăţică cu bucăţică, ţi-a luat creierii, inima, carnea, totul! Te stăpâneşte ca un viciu, te mănâncă. Pe scurt, ea e nevasta ta! Nu eu, ea se culcă cu tine, blestemata, putoarea!

Acum, Claude o asculta, surprins de strigătul ei de adâncă suferinţă, încă nedezmeticit din visul lui exasperat de creator, neînţelegând încă bine de ce-i vorbea ea astfel. Şi în faţa acestei buimăceli, a acestui tremur de om surprins şi stingherit în desfrâul lui, ea se înfurie mai tare, urcă pe scară, îi smulse lumânarea din mână şi o plimbă la rândul ei în faţa tabloului.

— Dar, priveşte, te rog, vezi şi tu unde ai ajuns! E hidos, e lamentabil, e grotesc, trebuie până la urmă să recunoşti! îţi dai seama cât e de urât, de imbecil? Vezi bine că eşti învins, de ce te mai încăpăţânezi? E o nebunie şi asta mă revoltă. Dacă nu poţi fi un mare pictor, măcar să ne trăim viaţa, ah, viaţa...

Aşezase lumânarea pe platforma scării şi cum el coborâse, clătinându-se, ea sări după el şi ajunseră amândoi jos, el căzut pe ultima treaptă, ea ghemuită, strângându-i cu putere mâinile inerte care atârnau.

— Ascultă-mă, ne rămâne viaţa... Alungă-ţi coşmarul şi să trăim, să trăim amândoi... Nu-i şi aşa destul de stupid că suntem numai doi, că am început să îmbătrânim şi că ne chinuim fără să ştim să găsim puţină fericire? Ca mâine o să ne înghită pământul, să încercăm şi noi să avem puţină căldură, să trăim, să ne iubim. Aminteşte-ţi de Bennecourt!... Ascultă-mi visul. Eu te-aş lua şi mâine de aici, te-aş duce departe de Parisul ăsta blestemat, undeva în vreun colţişor liniştit; să vezi ce viaţă tihnită

am duce şi ce bine ar fi, cum am uita de toate, unul în braţele celuilalt!... Dimineaţa să dormim într-un pat mare; apoi să ne plimbăm la soare, să simţim la prânz aroma mâncării, să lenevim după masă, iar serile să le petrecem la lumina lămpii. Şi gata cu chinurile pentru nişte himere, nimic altceva decât bucuria de a trăi... Oare nu-ţi ajunge că te iubesc, că te ador, că accept să-ţi fiu slujnică, să nu exist decât pentru plăcerea ta... Mă auzi? Te iubesc, te iubesc! Ce vrei mai mult, e de ajuns că te iubesc!

El îşi desprinsese mâinile şi răspunse cu o voce posacă, făcând un gest de refuz:

— Nu, nu e de ajuns... Nu vreau să plec cu tine, nu vreau să fiu fericit, vreau să pictez.

— Iar eu să mor, nu? Să mori şi tu, să ne înghită pictura asta tot sângele şi toate lacrimile! Nu există pe lume decât arta, ea e stăpâna noastră, atotputernica zeitate. Dumnezeul ameninţător care ne loveşte şi pe care tu îl cinsteşti. Iar dacă ne va distruge, are dreptul s-o facă, iar tu îi vei fi recunoscător.

— Da, sunt al ei, să facă ce va voi din mine... Aş muri dacă n-aş mai picta, prefer să pictez şi să mor. Şi, de altfel, voinţa mea nu contează. Asta e, în afară de asta nu-mi pasă de nimic, să vină prăpădul!

Ea se ridică, într-un nou avânt de mânie. Vocea îi redevenea dură şi pasionată.

— Da, dar eu sunt vie, şi femeile pe care le iubeşti sunt moarte... Să nu spui nu, ştiu bine că toate femeile astea pictate sunt amantele tale şi am ştiut-o chiar înainte de a fi a ta; mi-era de ajuns să văd cum le mângâiai goliciunea, cu ce ochi le contemplai apoi ore în şir. Îţi dai seama cât era de bolnăvicioasă, de stupidă o asemenea dorinţă la un băiat? Să fii nebun după nişte poze, să strângi în braţe vidul unei iluzii! Şi erai foarte conştient de asta, te ascundeai ca de un lucru de nemărturisit... Pe urmă, scurtă vreme, mi s-a părut că mă iubeşti pe mine. Atunci mi-ai povestit de prostiile astea, de dragostea

pentru muierile tale, cum le spuneai, glumind pe socoteala ta. Aminteşte-ţi că te apuca mila pentru aceste umbre când mă ţineai în braţe... Şi n-a durat multă vreme, te-ai întors la ele – Doamne, cât de repede! — ca un maniac ce se reîntoarce la obsesia lui. Eu, cea care existam, nu mai eram, iar ele, plăsmuirile, redeveneau singura realitate din existenţa ta... N-ai ştiut niciodată ce am îndurat eu atunci, căci tu nesocoteşti toate femeile; am trăit alături de tine fără să mă înţelegi. Da, eram geloasă pe ele. Când îţi pozam goală, doar un gând îmi da curajul s-o fac: voiam să lupt, speram să te recâştig; şi nimic, nici măcar o sărutare pe umăr, înainte de a mă îmbrăca! Dumnezeule! cât de ruşine mi-a fost adesea! cât amar a trebuit să înghit, simţindu-mă dispreţuită şi trădată! De atunci, dispreţul tău n-a făcut decât să crească, şi uite unde am ajuns: ne culcăm unul lângă celălalt, noapte de noapte, fără ca măcar să ne atingem. Sunt opt luni şi şapte zile, le-am numărat! Opt luni şi şapte zile de când n-a mai fost nimic între noi..

Şi continuă să vorbească cu îndrăzneală, fără ruşine, ea, senzuala pudică, atât de arzătoare în dragoste, cu buzele stăvilind ţipete, iar apoi atât de discretă, atât de mută asupra acestor lucruri, refuzând să vorbească despre ele, întorcând capul cu zâmbete jenate. Acum însă dorinţa o exalta, această abstinenţă era o ocară. Şi gelozia ei nu se înşela, tot pictura era de vină, pentru că virilitatea pe care i-o refuza, el o păstra şi o dăruia rivalei preferate. Ea ştia bine de ce o neglija astfel. La început, când îl aştepta a doua zi multă treabă şi seara, la culcare, ea se lipea de dânsul, Claude îi spunea că nu vrea, că asta l-ar obosi prea tare; mai târziu pretinsese că atunci când se desprindea din braţele ei, îi trebuiau trei zile ca să-şi revină, cu gândurile răvăşite, incapabil de a realiza ceva; şi astfel, încetul cu încetul, ruptura se produsese, întâi o săptămână pentru terminarea unui tablou, apoi o lună pentru a nu stingheri începutul altuia, şi apoi alte

amânări, ocazii neglijate, dezvăţarea lentă, uitarea finală, în fond, Christine regăsea teoria pe care de sute de ori el i-o repetase: geniul trebuia să fie cast, să nu se culce decât cu opera lui.

— Mă respingi, sfârşi ea cu violenţă, te depărtezi de mine noaptea de parcă ţi-ar fi scârbă, te duci în altă parte şi pentru ce, ca să iubeşti ce? Un nimic, o aparenţă, nişte pulbere, nişte culoare pe o pânză. Dar, pentru Dumnezeu, priveşte o numai pe femeia asta a ta, uită-te şi tu ce monstru ai făcut din ea în nebunia ta! Poate să fie astfel făcută o femeie, să aibă coapsele de aur şi flori sub pântece?... Trezeşte-te odată, deschide ochii şi întoarce-te la realitate.

Claude, ascultând de gestul dominator cu care ea îi arăta tabloul, se ridicase şi privea. Lumânarea, rămasă sus pe platforma scării, lumina *Femeia* ca într-o biserică, în timp ce camera imensă rămânea scăldată în întuneric. Trezindu-se, în sfârşit, din visul lui, o zări, şi *Femeia,* văzută astfel de jos, de la o mică distanţă, îl umplea de stupoare. Cine oare pictase acest idol al unei religii necunoscute? Cine o făcuse din metale, din marmură şi din nestemate, înflorindu-i trandafirul sexului între coloanele nepreţuite ale coapselor, sub bolta sacră a pântecului? Oare el, fără să ştie era făurarul acestui simbol al dorinţei nepotolite, al acestei imagini extraumane a cărnii, devenită aur şi diamante între degetele lui, în strădania vană de a crea viaţa? Şi uluit, se temea de opera lui, tremurând de acest salt brusc într-o lume necunoscută, înţelegând bine că nici realitatea nu-i mai era accesibilă, la capătul luptei lui îndelungate pentru a o învinge şi a o plămădi mai vie cu mâinile lui bărbăteşti.

— Vezi, vezi! repetă Christine victorioasă.

Şi el, foarte încet bâiguia:

— Doamne, ce am făcut? Oare chiar e imposibil să creezi? Mâinile noastre nu au oare puterea de a plămădi

fiinţe?

Ea îl simţi că slăbeşte şi-l prinse în braţe:

— Dar spune-mi, de ce toate prostiile astea, de ce altceva decât eu, care te iubesc?... M-ai luat ca model, ai vrut să-mi copiezi trupul. Spune şi tu, la ce bun? Vezi bine că nici nu se compară cu mine acest copii. Sunt îngrozitoare, ţepene şi reci ca nişte cadavre... Eu te iubesc şi vreau să fii al meu. Trebuie să-ţi spun totul, pentru că tu nu înţelegi, când mă învârtesc în jurul tău, când mă ofer să-ţi pozez, când sunt în preajma ta şi-ţi sorb suflarea. Ce vrei? Eu te iubesc, sunt vie şi te doresc...

Nebuneşte, îşi încolăcea braţele şi picioarele în jurul lui. De sub cămaşa, pe jumătate sfâşiată, ţâşneau sânii pe care şi-i strivea de el, vrând parcă să se contopească cu el în această ultimă bătălie, ea, întruparea pasiunii, dezlănţuită cu vălmăşagul vălvătăilor ei, fără rezerva castă de altădată, pornită să spună totul şi să facă totul pentru a învinge. Chipul i se tumefiase, ochii blânzi şi fruntea limpede dispăreau sub şuviţele încolăcite ale părului şi nu i se mai vedeau decât maxilarul proeminent, bărbia violentă şi buzele roşii.

— Nu, lasă-mă, şopti Claude! Doamne, cât sunt de nefericit!

Cu vocea ei pătimaşă, Christine continuă:

— Poate crezi că sunt bătrână. Da, mi-ai spus că a început să-mi îmbătrânească corpul şi te-am crezut, mă studiam în timp ce-ţi pozam, ca să-mi caut riduri... Dar nu e adevărat! Ştiu eu bine că n-am îmbătrânit, că sunt tot tânără şi puternică.

Apoi, văzând că nu se dădea bătut, îi spuse:

— Priveşte!

Se îndepărtase cu câţiva paşi şi, dintr-o singură mişcare, îşi scoase cămaşa, rămânând goală, nemişcată, în atitudinea pe care o păstrase în timpul lungilor şedinţe de pozat. Apoi făcu un gest pentru a-i arăta personajul

din tablou:

— Poftim, poţi să compari, eu sunt mai tânără ca ea... Degeaba i-ai pus tu tot felul de zorzoane pe piele, tot veştedă e ca o frunză uscată... Eu am tot optsprezece ani, pentru că te iubesc.

Şi, într-adevăr, strălucea de tinereţe în lumina palidă, în acest mare elan de iubire, picioarele îi apăreau suple, fine, splendide, şoldurile îşi unduiau rotunjimea mătăsoasă, pieptul tare se înălţa, umflat de sângele dorinţei.

Apoi, îl cuprinse iar şi se lipi din nou de el, fără cămaşa care-o stingherea; şi mâinile ei rătăceau, îi mângâiau pieptul, umerii, de parcă i-ar fi căutat inima în această mângâiere pe dibuite, această luare în stăpânire, prin care părea că vrea să se contopească cu el; şi în tot acest răstimp îl săruta sălbatic, cu gura ei lacomă, pe piele, pe bărbie, pe mâneci, în gol. Vocea ei îşi pierdea puterea, nu mai era decât o suflare gâfâită, întretăiată de suspine.

— O, întoarce-te la mine să ne iubim iar!... Tu chiar n-ai sânge în vine, din moment ce umbrele îţi sunt de ajuns? întoarce-te şi ai să vezi ce bine e să trăieşti... Mă auzi, să trăim unul de gâtul celuilalt, să petrecem nopţile astfel, strânşi, vârâţi unul într-altul, şi apoi s-o luăm de la început în ziua următoare, şi tot aşa, şi tot aşa...

El fremăta şi, puţin câte puţin, o strângea şi el în braţe, din cauza spaimei pe care i-o pricinuise cealaltă, idolul; iar ea se făcea tot mai seducătoare, îl îmblânzea, îl cucerea.

— Ascultă-mă, ştiu că te urmăreşte un gând îngrozitor; ştiu şi nu ţi-am vorbit niciodată despre asta, pentru că nu trebuie să chemi nefericirea; dar eu noaptea nu mai dorm, mă îngrozeşti. În seara asta te-am urmărit acolo, pe podul pe care-l detest, şi am tremurat, Doamne, am crezut că totul s-a sfârşit şi că te-am pierdut!... Dumnezeule, ce m-aş face? Am nevoie de tine, doar n-ai de gând să mă ucizi!... Să ne iubim, să ne iubim...

Atunci el cedă, înduioşat de această pasiune fără margini. Era o tristeţe nesfârşită, o prăbuşire a lumii întregi în care fiinţa lui se topea. O strânse cu dragoste şi el, plângând în hohote şi bâiguind:

— E adevărat, am avut acest gând îngrozitor... Aş fi făcut-o, dar m-am oprit, gândindu-mă la acest tablou ne terminat... Cum să mai trăiesc, dacă munca nu mă mai vrea? Cum să mai trăiesc după asta, după tot ce e acolo, după tot ce am stricat adineauri?

— Te voi iubi şi ai să trăieşti.

— Niciodată nu mă vei iubi de ajuns... Mă cunosc bine. Mi-ar trebui o bucurie care nu există, ceva care să mă facă să uit totul. Nici până acum nu m-ai putut ajuta! N-ai nicio putere.

— Ba da, ba da, ai să vezi... Uite, am să te strâng aşa, am să-ţi sărut ochii, gura, tot trupul. Am să te încălzesc la sinul meu, am să-mi înnod braţele de mijlocul tău, am să fiu sufletul tău, sângele tău, carnea ta...

De data aceasta el se simţi învins, înfierbântat şi el, se refugie în ea, cufundându-şi capul între sânii ei, acoperind-o la rândul său cu sărutări.

— Aşa să fie! Salvează-mă, da, ia-mă cu tine, dacă nu vrei să mă omor!... Inventă tu o fericire, învaţă-mă una care să mă oprească... Adoarme-mă, topeşte-mă, să devin al tău, sclavul tău, de ajuns de mic să mă pot adăposti sub tălpile tale, în pantofii tăi... Ah, de-aş putea să mă cobor acolo, să nu trăiesc decât din parfumul tău, să te ascult ca un câine credincios, să mă hrănesc, să te iubesc şi să dorm, de-aş putea, o, de-aş putea!

Atunci ea scoase un strigăt de victorie.

— În sfârşit, eşti al meu, nu mai exist decât eu, cealaltă e în sfârşit ucisă!

Îl smulse de lângă opera detestată şi-l duse în camera ei, în patul ei, fremătătoare şi triumfătoare. Pe scară, lumânarea care se stingea pâlpâi în urma lor, apoi se întunecă. Bătea de cinci la ceasul cu cuc, nicio licărire nu

lumina încă cerul întunecat de noiembrie. Şi totul fu înghiţit de tenebrele reci.

Pe bâjbâite, Christine şi Claude se rostogoliră de-a curmezişul patului, cuprinşi de o frenezie, de o furie pe care n-o cunoscuseră nicicând, nici măcar în primele zile ale legăturii lor. Tot trecutul le revenea parcă în inimă, dar într-o împrospătare acută, care-i ameţea cu o beţie delirantă. Întunericul pâlpâia în jurul lor, dar ei călătoreau pe aripi de flăcări foarte sus, dincolo de lume, cu mişcări regulate, continue, mereu mai sus. Chiar şi el scotea strigăte, departe de nefericirea lui, uitând, renăscând la o viaţă de fericire. Provocătoare, dominatoare, cu un râs de orgoliu senzual, ea îl puse apoi să hulească: „Spune că pictura e o tâmpenie. — Pictura e o tâmpenie. — Spune că n-ai să mai lucrezi, că nu-ţi pasă, că ai să-ţi arzi tablourile de dragul meu. — Am să-mi ard tablourile şi n-am să mai lucrez. — Şi spune că nu mă ai decât pe mine, că singura fericire e să mă ţii în braţe ca acum, că scuipi pe cealaltă, scârba pe care ai pictat-o. Scuipă, scuipă, să văd eu. — Uite, scuip, nu te am decât pe tine”. Şi îl strângea să-l înăbuşe, posedându-l ea pe el. Porniră iar, în ameţeala călătoriei lor înaripate, printre stele, încântarea începu iar, de trei ori li se păru că zburau de pe pământ până la marginea cerului. Ce mare fericire! Cum de nu se gândise să se vindece cu această fericire sigură? Ea i se dăruia mereu; el va trăi în bucurie, mântuit desigur, acum că poseda această beţie.

Începea să se lumineze, când Christine, fericită, fulgerată de somn, adormi în braţele lui Claude. Îl înlănţuia cu coapsa ei; azvârlise un picior de-a curmezişul peste picioarele lui, ca pentru a se asigura că nu-l va mai scăpa; şi, cu capul rezemat pe acest piept de bărbat care-i servea de pernă călduţă, ea respira uşor, cu un zâmbet pe buze. El închisese ochii; dar din nou, în ciuda oboselii covârşitoare, îi deschise şi privi întunericul. Acum somnul fugea de el, un elan surd de idei confuze se ridica din

buimăceala lui, pe măsură ce se răcorea şi se desprindea din ameţeala voluptuoasă, care îi înfiorase toate fibrele trupului. Când veniră zorii, ca un fel de mânjeală galbenă – pată de noroi lichid în geamuri – el tresări şi crezu că aude o voce imperativă, chemându-l din fundul atelierului. Îl cuprinseră iar gândurile, toate gândurile copleşitoare, care-i brăzdau chipul, crispându-i maxilarele într-o expresie de dezgust, încrustând două cute amare care dădeau feţii expresia răvăşită a unui moşneag. Acum coapsa aceasta de femeie întinsă peste el căpăta greutatea plumbului; suferea din pricina ei, ca de un supliciu, ca de un pietroi care i-ar fi zdrobit genunchii pentru nişte greşeli neispăşite; îl apăsa şi capul ei, care i se rezema de coaste, oprindu-i cu greutatea pe care o simţea enormă, bătăile inimii. Totuşi, multă vreme nu voi s-o deranjeze, în ciuda exasperării lente a întregului său trup, un fel de repulsie şi de ură neînfrânată care-l făcea să tresară de revoltă. Parfumul cocului ei desfăcut, mirosul puternic al părului mai ales, îl exaspera. Şi din nou brusc, vocea puternică din fundul atelierului îl chemă, imperioasă. Atunci el se hotărî să isprăvească, suferea prea mult, nu mai putea trăi din moment ce totul minţea şi nu exista nimic bun. Mai întâi lăsă să alunece capul Christinei, care-şi păstra surâsul vag; apoi, trebui să se mişte, cu nesfârşite precauţii, pentru a-şi desprinde picioarele din apăsarea coapsei ei, pe care o împinse puţin câte puţin, cu o mişcare naturală, ca şi cum ea singură ar fi cedat. În sfârşit rupsese lanţul, era liber. Un al treilea apel îl făcu să se grăbească şi trecu în camera vecină zicând:

— Da, da, vin!

Ziua tot nu se limpezea, murdară şi tristă, una dintre acele dimineţi lugubre de iarnă; şi după o oră Christine se trezi, cuprinsă de un fior de gheaţă. Mai întâi nu înţelese: oare de ce era singură? Apoi, îşi aminti: adormise cu obrazul la pieptul lui, cu picioarele împletite într-ale lui.

Atunci cum de plecase? Şi unde putea să fie? Deodată, deşi buimacă de somn, ea sări într-un suflet din pat şi alergă în atelier. Dumnezeule, iar se dusese lângă cealaltă, iar îl luase cealaltă, tocmai când ea credea că-l cucerise pentru totdeauna?

La prima privire nu văzu nimic, atelierul îi păru pustiu în lumina rece şi nămoloasă a zorilor. Dar tocmai când se liniştise năzărind pe nimeni, ridică ochii spre pânză şi un strigăt înfiorător îi ţâşni din gâtlej:

— Claude, vai Claude!...

Claude se spânzurase de scara cea mare, în faţa operei lui ratate. Luase pur şi simplu una dintre frânghiile care ţineau cadrul fixat de perete şi urcase pe platformă, ca să-i prindă capătul de traversa de stejar pe care el o fixase acolo într-o zi, pentru a consolida usciorii. Iar de acolo îşi dăduse drumul în gol. Desculţ, în cămaşă, desfigurat, cu limba neagră şi ochii însângeraţi ieşiţi din orbite, el atârna acolo, în mod înspăimântător, mărit parcă în înţepenirea nemişcată, cu chipul întors către tablou, aproape de *Femeia goală,* de parcă i-ar fi trimis sufletul lui într-un ultim horcăit, de parcă ar mai fi privit-o încă cu ochii lui ficşi.

Christine însă se ţinea dreaptă, înnebunită de durere, de groază şi de mânie. Tot trupul ei fierbea, iar din gât nu-i mai ieşea decât un fel de urlet neîntrerupt. Deschise braţele, le întinse spre tablou, cu pumnii strânşi.

— Claude, vai Claude!... Te-a luat, te-a ucis, te-a ucis, scârnăvia!

Apoi picioarele n-o mai duseră, se clătină şi căzu pe ciment. Prea multa suferinţă îi luase tot sângele din inimă; zăcea leşinată, aproape moartă, ca o zdreanţă albă, nefericită şi zdrobită de atotputernicia feroce a artei. Deasupra ei *Femeia* strălucea, cu sclipirea ei simbolică de idol, pictura triumfa, ea singură nemuritoare şi neînvinsă, până şi în demenţa ei.

Luni de-abia, după formalităţile şi întârzierile pricinuite

de sinucidere, când Sandoz veni dimineaţa la ora nouă pentru înmormântare, nu găsi în strada Teurlaque decât vreo douăzeci de persoane în faţa casei. Adânc îndurerat, el alerga de trei zile, obligat să se ocupe de toate: mai întâi trebuise s-o transporte la spitalul Lariboisière pe Christine, care trăgea să moară; apoi alergase de la primărie la pompele funebre, şi de acolo la biserică, plătind în dreapta şi în stânga, plecându-se în faţa obiceiurilor, destul de nepăsătoare de altfel, din moment ce preoţii binevoiau să se ocupe de acest cadavru cu urme de ştreang pe gât. Iar printre oamenii care aşteptau, el nu zări decât vecini, cărora li se adăugaseră câţiva curioşi; în timp ce pe la ferestre se iţeau capete şi oamenii şopteau, aţâţaţi de drama care se petrecuse. Fără îndoială că băieţii trebuiau să vină. Sandoz nu putuse să scrie familiei, pentru că nu cunoştea nicio adresă; şi se dădu deoparte, deîndată ce văzu venind două rude, pe care cele trei rânduri seci din ziare le scoseseră din uitarea în care Claude însuşi le lăsa: o verişoară bătrână, cu înfăţişarea dubioasă de vânzătoare de haine vechi, şi un văr foarte bogat, decorat, proprietar al unuia din marile magazine ale Parisului, om de treabă cu toată eleganţa lui, dornic să-şi arate înclinaţia superioară pentru artă. Imediat verişoara urcă, examină atelierul, remarcă mizeria absolută ce domnea acolo şi coborî iar, crispată, iritată de această corvoadă inutilă. Dimpotrivă, verişorul se ţinu bine şi merse cel dintâi în urma dricului, ţinând doliul cu o decenţă plină de demnitate.

Tocmai când cortegiul se pusese în mişcare, apăru Bongrand şi rămase alături de Sandoz, după ce-i strânse mâna. Era foarte sumbru şi şopti, aruncând o privire spre cele cincisprezece-douăzeci de persoane care participau la ceremonie.

— Ah, bietul băiat!... Cum, nu suntem decât noi doi?

Dubuche era la Cannes cu copiii. Jory şi Fagerolles

lipseau, unul având oroare de moarte, celălalt fiind prea ocupat. Doar Mahoudeau prinse din urmă convoiul, pe când urca strada Lepic, şi le spuse că Gagnière pierduse probabil trenul.

Încet, dricul urca panta abruptă care şerpuieşte în jurul colinei Montmartre. Din loc în loc, porneau în jos străzi transversale, goluri neaşteptate subliniau imensitatea Parisului, profundă şi amplă precum o mare. Când ajunseră în faţa bisericii Saint-Pierre şi sicriul fu transportat sus, el domină o clipă marele oraş. Cerul iernii era cenuşiu, aburi mari zburau, purtaţi de suflul unui vânt glacial şi sub această brumă, ce umplea orizontul cu valurile ei ameninţătoare, oraşul părea mai mare, fără sfârşit. Sărmanul mort, care voise să-l cucerească şi care-şi frânsese gâtul, trecu prin faţa lui, ţintuit sub un capac de stejar, întorcându-se în pământ, ca unul dintre acele valuri de mocirlă pe care oraşul le ducea cu sine.

La ieşirea din biserică, verişoara dispăru, Mahoudeau de asemenea. Vărul îşi reluase locul în urma sicriului. Şapte alte persoane necunoscute se hotărâră să-l urmeze şi o porniră spre cimitirul nou de la Saint-Ouen, pe care poporul îl numeşte cu numele neplăcut şi lugubru de Cayenne. Erau zece la număr.

— Vasăzică n-o să fim decât noi doi – repetă Bongrand, continuând să meargă alături de Sandoz.

Acum, convoiul, precedat de trăsura mortuară în care se aşezaseră preotul şi copilul de cor, cobora celălalt versant al colinei, de-a lungul străzilor întortocheate şi abrupte ca nişte poteci de munte. Caii de dric alunecau pe pavajul soios, se auzeau zgomotele surde ale roţilor, în urmă, cei zece călcau anevoios, se împiedicau în băltoace, atât de prinşi de greul acestui coborâş, încât deocamdată nu-şi vorbeau. Dar după ce coborâră strada Ruisseau şi ajunseră la poarta Clignancourt, în mijlocul acelor spaţii vaste în care se desfăşoară bulevardul de rond, linia de centură, taluzurile şi şanţurile fortificaţiilor,

se auziră suspine de uşurare, oamenii începură să schimbe câteva cuvinte şi să se răzleţească.

Puţin câte puţin, Sandoz şi Bongrand ajunseseră la coada convoiului, ca pentru a se izola de aceşti oameni pe care nu-i văzuseră în viaţa lor. Când dricul trecu de barieră, Bongrand se întoarse spre Sandoz:

— Şi cu biata nevastă-sa ce e de făcut?

— Doamne, ce jale! răspunse Sandoz. Am fost ieri s-o văd la spital. Are o congestie cerebrală. Medicul pretinde că o să scape, dar că o să iasă îmbătrânită cu zece ani şi fără pic de vlagă. Ştiţi că ajunsese aproape să uite şi să scrie! Ce decădere, ce distrugere, o fată de familie bună, ajunsă mai rău ca o servitoare! Dacă nu ne vom îngriji de ea ca de o infirmă, o să sfârşească spălând vase cine ştie pe unde.

— Şi bineînţeles n-are un ban?

— Niciun ban. Speram sa găsesc studiile pe care le făcuse el după natură pentru tabloul cel mare, studiile acelea splendide, pe care le folosea după aceea atât de prost. Dar am scotocit în zadar, dădea tot ce avea, îl furau toţi. Nu, absolut nimic mai acătării, nimic decât pânza aceea mare pe care am dat-o jos şi am ars-o eu însumi, cu sete, ca să mă răzbun!

Tăcură un timp. Drumul larg, către Saint-Ouen, se întindea drept, la nesfârşit; şi, în mijlocul câmpiei goale, micul convoi se pierdea jalnic, de-a lungul şoselei pe care curgea un şuvoi mocirlos. Un şir dublu de împrejmuiri o mărginea, terenuri virane se întindeau la dreapta şi la stânga, şi nu se vedeau departe decât coşurile uzinelor şi câteva case albe, înalte, izolate şi aşezate pieziş. Străbătură apoi bâlciul de la Clignancourt, barăci, circuri, căluşei de ambele părţi ale drumului, zgribulite în părăsirea de peste iarnă, cârciumioare goale, leagăne mucegăite, o fermă de operetă: *A la ferme de Picardie*, de o tristeţe neagră, dincolo de grilajul smuls.

— Ah, reluă Bongrand, îţi aminteşti de pânzele lui mai

vechi, pe care le avea pe cheiul Bourbon? Nişte bucăţi extraordinare, le ştii? Peisaje aduse din Sud, şi nuduri pictate la Boutin; îmi amintesc de nişte picioare de fetiţă, un pântece de femeie, doamne ce mai pântece, – trebuie să fie la moş Malgras – un studiu magistral pe care niciunul dintre tinerii noştri maeştri nu e în stare să-l picteze... Ce mai, omul nu era un ageamiu, ci pur şi simplu un pictor mare!

— Când mă gândesc, zise Sandoz, că toţi caraghioşii de la Şcoală şi din ziare îl acuzau de lene şi de ignoranţă, repetând care mai de care că refuzase totdeauna să înveţe meserie... Leneş, Dumnezeule! el, pe care l-am văzut leşinând de oboseală după şedinţe de câte zece ore, el care renunţase la toată viaţa lui, care s-a omorât tocmai pentru că muncea ca un nebun. Şi ignorant, auzi ce imbecilitate! Nu vor înţelege niciodată că ceea ce aduci nou, când ai norocul şi cinstea să aduci ceva, deformează ceea ce înveţi. Nici Delacroix nu ştia meserie, pentru că nu se putea închide între nişte linii exacte. Ah, nătăfleţii, elevii silitori, cu sânge vlăguit, incapabili de o abatere!

Făcu câţiva paşi în tăcere, apoi adăugă:

— Un muncitor eroic, un observator pasionat, al cărui creier era plin de ştiinţă, un temperament de mare pictor, admirabil înzestrat... Şi când te gândeşti că nu lasă nimic în urma lui.

— Absolut nimic, nici măcar o pânză, declară Bongrand. Nu-i ştiu decât schiţe, crochiuri, note făcute la întâmplare, tot acel bagaj al artistului care nu poate fi recepţionat de public... Cu adevărat un mort, un mort de-a binelea îngropăm azi!

Trebuiră însă să se zorească, rămăseseră în urmă tot luându-se cu vorba, iar dricul, după ce trecuse printre depozite de vin amestecate cu antreprize de monumente funerare, o lua la dreapta, pe aleea care ducea spre cimitir. Îl ajunseră şi ei din urmă şi intrară pe poartă odată

cu micul cortegiu. Preotul în stihar, copilul de cor purtând căldăruşa, ambii coborâţi din trăsura mortuară, mergeau înainte.

Cimitirul mare şi aproape nou era perfect aliniat pe terenul gol de la periferia oraşului, brăzdat ca o tablă de şah de alei simetrice. Puţine morminte mărgineau arterele principale, majoritatea erau la nivelul solului, într-o organizare sumară şi provizorie, din cauza concesiunilor pe cinci ani, singurele acordate; drept care, familiile celor morţi ezitau să facă cheltuieli mai serioase, şi pietrele se prăbuşeau din lipsă de fundaţii, copacii tineri n-aveau vreme să crească; un doliu trecător şi de proastă calitate imprima câmpului vast o sărăcie, o goliciune rece şi curată, o melancolie de cazarmă şi de spital. Niciun colţ de plimbare romantică, niciun ungher înfrunzit, fremătând de mister, niciun mormânt somptuos evocând orgoliul şi eternitatea. Te aflai într-un cimitir nou, aliniat, numerotat, cimitir de capitală democrată, în care morţii par să doarmă în fundul unor cartoane administrative, valul din fiecare dimineaţă împingând şi înlocuind pe cel din ajun, defilând la coadă ca la o sărbătoare, sub ochii poliţiei, pentru a evita îmbulzeala.

— Drace, şopti Bongrand, nu e prea vesel aici.

— De ce? zise Sandoz, e comod, ai aer curat... Şi chiar fără soare, uitaţi-vă ce colorit frumos!

Într-adevăr, sub cerul cenuşiu al dimineţii de noiembrie, în freamătul pătrunzător al vântului rece, mormintele joase, încărcate de ghirlande şi de coroane de mărgele[5], sclipeau în nuanţe foarte fine, de o încântătoare delicateţe. Unele erau albe de tot, altele negre de tot, după culoarea mărgelelor, şi acest contrast strălucea încetişor în verdele pal al copacilor pitici. Pe aceste morminte închiriate pe cinci ani, familiile îşi desfăşurau cultul; era o îngrămădire, o exaltare, pe care de curând Ziua Morţilor o împrospătase. Numai florile

[5] Ornament frecvent întâlnit în cimitirele catolice.

naturale, în guleraşele lor de hârtie, se şi ofiliseră. Câteva cununi de imortele galbene străluceau ca aurul proaspăt lucrat. Şi pretutindeni se zăreau mărgele, o şiroire de mărgele care ascundeau inscripţiile, acopereau pietrele şi totul în jur, mărgele formând inimi, festoane, medalioane, mărgele care încadrau subiectele de sub sticlă, cugetări, mâini înlănţuite, funde de satin, până şi fotografii de femei, fotografii galbene de mahala, biete chipuri urâte şi înduioşătoare cu surâsul lor stângaci.

În timp ce dricul mergea pe aleea dinspre Rond-Point, Sandoz, cu gândul la Claude, din pricina remarcii pe care o făcuse, referitor la culori, începu iar să vorbească:

— Un cimitir pe care l-ar fi înţeles, înnebunit cum era după modernitate... Fără îndoială suferea cu toată fiinţa lui, devastat de prea puternica leziune a geniului; trei grame în minus sau în plus, cum zicea el, când îşi acuza părinţii de a-l fi făcut atât de aiurea! Răul însă nu era numai în el, a fost victima unei epoci... Da, generaţia noastră s-a scăldat până la brâu în romantism şi noi am rămas îmbibaţi de el, fără să vrem; oricât ne-am şterge, oricâte băi de realitate violentă am făcut, pata nu iese, poţi s-o speli la nesfârşit că mirosul tot rămâne.

Bongrand zâmbea:

— Pe mine unul m-a înecat, mi-a îmbibat toată creaţia, sunt un incorigibil. Şi chiar dacă de aici mi se trage stagnarea finală, n-am ce face! Nu pot nega religia întregii mele vieţi de artist... Remarca dumitale este însă foarte justă – voi cei de azi sunteţi fiii răzvrătiţi. El, de exemplu, cu *Femeia* lui mare şi goală, printre cheiurile Senei, acel simbol extravagant...

— Ah, *Femeia* aia, îl întrerupse Sandoz, ea l-a omorât. Dacă aţi şti cum ţinea la ea! Mi-a fost întotdeauna cu neputinţă s-o izgonesc dintr-însul... Cum mai poate cineva să aibă ochiul limpede, creierul solid şi echilibrat, când îi umblă prin cap asemenea fantasmagorii?... Nu numai a voastră, dar şi generaţia noastră e prea îmbâcsită de

lirism pentru a lăsa opere zdravene. Vor mai trece, o generaţie, poate două, până să se picteze şi să se scrie în mod logic, în înalta şi pura simplitate a adevărului... Numai adevărul şi natura reprezintă baza posibilă, tributul obligatoriu, fără de care începe nebunia; şi nu trebuie să ne temem că opera va ieşi searbădă, temperamentul creatorului este totdeauna prezent pentru a-l călăuzi. Doar nu-i trece nimănui prin minte să nege personalitatea, impulsul care modelează şi care alcătuieşte biata noastră creaţie!

Deodată întoarse capul şi spuse brusc:

— Ei, dar ce arde?... Doar nu se aprind focuri de artificii pe aici?

Convoiul tocmai cotea pe la Rond-Point, unde se afla osuarul, cavoul comun, care se umplea încetul cu încetul cu toate resturile scoase de prin morminte şi a cărui piatră în mijlocul unei peluze rotunde dispărea sub o îngrămădire de coroane aşezate acolo, la întâmplare, de rudele pioase care nu mai ştiau unde se află morţii lor. Şi, când dricul o luă încet la stânga, pe aleea transversală numărul doi, se auzi un trosnet şi un fum gros se ridică, deasupra micilor platani care mărgineau trotuarul. Pe când se apropiau încet, zăriră de departe o grămadă mare de bucăţi pământii care ardeau. Sfârşiră apoi prin a înţelege. Asta se petrecea la marginea unui pătrat mare, în care săpaseră brazde adânci, paralele, pentru a scoate de acolo sicriele, eliberând astfel solul pentru alte trupuri, aşa cum ţăranul îşi întoarce miriştea înainte de a semăna din nou. Lungile gropi goale se căscau, movilele de pământ gras se curăţau astfel sub mantia cerului; şi ceea ce ardea în acest colţ de câmp erau scândurile putrede ale sicrielor, un rug imens de scânduri crăpate, fărâmate, roase de pământ şi devenite un fel de răsadniţă roşiatică. Umede încă de huma de om, ele se aprindeau greu, mocneau, trosnind înăbuşit, fumegând mereu mai tare, iar fumul gros se ridica spre cerul livid şi vântul aspru de

noiembrie îl rupea în fâşii roşcate, care se abăteau peste morminte, acoperind mai bine de o jumătate de cimitir.

Sandoz şi Bongrand priveau fără să scoată o vorbă. Apoi, după ce trecură de foc, cel dintâi reluă:

— Nu, el n-a fost omul formulei pe care o aducea. Vreau să spun că geniul lui n-a fost suficient de limpede pentru a-i da consistenţă şi a o impune într-o operă definitivă... Şi vedeţi cum în jurul lui, după el, eforturile se risipesc! Rămân toţi la faza de schiţe, de impresii rapide, niciunul nu pare să aibă vigoarea de a se impune ca maestrul aşteptat. Nu vă exasperează această notaţie nouă a luminii, această pasiune de adevăr împinsă până la analiza ştiinţifică, această evoluţie atât de original începută şi care zăboveşte, cade pe mâini pricepute, dar nu duce la nimic, pentru că omul aşteptat nu s-a născut încă?... Tot o să se nască el, pentru că nimic nu se pierde şi lumina trebuie să vină.

— Cine ştie? Nu totdeauna, zise Bongrand. Uneori şi viaţa avortează. Ştii, eu te ascult, dar şi eu sunt un desperat. Mă sting de amărăciune şi simt cum totul se stinge... Da, suflă un vânt neprielnic, atmosfera asta de sfârşit de secol, încărcată de atâtea dărâmări de monumente spintecate, de terenuri răscolite de sute de ori şi care toate emană o duhoare de cadavru! Cum să mai fii zdravăn într-o asemenea ambianţă? Nervii te lasă, intervine marea nevroză şi arta se tulbură: începe îmbulzeala, anarhia, nebunia personalităţii hăituite. Niciodată oamenii nu s-au certat mai mult şi niciodată n-au văzut mai puţin limpede decât din ziua când pretind că ştiu totul.

Sandoz, palid, privea în depărtare fumul roşiatic ce se rostogolea în vânt.

— Era inevitabil, spuse el cu vocea pe jumătate, ca acest exces de activitate şi de orgoliu în cunoaştere să ne azvârle în îndoială. Acum nerăbdarea mocneşte. Cum, nu înaintăm mai repede? Ştiinţa n-a reuşit să ne dea într-o

sută de ani certitudinea absolută şi fericirea desăvârşită? Dar noi nu suntem un sfârşit, ci o trecere, începutul e altceva. Asta mă linişteşte, îmi face bine să cred că ne îndreptăm spre raţiune şi spre soliditatea ştiinţei…

Vocea i se schimbase, sub imperiul unei profunde emoţii şi adăugă:

— Afară doar de faptul că nebunia ne va azvârli în întuneric şi că vom pleca toţi, sugrumaţi de ideal, ca vechiul nostru tovarăş care doarme aici, între patru scânduri.

Dricul părăsea aleea transversală numărul doi, pentru a o lua la dreapta pe aleea laterală numărul trei; şi, fără a vorbi, pictorul îi arătă din ochi scriitorului careul de morminte prin faţa căruia trecea cortegiul.

Era un cimitir de copii, doar morminte de copii, la nesfârşit, aşezate în ordine, despărţite în mod ordonat prin poteci strâmte, asemănătoare unui oraş copilăresc al morţii. Vedeai mici cruci albe şi mici împrejmuiri albe, care aproape dispăreau sub o înflorire de coroane albe şi albastre la nivelul solului; şi câmpul tihnit, de o lumină atât de dulce, alb-albastră ca laptele, părea că se împodobeşte cu această copilărie culcată în pământ. Crucile spuneau vârstele: doi ani, şaisprezece luni, cinci luni. O biată cruce neîngrădită, la marginea unei alei, purta simpla inscripţie: *Eugénie – trei zile.* Să nu fi venit încă bine pe lume şi să şi dormi acolo, separat, cum aşază părinţii pe copii la o masă mică, în serile când au musafiri!

În sfârşit, dricul se oprise, în mijlocul acestei aici. Când Sandoz văzu groapa săpată în colţul careului vecin, în faţa cimitirului celor mici, el şopti cu duioşie:

— Dragul meu Claude, suflet de copil, ai să te simţi bine alături de ei!

Cioclii coborâră sicriul. Ursuz, sub bătaia vântului, preotul aştepta; erau şi groparii acolo, cu lopeţi. Trei vecini se întoarseră din drum, din cei zece nu mai erau

acum decât şapte. Vărul, care stătea cu pălăria scoasă, încă din biserică, în ciuda vremii oribile, se apropie. Toţi ceilalţi se descoperiră şi slujba urma să înceapă, când un şuierat asurzitor îi făcu să ridice capetele.

În apropiere de acest ungher, încă gol, la marginea aleii laterale numărul trei, trecea un tren, pe taluzul înalt al liniei ferate de centură care domina cimitirul. Panta acoperită cu iarbă urca şi linii geometrice se profilau negre pe cerul cenuşiu, stâlpi de telegraf legaţi între ei prin fire subţiri, o gheretă de paznic şi plăcuţa unui semnal, singură pată roşie şi vibrantă. Când trenul trecu, cu un zgomot ca de tunet, desluşiră limpede ca pe un transperant de umbre chinezeşti, decupajul vagoanelor, până şi oamenii aşezaţi în golurile luminoase ale ferestrelor. Apoi linia redeveni continuă, o simplă trăsătură de cerneală ce despica orizontul; în timp ce, neîncetat în depărtare, alte şuierături chemau, se jeluiau, ascuţite de mânie, răguşite de suferinţă, sugrumate de tristeţe. Apoi se auzi un ţignal lugubru.

„Revertitur în terram suam unde erat...”[6], recita preotul care deschisese o carte şi care se grăbea.

Dar oamenii nu-l mai auzeau, o locomotivă mare venea pufăind şi manevra chiar deasupra lor. Avea o voce enormă şi groasă, un şuier gutural de o melancolie uriaşă. Se ducea şi venea, gâfâind, cu profilul ei de monstru greoi. Brusc dădu drumul la aburi, într-o respiraţie furioasă ca de furtună.

— *„Requiescat în pace”*[7], spunea preotul.

— *Amen*, răspundea copilul de cor.

Şi totul se pierdu iar, în acest tunet biciuitor şi asurzitor care se prelungea, cu violenţa continuă a unui ropot de împuşcături.

Exasperat, Bongrand se întoarse spre locomotivă. Aceasta tăcu şi se simţiră uşuraţi. Ochii lui Sandoz erau

[6] „Din pământ te-ai născut, în pământ te vei întoarce” (lat.).
[7] „Odihnească-se în pace” (lat.).

plini de lacrimi; îl zguduiseră toate vorbele ce-i veniseră fără să vrea pe buze, în timp ce-şi însoţea vechiul prieten pe ultimul drum, de parcă ar fi avut împreună una dintre acele discuţii ameţitoare de altădată; i se părea acum că propria lui tinereţe coboară în pământ; ceea ce groparii ridicau şi lăsau să alunece în fundul gropii era o parte din el însuşi, cea mai bună, cea a iluziilor şi a entuziasmului. Dar, în acea clipă înfiorătoare, avu loc un incident care-i spori şi mai mult durerea. Plouase atât de mult în ultimele zile şi pământul era atât de moale, încât brusc se produse o surpare. Unul dintre gropari trebui să sară în groapă, pentru a o goli cu lopata, ritmic şi lent. Şi părea că n-o să mai isprăvească, în timp ce preotul îşi pierdea răbdarea, iar cei patru vecini care urmaseră convoiul până la capăt, fără să se ştie de ce, păreau intrigaţi. Sus, pe taluz, locomotiva îşi reluase manevrele, se dădea îndărăt, urlând la fiecare învârtitură de roată, focarul deschis incendiind ziua posomorâtă cu o ploaie de jeratic.

În sfârşit, groapa fu golită şi sicriul coborât. Îşi trecură sfeştocul din mână în mână. Ceremonia se isprăvise. În picioare, cu aerul lui corect şi plin de farmec, vărul făcu onorurile şi strânse mâna tuturor acestor oameni pe care nu-i văzuse în viaţa lui, în amintirea rudei căreia până în ajun îi uitaşi şi numele.

— Să ştii că e foarte bine negustoraşul ăsta de stambă, zise Bongrand, înghiţindu-şi lacrimile.

Sandoz, plângând în hohote răspunse:

— Foarte bine.

Acum plecau toţi, stiharul preotului şi cel al copilului de cor dispăreau printre copacii verzi, iar vecinii se împrăştiau prin cimitir, citind inscripţiile.

În sfârşit, Sandoz, hotărându-se să părăsească groapa pe jumătate umplută, reluă:

— Numai noi l-am cunoscut... Şi nu lasă nimic, nici măcar un nume!

— Acum e fericit, zise Bongrand, în pământul în care

doarme n-are niciun tablou de terminat. E mai bine să te duci, decât să te îndârjeşti ca noi să faci copii infirmi, cărora le lipseşte mereu câte o bucată, când picioarele, când capul şi care nu au viaţă.

— Într-adevăr trebuie să fii lipsit de mândrie ca să te resemnezi la lucrul de mântuială şi să trişezi cu viaţa… Eu care îmi duc cărţile până la capăt, mă dispreţuiesc, căci le simt incomplete şi mincinoase, în ciuda trudei mele.

Mergeau palizi unul lângă altul, alături de mormintele albe ale copiilor, romancierul în floarea puterii şi a renumelui şi pictorul în declin, dar acoperit de glorie.

— Cel puţin el unul a fost logic şi viteaz, continuă Sandoz. Şi-a mărturisit neputinţa şi s-a sinucis.

— Adevărat, zise Bongrand. Dacă n-am ţine prea mult la pielea noastră, am face toţi ca el. Aşa-i?

— Zău că da. Din moment ce nu putem crea nimic şi nu suntem decât nişte reproducători debili, mai bine să ne frângem gâtul cât mai repede.

Trecură iar prin faţa grămezii aprinse de sicrie vechi şi putrezite. Acum ardeau, şiroind şi trosnind; dar flăcările tot nu se vedeau, numai fumul sporise, un fum înecăcios şi gros, pe care vântul îl sufla în vârtejuri mari şi care acoperea cimitirul întreg cu o ceaţă îndoliată.

— Ia te uită! Ora unsprezece! zise Bongrand, scoţându-şi ceasul. Trebuie să mă întorc.

Sandoz scoase o exclamaţie de surpriză:

— Cum? S-a şi făcut unsprezece!

Aruncă asupra mormintelor joase, asupra întinderii vaste, împodobite cu mărgele, atât de monotonă şi de rece, o lungă privire de desperare, încă înecată de lacrimi. Apoi adăugă:

— Hai să lucrăm!

Sfârşit